

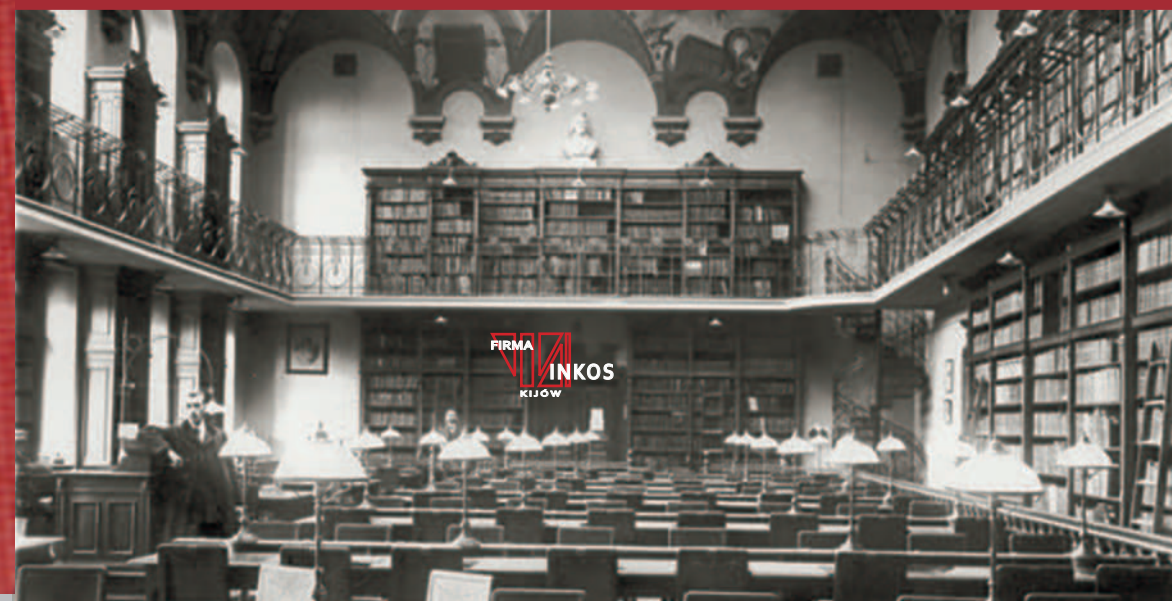

ПОЛОНІСТИКА У ЛЬВОВІ: 200 РОКІВ ІДЕЇ

ПОЛОНІСТИКА У ЛЬВОВІ: 200 РОКІВ ІДЕЇ

Історія підручників з польської мови

ISBN 978-617-598-131-3

9 786175 981313

FIRMA
INKOS
KIJIV

**Полоністика у Львові:
200 років ідеї.
Історія підручників
з польської мови**

**Polonistyka we Lwowie:
200 lat idei.
Dzieje podręczników
języka polskiego**

Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki

Biblioteka Naukowa
Katedra Filologii Polskiej Wydziału Filologicznego

**Polonistyka we Lwowie:
200 lat idei.
Dzieje podręczników
języka polskiego**

Praca zbiorowa
z okazji 200-lecia reskryptu cesarskiego
o zapoczątkowaniu filologii polskiej
na Uniwersytecie Lwowskim

Kijów
Firma „INKOS”
2018

Львівський національний університет
імені Івана Франка

Наукова бібліотека
Кафедра польської філології філологічного факультету

**Полоністика у Львові:
200 років ідеї.
Історія підручників
з польської мови**

Збірник праць
з нагоди 200-річчя цісарського
рескрипту про започаткування
польської філології
у Львівському університеті

Київ
Фірма „ІНКОС”
2018

УДК 811.162.1
ББК 81.2.Пол
П 53

Рецензенти:

Габ. д-р Рената Макаревич, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Польща
Проф. Ольга Паламарчук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Проф. Ірина Кочан, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 3 від 21 листопада 2018 року

Полоністика у Львові: 200 років ідеї. Історія підручників з польської мови. Збірник праць з нагоди 200-річчя царського рескрипту про започаткування польської філології у Львівському університеті / За ред. А. Кравчук, В. Кметя. – Київ: Фірма „ІНККОС”, 2018. – 222 с.

ISBN 978-617-598-131-3

Збірник уміщує наукові статті, що опрацьовані на основі доповідей, виголошених на Міжнародному симпозиумі „Полоністика у Львові: 200 років ідеї. Історія підручників з польської мови”, який відбувся 3–4 листопада 2017 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка, а також бібліографії: 1) виданих в Україні сучасних підручників і навчальних видань з польської мови, 2) підручників і деяких полоністичних досліджень до 1939 року видання, що зберігаються в Науковій бібліотеці ЛНУ імені Івана Франка.

Для студентів, науковців і всіх, хто цікавиться польською мовою, літературою, історією, лінгводидактикою.

УДК 811.162.1

ББК 81.2.Пол

Praca zbiorowa „Polonistyka we Lwowie: 200 lat idei. Dzieje podręczników języka polskiego” jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowa. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki. Utwór powstał w ramach zlecenia przez Kancelarię Senatu zadań w zakresie opieki nad Polonią i Polakami za granicą w 2018 roku. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o zleceniu zadania publicznego przez Kancelarię Senatu oraz przyznaniu dotacji na jego wykonanie w 2018 r.

Konsulat Generalny
Rzeczypospolitej Polskiej
we Lwowie

Publikację dofinansowano w ramach projektu „Koordynacja i wsparcie wyższego kształcenia polonistycznego na Ukrainie – kontynuacja 3” realizowanego przez Fundację „Wolność i Demokracja” w 2018 roku

Wydano przy wsparciu Konsulatu Generalnego RP we Lwowie

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2018

© Фірма „ІНККОС”, 2018

ISBN 978-617-598-131-3

ЗМІСТ

Алла Кравчук. 200 років ідеї та інші полоністичні ювілеї – на тлі підручників з польської мови	7
Ałła Krawczuk. 200 lat idei i inne jubileusze polonistyczne – z podręcznikami języka polskiego w tle	11

Наукові статті / Artykuły naukowe

Anna Dąbrowska. Dawny podręcznik do nauczania Rosjan języka polskiego. „Gramatyka polska” Maksymiliana Siemiginowskiego	17
Anna Burzyńska-Kamieniecka. <i>Diskursy, które przed obiadem, przy i po obiedzie przypadają.</i> O rozmowie przy stole według „Wydworneho polityka” Macieja Gutthätera-Dobrackiego	38
Тетяна Черниш. Juliusz Tenner i jego „Podręcznik sztuki czytania” (ku stuleciu wydania)	54
Marcin Maciołek, Karolina Graboń. Podręcznikowa wymowa – czyli o ortofonii w podręcznikach i pomocach dydaktycznych do nauki i nauczania języka polskiego jako obcego	60
Małgorzata Gębka-Wolak. Z jakich podręczników Słowianie uczą się języka polskiego? Uwagi na podstawie badania ankietowego	72
Małgorzata Pasieka. Wybrane podręczniki kursowe jako źródło materiałów dydaktycznych dla studentów ukraińskich studiujących na Uniwersytecie Wrocławskim	88
Христина Ніколайчук, Ірина Бундза. Використання підручників у навчанні польської мови студентів-першокурсників львівської полоністики	99
Patrycja Gardin. Kobieta uwikłana w tradycję czy nowoczesność? Portrety kobiet prezentowane w podręcznikach do nauczania języka polskiego i francuskiego jako obcych	111

Бібліографії / Bibliografie

Bibliografia podręczników i pomocy dydaktycznych do nauki języka polskiego wydanych na Ukrainie w latach 2001–2017 / Укл. Ольга Филипець	121
1000 книжок. Показчик підручників та окремих полоністичних досліджень до 1939 р. видання у фонді Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка / Укл. Леся Купин, Марина Олійник, Іванна Дарчук / Літ. ред. Григорій Чопик	
Від укладачів	131
Розділ I. Полоністичні матеріали у фонді Наукової бібліотеки Львівського університету до 1793 р.	132

Розділ II. Підручники і наукові праці з польської мови у фонді Наукової бібліотеки (1794–1866 рр.)	133
Розділ III. Навчально-методичні та наукові праці з польської мови у книгозбірні Львівського університету (1867–1918 рр.)	140
Розділ IV. Полоністичні матеріали міжвоєнного двадцятиліття у фонді Наукової бібліотеки Львівського університету (1919–1939 рр.)	156
Іменний покажчик	206
Покажчик місць видання творів	211

Алла Кравчук

**Львівський національний університет імені Івана Франка
(Україна)**

200 РОКІВ ІДЕЇ ТА ІНШІ ПОЛОНІСТИЧНІ ЮВІЛЕЇ – НА ТЛІ ПІДРУЧНИКІВ З ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

4 листопада 1817 року цісар Австрії Франц І видав рескрипт про утворення у Львівському університеті полоністичної кафедри, а рівно через 200 років у Львівському національному університеті імені Івана Франка проведено міжнародний науковий симпозіум „Полоністика у Львові: 200 років ідеї. Історія підручників з польської мови” (Львів, 3–4 листопада 2017 року), матеріали якого представляє пропонований збірник.

Ідею цісарського рішення було втілено в життя лише через дев'ять років, коли 9 січня 1826 року у Львівському університеті почала діяти перша в цьому закладі полоністична структурна одиниця – кафедра історії польської мови і літератури. Це стало можливим лише тоді, коли – після численних конкурсів і роботи різних комісій – було вирішено питання про кандидата на посаду професора кафедри. Призначили на неї Миколу Михалевича, за походженням русина, колишнього бібліотекаря Юзефа Максиміліана Оссолінського. 2016 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка цю дату вшанували ювілейною конференцією, підсумком якої став збірник наукових праць польських і українських полоністів „Полоністика у XXI столітті: між локальним і глобальним” (Київ 2018). Саме тоді було обговорено і представлено в публікаціях питання сучасного й історичного полоністичного мовознавства, польсько-українських літературних і культурних контактів, лінгводидактики, а зокрема специфіки полоністичної освіти в Україні і проблем викладання польської мови українцям. У збірнику представлено також два підручники, адресовані українським адептам польської мови і тим, хто навчає польської мови українців („Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)” Домініки Іздебської-Длугош і „Методика викладання польської мови. Мова і культура в полоністичній дидактиці в Україні” Алли Кравчук і Єжи Ковалевського).

Немає полоністики – ані старої, традиційної, ані молодшої і сучасної – без підручників. Найбільш істотним елементом діяльності університетських кафедр є навчання студентів, яке важко уявити без використання книжок, підготовлених із дидактичною метою. Саме з думкою про підручники ми підійшли до святкування 200-річчя згаданої на початку „ідеї” полоністики у Львові.

Перший керівник першої у Львові полоністичної кафедри Микола Михалевич вів заняття з польської мови і літератури: історії мови він навчав студентів, опираючись на публікацію „Gramatyka języka polskiego” Макси-

міліана Якубовича (Вільно 1823), а літератури – на основі книжки Фелікса Бентковського „Historya literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ułożonych przez Feliksa Bentkowskiego, profesora historyi i bibliotekarza w Liceum Warszawskim, członka Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauki w Warszawie” (Варшава – Вільно 1814). Використовуючи праці Евзебія Словацького, професор викладав польську стилістку у риторичу. 1840 року Надвірна комісія освіти замовила Михалевичу підручник з польської мови. До 1843 року професор працював над рукописом, однак його не закінчив: 1844 року він захворів і вже більше не повернувся на роботу в університет.

У наступні роки змінювалися професори львівської полоністичної кафедри, творилися також нові структурні одиниці – кафедра історії польської літератури (1903), кафедра польської порівняльної літератури (1926). Після II світової війни, у Радянському Союзі, польська філологія розвивалася в межах кафедри слов'янської філології, де в різні часи викладали різні слов'янські мови, але безперервно – польську, та вже як іноземну. У незалежній Україні полоністика й далі інституційно перебувала в межах славістичної кафедри. Основним підручником, який використовували у викладанні, довгий час залишався виданий у Москві для вищих навчальних закладів „Учебник польского языка” (автори – Я.А. Кротовская і Б.Н. Гольдберг, пізніше видання – Я.А. Кротовская, Л.Г. Кашкурович). Наприкінці 90-х років ХХ століття до Львова поволі почали потрапляти видані в Польщі підручники, які використовували у викладанні („зелена” лінгводидактична серія), а пізніше „Z polskim na ty” Еви Ліпінської, „Kiedys wrócisz tu...” Габрієлі Домбської і Еви Ліпінської, „Czas na czasownik” Пьотра Гарнцарека та ін. 1998 року з'явився доволі сучасний – як на ту пору – підручник двох працівників кафедри слов'янської філології Олександри Біленької-Свистович і Миколи Ярмолюка „Uczę się polskiego”, який використовували переважно для викладання польської мови учнівській молоді, а також студентам-неполоністам (у Львівському університеті польську мову традиційно вивчають не лише полоністи, а й студенти багатьох інших спеціальностей).

2004 року з кафедри слов'янської філології виокремлено – як окрему структурну одиницю – кафедру польської філології, 10-літній ювілей якої 2014 року вшановано конференцією і збірником наукових праць „Польська мова і полоністика у Східній Європі: минуле і сучасність” (Київ 2015). Тематика публікацій стосувалася: польської мови і полоністики в країнах Східної Європи, з особливою увагою до ситуації в Україні; мовних контактів; польської літератури на етнічних і культурних пограниччях; викладання польської мови і культури. Інституційно незалежна полоністична структурна одиниця розпочала розвивати активну співпрацю з полоністичними осередками, що навчають польської мови іноземців, у Польщі. Було організовано низку спільних наукових конференцій, частими стали гостьові лекції польських викладачів у Львові і львівських полоністів в університетах Польщі, у Львівському університеті відбувся курс післядипломного навчання з підготовки вчителів польської мови як іноземної і польської культури – близько 50 громадян України отримали відповідні дипломи Силезького університету. На кафедрі захисти-

лося 9 кандидатів наук з полоністичного мовознавства і літературознавства. Львівський національний університет імені Івана Франка отримав рішенням Міністра науки і вищої освіти Польщі повноваження до організації на кафедрі польської філології сертифікаційних іспитів з польської мови як іноземної. 5 листопада 2017 року, рівно через 200 років після згаданого цісарського рескрипту, львівська кафедра польської філології була удостоєна в Польщі почесного титулу „Ambasador Polszczyzny poza Granicami Kraju”.

Однією із помітних в Україні і Польщі заслуг кафедри є праця над матеріалами до викладання польської мови. Видано багато книжкових позицій дидактичної літератури, серед яких і підручники з польської мови і для широкого користувача, і для вузького – студентського чи учнівського¹. Як підручники, що їх писали ненативні носії мови, вони можуть мати недоліки, але є цінними, особливо ті, що призначені для навчання полоністів, оскільки в них ураховано потреби україномовної чи ширше – східнослов'янської – групи носіїв мови. Адже відомо, що автори, котрі вільно почуваються в просторі різних мовних систем, у нашому випадку – української і польської, здатні відчувати тонкі міжмовні відмінності і враховувати їх у пропонованому в підручнику способі навчання. Деякі з книг, які з'явилися – що важливо – у результаті співпраці викладачів кафедри з польськими рецензентами, використовують також у тих осередках у Польщі, де навчаються польської мови східні слов'яни.

Підручникам для вивчення польської мови як іноземної присвячено також цей ювілейний збірник, що його віддаємо в руки Читачів. До нього входять статті про підручники старі і сучасні. Текст Анни Домбровської представляє граматику польської мови вісімнадцятого століття Максиміліана Семігіновського, написану для навчальних потреб Києво-Могилянської академії. Анна Бужинська-Каменецька дослідила підручник Мацея Добрацького, призначений для викладання польської мови як іноземної в сімнадцятому столітті, особливо наголошуючи на представленні в ньому елементів мовної ввічливості. Тетяна Черниш запрезентувала Читачам маловідому навчальну публікацію 1917 року авторства Юліуша Теннера про мистецтво читання і вимови. Наступні статті стосуються сучасних підручників. Про посібники, присвячені навчанню правильної вимови, пишуть Кароліна Грабонь і Марцін Мацьолок. Малгожата Гембка-Воляк, спираючись на широкі анкетні дослідження, з'ясувала, які книжки використовують у навчанні слов'ян польської мови як іноземної. Малгожата Пасека проаналізувала підручники для вивчення польської мови, що їх застосовують у вроцлавських лінгводидактичних центрах. Ірина Бундза і Христина Ніколайчук представили особливості використання підручників, виданих у Польщі і в Україні, в процесі навчання польської мови студентів львівської полоністики. У статті Патриції Гардін показано різні способи презентування жінок у підручниках для вивчення польської і французької мов як іноземних.

¹ Конкретні позиції можна побачити у вміщеній у цьому збірнику „Бібліографії...”, яку впорядкувала Ольга Филипець.

Наступною частиною пропонованого збірника є дві великі бібліографії. Ольга Филипець збирала і опрацювала списки підручників, посібників і навчальних матеріалів для вивчення польської мови, виданих в Україні в ХХІ столітті і скерованих до різних адресатів. Працівниці Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка Леся Купин, Марина Олійник, Іванна Дарчук підготували – за редакцією Григорія Чопика – надзвичайно цінний і дуже обширний список полоністичних публікацій до 1939 року, переважно підручників з польської мови, які зберігаються в університетській бібліотеці.

Отже, книга, що її віддаємо в руки Читачів, може зацікавити і вчителів-полоністів, і студентів, і ширше коло науковців-славістів та осіб, які виявляють інтерес до історії підручників і вивчення польської мови.

200 LAT IDEI I INNE JUBILEUSZE POLONISTYCZNE – Z PODRĘCZNIKAMI JĘZYKA POLSKIEGO W TLE

4 listopada 1817 roku cesarz Austrii Franciszek I wydał reskrypt o utworzeniu na Uniwersytecie Lwowskim katedry polonistycznej, a równo 200 lat później przeprowadzono na Narodowym Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki międzynarodowe sympozjum naukowe „Polonistyka we Lwowie: 200 lat idei. Dzieje podręczników języka polskiego” (Lwów, 3–4 listopada 2017 roku), z którego materiały prezentuje niniejszy tom.

Idea zawarta w cesarskiej decyzji została urzeczywistniona dopiero po dziewięciu latach, kiedy to 9 stycznia 1826 roku na Uniwersytecie Lwowskim zaczęła działać pierwsza na tej uczelni jednostka polonistyczna – Katedra Historii Języka i Literatury Polskiej. Stało się to nareszcie możliwe, gdy – po licznych konkursach i pracach różnych komisji – rozstrzygnięto kwestię kandydata na stanowisko profesora katedry. Został na nie mianowany Mikołaj Michalewicz, z pochodzenia Rusin, były bibliotekarz Józefa Maksymiliana Ossolińskiego. W 2016 roku na Narodowym Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki uczczono tę datę konferencją jubileuszową, której plonem został zbiór prac naukowych polonistów ukraińskich i polskich „Polonistyka w XXI wieku: między lokalnym i globalnym” (Kijów 2018). Przedyskutowano wówczas i przedstawiono w publikacjach zagadnienia znajdujące się w obszarze współczesnego i historycznego językoznawstwa polonistycznego, kontaktów literackich i kulturowych polsko-ukraińskich, glottodydaktyki, w tym także specyfiki kształcenia polonistycznego na Ukrainie i problemów nauczania języka polskiego Ukraińców. W omawianej publikacji zaprezentowano też dwa podręczniki skierowane do ukraińskojęzycznych adeptów języka polskiego i osób nauczających polszczyzny Ukraińców („Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)” Dominiki Izdebskiej-Długosz i „Metodyka nauczania języka polskiego. Język i kultura w dydaktyce polonistycznej na Ukrainie” Ałły Krawczuk i Jerzego Kowalewskiego).

Nie ma polonistyki – ani tej starej, tradycyjnej, ani młodej i nowoczesnej – bez podręczników. Najistotniejszym bowiem składnikiem działalności katedr uniwersyteckich jest kształcenie studentów, które trudno sobie wyobrazić bez używania książek przygotowanych do celów dydaktycznych. Właśnie z myślą o podręcznikach podjęliśmy organizację 200-lecia wspomnianej na początku „idei” polonistyki we Lwowie.

Kierujący pierwszą we Lwowie katedrą polonistyczną, Mikołaj Michalewicz, prowadził zajęcia z języka i literatury polskiej: historii języka nauczał studentów, opierając się na „Gramatyce języka polskiego” Maksymiliana Jakubowicza (Wilno 1823), a literatury – na podstawie książki Feliksa Bentkowskiego „Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ułożonych przez Feliksa Bentkow-

skiego, profesora historii i bibliotekarza w Liceum Warszawskim, członka Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauki w Warszawie” (Warszawa – Wilno 1814). Wykorzystując prace Euzebiusza Słowackiego, nauczał polskiej stylistyki i retoryki. W 1840 roku Nadworna Komisja Oświecenia złożyła Michalewiczowi zamówienie na napisanie podręcznika do nauki języka polskiego. Do 1843 roku profesor pracował nad skryptem, jednak go nie ukończył: w 1844 roku zachorował i nie kontynuował już pracy na uczelni.

Przez kolejne lata zmieniali się profesorowie lwowskiej katedry polonistycznej, tworzyły się też nowe jednostki – Katedra Historii Literatury Polskiej (1903), Katedra Polskiej Literatury Porównawczej (1926). Po II wojnie światowej, w Związku Radzieckim, filologia polska rozwijana była w ramach Katedry Filologii Słowiańskiej, gdzie w różnych czasach nauczano różnych języków słowiańskich, w tym nieprzerwalnie – polskiego, ale już jako obcego. Na Ukrainie niepodległej polonistyka nadal znajdowała się instytucjonalnie w ramach katedry slawistycznej. Podstawowym podręcznikiem, którego używano do nauczania studentów, przez długi czas pozostawał wydany w Moskwie dla szkół wyższych „Учебник польского языка” (autorzy – J.A. Krotowskaja i B.N. Goldbiereg, późniejsze wydanie – J.A. Krotowskaja, L.G. Kaszkuriewicz). Pod koniec lat 90. XX wieku do Lwowa powoli zaczynały trafiać podręczniki wydane w Polsce, których używano do kształcenia studentów („zielona” seria glottodydaktyczna), a później „Z polskim na ty” Ewy Lipińskiej, „Kiedys wrócisz tu...” Gabrieli Dąmbskiej i Ewy Lipińskiej, „Czas na czasownik” Piotra Garnarka i in. W 1998 roku powstał dość nowoczesny – jak na tamtą porę – podręcznik dwojga pracowników Katedry Filologii Słowiańskiej, Aleksandry Bięńskiej-Swystowycz i Mykoły Jarmoluka „Uczę się polskiego”, który wykorzystywano głównie do kształcenia młodzieży uczniowskiej, a także studentów niepolonistów (na Uniwersytecie Lwowskim polskiego tradycyjnie uczą się nie tylko poloniści, lecz także studenci wielu innych kierunków).

W 2004 roku z Katedry Filologii Słowiańskiej wyodrębniono – jako osobną jednostkę uczelnianą – Katedrę Filologii Polskiej, której 10-letni jubileusz w 2014 roku uhonorowano konferencją i zbiorem prac naukowych pt. „Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej: przeszłość i współczesność” (Kijów 2015). Zakres tematyczny publikacji obejmował: język polski i polonistykę w krajach Europy Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy; kontakty językowe; literaturę polską na pograniczach etnicznych i kulturowych; nauczanie języka polskiego i polskiej kultury. Instytucjonalnie usamodzielniona jednostka polonistyczna zaczęła aktywnie rozwijać współpracę z polonistykami i ośrodkami kształcącymi w Polsce obcokrajowców w zakresie języka polskiego. Organizowano szereg wspólnych konferencji naukowych, częste stały się wykłady gościnne polskich wykładowców we Lwowie i lwowskich polonistów na uczelniach w Polsce, odbyła się na Uniwersytecie Lwowskim edycja studiów podyplomowych w zakresie kształcenia nauczycieli języka polskiego jako obcego i polskiej kultury – około 50 obywateli Ukrainy uzyskało odpowiednie dyplomy Uniwersytetu Śląskiego. W katedrze wypromowano 9 doktorów nauk filologicznych w zakresie językoznawstwa i literaturoznawstwa polonistycznego. Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki uzyskała na podstawie decyzji Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Polski uprawnienia do organizowania przez Katedrę Filologii Polskiej egzaminów certyfikowanych z języka polskiego jako obcego. 5 listopada 2017 roku, równo 200 lat po wspomnianym reskrypcie cesarskim, lwowska Katedra Filologii Polskiej została w Polsce uhonorowana zaszczytnym tytułem „Ambasador Polszczyzny poza Granicami Kraju”.

Jedną z zauważonych na Ukrainie i w Polsce zasług Katedry jest praca nad materiałami do kształcenia polonistycznego. Wydano wiele książkowych pozycji pomocy dydaktycznych, w tym podręczniki do nauki języka polskiego, zarówno dla szerokiego odbiorcy, jak i węższego – studenckiego czy uczniowskiego¹. Jako podręczniki pisane nie przez *native speakerów*, mogą zawierać usterki, ale są cenne, szczególnie te przeznaczone do kształcenia polonistów, ponieważ uwzględniono w nich nauczanie grupy ukraińskojęzycznej czy szerzej – wschodniosłowiańskiej. Wiadomo bowiem, że autorzy, którzy biegle poruszają się w przestrzeni różnych systemów językowych, w naszym wypadku – ukraińskiego i polskiego, są w stanie uchwycić subtelne różnice międzyjęzykowe i uwzględnić je w proponowanym w podręczniku sposobie nauczania. Niektóre spośród podręcznikowych wydawnictw, które powstawały – co ważne – w wyniku współpracy wykładowców Katedry z polskimi recenzentami, są wykorzystywane także w Polsce w ośrodkach kształcących w zakresie języka polskiego. Słowian wschodnich.

Podręcznikom do nauki języka polskiego jako obcego poświęcono także oddawany do rąk Czytelników niniejszy tom jubileuszowy. Składają się na niego artykuły o podręcznikach starych i współczesnych. Tekst Anny Dąbrowskiej omawia osiemnastowieczną gramatykę języka polskiego autorstwa Maksymiliana Siemiginowskiego napisaną na potrzeby dydaktyczne Akademii Kijowsko-Mohylańskiej. Anna Burzyńska-Kamieniecka zbadała podręcznik Macieja Dobrackiego przeznaczony do nauczania języka polskiego jako obcego w siedemnastym wieku, szczególnie akcentując zawarte w nim elementy grzeczności językowej. Tatiana Czernysz przedstawiła Czytelnikom mało znaną publikację dydaktyczną z roku 1917 autorstwa Juliusza Tennera o sztuce czytania i wymowy. Kolejne artykuły dotyczą podręczników współczesnych. O tych poświęconych nauczaniu poprawnej wymowy piszą Karolina Graboń i Marcin Maciołek. Małgorzata Gębka-Wolak, opierając się na szerokich badaniach ankietowych, ujawniła, jakie książki są wykorzystywane do nauczania Słowian języka polskiego jako obcego. Małgorzata Pasięka przeanalizowała podręczniki, których używa się do nauki polskiego we wrocławskich ośrodkach glottodydaktycznych. Iryna Bundza i Chrystyna Nikołajczuk przedstawiły osobliwość wykorzystywania podręczników wydanych w Polsce i na Ukrainie w procesie nauczania języka polskiego studentów polonistyki lwowskiej. W artykule Patrycji Gardin pokazane zostały różne sposoby prezentowania kobiet w podręcznikach do nauczania języka polskiego i francuskiego jako obcych.

Kolejną częścią niniejszego tomu są dwie duże bibliografie. Olga Fyłtpec sporządziła i opracowała listy podręczników oraz pomocy dydaktycznych do nauki

¹ Poszczególne pozycje można zobaczyć w zamieszczonej w tym tomie „Bibliografii...” uporządkowanej przez Olę Fyłtpec.

języka polskiego wydanych na Ukrainie w XXI wieku i adresowanych do różnych odbiorców. Pracownicy Biblioteki Naukowej Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki, Łesia Kupyn, Maryna Olijnyk, Iwanna Darczuk, przygotowały – pod redakcją Hryhorija Czopyka – niezwykle cenny i bardzo obszerny spis publikacji polonistycznych do roku 1939, głównie podręczników do nauki polskiego, które przechowywane są w bibliotece uniwersyteckiej.

Zatem oddawana do rąk Czytelników książka może zainteresować zarówno nauczycieli polonistów, studentów, jak i szersze grono naukowców sławistów oraz osoby interesujące się dziejami podręczników i nauką języka polskiego.

HAYKOBI CTATTI

ARTYKUŁY NAUKOWE

Anna Dąbrowska

Uniwersytet Wrocławski (Polska)

DAWNY PODRĘCZNIK DO NAUCZANIA ROSJAN JĘZYKA POLSKIEGO. „GRAMATYKA POLSKA” MAKSYMILIANA SIEMIGINOWSKIEGO

Tekst omawia osiemnastowieczną gramatykę języka polskiego autorstwa Maksymiliana Siemiginowskiego. „Gramatyka polska...” z roku 1791 napisana została po rosyjsku; składa się z sześciu części poświęconych kolejno fonetyce, morfologii, wybranym zagadnieniom słowotwórstwa, ortografii, składni oraz słowniczka zawierającego wybrane zwroty języka polskiego. Omawiana gramatyka napisana została specjalnie na potrzeby dydaktyczne Akademii Kijowsko-Mohylańskiej. Jest – jak na tamte czasy – opracowaniem nowoczesnym, jej autor korzystał bowiem z najnowszych gramatyk Onufrego Kopczyńskiego. Zaletą pracy Siemiginowskiego jest zwracanie uwagi na te zagadnienia gramatyczne, które stanowią dużą trudność dla uczących się języka polskiego, a posługują się językiem wschodniosłowiańskim.

Słowa kluczowe: historia nauczania języka polskiego, Akademia Kijowsko-Mohylańska, gramatyka języka polskiego, Maksymilian Siemiginowski.

1. Akademia Kijowsko-Mohylańska

Akademia Kijowsko-Mohylańska powstała w 1658 roku po zawarciu unii hadziackiej¹ w wyniku przekształcenia prawosławnego kolegium kijowsko-mohylańskiego. Wielu wykładowców i wychowanków tej uczelni stało się wybitnymi przedstawicielami życia kościelnego czy pisarzami, którzy odegrali ważną rolę w rozwoju piśmiennictwa ukraińskiego i rosyjskiego. Pisarze związani z Akademią Kijowsko-Mohylańską znali dobrze język polski, a ich piśmiennictwo znajdowało się pod silnym wpływem literatury polskiej. Znajomość polszczyzny pozwalała bowiem na bezpośrednie obcowanie z literaturą polską, co wywarło duży wpływ na twórczość pisarzy ruskich. I tak polszczyzna w wiekach XVI, XVII i XVIII odgrywała znaczną rolę w piśmiennictwie ruskim, czego przykładem teksty Symeona Połockiego, Teofana Prokopowicza, Stefana Jaworskiego czy Łazarza Baranowicza, pisarzy związanych z Akademią Kijowsko-Mohylańską [Łuźny 1966: 6–9].

¹ Unia hadziacka – zawarta w roku 1658 między Rzeczpospolitą Obojga Narodów a Kozaczną – włączała do Rzeczpospolitej Księstwo Ruskie jako trzecią – obok Litwy i Korony – stronę RP. Przewidywała ona też zakładanie w Księstwie Ruskim gimnazjów, kolegiów, szkół i drukarni, a także dwóch akademii [Tazbir 2009].

Akademia Kijowsko-Mohylańska utworzona została z Kolegium Kijowskiego, które z kolei powstało w roku 1632 ze szkoły brackiej² oraz istniejącej przy Ławrze Peczerskiej szkoły Piotra Mohyły. Kolegium miało charakter szkoły łacińsko-polskiej. Nauczano w nim języka polskiego, ponieważ kolegium przygotowywało kadry dla „obrony prawosławia i polemiki z katolicyzmem, działające w środowiskach językowo zróżnicowanych” [Łużny 1966: 10]. W latach 1686–1775 na Akademii Kijowsko-Mohylańskiej nie uczono języka polskiego i kiedy wznowiono wykłady, wielu wychowanków nie znało już dobrze języka polskiego. Wcześniej były to osoby w dużej mierze dwujęzyczne. Język polski potrzebny był w procesie dydaktycznym na lekcjach retoryki i poetyki, na których omawiano wiele przykładów z literatury polskiej, zachęcano też do pisania własnych utworów po polsku. W roku 1817 Akademia została zamknięta, a w jej murach utworzono Kijowską Akademię Duchowną.

Prowadzenie lektoratu języka polskiego na Akademii Mohylańskiej nie obyło się bez kłopotów i przerw. W latach 1686–1775 języka tego nie wykładano, co nie oznacza jednak, że uczniowie i nauczyciele Akademii polszczyzny nie znali (jak napisano wyżej, znajomość języka polskiego była powszechna i wykorzystywana w nauczaniu innych przedmiotów). Do nauczania języka polskiego powrócono w roku 1775, po zreformowaniu Akademii.

W wyniku reformy zarządzono między innymi, by do każdego wykładanego przedmiotu opracować odpowiedni podręcznik. W związku z tym powstała również gramatyka języka polskiego Siemiginowskiego, której zaczęto używać w 1791 roku [Safarewiczowa 1966: 8]. Metoda nauczania języków obcych w Akademii Mohylańskiej była bardzo dobra: nauczyciel posługiwał się w klasie jedynie tym językiem, którego nauczał i wymagał tego samego od uczniów, dzięki temu uczniowie dobrze opanowywali języki obce.

2. Maksymilian Siemiginowski

Jednym z wykładawców Akademii Mohylańskiej w XVIII wieku był Maksymilian Siemiginowski. Urodził się w roku 1760 na Wołyniu, niedaleko Ostroga. Uczył się w kolegium jezuickim w Ostrogu, później u pijarów w Międzyrzeczu Koreckim, a następnie znów w Ostrogu, również u pijarów. Wiadomo, że w roku 1781 przebywał u metropolity Jassona Smogorzewskiego w Radomyślu na Kijowszczyźnie. Akademię Kijowsko-Mohylańską ukończył w roku 1784 (zrobił najwyższy kurs filozofii i teologii) i rozpoczął w niej pracę jako nauczyciel łaciny, rosyjskiego i polskiego. Uczył też historii i geografii w pierwszych czterech klasach, wprowadzając nowe metody nauczania. W 1795 przeniósł się do Petersburga, gdzie przez 20 lat porządkował wywiezioną z Polski Metrykę Koronną i Bibliotekę Załuskich (z obu tych zbiorów powstała Petersburska Biblioteka Publiczna). Siemiginowski zmarł w roku 1822³ w Petersburgu, gdzie został pochowany na Cmentarzu Smoleńskim.

² Szkoły brackie były utrzymywane przez bractwa cerkiewne. Wykładano w nich językiem ruskim; nauczano też greki. Stopniowo szkoły te upodabniały się do kolegów jezuickich.

³ Siemiginowski Maksymilian h. Sas (1760–1822), autor gramatyk, bibliotekarz i archiwista. Według niektórych źródeł urodził się 1758 na Wołyniu niedaleko Ostroga, był synem Atanazego.

Maksym Siemiginowski jest autorem trzech podręczników do nauki języków obcych: gramatyki języka polskiego, wymowy i ortografii języka rosyjskiego i oraz składni łacińskiej. Tak więc do każdego z prowadzonych przez siebie w Akademii przedmiotów stworzył pomoce dydaktyczne, co może świadczyć zarówno o dobrej znajomości tych języków, jak i o jego pracowitości⁴.

3. Podręcznik gramatyki języka polskiego autorstwa Maksyma Siemiginowskiego

„Gramatyka polska dla pożytku i użycia młodzieży rosyjskiej wydana przez Akademii Kijowskiej nauczyciela historii, geografii i języka polskiego...” w Kijowie została wydrukowana w Typografii Akademii Kijowskiej przy ławrze Pieczerskiej w 1791 roku. Drugie wydanie nastąpiło czterdzieści lat później, w roku 1831, już po śmierci autora, a przygotował je Bazyl Anastasiewicz⁵, uczeń i przyjaciel Siemiginowskiego. Z omawianej gramatyki – napisanej po rosyjsku – uczono się ponad pół wieku: od roku 1791 do 1844, kiedy zamknięto katedrę języka polskiego w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej [Safarewiczowa 1966: 7].

Analizie gramatyki języka polskiego Siemiginowskiego poświęciła pracę Halina Safarewiczowa [Safarewiczowa 1971], korzystająca przy opisie z egzemplarza Biblioteki im. Lenina w Moskwie. Z informacji, przekazanych przez cytowaną autorkę, wynika, że kolejny egzemplarz był dostępny w Bibliotece AN ZSRR w Moskwie, a jeszcze inny w Bibliotece Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie / Petersburgu [Safarewiczowa 1971: 5]. Książka ta „znana dziś w Polsce tylko z tytułu” – jak pisano o niej 47 lat temu – nadal pozostaje właściwie nieznaną, ponieważ żadnego jej egzemplarza w Polsce nadal nie ma. W tej pracy korzystam z kopii egzemplarza ze zbiorów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu⁶. Gramatyka języka polskiego Maksymiliana Siemiginowskiego jest niewielkich

Fig. 1. Kopia strony tytułowej „Gramatyki polskiej” Maksymiliana Siemiginowskiego – wydanie z roku 1791 oraz wydanie 2. z roku 1831

⁴ Wiesław Witowski, hasło Maksymilian Siemiginowski w elektronicznym „Polskim Słowniku Biograficznym”, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/Home>, [odczyt: 7.11.2018].

⁵ Znany z tego, że jako główny cenzor dopuścił do wydania „Konrada Wallenroda”, przez co stracił stanowisko i prawa do emerytury [Safarewiczowa 1971: 7].

⁶ Kopią dysponuję dzięki uprzejmości dra hab. Krzysztofa Kusala, za co Mu w tym miejscu serdecznie dziękuję.

rozmiarów – ma 160 stron, z czego można wnioskować, że zawiera jedynie najważniejsze informacje dla uczniów z pierwszym językiem wschodniostowiańskim. I tak jest rzeczywiście.

W swoim opracowaniu Halina Safarewiczowa koncentruje się przede wszystkim na polszczyźnie, jaką opisywał autor. Zwraca uwagę na cechy kresowe pojawiające się w przykładach, w wielu wypadkach określa też, czy dane sformułowanie, ewentualnie wymowa są archaiczne w stosunku do polszczyzny osiemnastowiecznej (wypunktowuje archaizmy kresowe). Nie pisze natomiast o walorach glottodydaktycznych omawianej gramatyki, na co zwracam uwagę w niniejszym tekście.

Układ „Gramatyki polskiej”

Całość poprzedzają „Uwagi wstępne”, w których autor wspomina między innymi, że korzystał z gramatyki wydanej w Warszawie w roku 1783; w przypisie dwie strony później pisze, że jej autorem jest Onufry Kopczyński. Wykorzystanie najnowszej pracy Kopczyńskiego w opracowaniu gramatyki polskiej dla słuchaczy Akademii Kijowsko-Mohylańskiej bardzo dobrze świadczy o przygotowaniu Siemiginowskiego. Istotne jest również to, że Siemiginowski nie był wobec ustaleń Kopczyńskiego bezkrytyczny, na co zwraca uwagę Safarewiczowa [Safarewiczowa 1971]. W „Uwagach wstępnych” autor koncentruje się przede wszystkim na ortografii stosowanej w jego gramatyce; przy niektórych rozważaniach dotyczących na przykład *e* pochylonego (*é*) odwołuje się do wstępu do pierwszego tomu słownika Knapskiego (s. VIII, X)⁷. Starając się przedstawić pisownię polską jako łatwą, podaje regułę: *Polacy tak piszą, jak mówią*, co jest oczywiście pewnym uproszczeniem. Przedstawiana gramatyka składa się z pięciu części podzielonych na rozdziały. Rozczłonkowanie tekstu jest przejrzyste – każdy rozdział ma numerowane paragrafy (numery wyrzucone są na margines tekstu). Paragrafów tych jest 540 i pojawiają się one we wszystkich częściach, rozdziałach i podrozdziałach. Ponadto w całej książce jest żywa pagina, informująca o treści danego rozdziału. Te cechy sprawiają, że stosunkowo łatwo było użytkownikowi zorientować się, gdzie znajdują się interesujące go zagadnienia.

Część I O wymowie

Tę część tworzą dwa rozdziały: Rozdział pierwszy *O wymowie liter i sylab* (s. 1) oraz Rozdział drugi *O wymowie tonicznej albo o akcencie w sylabach* (s. 8)

Część II *O podobieństwie i cechach słów* (Analogia) składa się z siedmiu rozdziałów:

Rozdział pierwszy *O deklinacjach* (s. 12)

Rozdział drugi *O koniugacjach* (s. 24)

Rozdział trzeci *O rodzajach rzeczowników* (s. 48)

⁷ „Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae”, Kraków 1621; tom drugi – 1626.

Rozdział czwarty *O stopniach porównania* (s. 51)
Rozdział piąty *O przypadkach imion po kolei* (s. 55)
Rozdział szósty *O liczebnikach* (s. 88)
Rozdział siódmy *O cechach właściwych czasownikom* (s. 93)

Część III *O pochodzeniu słów* (etymologia)
Rozdział pierwszy *O wyglądzie słów* (s. 111)
Rozdział drugi *O rysunku słów* (s. 116)

Część IV *O ortografii*
Rozdział pierwszy *O samogłoskach i podwójnych samogłoskach* (s. 118)
Rozdział drugi *O spółgłoskach* (s. 123)
Rozdział trzeci *Zawierający zasady ogólne* (s. 124)

Część V *O łączeniu słów*
Rozdział pierwszy *O czasowniku przy mianowniku* (s. 127)
Rozdział drugi *O rzeczownikach* (s. 128)
Rozdział trzeci *O przymiotnikach* (s. 130)
Rozdział czwarty *O zaimkach* (s. 133)
Rozdział piąty *O czasownikach* (s. 134)
Rozdział szósty *O przysłówkach* (s. 139)
Rozdział siódmy *O przyimkach* (s. 139)
Rozdział ósmy *O spójnikach* (s. 143)
Rozdział dziewiąty *Zawierający zasady ogólne* (s. 144)
Rozdział dziesiąty *Zawierający przykłady (wzorce) mowy języka polskiego* (s. 146)

Krótką charakterystyką wybranych fragmentów „Gramatyki polskiej”

Część I *O wymowie*

Rozdział pierwszy *O wymowie liter i sylab* (s. 1) zawiera objaśnienia dotyczące wymowy polskich samogłosek i spółgłosek, przy czym autor zwraca uwagę na wymowę tych, których nie ma w języku rosyjskim, a więc na *q* oraz *ę*. Wykorzystuje przy tym zapis w alfabecie rosyjskim, np. *pchnąłem, pchnąłeś, pchnął, pchnąwszy* zapisuje fonetycznie *пхнолемъ, пхнолесь, пхноль, пхновшы*, oddając prawidłową wymowę samogłosek *q*, *ę* w tym sąsiedztwie fonetycznym. Przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi podaje zapis z rozłożeniem samogłoski nosowej na samogłoskę i spółgłoskę. Podobnie postępuje przy omawianiu wymowy *ę*.

Przy omawianiu spółgłosek zwraca uwagę przede wszystkim na miękkie *b' ć, m',ń, p', ś, w', ż*, od których zaczyna ten podrozdział. Zaleca taki zapis również w wygłosie, co ilustruje po rosyjsku użyciem znaku miękkiego: *ѣдвабъ, нисъ, кармъ, ось, идзь* (*jedwab', nić, karm', oś, idź*). Jest to oczywiście wymowa przybliżona. Pokazuje również sposób wymawiania *h* (dźwięczne, jak *herb*, ros. *зѣрбѣ*) oraz *ch* (bezdźwięczne, jak *chór*, ros. *хырѣ*) oraz *ł i l*.

W rozdziale drugim tej części *O wymowie tonicznej albo o akcencie w sylabach* (s. 8) Siemiginowski pisze, że w większości wyrazów polskich akcent pada

na drugą sylabę od końca, jednak nie jest zaznaczany jak w greckim czy językach słowiańskich. Podaje też odstępstwa od tej reguły – wyrazy z akcentem na trzeciej sylabie od końca: połączenia z enklitykami *niechayże*, *dawnoby*; formy osobowe czasowników zakończonych na *-śmy*, *-ście*: *dawaliśmy*, *dawaliście*. Podaje też połączenia wyrazów, które należy wymawiać tak jak jeden wyraz z akcentem na przedostatniej sylabie, np. *Pan Bóg, oycze nasz, jak się masz, dobry dzień, dobra noc*. Autor „Gramatyki polskiej” zwraca też uwagę na zapożyczenia z greki i hebrajskiego, w których akcent w mianowniku pada na trzecią sylabę od końca, w innych natomiast przypadkach – na przedostatnią (np. *Cyceron, Demostenes, Licencyat*).

Część II O podobieństwie i cechach słów (Analogia)

Część ta składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwszy z nich – *O deklinacjach* (s. 12) – wymienia siedem przypadków, podaje trzy deklinacje rzeczownikowe (rodzaj męski, żeński i nijaki).

W rodzaju męskim Siemiginowski podaje odmianę nazw mężczyzn (*Jan, pan, Bóg, pomocnik, sędzia, mówca*), nazw zwierząt (*koń, lew, ptaszek*) oraz nazw rzeczy niemających duszy (*dąb, kijek, klej, kocię*). Czwarta deklinacja to odmiana przymiotników i zaimków dzierżawczych oraz rzeczowników męskich typu *Ambroży, łowczy, podskarbi*. Piąta deklinacja pokazuje odmianę przymiotników rodzaju żeńskiego, zaimków dzierżawczych oraz rzeczowników typu *królowa, xiężna*. Szósta natomiast to odmiana przymiotników rodzaju nijakiego oraz zaimka wskazującego *to*. Po tych sześciu wzorcach, w tak zwanym *Dodatku*, autor podaje odmianę zaimków nieregularnych, czyli osobowych *ja, ty, on, ona, ono*, a także odmianę innych zaimków. Rozdział drugi *O koniugacjach* (s. 24) rozpoczyna się od odmiany czasownika posiłkowego *być*, przy którym podaje ważną dla Słowian informację o tym, że czasowniki w czasie przeszłym kończące się na *li* odnoszą się jedynie do „ludzi rodzaju męskiego”, np. *Bracia obiecali*. Wydziela czasowniki częstotliwe (np. *zrównywać*) i jednokrotne dokonane (*zrównać*, którego odmianę podaje jednak w czasie teraźniejszym). Wymienia cztery koniugacje: 1) *zrównywAm, zrównywaSz*; 2) *biorę, bierzEsz*⁸; następnie podaje czasownik dokonany *wziąć*, tworząc w ten sposób parę aspektową; 3) *czynię, czynIsz* oraz dokonany *uczynić*; 4) *słyszę, słyszYSz*. Zarówno pomysł wyróżnienia samogłosek, jak i podział na koniugacje zaczerpnięte zostały z gramatyki Kopczyńskiego. Według dzisiejszych określeń byłyby to koniugacje *-am, -asz; -ę, -esz; -ę, -isz* oraz *-ę, -ysz*.

Rozdział trzeci *O rodzajach rzeczowników* (s. 48) poświęcony został określaniu rodzaju rzeczowników na podstawie ich zakończeń. Autor podkreśla tu też, że w języku polskim rzeczowniki w rodzaju męskim żywotne i niemające duszy w liczbie mnogiej zamieniają rodzaj na żeński, co popiera przykładami (*Fig. 2*).

Autor zauważa, że w poezji i w stylu uroczystym mogą pojawić się formy *del-fini morscy, lwi drapieżni, wilcy żarłoczni, psi zażarci* czy *koci szkodliwi*. Rzadko się zdarza, że niektóre nazwy mężczyzn przyjmują albo końcówki męskie żywotne,

⁸ Graficzne wyróżnienie dużymi literami samogłoski w końcówce było zabiegiem dydaktycznym, zwróceniem uwagi na istotną cechę danej koniugacji.

мъ числительное .	жъ числительное .
Ptazek leiny spiewał ,	Ptazki leine spiewały .
Pies zaiadły szczekał ,	Psy zaiadłe szczekały .
Wilk żartoczno porwał ,	Wilki żartoczno porwały .
Lew dyapieżny rozdarł ,	Lwy dyapieżne rozdarły .
Kwiat polny uwiałł ,	Kwiaty polne uwiałły .
Kamień twardy skruszył się ,	Kamienie twarde skruszyły się .

Fig. 2. Przykłady pokazujące przechodzenie rodzaju męskiego w żeński w liczbie mnogiej

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska...”, 1791, s. 50

albo żeńskie, np. *aniołowie* – *anioły*, *apostołowie* – *apostoły*, *szwagrowie* – *szwagry*, *Jasiowie* – *Jasie*, *żacy* – *żaki*, *Żydzi* – *Żydy*. Są to informacje dodatkowe, ważne dla uczniów Akademii, piszących teksty, także poetyckie, po polsku. Te szczegóły pokazują praktyczne nastawienie „Gramatyki polskiej” Siemiginowskiego, pisanej przecież specjalnie dla potrzeb Akademii Kijowsko-Mohylańskiej.

Rozdział czwarty *O stopniach porównania* (s. 51) traktuje o stopniowaniu przymiotników. Autor wymienia też wymiany głoskowe, np. *EKI, OKI* na *-szy*: *daleki* – *dalszy*, *NI* na *ńszy*: *tani* – *tańszy*; *CHY* na *ŻSZY*: *płochy* – *płoźszy*. Podaje również formy wariantywne, jak *lekki* – *lekszy*, *lżejszy*; *miły* – *milszy*, *milejszy*; *ostrzy* – *ostrszy*, *ostrzejszy*; *stary* – *starszy*, *starzejszy*; *tłusty* – *tłustszy*, *tłuściejszy* oraz *mądry* – *mędrszy*, *mądrzejszy*.

W rozdziale piątym *O przypadkach imion po kolei* (s. 55) Siemiginowski omawia kolejno deklinacje, a w ich obrębie przypadki w obu liczbach. Podaje też, które rzeczowniki (nie) należą do danej deklinacji. I tak do deklinacji męskiej nie należą rzeczowniki kończące się na *-a*, np. *monarcha*, *zabójca*, *śługa*, *poeta*, *mówca*, które wchodzą do drugiej deklinacji. W dopełniaczu rodzaju męskiego podaje pewne reguły, ale – co nie dziwi – wiele wyjątków od nich, jak to, że końcówkę *-a* przybierają imiona ludzi i rzeczowniki żywotne, np. *człęk* – *człeka*, *wilk* – *wilka*, natomiast *wół*, *bawół*, a także rzeczowniki zbiorowe *lud*, *ród*, *naród*, *gmin*, *drób*, *gad* przyjmują końcówkę *-u*. Nazwy miast przyjmują końcówkę *-a*: *Kijów* – *Kijowa*, ale *Rzym* – *Rzymu*, *Londyn* – *Londynu*, *Carogród* – *Carogrodu*. Nazwy walut mają końcówkę *-a*: *trojak* – *trojaka*, *szostak* – *szostaka*, *tynf* – *tynfy*. Po podaniu tych kilku reguł, związanych ze znaczeniem wyrazów, autor na kolejnych stronach zamieszcza listę słów, których zakończenia decydują o wyborze końcówki, np. rzeczowniki zakończone na *qb*, *qg*, *qk*, *eb*, *iqc*, *ec*, *iec* (*zqb*, *drag*, *strąk*, *teb*, *miesiąc*, *korzec*, *koniec*) przybierają końcówkę *-a*. Kolejno następuje alfabetyczna lista rzeczowników niez żywotnych mających w dopełniaczu końcówkę *-a* – bez próby znalezienia reguł tym rządzących (co skądinąd jest zapewne najlepszym wyjściem). Po tej liście znów następuje kilka reguł, np. końcówkę *-a* mają rzeczowniki kończące się na *ech* i *ek*: *Czech*, *Szembek*. Nie dziwią problemy z uporządkowaniem końcówek dopełniacza rzeczowników męskich – do dziś jest to znaczny problem glottodydaktyczny. Natomiast opis celownika jest krótki i zwarty: zazwyczaj rzeczowniki męskie kończą się na *-owi*. Wyjątkami są: *Bogu*, *chłopu*, *chłopc*, *panu*, *bratu*, *xiędzu*, *oycu*, *łbu*, *lwu*, *psu*, *czartu*, *dyabłu*, *katu*, ponadto nazwy miast na *k* oraz *w*: *Krakowu*, *Lwowu*. W bierniku końcówkę *-a* mają rzeczowniki oznaczające mężczyzn oraz żywotne, a także nazwy kart, np. *człowieka*, *zajqca*, *Michała*, *Fa-*

raona, kinala, panfila.⁹ Mianownikowi równe są imiona świętych w wyrażeniach typu *na święty Jan, na święty Michał*, a także rzeczowniki w wyrażeniach *prosić na żywy Bóg, iść za mąż, postępować sobie brat za brat, siadać na koń, iść na zwierz*. Wołacz ma końcówkę *-e* w rzeczownikach zakończonych na *b, f, m, n, p, s* (np. *zającu, gościu, słowniku, królu*); rzeczowniki zakończone na *c, ć, g, ch, k, l* oraz *ń, p', ś, w', y (j), ź, ż* przybierają końcówkę *-u* (np. *dropiu, Stasiu, pawiu, stryju, paziu, Grzegorzu*). Podaje też inne zakończenia wyrazów, powodujące przybieranie końcówki *-e*. Narzędnik ma końcówkę *-em*, przy czym po *g, k* pojawia się *i*: *Bogiem, człkiem*. Miejscownik podobny jest do wołacza: *o bracie*. Jednak wyjątkami są rzeczowniki zakończone na *cze, że, sze*: *o chłopcu, o Bogu, o Woyciesze / Woyciechu*. Wyraz *dom* może mieć dwie końcówki: *-u* w odniesieniu do budynku *Nie ma nikogo w domu, domie* zaś w odniesieniu do rodziny: *W prześwietnym domie*.

Omówiłam w miarę dokładnie liczbę pojedynczą rzeczowników rodzaju męskiego. Pozostałe wzorce deklinacyjne, a także liczba mnoga rodzaju męskiego nie będą już tak szczegółowo przedstawione. Warto wspomnieć, że końcówki trudnego mianownika liczby mnogiej wraz z przykładami zostały ujęte w obszerną tabelę, której fragment zamieszczam poniżej (Fig. 3).

Fig. 3. Fragment tabeli pokazującej końcówki mianownika liczby mnogiej w zależności od zakończenia mianownika liczby pojedynczej

ТАБЛИЦА ИМЕНТЕЛЬНЫХЪ МНОЖЕСТВЕННЫХЪ.			
на кака- цака на	имѣннѣи на е.	имѣннѣи на і.	имѣннѣи на ѣ.
а		Имена человѣ- ковъ когда пере- мениаютъ родъ. н. п. <i>стаги</i> . Им: чел: н. п. <i>драги</i> .	Им: челов: когда у- дерииваютъ родъ. н. п. <i>стады</i> .
б	Вѣд. н. п. <i>голѣbie, ко- валіе</i> .		Животныхъ и без- душныхъ; Также челов: когда пере- мѣ родъ. н. п. <i>висте- рыбу, дѣту, драгу</i> .
в и с	Вѣд. н. п. <i>родзіце, глн- шце, палец, голиця</i> .		
д	Только <i>лудзіе</i> .	челов: н. п. <i>ѣдзіи</i> .	Бездущ: н. п. <i>огуды</i> .
ф			Чел: когда перем: родъ. н. п. <i>Графя</i> .
г		Беза: Также чел: когда перем: родъ. н. п. <i>вуги, вогі</i> .	

Źródło: Siemiginowski, *Gramatyka polska ...*,
1791, s. 65

Umieszczenie w gramatyce tabeli pokazującej przyporządkowanie końcówek konkretnym rzeczownikom było dobrym zabiegiem dydaktycznym, mającym ułatwić przyswojenie tych dość trudnych form gramatycznych. Przy przypadkach niesprawiających trudności, jak na przykład w celowniku czy wołaczach liczby mnogiej, komentarz jest bardzo krótki: w celowniku – zawsze *-om*, a wołacz równy jest mianownikowi.

Deklinacja druga dotyczy wszystkich rzeczowników rodzaju żeńskiego: zakończonych na *-a, -ska* oraz męskich zakończonych na *-a*. Odmieniają się tak też rzeczowniki zakończone na spółgłoskę miękką, np. *mi-*

⁹ *Panfil* to według internetowego „Słownika języka polskiego XVII i XVIII wieku” ‘rodzaj gry (w karty)?’. Hasło jest w trakcie opracowywania. *Kinal* zaś to ‘walet kierowy lub treflowy’, <https://sxvii.pl/>, [odczyt: 13.11.2018].

łość, karm', dłoń, oś, konew', żółędź, gałąź, pościel, a także na twarde c, z, ż – noc, mysz, straż. Z kolei według trzeciej deklinacji odmieniają się rzeczowniki zakończone na e, ę, o. Przy miejscowniku podaje Siemiginowski wymiany głoskowe, np. *bo – bie (niebo – niebie), do – dzie (stado – stadzie), to – le (bydło – bydle)*. W liczbie mnogiej jako formy nieprawidłowe określa autor *dziecię, jaje, niebo, oko, ucho*, podając wzory ich odmiany.

Przy omawianiu deklinacji przymiotnikowej męskiej prawidłowo zalicza do niej imiona i nazwiska męskie (*Ambroży, Antoni, Batory*), rzeczowniki typu *podskarbi, hrabia, burgrabia, sędzia* i podobne. Do tej deklinacji zalicza również formy skrócone przymiotników: *srog, godzien, mocen, syt, uczon, wzięt*. W dodatku do deklinacji podaje „nieprawidłowości”, na przykład *xiądz, brat, szlachcic* (w l. mn. *xięża, bracia, szlachta*). Przy tym ostatnim rzeczowniku podaje, że występuje on z przymiotnikiem w liczbie pojedynczej: *wszystka szlachta*.

Ważną z punktu socjolingwistyki informacją jest podanie odmiany zwrotów grzecznościowych (Fig. 4).

Fig. 4. Wzór odmiany zwrotu grzecznościowego *waszeć*

ВТОРАГО СКЛОНЕНИЯ .	
И.	<i>Waszeć, Waszeć</i> <small>или waszećowie,</small>
Р.	<i>Waszeци, Waszeциѡв,</i>
Д.	<i>Waszeци, Waszeциѡм,</i>
В.	<i>Waszeци, Waszeциѡв,</i>
З.	<i>Waszeцѣ! Waszeцѣ, waszeциѡвѣ!</i>
Т.	<i>Waszeциѣ, Waszeциѡмѣ,</i>
И.	<i>о Waszeци. о Waszeциѡх.</i>
ТАКЪ СКЛОНЯЮТСЯ:	
1.	<i>Wasцѣ и Wasцѡмѣ.</i>
2.	<i>Iсѣтѡмѣ, въ множественномъ перемѣняе на иѣтѡмѣ, иѣтѡмѡвѣ, и пр.:</i>
3.	<i>Iсѣтѡмѣ, которое множественнаго перемѣнѣтѣ.</i>

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska ...”, 1791, s. 84

U schyłku osiemnastego wieku, kiedy system form grzecznościowych był znacznie rozbudowany i skrupulatnie przestrzegany, informacje takie były niezwykle ważne. Pojawiały się też w większości pomocy dydaktycznych kierowanych do cudzoziemców, np. u Johanna Monety.

Podając złożenia z dwóch wyrazów, autor „Gramatyki polskiej” wymienia *Rzeczpospolitą* oraz *Wielkanoc*.

Charakter ułomny mają wyrazy występujące tylko w liczbie pojedynczej (dziś *singularia tantum*), a także tylko w liczbie mnogiej; te ostatnie mogą odmieniać się według deklinacji pierwszej (np. *cepy – cepów, leki – leków, podłuchy – podłuchów, Tatry – Tatrów, wyścigi – wyścigów*), drugiej (*cegi – cęg, Chiny – Chin, Czechy – Czech, grochowiny – grochowin, kapcie – kapci, Niemcy – Niemiec, okowy – oków, portki – portek*) lub według deklinacji trzeciej (*akta – akt, bliźnięta – bliż-*

Fig. 5. Odmiana liczebników *dwa/oba* łączących się z rzeczownikami w różnych rodzajach gramatycznych

1.		
Н. <i>Dwa,</i>	<i>Dwie,</i>	<i>Dwoje.</i>
НАМ <i>dway,</i>		<i>dwa.</i>
Р. <i>Dwóch;</i>	<i>Dwóch,</i>	<i>Dwóch,</i>
<i>dwu,</i>	<i>dwu,</i>	<i>dwoyga.</i>
А. <i>Dwóm,</i>	<i>Dwóm,</i>	<i>Dwóm,</i>
		<i>dwoygu.</i>
В. <i>Dwóch,</i>	<i>Dwie,</i>	<i>Dwoje,</i>
<i>dwa,</i>		
Т. <i>Dwoma,</i>	<i>Dwieма,</i>	<i>Dwoma.</i>
И. <i>Dwóch,</i>	<i>Dwóch,</i>	<i>Dwóch.</i>
2.		
Н. <i>Oba,</i>	<i>Obie,</i>	<i>Oboje.</i>
<i>obay</i>		<i>oba</i>
Р. <i>Obich,</i>	<i>Obich,</i>	<i>Obich,</i>
<i>obu,</i>		<i>oboyga.</i>
А. <i>Obóm</i>	<i>Obóm</i>	<i>Obóm</i>
В. <i>Obích, obu,</i>	<i>Obie,</i>	<i>Obóje.</i>
<i>oba,</i>		
Т. <i>Oboma,</i>	<i>Obieма,</i>	<i>Oboma.</i>
И. <i>Obích,</i>	<i>Obích,</i>	<i>Obóch.</i>
3.		
Н. <i>Obadwa,</i>	<i>Obiedwie,</i>	<i>Obadwa.</i>
Р. <i>Obudwóch,</i>		
<i>obadwut,</i>		Также
А. <i>Obudwóm</i>		
В. <i>Obudwóch, Obiedwie,</i>	<i>Obadwa.</i>	
Т. <i>Obudwoma, Obieма,</i>	<i>Obudwoma.</i>	

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska ...”, 1791, s. 89–90

sto. Ważną informacją dla osób uczących się języka polskiego jest podanie składni liczebników *dwa* i *trzy*: *jest dwóch braci; siedziało trzech ludzi, po dwóch żołnierzy będzie.*

Rozdział siódmy *O cechach właściwych czasownikom* (s. 93) rozpoczyna informacja o ogólnym podziale czasowników na niedokonane, wśród których są częstotliwe, i dokonane, zawierające w sobie czasowniki jednokrotne. Niedoko-

niąt, niebiosa – niebios, ptuca – ptuc. Z dzisiejszego punktu widzenia nie wszystkie wymienione przez Siemiginowskiego wyrazy zalicza się do *pluraliów tantum.*

Rozdział szósty *O liczebnikach* (s. 88) wymienia na początku liczebniki główne kolejno do dwudziestu, potem zaś dziesiątki i setki – do tysiąca. Z liczebników dziś nieużywanych wymienione zostały *półtora* (ten jest używany), *póltrzecia, półczwarta, półpięta* itd., a w rodzaju żeńskim *półtoorej, półtrzeciej.*

Bardzo rozbudowana jest deklinacja liczebnika *dwa* (Fig. 5).

Wśród uwag dotyczących liczebników pojawia się między innymi informacja, że *dwoje, troje, czworo, pięcioro* w deklinacji przyjmują literę *g*: *dwoyga, trojga; dwoje prosiąt, troje gąsiąt, czworo szczeniąt* itd. Wymienione są również liczebniki porządkowe, wielorakie czy złożenia: *jednoletni, dwuletni / dwóchletni, trzyletni* itd.

Znajduje się tam też ważna uwaga, że liczebniki główne od 5 wzwyż w przypadkach zależnych mają końcówkę *-u*: *pięciu, sześciu, dwunastu, dwudziestu* itd. Osobno podana jest odmiana liczebnika

nane to na przykład *pisać, czytać, dawać, pytać, składać, iść*. Dokonane zaś – *napisać, przeczytać, dać, spytać, złożyć, pójść*. Czasowniki wielokrotne to np. *pi-sywać, czytywać, chadzać, jadać*. Do tych przykładów dołączone są uwagi dotyczące cech różnych typów czasownika. Kilka stron później zamieszczona została uwaga, że czasowniki dokonane nie mają czasu teraźniejszego (s. 98). Na tej samej stronie autor chwali taki podział czasowników, który jest czymś nowym w gramatyce i przydałby się również w gramatykach rosyjskich. Następnie pojawia się informacja o istnieniu czterech koniugacji, powielająca już wcześniej podane przykłady. Potwierdzeniem istnienia w owym czasie form *metł, melli, pełł, pełli* jest uwaga dotycząca podwojenia w nich litery *t*, będącej oznaczeniem czasu przeszłego czasownika. Siemiginowski zwraca też uwagę czytelników na możliwość odłączenia części *em, eśmy, eś, eście* (właśnie tak) od czasownika i dołączenie ich do innego wyrazu, np. *gdym słyszał* zamiast *gdy słyszałem*. Podaje też odmianę czasownika *powinien*.

Dokładniejsze informacje dotyczące czterech koniugacji pojawiają się na następnych stronach. I tak do koniugacji pierwszej należą czasowniki zakończone na *ać*, przy czym istnieją wyjątki, np. *mieć*. W czasie przeszłym *ć* zamienia się na *ł*, np. *dać* – *dał*, *chcieć* – *chciał*. Takie wyjaśnienie sposobu tworzenia czasu przeszłego świadczy o ówczesnym braku wiedzy na temat morfologii czasownika. W koniugacji drugiej czasowniki przybierają końcówki *-ę, -esz, -e, -emy, -ecie, -ą*, przy czym w drugiej osobie może być też *-iesz*, np. *skrobiesz, gnieciesz, szarpiesz, niesiesz*. Autor umieszcza tabelę z przykładami zakończeń czasowników na *ać* i odmianą według koniugacji drugiej oraz formami pierwszej i drugiej osoby liczby pojedynczej (Fig. 6).

Fig. 6. Fragment tabeli czasowników kończących się w bezokoliczniku na *ać*, a odmianianych według koniugacji drugiej

Начинаетъ :	1. 1го числа :	2. 1го числа :	Починаетъ
brać	Skubię	skubiesz	
gać (a)	Strużę	strużesz	
chać	ładę	ładziesz	
kać	Skaczę	skaczesz	
łać	Łeję	łejesz	
łać (b)	Uwikłę	uwikłiesz *	
mać	Łamię	łamięsz	
pać	Łapię	łapiesz	
rać (c)	Orzę	orziesz	
sać	Piszę	piszesz	
ssać	Się	siiesz	
tać съ нрѣ- омо: таченомъ	Kołacę	kołacesz	
tać съ нрѣ: гарацѣ: (d)	Cbloszczę	cbloszczesz	

(a) Łgać, łgę, łgiesz.
 (b) Słać счлѣамъ, ścieję, ścielesz.
 (c) Brać, biorę, bierzesz.
 Prać, pierę, pierzesz.
 (d) Stać станъ stanę, stanę, staniesz.
 * ИЛИ НО І чинаешити? uwikłam uwikłiesz.

W tabeli umieszczone zostały też czasowniki kończące się w bezokoliczniku na *ać*

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska...”, s. 101

(np. *ciąć, giąć, kłać, piąć*) oraz na *eć* (np. *mdleć, chcieć, siwieć, umrzeć; wiedzieć, umieć* – tak! Przy czym pierwsza osoba ma prawidłową formę: *wiem, umiem*).

Tabela z objaśnieniami do trzeciej koniugacji jest krótka (poprzednia zajmuje cztery pełne strony) (Fig. 7).

Fig. 7. Tabela ilustrująca tworzenie pierwszej i drugiej osoby liczby pojedynczej od wybranych czasowników trzeciej koniugacji *-ę, -isz*

Начер :	1. лица мѣла:	2. лица мѣла:	Промеджене .
<i>ać</i> ,	<i>Stoig</i> ,	<i>stoirsz</i> , (a)	<i>leciał</i> . (b)
<i>cieć</i> ,	<i>Lecę</i> ,	<i>lecisz</i> ,	
<i>leć</i> ,	<i>Myślę</i> ,	<i>mylisz</i> ,	
<i>sieć</i> ,	<i>Wiszę</i> ,	<i>wisisz</i> ,	<i>wisiał</i> . (b)
<i>bieć</i> ,	<i>Wielbię</i> ,	<i>wielbisz</i> .	
<i>cieć</i> , (e)	<i>Czczę</i> ,	<i>czczisz</i> .	
<i>fić</i> ,	<i>Trafię</i> ,	<i>trafisz</i> .	
<i>mieć</i> ,	<i>Karmię</i> ,	<i>karmisz</i> .	
<i>nieć</i> ,	<i>Stronię</i> ,	<i>stronisz</i> .	
<i>pieć</i> ,	<i>Trapię</i> ,	<i>trapisz</i> .	
<i>acieć</i> ,	<i>Placę</i> ,	<i>placisz</i> .	
<i>ocieć</i> ,	<i>Skroczę</i> ,	<i>skrocisz</i> .	
<i>ścieć</i> ,	<i>Puszczę</i> ,	<i>puścisz</i> .	
<i>łcieć</i> ,	<i>Gwałcę</i> ,	<i>gwałcisz</i> .	
<i>ycieć</i> ,	<i>Zaszczycę</i> ,	<i>zaszczycisz</i> .	
<i>zicieć</i> ,	<i>Proszę</i> ,	<i>prosisz</i> .	
<i>wicieć</i> ,	<i>Stawię</i> ,	<i>stawisz</i> .	
<i>zicieć</i> ,	<i>Grożę</i> ,	<i>grozisz</i> .	
<i>dzicieć</i> ,	<i>Wodzę</i> ,	<i>wodzisz</i> .	

(a) Выключається *Spać , спи́ , спиш* .
 (b) Въ множественномъ прошедшаго е предѣлѣ ;
 н. п. *lecieli , myśleli , wisieli* ,
 (e) Всѣ имѣющіе предѣлѣ *cieć* согласную кончатся на *czę- cisz* .

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska...”, s. 106

Czasowniki należące do czwartej koniugacji kończą się w bezokoliczniku na *ąć* lub *yc*: *słyszeć, uczyć*. Przy tej koniugacji autor nie umieścił żadnej tabeli – widać uznał tę odmianę za stosunkowo łatwą.

Ponieważ imiesłowy uznawano za oddzielną część mowy, omówione zostały w kolejnym podrozdziale. Pojawiają się w nim praktyczne wskazówki dotyczące ich tworzenia. Imiesłów przymiotnikowy bierny¹⁰ tworzy się, dodając do trzeciej osoby l.mn. *cy*: *daję, dający*. Imiesłowy przymiotnikowe bierne tworzy się przez

¹⁰ Posługuję się tu współczesną nomenklaturą.

dodanie do bezokolicznika *ny*, *ty*. I tu Siemiginowski pisze, że np. *ać* zamienia się na *any*: *dać* – *dany*, a *ięć* na *iany*: *mieć* – *miany* (sic!). W odniesieniu do drugiej koniugacji pojawia się wykaz zakończeń bezokoliczników wraz ze stosownym imiesłowem (Fig. 8).

Fig. 8. Wykaz czasowników drugiej koniugacji z utworzonymi imiesłowami przymiotnikowymi biernymi

ВО ВТОРОМЪ СПРЯЖЕНІИ.					
<i>ać</i>	na	<i>any</i> , u. n.	<i>Brać</i> ,	<i>brany</i> .	
<i>ac</i>		<i>ęty</i> ,	<i>Ciąć</i> ,	<i>ciąty</i> .	
<i>aść</i>		<i>asiony</i> ,	<i>Paść</i> ,	<i>pasiony</i> .	(a)
<i>ać</i>		<i>ęsiony</i> ,	<i>Trząć</i> ,	<i>trzęsiony</i> .	
<i>ec</i>		<i>eczony</i> ,	<i>Rzść</i> ,	<i>rzcżony</i> .	
<i>mieć</i>		<i>miany</i> ,	<i>Rozumieć</i> ,	<i>rozumiany</i> .	
<i>ięć</i>		<i>elony</i>	<i>Mieć</i> ,	<i>mielony</i> nan	
	nan	<i>elty</i> ,		<i>melty</i> .	
<i>rzęć</i>		<i>arty</i> ,	<i>Wesprzęć</i>	<i>wsparty</i> .	
<i>ię</i>		<i>ity</i> ,	<i>Bić</i> ,	<i>bity</i> .	
<i>ię</i>		<i>ity</i> ,	<i>Kieć</i> ,	<i>kieły</i> .	
<i>nc</i>		<i>uczony</i> ,	<i>Tłuc</i> ,	<i>tluczony</i> .	
<i>ne</i>		<i>uty</i> ,	<i>Pruć</i> ,	<i>pruty</i> .	
<i>ęć</i>		<i>esiony</i> ,	<i>Nieć</i> ,	<i>nieiony</i> .	
<i>ięć</i>		<i>leciony</i> ,	<i>Pieć</i> ,	<i>pieciony</i> .	
<i>ięć</i>		<i>widziaty</i> ,	<i>Wieć</i> ,	<i>wiedziony</i> .	
<i>ędz</i>		<i>ężony</i>	<i>Sprzędz</i> ,	<i>sprzężony</i> .	
<i>ędz</i>		<i>eżony</i> ,	<i>Szrzędz</i> ,	<i>szrzężony</i> .	
<i>ędz</i>		<i>ożony</i> ,	<i>Bodz</i> nan <i>boić</i> ,	<i>bodżony</i> .	
<i>ędz</i>		<i>żżony</i> ,	<i>Szrzydz</i> ,	<i>szrzyżony</i> .	
<i>ę</i>		<i>ży</i> .	<i>Dobyć</i> ,	<i>dobyty</i> .	
<i>ęć</i>		<i>eziony</i> ,	<i>Wieźć</i> ,	<i>wieżiony</i> .	
<i>ęć</i>		<i>żżony</i> ,	<i>Gryźć</i> ,	<i>gryżiony</i> .	
(a)		Викалючаюцца	<i>Kłać</i> ,	<i>kładżony</i>	
			<i>Paść</i>	<i>cadere</i> <i>padły</i> .	

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska...”, s. 108–109

Ostatni fragment związany z formami czasowników dotyczy gerundiów, czyli zgodnie z ówczesną terminologią imiesłowów przysłówkowych współczesnych na *ac* oraz uprzednich na *wszy*, *łszy*. Wskazówką do tworzenia imiesłowu współczesnego jest uwaga, że tworzy się go od trzeciej osoby liczby mnogiej: *dają* – *dając*. Wyjątkiem jest *być* – *będąc*.

Część III O pochodzeniu słów (etymologia)

Rozdział pierwszy O wyglądzie słów (s. 111) autor rozpoczyna od stwierdzenia, że wyrazy dzielą się na te, które od innych nie pochodzą, jak *zły*, *dobry* oraz na te, które utworzone zostały od innych – *źle*, *dobrze*. W pierwszej części omawia wyrazy rodzaju żeńskiego utworzone od rzeczowników męskich, np. *stolnik – stolnikowa*, *wójt – wójtowa*, *majster – majstrowa*. Podaje kilka wskazówek, jak na przykład tę, że męskie zakończone na *-anin*, *-aniec* przemieniają się na *-anka*: *chrześcijanin – chrześcijanka*, *wygnaniec – wygnanka*, *-in* na *-inka*: *kalwin – kalwinka*. Jeśli zaś określenie kobiety nie odnosi się do rzeczownika określającego męża, wówczas stosuje się *-ka* lub *-ca*: *niewolnica*, *pośredniczka*. Jeśli mowa o żonie człowieka stojącego nisko w hierarchii społecznej, której chce się okazać szacunek, wówczas również stosuje się *-owa*, np. *refendarzowa*, *aptekarzowa*, *trębaczkowa*. Przy zakończeniach męskich na *-a*, *-y*, *-i* nazwy żeńskie przyjmują zakończenie *-ina/-yna*: *wojewoda – wojewodzina*, *sędzia – sędzina*, *podstoli – podstolina*, *łowczy – łowczyzna*. Nazwy żeńskie mieszkańek krajów lub miast tworzy się w zależności od zakończenia rzeczownika męskiego: *-anian*, *-czyk > -anka*: *Warszawianin – Warszawianka*, *Toruńczyk – Torunianka*; *-yn > -ynka*: *Murzyn – Murzynka*; *-ak* na *-aczka*: *Ślązak – Ślązaczka*, *Austriak – Austriaczka*. Wyjątkiem jest *Litewka*.

Nazwy córek od imion lub funkcji ojca mają z reguły zakończenie *-ówna*: *Jan – Janówna*, *skarbnik – skarbnikówna*, *Hulewicz – Hulewiczówna*. Ponadto *mistrzini*, *prorokini*, *ksieni*.

Tworzenie rzeczownikowych nazw czynności (rzeczowników odśownych) przebiega od imiesłowów odmiennych (Fig. 9).

Fig. 9. Sposób tworzenia nazw czynności zakończonych na *-anie*, *-enie*, *-cie*

<i>ány</i>	na	<i>anie</i>	, n. u.	<i>czytany</i>	, <i>czytanie</i>
<i>ony</i>		<i>enie</i>		<i>stracony</i>	, <i>stracenie</i>
<i>iony</i>		<i>ienie</i>		<i>upewniony</i>	, <i>upewnienie</i>
<i>ty</i>		<i>cie</i>		<i>myty</i>	, <i>mycie</i>

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska...”, s. 113

Kolejny fragment rozdziału dotyczącego słowotwórstwa koncentruje się na zdrobnieniach. Od rzeczowników rodzaju męskiego są trojaki zakończenia: *-ek*, *-ik*, *-yk*: *panek*, *piesek*, *słupek*, *królik*, *konik*, *bóćik* (to dawna ortografia), *wężyk*, *nożyk*. Rodzaj żeński ma *-ka*: *ręka – rączka*, *noga – nóżka*, *nóżeczka*, nijaki zaś *-ko*: *koło – kółko*, *okno – okienko*, *serce – serduszko*, przy czym rzeczowniki zakończone na *-ę* mają przy zdrobnianiu *-ątko*: *dziecię – dzieciątko*, *pisłkę – pisłkątko*.

Przymiotniki od nazw ludzi tworzy się przez dodanie *-ki*: *pan – pański*, od nazw rzeczy bezdusznych *-owy*: *dąb – dębowy*, *ratusz – ratuszowy*, natomiast od nazw zwierząt często na *-i*: *krowi*, *lisi*, *orli*.

W odniesieniu do czasowników Siemiginowski stwierdza, że często formy niedokonane tworzy się od dokonanych, przy czym możliwe jest też działanie odwrotne. Przy zapożyczaniu czasowników z innych języków dodaje się cząstkę -ować: *formare – formować, avancer – awansować*.

Rozdział drugi *O rysunku słów* (s. 116) traktuje o tworzeniu formacji przedrostkowych. Autor stwierdza, że w języku polskim jest 17 takich przyimków i wymienia je wraz z przykładami:

1.	Do , na np.	doroczy ,	dość .
2.	na ,	nakład ,	napiść .
3.	nad ,	nadmierny ,	nadobudzić .
4.	o ,	obicie ,	obiasć .
5.	ob ,	obchód ,	obiepieć .
6.	od ,	odjazd ,	odłożyć .
7.	po ,	potem ,	podziękować .
8.	pod ,	podgórze ,	podwiesić .
9.	prze ,	przycięcie ,	przebudzić .
10.	przy ,	przybytek ,	przybywać .
11.	roz ,	rozbić ,	rozłączyć .
12.	s NANI I ,	ściągnąć ,	stracić .
13.	u ,	ubytek ,	symonować .
14.	w ,	wjazd ,	wbiać .
15.	wy ,	wydatek ,	wyrabiać .
16.	z ,	zmocnienie ,	zagała .
17.	za ,	zapłata ,	zamawiać .

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska...”, s. 116

Wiele słów może przyjmować po dwa przyimki: *wzlecieć, powychodzili, nawyliczać*.

Część IV O ortografii

Część IV traktuje *O ortografii* (s. 118). Pierwszy podrozdział poświęcony jest piśniami samogłosek (*O samogłoskach i podwójnych samogłoskach*, s. 118). Z ważniejszych uwag należy wspomnieć o *q* oraz *ę* (z ogonkiem), którym autor poświęcił dwie strony. Pisze między innymi, że stosuje się je w zapisie czasowników w czasie przeszłym przed *t* (*wziąłem, wziętę; wziętam, wziętom*), w trzeciej osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego (*mają, obaczą*), w zakończeniach imiesłowów -*qc, -qwszy* (*biorący, biorąc, wzięwszy*). *Ę* występuje też w pierwszej osobie czasu teraźniejszego liczby pojedynczej: *jadę, idę, wezmę*, a ponadto jako zakończenie rzeczowników rodzaju nijakiego: *xiążę, dziecię, kurczę, bydłę*. Jak widać z tych przykładów, Siemiginowski łączył sposób zapisu z formami wyrazów, co z punktu widzenia glottodydaktyki jest zabiegiem bardzo trafnym. Opisuje też reguły zapisu *e* pochylonego (*é*) oraz *ó*, podając przy tym między innymi takie przykłady:

ś,	n.	grób	graba.	ów,	rów	rowu.
śd,		gród	grada.	oy,	róy	roiu.
óg,		Bóg	Boga.	óz,	wóz	wozu.
ś,		sól	soli.	ósz,	wódz	wodza.
śł,		wół	wolu.	órz,	węgorz	węgorza.
ór,		wzór	wzoru.	óż,	moż	moża.
óm,		dóm	domu.			

Źródło: Siemiginowski, „Gramatyka polska...”, s. 121

Rozdział drugi *O spółgłoskach* (s. 123) wymienia po kolei spółgłoski, przy czym pojawiają się istotne uwagi, na przykład ta, że *c* w języku polskim nigdy nie czyta się jak *k*. *G* natomiast w wyrazach zapożyczonych zapisywane jest jako *i*: *ienerał*, *rieistr*, *oryinał*.

W rozdziale trzecim *Zawierający zasady ogólne* (s. 124) znajduje się na początku uwaga, że nie ma w zapisie języka polskiego łaćnińskich liter *q*, *v*, *ph*, *rh*, *th*. Podaje się też pewne zasady łączliwości liter, jak na przykład tę, że po spółgłoskach twardych i stwardniałych (stosując współczesną nomenklaturę) zawsze pisze się *y*, np. *blady*, *blahy*, *mały*, *skory*, *bogaty*, *Boży*, *rączy*, *Podkomorzy*, *ptaszy*. Po pozostałych spółgłoskach można pisać albo *i*, albo *y*. Po *k*, *g* oraz łaćnińskie & (*et*) zawsze zapisuje się *i*. Na końcu rozdziału wymienione zostały potrzebne skróty, przede wszystkim tytułów, co w podręcznikach dla cudzoziemców było wówczas powszechną praktyką:

нишумся .	выговариваюшся .
Imc P.	Jejomoić Pan .
W P.	Wacpan .
WmcP.	Waszmalć Pan .
W. Mei Dobi:	Wielmożny Mości Dobrodziciu .
i. W.	Jaśnie Wielmożny .
ii. WW. PP.	Jaśnie Wielmożni Panowie .
i. O. Mei Xćg.	Jaśnie Oświecony Mości Xiążg .
i. O. W. Xćcy Mci.	Jaśnie Oświecony Waszcy Xięccy Mości .
N. K. P. N. M.	Najjaśniejszy Król Pan nasz miłościny .
W. K. Mei.	Waszcy Królewskij Mości .
W. C. Mei.	Waszcy Cesarzkij Mości .
U.	Urodzony .
U U.	Urodzeni .
W K.	Wielki Korony .
W X L.	Wielkiego Xiążstwa Litewskiego .
W X.	Wielebny Xiążg .
WW. XX.	Wielebni Xiążg .
R. P. D. M.	Roku Pańskiego, Dnia, Miesiąca .
W S K.	Według starego kalendarza .
S P.	Święty pamięci .
Zł. Polł.	Złotyeh Polskich .
Rpta	Rzeczpospolita .

Źródło: Siemiginowski, *Gramatyka polska...*, s. 126

Część V O łączeniu słów

Część V O łączeniu słów zawiera aż dziesięć rozdziałów. Rozdział pierwszy O czasowniku przy mianowniku (s. 127) poświęcony jest przede wszystkim formu-łom grzecznościowym typu: *Proś go Waćpan (Waćpani) do siebie, Siadaj Wać Pan dobrodziej, Niech Jaśnie Wielmożny Pan sam obaczy* itp. W komentarzu można przeczytać o wyborze formy czasownika (2. lub 3. osoby l. poj.). W dawnych pod-ręcznikach z reguły był fragment poświęcony formułam grzecznościowym i ich użyciu, nie dziwi więc wprowadzenie tej problematyki do podręcznika gramatyki dla Rosjan. Dokładnie te zagadnienia w książce Siemiginowskiego przeanalizowa-ła Halina Safarewiczowa, która zebrała odnośne dane w tabeli, którą przytaczam poniżej (Tab. 1).

Tab. 1. Zestawienie informacji o formułach grzecznościowych w „Gramatyce polskiej” Siemiginowskiego

ZESTAWIENIE INFORMACJI O FORMUŁACH GRZECZNOŚCIOWYCH			
formuła polska	przekład rosyjski	forma orzeczenia po polsku	forma orzeczenia po rosyjsku
<i>jaśnie wielmożny pan</i>	ваше превосходительство	3. sg.	2. pl.
<i>pan</i>	милостивый государь	3. sg.	2. pl.
<i>panie + voc.</i>	пом.	2. sg.	2. pl.
<i>panie + nom.</i>	пом.	2. sg.	2. sg.
<i>mości dobrodziej</i>	милостивый государь	brak	brak
<i>wać pan dobrodziej</i>	милостивый государь	2. sg.	2. pl.
<i>jegomość dobrodziej</i>	государь мой	3. lub 2. sg.	2. pl.
<i>jegomość</i>	государь мой	3. lub 2. sg.	2. pl.
<i>mości panie</i>	brak	brak	brak
<i>wać pan</i>	brak	2. sg.	2. pl.
<i>waszność</i>	brak	2. sg.	2. pl.
<i>waszeć</i>	brak	2. sg.	2. pl.
<i>waść</i>	brak	2. sg.	2. sg.
<i>mospanie</i>	brak	brak	brak
<i>panie bracie</i>	brak	brak	brak

Źródło: Safarewiczowa 1971: 31

Rozdział drugi *O rzeczownikach* (s. 128) również w dużej mierze opisuje użycia form grzecznościowych. Ponadto opisuje określenia czasu: na pytanie *kiedy?* odpowiada się w dopełniaczu: *pierwszego roku*, albo używa się przymków *w, na, przed*: *w przeszłym roku, na przyszły rok, przed trzema dniami*. Na pytanie *dokąd?* odpowiada się przymkiem *do* z dopełniaczem: *uciekł do fortecy*. Wyjątkiem jest nazwa ulicy – *przeniósł się na Podwale* oraz *wyjechał na Ukrainę, na Pobereże*.

W rozdziale trzecim *O przymiotnikach* (s. 130) mowa jest między innymi o rodzaju przymiotnika przy podmiocie szeregowym złożonym z rzeczownika określającego ludzi oraz z rzeczownika żywotnego *Ludzie i konie zginione*. Dopełniacz używany jest po przymiotnikach *bliski, godzien, pewny, pamiętny, wart, wdzięczny*, np. *bliski śmierci, godzien kary, pewny zbawienia*, ponadto po liczebnikach *troje jagniąt, sześć wielbłądów*. Pamiętać jednak należy, że po liczebnikach *dwa, trzy, cztery* używa się mianownika (*dwa wielbłądy*), natomiast kiedy mówi się o ludziach, wówczas dopełniacza: *jest dwóch braci; stoi tu trzech żołnierzy; znajduje się pięciu kawalerów; namnożyło się wielu oszustów*. W ten sposób podano reguły składni liczebnika.

Rozdział czwarty *O zaimkach* (s. 133) zawiera między innymi informacje na temat występowania zaimków *co i to*: *Co głowa, to rozum; Co stąpi, to zetże. Siebie* może odnosić się do wszystkich osób: *Nie przyjął podarunków ofiarowanych sobie*.

Rozdział piąty *O czasownikach* (s. 134) wylicza czasowniki łączące się z poszczególnymi przypadkami, a także te, które łączą się z dwoma przypadkami. Najwięcej z nich występuje oczywiście z dopełniaczem, np. *bać się, chronić się, czekać, domagać się, najadać się, napijać się, nawykać, postradać, potrzebować, słuchać, uczyć się, wołać, żałować, żądać*. Przy tym przypadku podano też ważną regułę negacji:

<p><i>Widzę prawdę, Foznał fałsz, zdradę; Gani i chwali wszystko,</i></p>	<p><i>Niewidzę prawdy. Niepoznaj fałszu, zdrady. Ani gani ani chwali wszystkiego.</i></p>
---	---

Źródło: Siemiginowski, *Gramatyka polska...* 1791, s. 135

Taka sama zasada dotyczy negacji czasownika *być*: *jest zgoda – nie masz zgody; były wojska – nie było wojsk, będą przeszkody – nie będzie przeszkód*. Podobnie używa się dopełniacza, kiedy mowa nie o całości, ale o części: *daj wino – дай wina; podaj chleb – дай хлеба*, a także wtedy, kiedy potrzebuje się danej rzeczy na krótki czas: *podaj kija, dajcie noża*. Przy celowniku podane są wybrane łączące się z nim czasowniki, np. *dokuczać, dziękować, dziwować się, kłaniać się, modlić się, uwfać*. Pod koniec tego rozdziału umieszczona została długa lista czasowników łączących się z różnymi przypadkami i różnymi przymkami, np. *boli kogo co; mieć komu co za złe; naprzykrzać się komu o co; odnieść zwycięstwo z kogo / otrzymać zwycięstwo nad kim; prosić kogo o co; smakuje komu co; ufać w co; upokorzyć się przed kim; żałować za grzechy*.

W rozdziale szóstym poświęconym przysłówkom (*O przysłówkach*, s. 139) wymienia się *wiele, tyle, wiele, mało*, podając niewiele informacji na ich temat.

W rozdziale siódmym *O przyimkach* (s. 139) autor wymienia przyimki łączące się z poszczególnymi przypadkami. Z dwoma przypadkami łączą się na przykład: *między, pomiędzy (między zwierzęta, między zwierzętami), pod / pode (oddany pod komendę, znajduje się pod komendą), za (za miasto, za miastem); na (na pole, na polu), o (o to proszę, nie słysząc o tym), w/we (w księgi, w księgach, we Lwowie). Z trzema przypadkami łączą się przyimki po, z / ze (po złotemu, wziął po pysku, po polsku¹¹, posłał po wino). Było z tysiąc żołnierzy, z domu, ze złości; z gniewem.*

Rozdział ósmy *O spójnikach* (s. 143) wymienia kilka spójników, podając przy tym przykłady, np. *Pytano go, jeżeli chce się podjąć. Mogąc oni to uczynić* – w tym zdaniu spójnikiem jest partykuła *ć*.

Rozdział dziewiąty *Zawierający zasady ogólne* (s. 144) podaje dziesięć reguł składniowych i zasad morfologicznych, które przytaczam poniżej.

1. Zamiast powtarzać dwa razy *się*, można użyć jednego do dwóch czasowników – *chce się widzieć i rozmówić* zamiast *chce się widzieć i rozmówić się*.
2. W trybie rozkazującym przy negacji używa się czasownika niedokonanego – *wstań – nie wstawaj; połóż – nie kładź; weź – nie bierz*. Nie dotyczy to sytuacji, kiedy na czasownik położony jest akcent wzmocniony partykułą: *nie wywróćże, tylkoż nie połóż*.
3. Czasowniki bezosobowe i niepełne (defektywne) *słysząc, widząc, znając, poznać, nie wiedzieć* przy negacji używane są ze spójnikiem *żeby*: *słysząc, że żyje – nie słysząc, żeby żył*.
4. *Zostać* używane jest przy czasownikach dokonanych: *Wkrótce o śmierci rodziców powiadomiony został*.
5. Odpowiadać powinno się tymi słowami, które pojawiają się w pytaniu; rzadko natomiast odpowiedź brzmi *tak jest: A czarno? Czarno; A biało? Biało*.
6. W podpisach najpierw pojawia się imię i nazwisko, po nich zaś stanowisko lub tytuł: *Stanisław Nałęcz Małachowski, Referendarz Koronny, Marszałek Sejmu i Konfederacji ieneralnej*.
7. W datach podaje się najpierw dzień, a potem miesiąc: *Roku 1790 dnia 26 Marca w. s. k. było w całej Ukrainie trzęsienie ziemi*, albo: *Dnia 26 Marca w. s. k. 1790 Roku*, a nie *Marca dnia 26*.
8. Godzinę podaje się tak, jak we francuskim: *O dziewiątej godzinie w wieczór. O której godzinie? O drugiej*.
9. Przy opisaniu położenia lub czegoś podobnego wyrażenie przyimkowe stoi na początku: *U Józefa poddanego wsi Łozowa w Województwie Podolskim a Powiecie Kamienieckim leżącej znajduje się drzewo na budowę*.
10. Przy opowiadaniu czas teraźniejszy (!) *rzecze, spyta, odpowie* zamieniany jest na czas przeszły – *rzekł, spytał, odpowiedział*.

¹¹ Przy tym przysłówku umieszczona jest ciekawa uwaga: tak się mówi, a nie *po polskiemu* (s. 143).

Rozdział dziesiąty *Zawierający przykłady (wzorce) mowy języka polskiego* (s. 146) to alfabetyczny spis wyrażen polskich wraz z ich tłumaczeniami na język rosyjski. Słowniczek ten jest dość obszerny – zajmuje dziewięć stron. Są to stałe połączenia wyrazowe (np. *Bogu dzięki, co trzeci dzień, co tygodnia, dniem i nocą, tak się rzecz ma, że tak rzekę*) oraz konstrukcje składniowe (np. *Nad Wisłą stoi Kraków i Warszawa, potrzebny jestem pieniędzy, mieć co na oku, z kretesem zgorzał, z kretesem myszy suknie zjadły*). Trudno znaleźć zasadę doboru hasel tego skądinąd ciekawego słowniczka. Można się domyślać, że wyrażen tych uczono się na pamięć, by później wykorzystywać je w mowie i piśmie.

„Gramatykę polską” kończy *Dodatek* poświęcony polskim wierszom. Autor omawia w nim cechy wiersza polskiego: 1) liczbę sylab – wiersze mogą mieć od czterech do czternastu sylab; 2) rymy; 3) rodzaje wierszy. Zamieszczenie krótkiego dodatku o polskim wierszu mogło być związane z wykładami retoryki i poetyki prowadzonymi w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej.

Podsumowanie

Analizowaną „Gramatykę polską” autorstwa Maksymiliana Siemiginowskiego należy ocenić wysoko. Jest ona zwięzła, zawiera tylko konieczne komentarze i przykłady. Dalsze wyjaśnienia podawał najprawdopodobniej nauczyciel w trakcie lektoratu. Autor wypunktowuje te elementy gramatyki polskiej, które mogą stanowić kłopot dla uczniów rosyjskojęzycznych, co pokazuje, że praca była przemyślana. Cechą wartą podkreślenia jest korzystanie przez Siemiginowskiego z najnowszych gramatyk języka polskiego napisanych przez rodzimego użytkownika języka polskiego Onufrego Kopczyńskiego. Halina Safarewiczowa (1971) zwraca uwagę na częstokroć krytyczne podejście do ustaleń Kopczyńskiego, co świadczy o dobrej znajomości polszczyzny przez Siemiginowskiego i jego wyczuciu językowym. Opisy pewnych zjawisk gramatycznych z dzisiejszego punktu widzenia nie zawsze są poprawne, pamiętać jednak należy, że mówimy o pracy napisanej ponad dwieście lat temu, kiedy na przykład o budowie morfologicznej wiedziano znacznie mniej. Podręcznik napisany został dla konkretnego odbiorcy, w związku z czym nacisk położony był na te właściwości polszczyzny, które mogły sprawiać trudność osobom rosyjskojęzycznym. Były to przede wszystkim trzy zagadnienia: formuły grzecznościowe, użycie przymków i składnia czasowników. Informacji tego dotyczących jest w „Gramatyce polskiej” stosunkowo dużo.

Bibliografia

1. *Elektryczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, <https://sxvii.pl/>, [odczyt: 13.11.2018].
2. *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/Home>, [odczyt: 7.11.2018].
3. Łużny R., 1966, *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniostowiańskich XVII–XVIII w.*, Kraków.
4. Moneta Johannes, 1720, *Enchiridion polonicum oder polnisches Handbuch...*, Danzig.

5. Safarewiczowa H., 1971, *Polszczyzna XVIII wieku w podręczniku gramatyki polskiej M. Siemiginowskiego (Kijów 1791)*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.

4. Tazbir J., 2009, *Jak Polska Ukrainę straciła*, „Polityka”, 4.11.2009; wersja internetowa, [odczyt: 10.11.2018].

**An old textbook for teaching Polish to the Russians.
„Gramatyka polska” by Maksymilian Siemiginowski**

The text discusses one of the old grammars of Polish, namely „Gramatyka polska...” written by Maksymilian Siemiginowski and published in 1791 in Kyiv. The grammar was written in Russian. It consists of six parts devoted respectively to phonetics, morphology, some issues of word formation, orthography, syntax and a dictionary containing some Polish phrases. The book was written specially for Kyiv-Mohyla Academy and is quite modern, taking into account those times. M. Siemiginowski used the new grammars written by Onufry Kopczyński. The advantage of Gramatyka polska is paying attention to those problems of Polish grammar which are especially difficult for East Slavic language users.

Key words: history of teaching Polish as a foreign language, Kyiv-Mohyla Academy, Polish grammar, Maksymilian Siemiginowski.

**DISKURSY, KTÓRE PRZED OBIADEM,
PRZY I PO OBIEDZIE PRZYPADAJĄ.
O ROZMOWIE PRZY STOLE WEDŁUG
„WYDWORNEGO POLITYKA”
MACIEJA GUTTHÄTERA-DOBRACKIEGO**

Artykuł przedstawia analizę rozmowy prowadzonej podczas spożywania posiłku, zamieszczonej w podręczniku Macieja Dobrackiego „Wydworny polityk”, przeznaczonym do nauczania języka polskiego jako obcego w XVII wieku. Autorka wykazuje, że jest to przykład towarzyskiej konwersacji o ściśle ustalonej strukturze, na którą składa się szereg grzecznościowych aktów mowy. Obecność dawnych podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego, prezentujących obowiązujący wówczas model grzeczności, świadczy o istotnej roli, jaką ich autorzy przywiązywali do rozwijania kompetencji socjokulturowej w procesie nauczania języka polskiego jako obcego.

Słowa kluczowe: dzieje nauczania języka polskiego jako obcego, dawne podręczniki do nauki języka polskiego jako obcego, etykieta językowa, konwersacja, dialog dydaktyczny.

W odpowiedzi na wzrost zainteresowania znajomością polszczyzny wśród ludności niemieckiej na Pomorzu (Gdańsk, Toruń, Elbląg) i na Śląsku (Wrocław, Oleśnica, Brzeg, Byczyna, Kluczbork, Wołczyn) od połowy XVI wieku do mniej więcej pierwszej połowy XVIII stulecia powstawało na tych terenach wiele podręczników przeznaczonych do nauczania języka polskiego. Uczono się go w owym czasie w bardzo konkretnym celu – przede wszystkim do porozumiewania się z miejscowymi i przyjezdnymi kupcami, rzemieślnikami czy służbą polskiego pochodzenia (wiele podręczników miało, zgodnie z zamiarem ich autorów, służyć również miejscowym Polakom do opanowania języka niemieckiego)¹.

Śląccy mieszczańskie, a także przedstawiciele szlachty, zainteresowani w utrzymywaniu kontaktów z sąsiednią Rzeczpospolitą, nierzadko wysyłali swoje dzieci na naukę do szkół w Polsce, co wiązało się z rosnącym zapotrzebowaniem na odpowiednie materiały do opanowania polszczyzny w stopniu umożliwiającym funkcjonowanie w środowisku polskojęzycznym (były to różnego rodzaju gramatyki, rozmówki, listowniki, wzory pisma, słowniki i katechizmy, często przeznaczo-

¹ Szczegółowe informacje na temat nauczania języka polskiego we Wrocławiu w dawnych wiekach podają A. Rombowski [Rombowski 1960] oraz A. Burzyńska-Kamieniecka i A. Dąbrowska [Burzyńska-Kamieniecka, Dąbrowska 2014].

ne do samodzielnej nauki zarówno języka polskiego, jak i niemieckiego, zawierające początkowo także tłumaczenia w języku łacińskim).

Wraz z językiem polskim przejmowano również obowiązujące w społeczeństwie polskim wzory zachowań grzecznościowych, których znajomość była uważana przez XVII-wiecznych wrocławian czy mieszkańców Gdańska za przejaw dobrego wychowania (szczególną popularnością cieszyła się wówczas polska obyczajowość szlachecka) [Rombowski 1960: 152]. Wiedzę na temat polskiego modelu grzeczności czerpano z dostępnych w tym czasie podręczników konwersacji, prezentujących sposoby uprzejmego nawiązywania znajomości, podtrzymywania rozmowy², wyrażania wdzięczności, składania życzeń i kondolencji czy postugiwanie się obowiązującą w oficjalnym typie kontaktu tytułaturą. Takim właśnie podręcznikiem, skierowanym do uczących się języka polskiego mieszczan wrocławskich, przedstawiającym etykietę szlachecką, jest Macieja Gutthätera-Dobrackiego „Wydworny polityk”, wydany na Śląsku w Oleśnicy koło Wrocławia w 1664 roku w wersji dwujęzycznej: polsko-niemieckiej.

Maciej Gutthäter-Dobracki urodził się w 1626 roku (jego chrzest miał miejsce 6 stycznia 1626 roku w Byczynie na Śląsku), był synem Macieja Dobrackiego starszego, ewangelickiego duchownego i bakałarza w Szkole Polskiej św. Krzysztofa we Wrocławiu. Niemiecka rodzina Gutthäterów osiedliła się w Polsce prawdopodobnie pod koniec XV wieku, a po otrzymaniu od cesarza Maksymiliana tytułu szlacheckiego, potwierdzonego w 1580 roku przez Stefana Batorego, spolonizowała się, czego wyrazem było przyjęcie polskiej formy nazwiska rodowego (Dobraccy). Można przypuszczać, że M. Dobracki młodszy zdobył wykształcenie prawnicze, gdyż ok. 1655 roku pracował jako ziemski podpis (wicenotariusz) w kancelarii w Wieluniu, a następnie był podpiskiem grodzkim w Ostrzeszowie (o tym fakcie mówi sam Dobracki w przedmowie do „Wydwornego polityka” z 1664 roku: *Matthias Gutthäter Dobratzki genant, weiland Welunischen Landes und Schildbergschen Weich bildes Vizekanzler, anjeto J.U. Practicus allhier*).

W czasie „potopu” szwedzkiego M. Dobracki przeniósł się na Śląsk, gdzie w latach 1666–1670 pełnił funkcję kierownika – moderatora Miejskiej Szkoły Polskiej we Wrocławiu. W 1670 roku wyjechał do Torunia, a w 1671 roku zamieszkał w Brodnicy na Pomorzu, gdzie pracował jako notariusz miejski i zmarł w 1681 roku [Szorc 1998: 65].

² Jak zauważa M. Siuciak, analizując dawne podręczniki konwersacji, „O tym, że w odległej przeszłości umiejętność prowadzenia rozmowy towarzyskiej była podstawowym wyznacznikiem ogłady i dobrego wychowania, nie trzeba nikogo przekonywać. Szczególnie istotną wagę przywiązywano do tej formy w dobie średniopolskiej, w której dominowała obyczajowość szlachecka, oparta w znacznej mierze na kulturze oralnej. Umiejętność przemawiania, przekonywania oraz prowadzenia dysputy należała do najważniejszych atutów w jezuickim systemie kształcenia, propagującym wzorce zgodne ze sztuką retoryki(...) Nie mniej ważną sprawnością w rozdyktowanym społeczeństwie była sztuka konwersacji wyrosła z renesansowego obyczaju towarzyskiego, a podtrzymywana i kultywowana w dobie baroku i oświecenia” [Siuciak 2006: 121].

M. Dobracki młodszy zajmował się nauczaniem języka polskiego we Wrocławiu jako prywatny nauczyciel, a następnie pierwszy kierownik utworzonej przez Radę Miasta, na prośbę miejscowych kupców i rzemieślników, Miejskiej Szkoły Polskiej (1666–1766). Pracujący w niej nauczyciele byli zwykle dwujęzyczni – uczyli niemieckich uczniów języka polskiego i religii, zgodnie z wymogami typowymi dla elementarnej szkoły ewangelickiej. Dodatkowo spełniali także posługę w miejscowym zborze, musieli zatem posiadać odpowiednie przygotowanie teologiczne (nie miał go jednak pierwszy kierownik Miejskiej Szkoły Polskiej).

Znane są dwie edycje „Wydwornego polityka” z 1664 roku, jedna z nich przeznaczona została dla mieszkańców Wrocławia (ze wskazanym miejscem druku w Oleśnicy), druga natomiast jest poświęcona mieszczaństwu gdańskiemu (jak wynika z przedmowy i łacińskiej dedykacji)³. Poza tym „Wydworny polityk” ukazał się jeszcze w nieco zmienionej postaci, tym razem z nastawieniem na młodego odbiorcę, w 1672 roku w Elblągu, a także w Gdańsku (w 1685 i 1690 roku).

Już tytuł podręcznika M. Dobrackiego⁴ wskazuje na jego przeznaczenie jako źródła wzorcowych sytuacji komunikacyjnych, zgodnych z ówczesnie obowiązującymi normami grzeczności⁵. Jak wynika z informacji umieszczonej na stronie tytułowej dzieła (w języku polskim i niemieckim), omawiany podręcznik składa się z trzech zasadniczych części, zawierających opis przymiotów „wydwornego polityka”: *w pierwszej części mile pozdrawia i dziękuje, w dom zaprasza, przy oddawaniu wizyty służby swe i pokłon, jako różnym wysokiego stanu osobom,*

³ Praktyka podwójnych wydań była często stosowana przez ówczesnych autorów i drukarzy, którzy w ten sposób mogli pozyskiwać środki finansowe od kilku mecenasów za dedykowanie im tego samego dzieła.

⁴ Pełny tytuł analizowanego w niniejszym artykule podręcznika M. Dobrackiego (Oleśnica 1644) brzmi: *Wydworny Polityk którego Przymioty we trzech rozdzielnych wyrażone Częściach. W Pierwszej Części mile pozdrawia y dziękuje w Dom zaprasza przy oddawaniu Wizyty służby swe y pokłon jako różnym wysokiego Stanu osobom tak osobliwie Krolowi Je° Mości Polskiemu, z Ich MM. PP. Senatorami Koronnemi więc y Cnemu Fraucymerowi oddaje – w Wtorey Rożne Gratulacye y Kondolencye odprawuje – w Trzeciey Stanow Wszykich (!) Koronnych od Naywyższego do naynizszego należące Tytuły podaje przez Macieja Gutthetera Dobrackiego wystawiony. W Olesznicy drukował Jan Seyffert /Wol-Qualificierter Hofe-Man Dessen Qualitäten in Dreyen abgesonderten Theilen begriffen. Im I. Theil stellet er vor Freundliche Begüssungen, Dancksagungen, wolmeinende Einladungen, höfliche bey der Heimsuchung Dinsterbitungen, wie gegen unterschiedliche Hohe Standes Persohnen also respective und insonderheit gegen Ihre Königl. Mayt. in Pohlen sambt dero H. H. Reichs- Senatoren und das Tugendlöbliche Frauenzimmer. Im II. Allerhand mündliche Glückwünschungs und Condolentz Formulen. Im III. Des Hochlöblichen Königreichs Pohlen Ober- und Nieder-Stände gebührliche Ehrentitul durch Matthias Gutthäters Dobratzky vorgestellet. Zur Oelss gedruckt bey Johann Seyffert, Anno 1664, egzemplarz ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego (syg. 336138).*

⁵ Chodzi tutaj przede wszystkim o składającą się na polski model grzeczności zasadę okazywania szacunku współrozmówcy przy równoczesnym umniejszaniu własnej osoby oraz o zasadę sygnalizowania zainteresowania sprawami istotnymi dla partnera rozmowy, zob. [Marcjanik 1997].

tak osobliwie Królowi Je^o Mości Polskiemu z Ich MM. PP. Senatorami Koronnemi, więc i cnemu fraucymerowi oddaje. W części wtórej różne gratulacje i kondolencje odprawuje. W trzeciej stanów wszykich (!) koronnych od najwyższego do najniższego należące tytuły podaje⁶. „Wydworny polityk” zatem to osoba, która nie tylko potrafi zachować się językowo odpowiednio do danej sytuacji, ale również zna skomplikowane reguły towarzyskiej gry słownej, połączonej z rozbudowanym ceremoniałem, i umie się nimi we właściwy sposób posługiwać. Jest to w pełni świadomy uczestnik aktu komunikacji, który dysponuje określonymi umiejętnościami zarówno w zakresie kompetencji komunikacyjnej, jak też socjokulturowej.

Pierwsza część analizowanego dzieła przedstawia *sposób, jako we wszelakich rozmowach z zacnymi osobami wydwornych zażywać offertów, a osobliwie na jaki kształt Króla Jego Mości Polskiego, więc i Ich Mość Pany Senatory Koronne witać, prześwietnemu fraucymerowi służby ofiarować i w inszych wszelakich okazjach krasomówności zażywać.*

M. Dobracki przytacza w tej części przykładowe formuły stosowane w rozmowie przy powitaniu i pozdrawianiu czy też przy zapraszaniu do domu („w osobie własnej” lub przez posłańca), podaje także (...) *różne rozmowy, naprzód w drodze, potem doma i przy stole zwyczajne.* Następnie pojawia się rozmowa Polaka z Francuzem, będąca wprowadzeniem do *Przemowy do Króla Jego Mości*, wygłoszonej przez Polaka i cudzoziemca, po której następują inne przemówienia (do księcia, wojewody, kasztelana albo starosty) wraz z odpowiedziami, a także *offerty przy przyczynaniu się za kim* (do prymasa, wojewody i króla). Cześć pierwszą podręcznika zamykają *Offerty z Fraucymerem*, stanowiące wybór przemów kawalera do panny (wraz z rozbudowanymi odpowiedziami).

W drugiej części omawianego zabytku umieszczono *Różne w sobie gratulacje i kondolencje z odpowiedziami*, na które składają się gratulacje do pana młodego z okazji ślubu, *przy odprawowaniu mianowin abo krzcin gratulacje*, prośby o udział w chrzcinach kierowane do księcia lub wojewody, gratulacje dla położnicy, a także powinszowania na Nowy Rok oraz życzenia z okazji imienin i urodzin. Tę część podręcznika M. Dobrackiego zamykają *Gratulacje do różnych urzędów i dostojenstw* (sędziemu ziemskiemu, podkomorzemu, kasztelanowi przedniemu, staroście, królowi, osobom duchownym) oraz kondolencje (*Kondolencja przy nawiedzaniu chorego, Przy pogrzebach kondolencje, Do zacnej jakiej męskiej płci osoby*).

Trzecia część „Wydwornego polityka” w edycji z 1664 roku zawiera tytuły stanów koronnych oraz rozmowę Niemca z Polakiem na temat polskich tytułów.

Na szczególną uwagę w omawianym dziele M. Dobrackiego zasługuje zamieszczona w pierwszej części podręcznika rozbudowana rozmowa towarzyska prowadzona podczas spożywania posiłku (obiadu): *Na ostatku naśladowują różne dyskursy, które przed obiadem, przy i po obiedzie przypadają* (s. 62–102). Jest to opis mo-

⁶ Wszystkie cytaty źródłowe pochodzą z podręcznika M. Dobrackiego „Wydworny polityk” (Oleśnica 1664), syg. 336138. W przytoczeniach podano numer strony, a zapis uwspółcześniono, zachowując wielkie litery w formułach adresatywnych zawierających rozbudowaną tytulaturę.

delowego zachowania się podczas biesiady, w której uczestniczą przedstawiciele niemieckiego mieszczaństwa – *Gospodarz i Pani* oraz *Gość* (polski szlachcic). Ze względu na dodatkowy udział służby (*Chłopiec*) można mówić o dwóch poziomach interakcji, na których równocześnie toczy się rozmowa. Na pierwszym z nich sytuują się polecenia i nakazy kierowane do *Chłopca* przez *Gospodarza* i *Panią* (relacja niesymetryczna wynikająca z nierównorzędnych rang interlokutorów), obudowane odpowiednimi zwrotami adresatywnymi:

Gospodarz. Chłopcze!

Chłopiec. Mości Panie, Dobrodzieju, co Wmć. (każesz).

Gospodarz. Przynieś wystątego węgierskiego wina. Nalej w kieliszek.

Chłopiec. Zaraz Dobrodzieju, Mości Panie (s. 80).

Natomiast na drugim poziomie językowego współdziałania znajdują się wymiany replik *Pani*, *Gospodarza* i *Gościa*, oparte w rzeczywistości na prawie symetrycznej relacji między uczestnikami dialogu, która wynika ze zbliżonego statusu społecznego współrozmówców. Jednak, zgodnie z regułami grzeczności, gospodarze często stosują wobec gościa strategię pomniejszania własnej osoby, opartą na niesymetrycznej relacji pana i sługi⁷:

Pani. Żeś Wm. Mój M. Pan tę cześć i ozdobę domowi naszemu wyrządźć raczył, stawivszy się na chleb (na ten podły obiad) do nas sług swych, za to nisko podziękowawszy (nisko się pokłoniwszy), piję za zdrowie Wmci Mego M ° Pana i całej zacnej familiej (s. 80–81).

Na przebieg przedstawionej w „Wydornym polityku” konwersacji⁸ przy obiedzie składają się zatem sekwencje aktów mowy związane z oficjalnym typem kon-

⁷ Jak zauważa M. Cybulski: „szczególne znaczenie miała w niegdysiejszej etykiecie skonwencjonalizowana rola sługi, co wynikało z dawnego pojmowania więzi społecznej jako opartej na wartościach **służby i wierności**: hierarchia zależności była jednocześnie hierarchią służb, a służba *formą społecznego współżycia jednoczącego ludzi w grupy* polegającego na wymianie usług (...). W związku z tym zauważa się prymat tej roli nad wieloma innymi społecznymi rolami językowymi: np. rolą gospodarza, gościa, przyjaciela, urzędnika, oficera, syna, itd. (...). W powszechnie przyjętych zachowaniach językowych dawnych Polaków znalazło odbicie odgrywanie roli sługi przez **nadawcę** wypowiedzi, a tym samym przypisywanie adresatowi roli pana. Przyczynę tego, że środowiskowa, *służbowa* forma językowa okazała się tak atrakcyjna, widzieć należy w powszechnym prawie etykiety, w myśl którego w kontakcie neutralnym wypada zwracać się do rozmówcy tak, jakby zajmował on pozycję wyższą niż rzeczywista” [Cybulski 2003: 269].

⁸ *Konwersację* traktuję tutaj za A. Wilkoń jako „(...) typ rozmowy kulturalnej, nie pozbawionej elementów estetycznych, gier językowych, konwenansów, staranności, a nawet pewnej sztuczności przeciwstawiającej ją naturalnej rozmowie” [Wilkoń 2002: 230]. Jako cechy istotne dla konwersacji wspomniany badacz podaje sztuczny i wysublimowany język; określony temat, który należy do sfery „kultury”; obecność gier językowych. Zasadniczym komponentem odróżniającym konwersację od rozmowy potocznej jest jednak użycie kodu rozwiniętego, które przejawia się zarówno na poziomie formy wypowiedzi, jak i jej treści [Wilkoń 2002: 231].

taktu, przejawiające się przede wszystkim w wymianach replik *Gościa z Panią i Gospodarzem* (powitanie; zapraszanie – do mycia rąk, zajęcia miejsca za stołem; zachęcanie do jedzenia; częstowanie; chwalenie i komplementowanie; dziękowanie; pożegnanie; zapraszanie do ponownych odwiedzin; obietnica rewanżu; toasty i życzenia). Są to akty etykiety językowej lub etykietalnie obudowane inne akty mowy (każdy akt mowy bywa odpowiednio replikowany, zgodnie z zasadami prowadzenia konwersacji towarzyskiej).

W strukturze dawnej rozmowy biesiadnej, przedstawionej przez M. Dobraczkiego, można więc wydzielić **rozmowę właściwą** (noszącą znamiona konwersacji towarzyskiej) oraz jej **obudowę**, na którą składają się dialogi ze służbą. Polecenia dla służby dotyczą przede wszystkim przygotowania stołu i jego obsługi:

Gospodarz. Gotuj do stołu. Nakryj stół. Każ sobie biały dać obrus, serwety, ręcznik, pozagrzewaj talerzy, każ chleba dać pańskiego (s. 62–64).

Pani. Chłopcze! Kochaneczku! Gdyby to tego pieczonego indyka, kaptuna, gęś, kaczoza, ten sarni, zajęczy udziec, kuropatwy, trzetrzewia (!), jarząbki rozebrać, a Jego Mości prosić (s. 78)⁹.

Wypowiedzi pana do sługi mają przeważnie postać nakazów i poleceń typowych dla kontaktu oficjalnego. Bywa jednak, że przejawiają się w nich emocje mówiącego, co nadaje im cech potoczności, jak w przypadku przekleństwa pod adresem niezdyscyplinowanego kucharza:

Gospodarz. Każ kucharzowi jeść dawać, bo już czas przeszedł. Kiedyż tam raz uswędzi? Bodaj go zabito, pogańskiego syna (s. 64).

Towarzysząca spożywaniu posiłku **rozmowa właściwa** ma bardzo rozbudowaną strukturę. W jej obrębie można wydzielić kolejne etapy, składające się z sekwencji aktów mowy, w których uczestniczą gość i gospodarze przyjęcia.

- Etap pierwszy służy przede wszystkim nawiązaniu i pogłębieniu kontaktu między interlokutorami (odbywa się to m. in. dzięki częstowaniu *Gościa* wódką i wnoszeniu toastów powitalnych „za zdrowie”):

Gopodarz. Wódeczki sam dla Jego Mości.

Gość. Nie potrzeba, bo szkodzi mózgownicy.

Gospodarz. Ale żołądek naprawia. Dobrego zdrowia Wmci Memu M. Panu (życzę).

Gość. Panie Boże daj dobre zdrowie Wmci (M u M u Panu), s. 62.

⁹ Wnikliwą analizę form adresatywnych, zastosowanych w „Wydornym polityku”, przeprowadziła D. Dykiel. Zdaniem tej badaczki „formy nominalne *chłopcze, chłopieczku, dzieweczko, gospodarzu* są odzwierciedleniem rzeczywistych funkcji pełnionych przez tytułowane osoby w bogatym domu śląskim. *Gospodarzem* tytułuje *Gość* pana domu, w którym przebywa. Pozostałe FA są używane zawsze w sytuacjach asymetrycznych. Adresatywy te kierowane są do służby zarówno własnej, jak i cudzej. (...) Fakt, że są to deminutiva, może wskazywać na ciepły, serdeczny stosunek do służby lub na protekcyjny ton. Niestety, brak danych, by to rozstrzygnąć” [Dykiel 1989: 155].

Na tym etapie odbywa się także dopełnienie wymogów ceremoniału związanego z przygotowaniem do spożywania posiłku (umywaniem rąk). Opisana w podręczniku M. Dobrackiego sytuacja nawiązuje do zwyczaju certowania się, czyli używania w odpowiedzi na prośbę (zaproszenie) formuły wyrażających pozorną odmowę, dających często możliwość popisania się retorycznym kunsztem. Zdaniem Marka Cybulskiego, obecne w formułach certacji żarty i dowcipy słowne wskazują partnerowi dialogu, że zachowanie odmawiającego wynika właśnie z obowiązującej konwencji [Cybulski 2003: 150]. W analizowanym fragmencie rozmowy wielokrotnie pojawiają się repliki odmowne ze strony proszonego o umycie rąk gościa, który argumentuje swoją odmowę znajomością obyczaju towarzyskiego, dającego pierwszeństwo „fracymerowi”. Gospodyni przyjęcia z kolei powołuje się na zasadę okazywania szacunku partnerowi dialogu (gościowi), wyrażającą się w umniejszaniu własnej osoby:

Pani. Prosim na wodę Wmci M. Pana.

Gość. Racz się tylko Wm. (Moja Mościa Pani) myć.

Pani. Żadną miarą Mości Panie, bo by to było przeciwko wszystkim prawom ludzkości i wydurności.

Gość. I owszem Moja (Dobrodziejko) Mościa Pani, pierwsze prawo z powinności i z świętobliwego od dawnych lat wziętego zwyczaju ma mieć prześwietny (białej płci) fracymer. Zgrzeszyłbym wtedy niepomału przeciw tym chwalebnyim ustawom, gdybym tę Ich Mościom od wielu wieków nadaną z ręku jakoby wydierać i cale znosić miał godność (prerogatiwę). Upraszam tedy Wmci Mojej Paniej na wodę.

Pani. Nie może to być, Mój Mości Panie. Bo lubo poważne są i pamięci godne słowa Wmci Mego M^o Pana, przecie jednak rozumiem, według błałego zdania mego, że gość, ile tak wysokiego urodzenia i nigdy niebywały, ma i przed domowym fracymerem pierwszy do wody przystęp (s. 64–66).

Jak wynika z dalszej części dialogu *Gościa* i *Pani*, obydwójce rozmówcy mają świadomość wpływu zasad etykiety językowej na swoje wypowiedzi (zwłaszcza reguły językowego podnoszenia rangi adresata wypowiedzi kosztem obniżania własnej). Jednak żaden z uczestników rozmowy nie chce zrezygnować z prowadzenia konwencjonalnej gry słownej:

Gość. Wrodzona to Wmci (Mojej Mościej Paniej) cnota, że się sama poniżać raczysz, ale niemniej i ten z przyrodzenia masz przymiot, że bez offertów (komplementów, ceremonij) mówić nie umiesz. Jużem ja przed tym upraszał Wmci (Mojej Mościej Paniej), abyś z łaski swej, jeśli mnie w soim (!) mieć chcesz domu, niepotrzebnych zaniechała offertów (komplementów). A przecież znowu wynikają jako najprzezroczysta woda z najwyborniejszego źródła. Ja ponawiam prośbę moję, którą, aby wstrętu nie odniosła, wielce (uniżenie) proszę.

Pani. Jakoś mi Wm. Mój M. Pan lubo nad zastługę moję dopierusieńko wydurności jakiejś (do której się ja nie znam) z wspaniałego umysłu swego przypisować raczył przymiot, tak bym daleko więcej na szkaradną u wszystkich polityków zarobiła niepolitykę, gdybym to uczyniła. Zaczynam proszę, niechże

ten chwalebny u wszystkich podobno wzięty narodów porządek swoim idzie trybem, a Wm. Mój M. pan jako gość racz wždy do wody przystąpić, bo ja tego na siebie nie wezmę wstydu.

Gość. Nie wystąpisz Wm. (Moja Mościa Pani) bynajmniej i owszem potwierdzisz ten od początku niemal świata cnemu fraucymerowi nadany przywilej (s. 66–69).

Wymianę replik między Gościem a Panią wieńczy wypowiedź Gospodarza, która zawiera propozycję ugodowego rozstrzygnięcia pozornego sporu toczonego przez uczestników konwersacji (przyjętą przez współrozmówców):

Gospodarz. Mój Mości Panie! Nic po tych argumentacjach (wywodach). Proszę, niechajże ja te między Wmciami niepotrzebne rozstrzygnę spory (...). Wm. Mój Mości Pan, jako gość, napirwszy masz mieć i przed fraucymerem domowym do wody przystęp. Zaczyn uniżenie upraszam, niechajże to otrzymam, bo półmiski poczynają krzepnąć.

Gość. Nie moja to wina, ale (Jej Mości) Paniej Małzonki Wmci tak długie a nader weśmienite oferty (komplementy). Żebym się jednak nie zdał być upornym rozkazaniom Wmciów (M ° M ° Państwa) uczynię to, ale spólnie z Jej Mcią.

Pani. Jużże i tak niech będzie, a żeby tylko koniec był tym ofertom (komplementom), s. 70–72.

Kolejnym elementem wyróżnionego wcześniej pierwszego etapu omawianej rozmowy z podręcznika M. Dobrackiego jest zapraszanie gościa do stołu. Także w tej sytuacji w odpowiedzi na zaproszenie pojawia się replika Gościa, wyrażająca grzeczną (niebezpośrednią) odmowę zajęcia miejsca przy stole, a wypowiedź Gospodarza zamyka krótką wymianę:

Gospodarz. Proszę Wmci Mego M ° Pana przed stół.

Gość. Jej Mość Paniej gospodyniej to miejsce abo gospodarskie.

Gospodarz. Ale proszę, Mój Mości Panie! Zaniechajmyż (odłóżmyż) tych ofertów aż po obiedzie (aż zjadłszy), a teraz raczej grunt założyć żołądkowi (s. 70–71).

• Etap drugi wydzielonej wcześniej **rozmowy właściwej** tworzą formuły wyrażające zaproszenie do jedzenia. Zastosowana przez gospodynię biesiady strategia zachęcania do degustacji potraw opiera się z jednej strony na zgodnym z wymogami grzeczności umniejszaniu wartości przygotowanych pokarmów (deprecjonowaniu), z drugiej jednak na odwoływaniu się do ich wartości zdrowotnej (aspekt perswazyjny):

Pani. Liche to półmiski (potrawy) dla Wmci Mego M. Pana, nie wiem, by co przypadło do smaku. Poważam się jednak Wmci Mego M. Pana upraszać na tego rosółowego abo do żółtej juchy kapłuna. Abo wprzód na ten kokoszy owoc (na jajca po śląsku), który przed inszymi potrawami z rana (według mądrych doktorów zdania) z młodym masłem zażyty barzo ma być zdrowy (s. 72–74).

Pojawiające się w tej części analizowanej rozmowy repliki, będące reakcją na zapraszanie do jedzenia, wyrażają pozytywną ocenę przygotowanych posiłków.

Gość komplementuje potrawy i odwołuje się do stereotypowego wyobrażenia Polaka (postrzeganego jako osoba grzeczna, ale także lubiąca dużo i dobrze zjeść):

Gość. *Dopomogę ja ich (potraw – przyp. A.B.-K.) Wmciom (Memu M^o Państwu) pilnie zażyć, abyście widzieli, żeście przy stole swym Polaka mieli.*

Pani. *Liche to zaprawdę traktamenty, cokolwiek się jednak Wmci M^o Panu zda i podoba, racz z łaski swej sobie rozkazać dać (s. 76).*

• Etap trzeci opisywanej tutaj **rozmowy właściwej** składa się z wypowiedzi zawierających pochwałę przebiegu biesiady i jej przygotowania.

Gość komplementuje gospodynię za nawiązanie do dawnych tradycji i zwyczajów biesiadnych (spożywanie na początku uczt „kokoszego owocu”, a na końcu jabłek):

Gość. *Nieodrzecznąć ja, i owszem, dobrym i słusznym prawem przyznawam, że wszystkie dyskursy (rozmowy) Wmci Mojej Mości Paniej barzo są poważne i roztropne. Bo między innymi różnymi ta o kokoszym owocu jest barzo pamiętna, gdyż jeden z poetów napisał (Horacjusz), że starzi zaczynali obiady od tegoż owocu a kończyli jabłkami (s. 74)¹⁰.*

Uczestnik obiadu komplementuje także przygotowanie całej uczt:

Gość. *Wszystko tu bardzo świetno i kosztownymi zaprawami zaprawiono. Gdybym wiedział, że tak wielki dla mnie koszt łożony, barzo bym na to bolał, że Wmciów nań naraził (s. 78).*

Wypowiedź Gościa spotyka się z kolei z repliką gospodyni przyjęcia, deprecjującą własne zasługi (przeprasza za „liczy poczęstunek”):

Pani. *Nie racz Wm. Mój Mości Pan o tym myśleć. I owszem, nas wstyd za to, że tak wielkiego zaprosiwszy gościa, nie możemy go według godności uczęstować. Upraszamy jednak uniesienie, abyś Wm. Mój Mości Pan tę lichą kolację, jako z uprzejmie szczyrego affektu pochodzącą, za nawiększy bankiet przyjął, a naszym Mościem Panem być i zostawać raczył.*

Gość. *Bardzo się mam dobrze z łaski Wmciów (Mego M^o Państwa), s. 78.*

• Na czwartym etapie **rozmowy właściwej** pojawiają się toasty i życzenia wygłaszane przez uczestników obiadu. Pani wznosi toast za gościa, który replikuje komplementami skierowanymi w stronę gospodarzy:

Pani. *Żeś Wm. Mój M. pan tę cześć i ozdobę domowi naszemu wyrządzić raczył, stawisz się na chleb (na ten podły obiad) do nas sług swych, za to nisko po-*

¹⁰ Jest to aluzja do zwyczaju rozpoczynania biesiady w starożytności od jajek, a kończeniu jej jabłkami, co znalazło wyraz w łacińskim przysłowiu *Ab ovo usque ad mala* [Horacy, Satyry 1.3.7]. Pochodzenie tego wyrażenia w następujący sposób wyjaśnia Z. Gloger: „**Ab ovo**, wyrażenie łacińskie, przez Polaków często używane, znaczy dosłownie: od jajka, tj. od samego początku. Powiadają, że u Rzymian powstało ono przez skrócenie ich przysłowia *ab ovo ad mala* (od jajka do jabłek), czyli od początku do końca, gdyż Rzymianie wieczerze swoje rozpoczynali od jaj, a kończyli na jabłkach” [Gloger 1989: 3].

dziękowawszy (nisko się pokłoniwszy), piję za zdrowie Wmci Mego M ° Pana i całej zacnej familiej.

Gość. Uprzedziłaś mnie Wm. (Moja Mościa Pani) ludzkością i wydurnością swoją. Boć mnie to należało nisko dziękować Wmciom (Memu M ° Państwu) za tę cześć i ochotę, której doznawam w domu Wmciów (Mego M ° Państwa) niezastużony. Dom Wmciów (M ° M ° Państwa) oprócz mej (błahej) osoby, pełen jest ozdób, który i ja na każdym miejscu wysoko stawić nie omieszkam, a to powinszowanie (votum) wlewam znowu na osoby i dom zacny Wmciów M ° M ° Państwa (s. 81).

Wśród kilku toastów występujących w tej części konwersacji na uwagę zasługuje toast tradycyjny tzw. *wilkom*¹¹. Formuła zapraszająca do toastu inicjuje wymianę replik opartych na koncepcie: „marsowaty Węgrzyn”, z którym trzeba stoczyć pojedynek = alkohol, który należy wypić. Tego rodzaju popisy oratorskie wymagały nie lada kunsztu retorycznego od uczestników biesiady i były pożądanym jej elementem, z czego musiał zdawać sobie sprawę autor *Wydurnego polityka*, umieszczając przykład tego typu wypowiedzi w podręczniku dla cudzoziemców:

Pani. Ten jest u nas Niemców stary zwyczaj, że kiedy goście niebiwałem (!) największą cześć wyrządzić chcemy, jakim przystojnym prezentem ochotę gospodarską wyświadczyć zwykliśmy. Ja tedy ten mały wilkom Wmci Memu M. Panu lichego likworu (napoju) tego prezentuję i nań uniżenie upraszam.

Gość. I ochota Wmciów (M ° M ° Państwa) wielka i traktamenty nad zastułę moję nader kosztowne, ale ten wilkom barzo straszny, bo z niego marsowaty (okrutny) jakiś wygląda Węgrzyn, który kaliczy i zabija niewinnych wraz z winnymi. A lubo mię go poniekąd strach, przecie jednak, iż za zdrowie Wmciów (Mego M ° Państwa) z nim mam mieć (utarczkę) rozprawę, przyjdzie mi się go podjąć, choćby też i zdrowia nadwerężyć.

Gospodarz. Wiem ja Mości Panie, że nie pokona Wmci Mego M ° Pana, bo to nie pierwszy z nim Wmci Memu M ° Panu pojedynek. Tych on tylko rani, którzy się z nim w pierwszym ucierają polu.

Gość. Przydzie się tedy otrząsnąć, a za zdrowie Wmci (M ° M ° Pana), Jej Mości Paniej Małżonki, więc i tego ślicznego grona zacnego potomstwa Wmci M ° M ° Pana, u stołu siedzącego, wypić (s. 81–84).

• Piąty etap zamieszczonej w podręczniku M. Dobrackiego rozmowy towarzyszącej spożywaniu posiłku zawiera następujące akty mowy: podziękowanie (za posiłek), pożegnanie (w tym toasty pożegnalne za zdrowie gospodarzy, ich potomstwa i rodziny), obietnicę (ponownego spotkania – rewizyty) połączoną z zaprosze-

¹¹ Przy okazji warto przytoczyć informacje na temat *wilkomu*, zamieszczone przez A. Brücknera w „Encyklopedii staropolskiej”: „Wilkom – puchar, którym nowego gościa witano, a ten go całkiem spełnić musiał; każdy cech miał swój wilkom (z niem.), nieraz dar królewski lub ze składek gminu; bywał wielkich rozmiarów, czasem i garncowy. Zwano go żartobliwie także wilkiem: gościa niebywałego wilkiem częstują; wilka tym, co to u mnie nie bywali. Stąd fraszka Kochowskiego: że cię wilkom ktoś wczora pić musiał, kiedy cię wilk chrzypotą o włos nie zadusił, ależ wilk za gardło każde bydlę chwytą” [Brückner 1990: 898].

niem, a także życzenia (dobrej drogi). Wszystkie wypowiedzi w tej części **rozmowy właściwej** służą wygaszaniu kontaktu. Jest to jednak proces długotrwały, oparty formalnie na rozbudowanej wymianie replik gościa i gospodarzy, którzy nawzajem przekonują się do swoich racji, zgodnie z obowiązującym ceremoniałem:

Gość. Moja Dobrodziejko (Mościa Pani), taki był u pogan zwyczaj, że na bankietach, kiedy się goście najbarzej (!) weselić poczynali, przynoszono obraz śmierci przed stół, aby i przy wesołej chwili na nią pamiętając, od zbytku się wszelakiego i pijaństwa wstrzymywali. A ja to sobie tym więcej jako krześcianin przypominając, tak gęsto tymi bezdennymi obstawiony kufłami, przydzie mi wesołości koniec uczynić, a z Wmciami się pożegnać. A żebym te niedoszłe i nieskładne dyskursy skończył, wypijam tę ostatnią za zdrowie przytomnego i, da Bóg, przyszłego potomstwa Wmciów (Mego M^o Państwa), wielce dziękując za tak zacny bankiet.

Pani. Lichy to był obiad Mości Panie! Nie bankiet.

Gość. Przystojny zaprawdę bankiet, bo conviviorum anima est vinum, wszystkich bankietów dusza to jest, ozdobą i mocą jest wino. Do tego nie mogło być kosztowniejsze wino nad to, któregoście Wmm. (Moje Moście Państwo) w bród dawać (nosić) kazali. Postawiam tedy kieliszek, a jako najmiej (...) za wyświadczoną chęć i ludzkość Wmci naprzód, Mości Panie gospodarzu, dziękuję, wielce (uniżenie) upraszając, abys Wm. (mój M. Pan), gdy do naszych przybędziesz krajów, mnie przyjaciela (i sługi swego powolnego) nie mijał, abym jeśli nie doskonale, tedy jakkolwiek tylko, tę część wyświadczoną i łaskę odwdziżyć i oddać mógł.(...)

Gość. I z Wmcią (Moją Mością Panią) mile się (nisko) także żegnam. I Wmci Mojej Mością Paniej nisko do nóg upadam (nisko się kłaniam), wielce (uniżenie) pilnie dziękując za tak miłe (łaskawe) w dom swój przyjęcie (uczęstowanie), a tym więcej za poważne i uciężne dyskursy, któremiś mnie Wm. (Moja Mościa Pani) przy kosztownych traktamentach (...) cieszyć raczyła. Życzyłbym sobie i duszę tego, abys mi się Wm. Moja Mościa Pani w dom mój dostała, żebym i ja i małżonka moja tę Wmci (Mojej Mościej Paniej) mnie pokazaną cześć, jeśli nie dostatecznie oddać, tedy przynamniej uprzejmymi (uniżonymi) winnymi usługami naszymi w skutku odstąpić mogli. Atoli pogodę upatrzwszy, przyjdzie karetę zesłać, a Wmciów M. Mościwe Państwo, jeśli sami dobrowolnie przybyć nie zechcecie, porwać albo zgoła ukraść kazać (s. 96–98).

O towarzyskim charakterze zamieszczonych w podręczniku M. Dobrackiego „diskursów”, oprócz zgodnej z postulowanym modelem grzeczności formy, decyduje również poruszana w nich tematyka. Nie są to tylko, odzwierciedlające dawną ceremonialność, zaproszenia do spożywania posiłku, podziękowania, życzenia i toasty, ale także błyskotliwe wypowiedzi na tematy związane ze zwyczajami kulinarnymi i sposobami odżywiania się, odwołujące się do tradycji antycznej.

W trakcie prowadzonej przy stole konwersacji wspomina się na przykład o umiejętnościach kulinarnych Polaków:

Pani. To jednak wiem, Mości Panie, że lepszych kuchmistrzów względem zapraw różnych potraw nie masz nad panów Polaków (s. 74).

Mówi się również o ich upodobaniach żywieniowych:

Gość. Wiele bowiem naszymi Polacy o wołowym mięsie trzymają (s. 80).

Krytycznej ocenie podlega także polska wystawność i zbytek:

Pani. Wiem ja Mości Panie, że panowie Polacy bogato i gęsto kosztownymi półmiskami zastawiają stoły, czego tu Wm. Mój Mości Pan u nas nie widzisz.

Gość. Tak ci to jest. Ale nie wszyscy. Boć nie wszyscy w takowym zbytku powinieni być chcą. Ale i u Wmciów (M^oM^o Państwa) ten właśnie widzę zbytek, tak że słusznie z onym wierszopisem (Terencjuszem) dzisiejszy obiad nazwać mogę dubium convivium, gdzie dla dostatku potraw, nie wiedzieć której się wprzód jąć. A słusznie to u Rzymian prawem zastrżono, że każdy z otwartymi drzwiami jadać musiał, aby się każdy wobec zbytku chronił. Gdyby się też i panowie Polacy swoją mierzyli piędzią, a na tak kosztowne się nie przekładali życia, aza by i w Polsce lepiej być mogło (s. 88–89).

W analizowanych dialogach występują też stwierdzenia dotyczące sposobu właściwego odżywiania się:

Gość. Wszystkiego tu widzę dostatek. Ale między wszystkimi potrawami najzdrowsza ma być polewka z wody a chleba uczyniona (jako o tym uczeni ludzie piszą), którą Włoszy panatellam zowią. A to z tych przyczyn, że jest do strawienia łatwa i żadnej corruptiej albo zepsowaniu jako insze stawy, które żołądek trawi, nie podlega. Na ostatku krew rodzi obfitą i piękną. Stąd on domowy nauczyciel Syrach powiada: początek człowieczy jest woda i chleb (s.76).¹²

Nie brakuje również odniesień do wpływu spożywanego posiłku na przebieg biesiady i postawy jej uczestników:

Gość. Moja Dobrodziejko (Mościa Pani)! Nowalia i przysmak najlepszy jest (jako jeden z filozofów powiedział) wesota twarz gospodarska, a ucieszne rozmowy, jakich oto Wmcie (Moje Moście Państwo) zażywacie. Więc i król spartański Cleomenes nazwany nigdy przy bankietach zamarszczoną nie pokazywał twarzy, ale coraz ucieszne a przystojne przy stole zarzucał żarty (s. 86)¹³.

Przytoczone powyżej *diskursy, które przed obiadem, przy i po obiedzie przypadają*, ilustrują typowe dla dawnej obyczajowości szlacheckiej zachowania werbalne i niewerbalne, towarzyszące sytuacji spożywania posiłku. Jak wynika z analizy poszczególnych replik dialogowych, w strukturze rozmowy towarzyskiej, opisaney w „Wydornym polityku”, można wydzielić kilka etapów, które składają się z sekwencji aktów mowy, takich jak powitanie, pozdrawianie, zapraszanie, chwalenie, dziękowanie, obiecywanie, pożegnanie; toasty i życzenia. Przedstawiona w podręczniku M. Dobrackiego rozmowa biesiadna ma charakter wzorcowy, na co zwraca-

¹² Jest to prawdopodobnie odniesienie do wersetu z Księgi Syracha: „Podstawowe rzeczy do życia to woda i chleb, odzienie, by zasłonić nagość, i dom” [Syr 29, 21].

¹³ Być może chodzi o króla Sparty, Kleomenesa I z dynastii Agiadów (zm. ok. 490 r. p.n.e.), posądzanego o nadużywanie alkoholu, bohatera wielu anegdot.

ca uwagę sam autor, gdy pisze, że jego dialogi „naśladową” wypowiedzi zalecane do stosowania w konkretnej sytuacji komunikacyjnej: *Na ostatku naśladową różne dyskursy, które przed obiadem...* (s. 62). Nie jest to więc przykład spontanicznego użycia języka, typowego dla rozmowy potocznej, ale postulowany w ówczesnym czasie wzór towarzyskiej rozmowy z jej wymaganiami i ograniczeniami (niektóre repliki mają postać rozbudowanych tyrad, brak w nich przejmowania ról nadawczo-odbiorczych, obecne są zapożyczenia łacińskie itp.). O oficjalnym charakterze kontaktu świadczą również inicjujące wiele replik formy adresatywne, zgodne z nakazami szlacheckiej etykiety językowej. Za najczęściej występującą i najbardziej charakterystyczną dla „Wydornego polityka” uznać wypada formę *waszmość mój mości pan* [Dykiel 1989: 156], o której M. Dobracki wspomina także w swojej gramatyce „Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst” z 1669 roku, podając sposób odmiany tej formy w liczbie pojedynczej i mnogiej.

Jak zatem widać na przykładzie omówionej wyżej rozmowy biesiadnej z podręcznika M. Dobrackiego, autorzy dawnych materiałów przeznaczonych do nauczania języków obcych mieli świadomość roli, jaką odgrywa etykieta językowa w procesie językowego porozumiewania się. Aby wykształcić w pełni kompetentnego uczestnika komunikacji, w swoich podręcznikach umieszczali nie tylko przykładowe sposoby odmiany form gramatycznych czy zestawienia słownictwa, ale także prezentowali w nich wzory użycia języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych, ucząc werbalnego i niewerbalnego zachowywania się zgodnie z obowiązującym wówczas modelem grzeczności.

Bibliografia

1. Brückner A., 1990, *Encyklopedia staropolska, t. II*, Warszawa.
2. Burzyńska-Kamieniecka A., Dąbrowska A., 2014, *Tradycje nauczania języka polskiego jako obcego we Wrocławiu*, w: Dąbrowska A., Dobesz U., red., *40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej. Teoria i praktyka*, Wrocław.
3. Cybulski M., 2003, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź.
4. Dykiel D., 1989, *Formy adresatywne w „Wydornym polityku” Macieja Gutthätera-Dobrackiego*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN”, 16, Wrocław.
5. Gloger Z., 1989, *Encyklopedia staropolska ilustrowana. Ze wstępem J. Krzyżanowskiego, t. I*, Warszawa.
6. Horacy, 1975, *Satyry*, w: *Wybór poezji*, Wrocław.
7. *Księga Syracha*, 2009, w: *Biblia Poznańska*, Warszawa.
8. Marcjanik M., 1997, *Polska grzeczność językowa*, Kielce.
9. Rombowski A., 1960, *Nauka języka polskiego we Wrocławiu. (Koniec wieku XVI – połowa wieku XVIII)*, Wrocław.
10. Siuciak M., 2006, *Sztuka konwersacji w tekstach z XVI i XVII wieku*, w: *Czas i konwersacja. Przeszłość i teraźniejszość*, Kita M., Grzenia J., red., Katowice.
11. Szorc J., 1998, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI–XX wiek*, Bielsko-Biała.
12. Wilkoń A., 2002, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*, Kra-

13. *Wydworny Polityk którego Przymioty we trzech rozdzielnych wyrażone Częściami. W Pierwszej Części mile pozdrawia y dziękuje w Dom zaprasza przy oddawaniu Wizyty służby swe y pokłon jako różnym wysokiego Stanu osobom tak osobliwie Królowi Je^o Mości Polskiemu, z Ich MM. PP. Senatorami Koronnemi więc y Cnemu Fraucymelowi oddaje – w Wtorey Różne Gratulacye y Kondolencye odprawuje – w Trzeciej Stanow Wszykch (!) Koronnych od Naywyższego do nayniższego należące Tytuły podaje przez Macieja Gutthetera Dobrackiego wystawiony. W Olesznicy drukował Jan Seyffert / Wol-Qualificierter Hofe-Man Dessen Qualitäten in Dreyen abgesonderten Theilen begriffen. Im I. Theil stellet er vor Freundliche Begüssungen, Dancksagungen, wolmeinende Einladungen, höffliche bey der Heimsuchung Dinsterbitungen, wie gegen unterschiedliche Hohe Standes Persohnen also respective und insonderheit gegen Ihre Königl. Mayt. in Pohlen sambt dero H. H. Reichs- Senatoren und das Tugendlöbliche Frauenzimmer. Im II. Allerhand mündliche Glückwünschungs und Condolentz Formulen. Im III. Des Hochlöblichen Königreichs Pohlen Ober- und Nieder-Stände gebührliche Ehrentitul durch Matthias Gutthäters Dobratzky vorgestellet. Zur Oelss gedruckt bey Johann Seyffert, Anno 1664.*

**About the conversation at the table,
according to „Wydworny polityk” by Maciej Gutthäter-Dobracki**

The article presents an analysis of a conversation conducted while eating a meal, included in the textbook of Maciej Dobracki, „Wydworny polityk”, intended for teaching Polish as a foreign language in the 17th century. The author shows that this is an example of a social conversation with a strictly defined structure, which consists of series of polite speech acts. The presence of old textbooks for teaching Polish as a foreign language, showing the current model of politeness, implies the important role that their authors attached to the development of socio-cultural competence in the process of teaching Polish as foreign language.

Key words: history of teaching Polish as a foreign language, old textbooks for learning Polish as a foreign language, language etiquette, conversation, didactic dialogue.

Ryc. 1. Karta tytułowa „Wydornego polityka” (Oleśnica 1664) w języku niemieckim, źródło: <https://polona.pl/item/wol-qualificirter-hofe-mann-dessen-qualitaten-in-dreyen-abgesonderten-theilen-begriffen>, [odczyt: 29.11.2018]

Naoitátku nasládaja różne
Diskursy/ ktore przed Obsádem przy-
y po Obiedzie przypadaja.

Gospodari / Páni / Chlopiec / Gość.

Gosp. Dyleweczko! P. Dobrodzieju/ Ko-
henczku/Chlopieczku: Kocci Pánie: (kiedy
w Domu wielkim ábo Senatorskim) Co
Wmć. (rozkażesz.)

G. Wobeczi sém bla Jego Kocci.

Gość. Niepoczeka do skodzi Kozgowley.

Gosp. Ale Zolodek naprawia. Dobrego
zdrowia Wmći Wemu Pánu (szczę.)

Gość. Pánie Boże bay dobre zdrowie
Wmći (Wmu Pánu.)

Gosp. Draz to mudi był bla zawarcia Zo-
todła y zagrzenia.

Chlopocz: Ept. Kocci Pánie: Dobro-
dziej: Co Wmć: (kajesz.)

Gosp. Gocz do stołu. Nákryj stoł. Kai
sobie biaty dáć Dbrus/ Serwocy/ Kocznił/ Po-
zegrzeway Zalerzi/ Kaj Chlebá dáć Pánoskiego
ni

Ryc. 2. „Wydorny polityk”, Oleśnica 1664 (fragment początkowy rozmowy podczas obiadu), źródło: <https://polona.pl/item/wol-qualificirter-hofe-mann-dessen-qualitaten-in-dreyen-abgesonderten-theilen-begriffen>, [odczyt: 29.11.2018]

Тетяна Черниш

**Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна)**

JULIUSZ TENNER I JEGO „PODRĘCZNIK SZTUKI CZYTANIA” (KU STULECIU WYDANIA)

W artykule, poświęconym stuleciu publikacji J. Tennera „Podręcznika sztuki czytania” (Lwów 1917), autor zwięźle podaje historię powstania i charakterystykę tego dzieła dydaktycznego oraz ścisły wizerunek jego twórcy jako metodyka i lingwisty w kontekście jego działalności pedagogicznej, podkreślając równocześnie znaczenie tej książki dla warsztatu nauczycieli polonistów dawniej i dziś.

Słowa kluczowe: Juliusz Tenner, „Podręcznik sztuki czytania”, ćwiczenia, głoski, tekst.

W dzisiejszej szkole podstawowej zarówno na Ukrainie, jak i gdzie indziej, o ile mi wiadomo, zwraca się zbyt mało uwagi na sztukę kaligrafii, umiejętność pięknego pisania odręcznego. Ale *mutatis mutandis* to samo da się powiedzieć także o sztuce pięknego czytania, o deklamacji lub recytacji. Ujemne raczej nacechowanie społeczne tej sztuki odzwierciedla m.in. semantyka wyrazu *deklamacja*: według „Uniwersalnego słownika języka polskiego” pod redakcją Stanisława Dubisza drugim znaczeniem tego leksemu jest *przen.* ‘mowa, tekst pełne patosu, przesady, napuszoności, puste słowa, frazesy’ [Dubisz, red. 2004] (i to samo w słowniku pod redakcją Witolda Doroszewskiego: 2. ‘puste słowa, frazesy, patos, przesada’ [Doroszewski, red. 1997]. Wskutek wpływu koncepcji wielokulturowości i poprawności politycznej wszystkie odmiany kulturowe, wszystkie „języki kultury” są jednakowo wartościowe, żaden nie jest lepszy lub gorszy od drugiego, więc nie ma i nie może tu być poprawności, odmiany wzorcowej. Zatem sposób mówienia wielkich aktorów – z jednej strony – i mowy ulicy – z drugiej – ocenia się jak coś równowartościowego, jednakowo dopuszczalnego. W takiej sytuacji nie da się mówić w ogóle o jakimkolwiek wartościowaniu.

Tak samo na polonistykach uczymy studentów wielu przedmiotów i nauk, lecz nie ma wśród nich nauki i sztuki pięknego czytania, chodzi z reguły tylko o szczególności związane z poprawnym wymawianiem.

W takiej to sytuacji warte jest wspomnienia inne podejście do sztuki czytania, obecne w dziele Juliusza Tennera „Podręcznik sztuki czytania”, wydanym we Lwowie w roku 1917 o objętości 123 str. [Tenner 1917]. Jak podaje „Encyklopedia PWN”, Juliusz Tenner (ur. 1861, Lwów, zm. 1922, tamże) był teoretykiem literatury i tłumaczem; pracował w 1880–82 w zespołach teatralnych w Bernie i Salzburgu; w 1888 r. osiadł we Lwowie; od 1908 r. był lektorem wymowy na Uniwersytecie

Lwowskim; autor takich prac jak: „Estetyka żywego słowa” (1904), „Technika żywego słowa” (1906); przełożył na niemiecki „Małpie zwierciadło” A. Nowaczyńskiego, „Próchno” W. Berenta oraz drobne utwory J. Kasprowicza, M. Konopniczej, K. Przerwy-Tetmajera [*Sine auctoris* 2018].

Internetowa „Encyklopedia teatru polskiego”, wspominając o Tennerze pod hasłem „Sztuka żywego słowa”, podaje, że to on na początku XX w. wyodrębnił w sztuce żywego słowa *deklamację* (to znaczy wygłoszenie tekstu z zaangażowaniem, ale bez identyfikowania się z fikcyjnymi postaciami) i *recytację* [Flader-Rzeszowska 2018].

Niestety nie udało mi się dowiedzieć o nim nic więcej, oprócz tego, co autor pisze o sobie w „Przedmowie” do „Podręcznika sztuki czytania”: w latach 1912–1914 udzielał nauki dykcji w klasach zbiorowych kilku lwowskich szkół średnich, a mianowicie w gimnazjum im. Słowackiego, w gimnazjum im. Franciszka-Józefa i w seminarium żeńskim.

Nie wiem też dokładnie, skąd ta książka przywędrowała do mojego księgozbioru rodzinnego – o ile pamiętam, zawsze była u nas (nie zauważyłam tego dziełka na wystawie w Bibliotece Naukowej Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki, urządzonej podczas Sympozjum naukowego „Dzieje podręczników języka polskiego” w dniach 3–4 listopada 2017 r.). Artykuł zatem poświęcony jest tej dziś mało znanej rozprawie.

Otóż na stronie tytułowej czytamy: „Podręcznik sztuki czytania, napisał Juliusz Tenner, lektor wymowy w Uniwersytecie lwowskim¹”, niżej: „dla użytku nauczycieli w polskich szkołach ludowych, średnich i seminariach nauczycielskich oraz dla użytku starszej młodzieży i samouków. Reskryptem Galicyjskiej Rady szkolnej krajowej z 18. listopada 1913 (...) aprobowany jako środek pomocniczy do nauki języka polskiego w szkołach średnich i seminariach nauczycielskich”.

W „Przedmowie” do swojego podręcznika autor opowiada o genezie tej pracy. Jak już wspominałam, w latach przedwojennych 1912–1914 był on wykładowcą nauki dykcji w kilku szkołach średnich we Lwowie. Lekcje te cieszyły się szczególnym poparciem Rady Szkolnej Krajowej. Na temat sztuki czytania Tenner napisał także na życzenie tej Rady rozprawkę pod tytułem „O nauce czytania na głos w szkołach ludowych”, którą wydrukowano w „Czasopiśmie Pedagogicznym” w styczniu 1913 r. Wspominał tam o wielkim zaniedbaniu dykcji, to jest umiejętności poprawnego i pięknego mówienia i czytania na głos, w ówczesnych szkołach. Autor żalił się, że szczególnie piękne i rozsądne przepisy nauki czytania na głos, zawarte w „Instrukcji do planów naukowych dla szkół ludowych pospolitych”, pozostały dotąd „martwą literą na papierze”, przy czym z tego prostego powodu, że nauczycielstwu polskiemu ludowemu brakuje odpowiednich fachowych kwalifikacji do przestrzegania przepisu instrukcji. Tenner zauważa: „(...) Sztuka czytania na głos jest sztuką, którego trzeba się uczyć jak każdego innego kunsztu”, wspomina też o tym, że we Francji sztukę czytania zaprowadzono jeszcze w 1871 r. jako przedmiot obowiązkowy we wszystkich szkołach elementarnych, średnich i

¹ Tu i dalej zachowano pisownię oryginalną – T. Cz.

wyższych, a zwłaszcza w seminariach nauczycielskich, podkreślając, iż „tam już wówczas zrozumiano, że uczyć się czytać znaczy uczyć się mówić” [Tenner 1917: 5]. Kontynuując, że poprawne przeczytanie na głos wymaga bowiem przede wszystkim troskliwej i sumiennej analizy tekstu: „(...) trwale i wiecznie pamięta się tylko to, co się dobrze rozumie. Uczyć się czytać znaczy więc także uczyć się rozumieć i pamiętać, a więc uczyć się uczyć” [Tenner 1917: 6]. Jako dobry metodyk Juliusz Tenner podkreśla, że reformę tej tak ważnej, podstawowej gałęzi nauki szkolnej i wychowania publicznego należy przede wszystkim zacząć od fachowego wykształcenia nauczycieli. To wykształcenie językowe porównuje on do wykształcenia muzycznego: w obu dziedzinach nauka teoretyczna powinna iść w parze z ćwiczeniem praktycznym.

Wyżej wspomniana rozprawka Tennera była, jak on sam ocenia, „pierwszym w tym kierunku zaczątkiem, mając na celu zaznajomienie nauczycielstwa (...) z podstawowymi zasadami i prawidłami teorii sztuki czytania” [Tenner 1917: 6]. Autor podkreśla, że z książki jednak nikt się sam nie może nauczyć czytania na głos, podobnie jak tylko z książki nie uczy się śpiewu, gry na fortepianie, pływania czy szermierki, potrzeba do tego koniecznie pracy nadzorczej i ustnej fachowego nauczyciela. Powstała więc myśl urządzenia specjalnego kursu sztuki czytania dla nauczycieli szkół ludowych i średnich i zaplanowano to na rok szkolny 1914–15. Ale rozprawka „O nauce czytania na głos” nie mogła stać się podkładem dostatecznym do nauki teoretycznej i ćwiczeń. Z zachętą Rady Szkolnej autor przystąpił do pracy nad podręcznikiem o ramach znacznie rozszerzonych. Podręcznik ten mógł być wydrukowany już latem 1914 r., ale druk ten przerwał wybuch pierwszej wojny światowej, uniemożliwiając także urządzenie planowanych praktycznych kursów dla nauczycieli. Aczkolwiek wcześniej Tenner uważał, że dopiero wraz z takim kursem podręcznik może oddać pewne usługi i pożytek, po trzech latach, nie czekając na koniec wojny, podjął się wydania „Podręcznika” w niezwykle trudnych okolicznościach na nowo, wskazując, że w tych warunkach książka sama „odda nauczycielstwu naszemu pewne usługi i przyczyni się do wprowadzenia w życie piekającej reformy w nauce dykcji w naszych szkołach” [Tenner 1917: 6].

W uwagach wstępnych „O nauce czytania na głos (Zasady dykcji)”, ściślej w pierwszym paragrafie „Znaczenie i potrzeba nauki czytania na głos”, autor bardzo dokładnie przedstawia metodę kształcenia tej umiejętności. Podaje on słowa znakomitego polskiego pedagoga Jędrzeja Śniadeckiego (1768–1838) z jego studium „O fizycznym wychowaniu dzieci”, że

najlepszym dowodem oświaty narodu jest wydoskonalenie, czystość i dokładność jego mowy, bo w niej jest skład wszystkich jego myśli i całej jego nauki. Należy więc i to do dobrego wychowania fizycznego, ażeby dobrze wykształcić narzędzia mowy, ażeby dzieci nauczyć każde słowo doskonale wyraźnie i czysto wymawiać. I to będzie pierwsza istotna nauka, którą dzieci powinny odebrać od matki, ojca i piastunki. Pierwsi ich nauczyciele powinni umiejętność tę wydoskonalic, ucząc sposobem rozmowy i igraszki wymawiać mocno i wybitnie każdą głoskę, każdą sylabę i każde słowo; odmawiając przed dziećmi i zachęcając do powtarzania łatwe, krótkie, a dobre wiersze, jakimi są n.p. bajki Krasickiego, odmawiając niektóre powiastki historyczne i moralne i starając się

wymówić je z właściwą językowi naszemu muzyką. Ateńczykowie, najoświętszy w starożytności naród (...) uważali tę naukę za najważniejszą i najpierwszą [Tenner 1917: 9].

W paragrafie „Cel i podział nauki” pisze Tenner o tym, że „każdy człowiek powinien, czytając na głos lub mówiąc do większej liczby słuchaczy, czytać i mówić tak, żeby go wszyscy nie tylko słyszeli i rozumieli, ale więcej jeszcze, żeby go bez wysiłku rozumieli i z przyjemnością słuchali” [Tenner 1917: 13]. Z tego więc żądania wynikają cele nauki czytania na głos: „żeby nas słyszano, rozumiano i słuchano” [Tenner 1917: 13]. Dlatego dobre i piękne czytanie jest podstawą dobrego i pięknego mówienia, które przewiduje: 1) czyste i wyraźne wymawianie, „ażeby być słyszonym”; 2) poprawne i logiczne akcentowanie, poprawne przerwy, podział i budowę dźwiękową zdań i okresów, „ażeby być zrozumianym”; 3) estetyczne, tj. piękne czytanie, a zatem sztuka czytania na głos, „ażeby nas chętnie słuchali”.

Na samym początku mówienie rozpoczyna wymawianie, co jest mechaniką mowy. Następnym po wymawianiu stopniem mówienia jest za Tennerem tzw. frazowanie: jasne i dobitne uwydatnienie myśli i logicznej budowy całej treści. Trzeci, estetyczny i nawet, jak to Tenner określa, malarski stopień mówienia, przewiduje przede wszystkim wzruszenia artystyczne. Ale nie chodzi tutaj tylko o teksty piękne, literackie: autor nawet przyrodnikowi zaleca taką metodę. Uwzględniając zatem główne stopnie sztuki mówienia, autor podręcznika podaje w nim ćwiczenia dwóch typów: pierwsze to ćwiczenia w wymawianiu i drugie – ćwiczenia w czytaniu na głos i wygłaszaniu z pamięci, poświęcone frazowaniu tudzież stronie estetycznej wygłaszanych tekstów.

Analizowane studium Tennera ma zwięzłą i logiczną strukturę, na którą składają się, oprócz „Przedmowy” i „Uwag wstępnych”, dwie części: 1. Ćwiczenia w wymawianiu; 2. Ćwiczenia w czytaniu na głos i wygłaszaniu z pamięci. Każda z kolei część zawiera paragrafy teoretyczne i praktyczne. Otóż część pierwszą autor zaczyna, podając „Prawidła i zasady”, gdzie się rozstrzyga takie zagadnienia (ujęte w paragrafach 4–13), jak przykładowo: „Narzędzia głosowe i artykulacyjne”, „Samogłoski”, „Spółgłoski”, „Zgłoski czyli sylaby”, „Gimnastyka mięśni”, „Wyształcenie słuchu”, „Ćwiczenia w klasie”, „Ćwiczenia języka”, „Ćwiczenia oddechu” i „Sposób odbywania ćwiczeń”. Charakteryzując ten ostatni temat, autor podkreśla, że jedynym i niezbędnym tu systemem jest „ciągłe, wytrwałe, masowe powtarzanie wszystkich możliwych i najdrobniejszych ruchów artykulacyjnych”, przywiązując dużo wagi do pozycji ciała: uczniowie powinni odbywać ćwiczenia, „stojąc wolno, bez oparcia, trzymając się prosto, ręce wolno zwieszono, prawa noga lekko zgięta, wysunięta trochę naprzód” [Tenner 1917: 26].

Następny rozdział, „Ćwiczenia praktyczne”, rozpoczyna się od tabelki „Głoski mowy” zawierającej klasyfikację polskich spółgłosek według ich charakterystyki artykulacyjnej i akustycznej (wargowe miękkie, zębowe syczące grube, gardłowe płynne twarde oraz inne) tudzież wykaz dziewięciu samogłosek. Szczególną wartość dydaktyczną mają ćwiczenia (ogółem trzydzieści dwa) z wymowy wszystkich rodzajów spółgłosek we wszystkich możliwych pozycjach, formach i kombinacjach, na przykład pojedyncze spółgłoski w nagłosie, wygłosie i śródgłosie; dwie

spółgłoski w nagłosie, wygłosie i śródgłosie; nagromadzenie spółgłosek; kombinacje syczących spółgłosek; zdwojone spółgłoski; rozziwy i tak dalej. W rubryce „Bliźnie dźwięki” napotyamy różnorodność przykładów, które by się przydały i we współczesnej dydaktyce typu *dudni w studni, figi migi makagigi, dumny szumny nierozumny, głową susz ani rusz; grzech jest błoto, cnota złoto; co będzie, to będzie; hulaj dusza bez kontusza; huczno buczo; haru haru ani kupca ani towaru; Kubek w Kubek mój Jakubek; jakie jechało, takie spotkało; wart Pac pałaca, a pałac Paca; każdemu po jednemu; nie kól kolka bo ja polka; modli się pod figurą, a diabła ma za skórą; biskup do obrazu, a obraz ani razu; jaki pan, taki kram; ma fiu bziu w głowie; będzie krawiec nad krawca, będzie tkacz nad tkacza; tchórząc tchórzliwi od tchórza* [Tenner 1917: 49]. Rubryka „Obrazki dźwiękowe (ruch)” zawiera takie przykłady, jak: *Kropelka po kropelce; Zyg-zak; To tu, to tam* itp. [Tenner 1917: 49], *W prawo patrz! W lewo front! Wstecz zwrot!* itd. [Tenner 1917: 50], następną zaś rubryka „Barwy dźwiękowe” zawiera ćwiczenia w wymawianiu dźwięków odpowiadających pojęciom: *Radość – rozkosz – rozpacz – ból; Troska – lęk – strach; Zaczerwienił się ze złości – Pobladł jak chusta; Roześmiał się na głos – parsknął mu w twarz; Uśmiechnął się ironicznie – kpił w żywe oczy; Podziękował pięknie – podziękował grzecznie; Milczał wzruszony – rozplakał się z żalu; Serce miało pełne, lecz słowa nie mógł wyrzec; Nic więcej nie boli, jak o chwilach szczęśliwych wspominać w niedoli; Wiwat Król kochany, wiwat Sejm, wiwat Naród, wiwat wszystkie Stany!* [Tenner 1917: 50–51]. „Przykłady rozmaite” taki tytuł ostatniej rubryki ćwiczeń, zawierającej wprawki do szybkiego mówienia (*łgarz ołgał łgarza; kaszka fraszka, jarzyna perzyna, chleb trawa, mięso potrawa; na spółki płakały jaskółki, samopas kukały kukułki; Prot trzpiot, Piotra kmotr, z łotrów łotr; tracz tarł tarcicę, takt w takt, jak takt w takt tarcicę tartak tarł*), wśród których zauważamy m.in. jednozdaniowe ilustracje treści przysłowiowej oraz fraszki: *Pan Bóg nie idzie z łaską, ale z łaską; Jeden bity za stu niebitych stanie; Nie odtoczy się daleko jabłko od jabłoni; Król króluje, a jednak sam wszystkim nie rządzi, rządząc, gdy będzie rządzon, w rządach nie pobłądzi; Lubo pies szczeka ku słońcu jasnemu, słońce jest słońcem, pies psem po staremu; Każda wieś ma swoją pieśń* i szereg innych [Tenner 1917: 51–52].

W części drugiej „Podręcznika”, poświęconej czytaniu na głos i wygłaszaniu z pamięci, autor przechodzi od poziomu głosek i zgłosek do wyższego poziomu poszczególnych tekstów. Zaproponowano tutaj dwadzieścia pięć tekstów pisanych wierszem i prozą, wziętych z wypisów szkolnych i dlatego dobrze znanych uczniom (takich, jak „Ojciec nasz”, bajki I. Krasickiego, wiersze A. Fredry, ballady, wiersze i bajki A. Mickiewicza oraz innych pisarzy), które to teksty są przeznaczone przez Tennera nie tylko do czytania na głos i wygłaszania z pamięci, lecz przeważnie także do wygłaszania chóralnego. Czytanie zaś poprzedza analiza tych lektur z zastosowaniem zasad i prawideł: 1) zrozumienie treści; 2) wyraźne wymawianie; 3) prawidłowe oddychanie; 4) poprawne przestankowanie; 5) logiczne akcentowanie; 6) poprawne frazowanie, t.j. uwydatnienie budowy zdań i okresów; 7) odpowiednia uczuciom i nastrojom treści barwa dźwiękowa głosu. Omawia on te zasady i prawidła w osobnych paragrafach, spośród których są szczególnie ciekawe partie dotyczące frazowania (gdzie chodzi o wyrażenie i przedstawienie za

pomocą środków fonetycznych budowy logicznej tekstu, tych związków, które zespalają komponenty tekstowe w jedną całość semantyczną) oraz barwy dźwiękowej. Dla uwyrażenia odpowiednich cech analizowanych utworów autor używa, oprócz zwykłych znaków interpunkcyjnych, także siedem wprowadzonych przez niego graficznych znaków konwencjonalnych (na przykład, | „przerwa żadnym znakiem pisarskim nie określona”; ||, który się różni od poprzedniego wydatniejszą przerwą; { „klamerka”, która zwraca uwagę na elipsę stylistyczną itd.). Specjalne środki graficzne są również używane do notacji akcentowania i frazowania. Oprócz tego Tenner przeplata te teksty uwagami dotyczącymi intonacji, akcentów, pauz, zmian tonu i tempa, a nawet podaje charakterystyki indywidualnego stylu i kunsztu pisarskiego wybitnych poetów XVIII i XIX w.

Treść całości podręcznika pokazuje nam jego autora nie tylko jako utalentowanego metodyka – lektora wymowy; stosowany przez niego zestaw kategorii, terminów i pojęć świadczy również o tym, że był to fachowiec dobrze rozeznany w ówczesnej teorii lingwistycznej. Między innymi, cytuje on i W. von Humboldta, tak popularnego obecnie, a schematy Tennera, dotyczące logicznej struktury zdań, przypominają nam formuły teorii semantyki propozycjonalnej.

Tak więc poprzez dziełko to, dzisiaj już prawie zapomniane, wyłania się z dalekich już od nas czasów postać nauczyciela-mistrza, utalentowanego metodyka i dydaktyka, jak również aktora i lingwisty, dla którego to język w jego oprawie dźwiękowej był zarówno źródłem owocnych myśli pedagogicznych, jak i sposobem krzewienia mowy ojczystej w początkach XX wieku, kiedy to jeszcze nie było Polski niepodległej.

Bibliografia

1. Doroszewski W., red., 1997, *Słownik języka polskiego, t. I–XI*, przedruk elektroniczny, Warszawa.
2. Dubisz S., red., 2004, *Uniwersalny słownik języka polskiego, wersja 1.0*, Warszawa.
3. Flader-Rzeszowska K., 2018, *Sztuka żywego słowa*, <http://encyklopediateatru.pl/hasla/152/sztuka-zywego-slowa>, [odczyt: 28.10.2018].
4. *Sine auctoris*, 2018, *Tenner Juliusz*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Tenner-Juliusz;3986406.html>, [odczyt: 28.10.2018].
5. Tenner J., 1917, *Podręcznik sztuki czytania*, Lwów.

Juliusz Tenner and his „Manual of the art of reciting” (in commemoration of the centennial of its publication)

The study, commemorating the publication of J. Tenner’s „Manual of the art of reciting” (Lwów 1917), gives an outline of the history and structure of this didactic work as well as the concise characteristic of its author as linguist and didactician in the framework of his work as teacher and lecturer, emphasizing its value for the education of Polish language students, both modern and contemporary with Tenner.

Key words: Juliusz Tenner, „Manual of the art of reciting”, exercises, phonemes, text.

Marcin Maciołek
Karolina Graboń
Uniwersytet Śląski (Katowice, Polska)

PODRĘCZNIKOWA WYMOWA – CZYLI O ORTOFONII W PODRĘCZNIKACH I POMOCACH DYDAKTYCZNYCH DO NAUKI I NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO

Artykuł poświęcony jest obecności zagadnień ortofonicznych w podręcznikach i pomocach dydaktycznych przeznaczonych do nauki i/lub nauczania języka polskiego jako obcego. W rozważaniach wstępnych autorzy zwracają uwagę na konieczność kształtowania poprawnej wymowy w procesie przyswajania języka obcego, a w związku z tym także na postulowaną przez glottodydaktyków potrzebę wyposażenia przyszłych lektorów w odpowiednią wiedzę teoretyczną oraz umiejętności praktyczne z zakresu fonetyki artykulacyjnej i technik nauczania wymowy. Następnie analizują wybrane (starsze i nowsze) podręczniki do nauki języka polskiego jako obcego dla początkujących pod kątem ujmowania w nich treści fonetycznych. Prezentują także zawartość pomocy dydaktycznych – poradników i zbiorów ćwiczeń – *stricte* poświęconych nauczaniu wymowy polskiej cudzoziemców.

Słowa kluczowe: wymowa, ortofonia, fonodydaktyka, nauczanie języka polskiego jako obcego, podręczniki.

Rola fonetyki w nauczaniu języka polskiego jako obcego

Nie od dziś wiadomo, że jednym z najtrudniejszych aspektów nauczania języków obcych jest wymowa. Fonetyka polska nie jest tutaj wyjątkiem. Cudzoziemcy, pytani o trudności w uczeniu się języka polskiego, właśnie problemy ortofoniczne wymieniają w pierwszej kolejności. Głoski polskie ze względu na ich szumiącą, ciszącą i szeleszczącą naturę – tak specyficzną (a może nawet nieco egzotyczną) dla sporej części obcokrajowców – stały się wręcz źródłem żartów i przekomarzań, budzących nieraz lęk wśród adeptów polszczyzny:

Niektórzy cudzoziemcy przystępują do nauki języka polskiego pełni obaw, w przekonaniu, że zarówno ortografia, jak i wymowa są bardzo trudne. Nastawienie to wynika z pierwszych kontaktów z językiem polskim, np. prób czytania tekstów polskich zgodnie z zasadami innego języka albo typowych polskich żartów w rodzaju: *Could you repeat* „Chrząszcz brzmi w trzcinie?” [Balkowska 2004: 247].

Aby nauczyć obcokrajowca prawidłowo wymawiać polskie dźwięki, nauczyciel musi przede wszystkim bardzo dobrze znać mechanizm powstawania głosek,

umieć określić ich miejsce artykulacji, stopień zbliżenia narządów mowy oraz stan (położenie) wiązań głosowych. Dobrze byłoby, gdyby miał też choćby elementarną wiedzę na temat systemu dźwiękowego języka swoich studentów. Ponadto należy pamiętać, że na zajęciach uczący się powinien czuć się na tyle bezpiecznie, by nie obawiał się ćwiczeń artykulacyjnych. Trzeba mieć na względzie fakt, że z wiekiem granica śmieszności znacznie się przesuwają i to, co dla dzieci jest zabawą, w czasie której uczą się wymawiania dźwięków, u młodzieży i dorosłych może wywołać uczucie wstydu i spowodować blokadę komunikacyjną, osłabiając motywację do uczenia się danego języka, a nawet doprowadzając do zaniechania nauki. Zadaniem nauczyciela jest więc umiejętnie wytłumaczyć cel proponowanych ćwiczeń, a także wprowadzić odpowiednią atmosferę, która zapewni uczniowi poczucie bezpieczeństwa. Oprócz ćwiczeń artykulacyjnych i dykcyjnych ważne jest, by uczeń przyswoił sobie również elementy właściwej melodii i rytmu [Wójtowicz 1980: 97].

Ćwiczenia fonetyczne wspomagają równomierny rozwój wszystkich sprawności komunikacyjnych. Prawidłowa percepcja i artykulacja głosek korzystnie wpływają na sprawność mówienia, pisanie i czytanie w języku obcym, a także rozumienia ze słuchu. Ponadto umożliwiają lepsze pojmowanie reguł gramatycznych przyswajanego języka (np. poprawne różnicowanie – percypowanie i wymawianie – samogłosek ułatwia rozumienie zgodności rodzajowej przymiotnika z rzeczownikiem, por.: *ambitny student* – *ambitną studentką* – *ambitne dziecko* – *ambitni studenci* – *ambitne studentki i dzieci*, i jednocześnie chroni przed popełnieniem błędów w piśmie). Należy przypomnieć, że – jak pisze Michalina Biernacka –

(...) nacisk na poprawną wymowę, akcentuację i intonację (przy jednoczesnym założeniu dobrania odpowiedniego, atrakcyjnego oraz efektywnego materiału ćwiczeniowego) stanowi podstawę podejścia komunikacyjnego. (...) Im bardziej oczywiste są dialogi, odczuwane jako autentyczne czy potencjalne, tym lepiej z punktu widzenia komunikacyjnego. Jednak również scenki absurdalne, paradoksalne czy wręcz infantylnie służą nauce, gdyż ze względu na swój ludyczny lub humorystyczny charakter prowadzą do szybszego zapamiętania, a skuteczna memoryzacja, zwłaszcza wykorzystująca matryce słuchowe, jest istotnym celem ćwiczeń fonetycznych [Biernacka 2011: 254–255].

Przytoczona tu opinia wymaga pewnego uszczegółowienia: należy bezwzględnie pamiętać o tym, że uczący się – obojętnie, czy jest nim dziecko czy osoba dorosła – musi widzieć sens wykonywanych ćwiczeń fonetycznych. Nauczyciel powinien więc ujawnić kursantowi cel proponowanych zadań oraz wskazać zakładany efekt, jaki dzięki nim osiągnie. Rola motywacji jest w tym procesie nie do przecenienia, podobnie jak rola nauczyciela mentora, który pomoże uczącemu się zrozumieć i opanować kłopotliwy materiał fonetyczny.

Badacze zajmujący się glottodydaktyką języka polskiego (np. Jolanta Tambor, Janina Wójtowicz czy Bożena Ostromecka-Frączak) podkreślają, że wciąż zbyt mały jest zasób wiedzy i umiejętności praktycznych lektorów, gdy idzie o nauczanie wymowy. Niedostateczna kompetencja nauczycieli w tym zakresie u wielu z nich wywołuje strach i prowadzi nieraz do niemal zupełnej rezygnacji z zagad-

nień fonetycznych w procesie kształcenia językowego cudzoziemców. Gdy uczeń (student) ma kłopoty z wymówieniem jakiejś głoski, częstokroć każe mu się ją do znudzenia powtarzać, zamiast fachowo, aczkolwiek przystępnie, wytłumaczyć, w jaki sposób należy ją prawidłowo wyartykułować, tzn. jaką pozycję powinny przyjąć narządy mowne; bywa, że poza „techniką powtarzania” nauczyciel nie proponuje kursantowi żadnych innych sposobów przezwyciężenia trudności wymawianiowych. Stąd wysuwany przez wielu autorów postulat odpowiedniego przygotowania teoretycznego lektorów do kształcenia poprawności ortofonicznej cudzoziemców, tj. wyposażenia nauczycieli zarówno w wiedzę w zakresie fonetyki artykulacyjnej¹, jak i technik nauczania wymowy. Jak bowiem słusznie zauważa Magdalena Foland-Kugler:

W pracy z cudzoziemcami teoria i praktyka są tak nierozzerwalnie związane, że brak odpowiedniego wykształcenia w zakresie fonetyki utrudnia, a chwilami uniemożliwia, korygowanie wymowy słuchaczy i objaśnianie przyczyn i mechanizmów różnych zjawisk fonetycznych [Foland-Kugler 1992: 25].

Zagadnienia fonetyczne w podręcznikach kursowych do nauki języka polskiego jako obcego

Zagadnieniom fonetycznym – o czym już wspomniano – poświęca się stosunkowo niewiele czasu na kursie językowym, na którym nacisk kładzie się głównie na nauczanie słownictwa i gramatyki oraz kształcenie poszczególnych sprawności językowych, tj. tworzenie i rozumienie tekstów mówionych oraz pisanych. Taki stan rzeczy potwierdzają liczne podręczniki kursowe przeznaczone do nauczania języka polskiego jako obcego, w których treści fonetyczne pojawiają się – na poziomie początkującym – niemalże wyłącznie w lekcjach wprowadzających, na ogół przy prezentowaniu abecadła². Autorzy wskazują wówczas na odniesienia liter do głosek, zwracając przy tym uwagę na możliwość dwojakiego oznaczania w piśmie miękkości spółgłosek [ś], [ź], [ć], [ź] oraz [ń], tj. za pomocą znaku diakrytycznego umieszczanego nad odpowiednią literą (por. *ś, ź, ć, dź, ń*) bądź połączeń tychże liter z grafemem *i*, więc również za pomocą dwuznaków (*si, zi, ci, ni*) i trójznaku (*dzi*), stosowanych przed literą samogłoskową (naturalnie inną niż *i*), a ponadto na homonię głoskową (tj. homofonię), polegającą na tym, że pary grafemów: *h – ch, u – ó, ż – rz* oznaczają jedną, tzn. taką samą, głoskę, odpowiednio: [χ], [u], [ż]. Przy czym najpopularniejszą metodą nauczania wymowy, stosowaną w podręcznikach, jest metoda audytywno-werbalna, czyli „posłuchaj i powtórz”.

¹ Jolanta Tambor podkreśla: „Lektor powinien dysponować rzetelną wiedzą na temat systemu fonetycznego i fonologicznego nauczanego języka. Nie można uczyć poprawnej wymowy i korygować błędów, samemu nie wiedząc, dlaczego te błędy powstają lub mogą powstać. Uczniowi przekazujemy niezbędne elementy wiedzy, sami musimy wiedzieć o wiele więcej (czyli prawie wszystko)” [Tambor 2001: 79].

² Na poziomie średnim i zaawansowanym fonetyka pojawia się czasami przy wprowadzaniu innych zagadnień – najczęściej gramatycznych, jak np. tryb przypuszczający, odmiana liczebników czy skróty i skrótowce.

Taki sposób prezentowania zagadnień fonetycznych (w ogólnym zarysie) odnajdujemy m.in. w książkach: „Dzień dobry. Podręcznik do nauki języka polskiego dla początkujących” Aleksandry Janowskiej i Magdaleny Pastuchowej, „Miło mi panią poznać. Język polski w sytuacjach komunikacyjnych” Barbary Serafin i Aleksandry Achtelek czy w „Polski, krok po kroku (poziom A1)” Iwony Stempek, Anny Stelmach, Sylwii Dawidek i Anety Szymkiewicz. W „Dzień dobry” znalazło się ćwiczenie, polegające na odczytaniu polskich nazw miejscowości, w których zapisie pojawiają charakterystyczne dla polszczyzny litery ze znakami diakrytycznymi (*q, ę, ł, ó, ń, ź, ż, ś, ć*) oraz dwuznaki (*ch, cz, dz, dź, sz, rz*, a także *ci, si, zi*³) i trójznak (*dzi*). W ten sposób autorki chciały zwrócić uwagę na głoski, które te grafemy i kombinacje liter kodują. Świadczą o tym zamieszczone na końcu rejestru toponimów zestawienia: *s – ś – sz* (*Sandomierz, Środa, Szubin*), *c – ć – cz* (*Cedynia, Ćmielów, Częstochowa*), *z – ź – ż* (*Zakopane, Zielona Góra, Żywiec, Rzeszów*), *dz – dź* (*Radzymin, Działdowo, Niedźwiedź*), *e – i – y* (*Wieprz, Wisław, Wyszaków*), ćwiczące wymowę głosek uchodzących za szczególnie trudne dla uczących się języka polskiego cudzoziemców, tj. trzech szeregów spółgłosek zębowych, środkowojęzykowych i dźwięcznych (syczących, ciszących i szumiących) oraz samogłosek przednich – średniej [e], wysokiej [i] oraz wysokiej scentralizowanej (przednio-środkowej) [y] [Janowska, Pastuchowa 2003: 8].

Podobne, choć nie identyczne, ćwiczenie zaproponowały autorki „Miło mi panią poznać”, wykorzystując do celów fonetycznych imiona i nazwiska noszone przez Polaków, przy czym dla odróżnienia imion od nazwisk te ostatnie zapisano kursywą, por. „Iwona, Izabela, *Iwaskiewicz, Iredyński*” [Serafin i Achtelek 2013: 17]. Wskazany materiał antroponimiczny posłużył do zilustrowania różnicy w wymowie polskich samogłosek ustnych ([i], [y], [e], [a], [o], [u]), tzw. nosówek (którym w grafii odpowiadają litery *q* i *ę*), bezdźwięcznych i dźwięcznych spółgłosek właściwych (ujętych w osiem par, tj.: [p] – [b], [f] – [v], [s] – [z], [c] – [ʒ], [t] – [d], [ʃ] – [ʒ], [č] – [ʒ], [ć] – [ʒ]), a także bocznej półsamogłoski [l] i drżącej [r]. W zadaniu uwzględniono też imiona i nazwiska zawierające głoski palatalne: [ś], [ź], [ć], [ź] oraz [ń] i [i], wskazując na dwojaki sposób zapisu pierwszych pięciu (z kreską umieszczoną nad literą lub przy użyciu dwuznaków lub trójznaku z literą *i* jako drugim lub trzecim segmentem). Ponadto znalazły się tu nazwy osobowe zawierające w swym składzie głoskowym dźwięki sonorne nosowe [m] i [n], obstruenty tylnojęzykowe [k], [g], [x] oraz aproksymant labiowelarny [ɥ]. Na końcu ćwiczenia umieszczono antroponimy zawierające głównie trudne pod względem artykulacyjnym grupy spółgłoskowe usytuowane w różnych pozycjach w wyrazie: [dź] (np. *Drzewiecki, Andrzejewski*), [šč] (np. *Szczepański, Noszczyk, Goszcz*), [ść] (np. *Kapuściński, Ściegienny*), [źź] (np. *Roździeński, Goździk*), [skš] (np. *Skrzynecki, Skrzetuski*), [stš] (np. *Strzelecki, Kostrzewski*).

Należy podkreślić, że wykorzystanie w obu podręcznikach do ćwiczeń ortofonicznych materiału onomastycznego (toponimów w „Dzień dobry” a antroponimów w „Miło mi panią poznać”) jest znakomitym rozwiązaniem dydaktycznym, gdyż pozwala trenować wymowę polskich głosek i ich połączeń bez konieczności

³ Autorki nie uwzględniły dwuznaku *ni*.

wprowadzania konkretnych apelatywów i tym samym każdorazowego informowania o znaczeniu wykorzystywanego w zadaniu słownictwa (uczący się języka obcego na ogół bowiem chce znać znaczenie wyrazów, które każde mu się czytać lub powtarzać), a ponadto daje kursantowi pewną dawkę wiedzy realizowawszej (z geografii czy ogólnie rozumianej kultury).

Autorki podręcznika „Polski, krok po kroku (poziom A1)” przy okazji prezentacji polskiego alfabetu zestawily grafemy i kombinacje grafemów oznaczające szeregi charakterystycznych dla języka polskiego spółgłosek zębowych, dźwiękowych i środkowojęzykowych wraz z podaniem odpowiednich przykładów (np. *c – cena, cz – czas, ci – ciemno, ć – ćma*), zwróciły też uwagę na głoski kodowane dwuznakami i trójznakiem, których komponentem jest litera *d*, dołączając tu ciąg literowy *drz*, oznaczający połączenie dwu spółgłosek (por. *dz – dzwon, dż – dżungla, drz – drzwi, dzi – dzień, dż – dżwig*), ponadto wskazały na jednakowość brzmienia głosek oznaczanych literami i zestawieniami dwuliterowymi *h* i *ch* (jak w słowach *herbata* i *chleb*), *rz* i *ż* (jak w wyrazach *rzeka* i *żona*), a także *u* i *ó* (co zilustrowano słowami *ulica* i *ósma*). Wskazane tu zagadnienia, ujęte w formie syntetycznej tabeli, dopełniają trzy ćwiczenia fonetyczne, z których pierwsze polega na powtórzeniu za nagraniem kilkudziesięciu (dokładnie 23) wyrazów podanych w ramce, drugie – zapisaniu kilku słów literowanych przez lektora, trzecie natomiast na wskazaniu usłyszanego wyrazu w każdej z kilkudziesięciu podanych par leksykalnych. W tym ostatnim zadaniu zgromadzono słowa podobnie brzmiące (paronimy), a część spośród podanych zestawień to tzw. pary minimalne, czyli formy wyrazowe o odmiennym znaczeniu różniące tylko jedną głoską (ściślej: jedną cechą dźwiękową), np. *grzeszny – grzeszny, pracować – prasować, tom – dom*. Tego typu ćwiczenia są szczególnie istotne, gdy idzie o kształtowanie słuchu fonematycznego (mownego); należy bowiem podkreślić, że warunkiem opanowania przez cudzoziemca wymowy danej głoski jest w pierwszej kolejności jej percepcja słuchowa, tj. zdolność rozpoznawania i różnicowania danego dźwięku.

Nieco inaczej prezentowane są zagadnienia fonetyczne w publikacji „Hurra!!! Po polsku 1” Małgorzaty Małolepszej i Agnieszki Szymkiewicz. Podobnie jak w „Dzień dobry” i „Miło mi panią poznać” kwestie dotyczące wymowy polskiej znalazły się we wprowadzeniu, ściślej: w oznaczonej cyfrą 0 lekcji propedeutycznej *Proszę powtórzyć!* W podręczniku studenta znalazły się trzy zadania, polegające na powtórzeniu za lektorem najpierw polskich samogłosek, a następnie spółgłosek oraz odczytaniu po każdej z tych grup głosek wyrazów, w których dźwięki te występują. Spółgłoski właściwe autorki uszeregowały (częściowo) pod względem udziału wiązańdeł głosowych, dzieląc je na bezdźwięczne i dźwięczne, a sonorne zróżnicowały ze względu na sposób artykulacji, zestawiając [l] – [r] – [w], lub miejsce artykulacji – tak postąpiły z głoskami nosowymi: [m] – [n] – [ń]. Osobno wyodrębniły trzy szeregi spółgłosek właściwych: dentalne, prepalatalne i alweolarne. Podobnie jak we wcześniej omówionych podręcznikach także i w tym zwrócono uwagę homonimie głoskową (homofonię) lub inaczej: na możliwe ekwiwalenty graficzne głosek środkowojęzykowych [ś], [ź], [ć], [ź] oraz [χ], [ż] i [u]. Nowością jest natomiast uwzględnienie podstawowej wiedzy z zakresu fonetyki suprasegmentalnej, a mianowicie: kładzenia w polszczyźnie akcentu na drugiej od końca

sylabie wyrazu (tej kwestii dotyczy zadanie 2.). Ostatnie w tej sekcji ćwiczenie polega na powtórzeniu za lektorem wybranych nazw polskich miast i rzek.

Podręczniki i pomoce dydaktyczne do nauczania wymowy polskiej cudzoziemców

Z uwagi na znikomą obecność zagadnień ortofonicznych w podręcznikach przeznaczonych do nauki języka polskiego jako obcego nauczyciele, chcący uczyć poprawnej wymowy, jeszcze do niedawna byli pozostawieni sami sobie. Nie wiedzieli, czego i w jaki sposób uczyć; musieli w sposób subiektywny (i często intuicyjny) dokonać wyboru i ułożyć program nauczania zawierający umiejętnie dobrane treści dotyczące prawidłowej wymowy.

Wysuwane przez glottodydaktyków postulaty, aby większy nacisk położyć na kształcenie fonetyczne nauczycieli i uwzględnianie zagadnień ortofonicznych w procesie kształcenia językowego cudzoziemców (nie tylko na poziomie początkującym), zaowocowało pojawieniem się na rynku wydawniczym (co istotne, nie tylko polskim) pozycji w całości bądź w części poświęconych doskonaleniu wymowy polskiej u uczących się polszczyzny obcokrajowców. Wśród nich znajduje się pewna grupa kompendiów, które zawierają liczne ćwiczenia fonetyczne i/lub odpowiednią obudowę teoretyczną, dotyczącą (percepcji i) artykulacji polskich głosek (wszystkich lub tylko niektórych, tzn. jedynie tych, które uznaje się na ogół za wyjątkowo trudne dla uczących się), oraz metodycznych, na temat różnych technik nauczania wymowy. Do tego typu publikacji należą przede wszystkim podręczniki „Nie lubię igreka, czyli o trudnych głoskach w języku polskim” Anny Ikedy (Tokio 2008), „Szura, szumi i szeleści. Ćwiczenia fonetyczne nie tylko dla cudzoziemców” Anny Majewskiej-Tworek (Wrocław 2010), prace Liliany Madelskiej – „Posłuchaj, jak mówię. Materiały do ćwiczenia słuchu i wymowy dla dzieci oraz dla dorosłych, uczących się języka polskiego jako obcego (Podręcznik ucznia, Poradnik dla rodziców i nauczycieli)”; film dydaktyczny „Powiedz mi, co widzisz”, Wiedeń 2010) i „Bliźniacze słowa. Test przesiewowy do badania dojrzałości szkolnej w zakresie percepcji i wymowy dzieci wielojęzycznych” (Lublin 2010), nowe wydanie „Wymowy polskiej z ćwiczeniami” Barbary Karczmarszuk (Lublin 2012), „Głoski polskie” Marcina Maciołka i Jolanty Tambor (wydanie I – Katowice 2012, wydanie II – z uwzględnieniem wymowy zapożyczeń – Katowice 2014), „Polska wymowa z elementami pisowni. Dla Ukraińców, którzy uczą się języka polskiego”⁴ Ałły Krawczuk oraz rozdział „Wybrane zagadnienia poprawności fonetycznej. Tendencje rozwojowe w zakresie polskiej fonetyki” w podręczniku „Leksykologia i kultura języka polskiego” tej samej autorki, a także najnowsze tego typu publikacje „Znajdź z polskim wspólny język. Fonetyka w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Poradnik metodyczny” Michaliny Biernackiej (Łódź 2016)⁵ i „Fonetyka” (tom z serii

⁴ Tytuł oryginału: „Польська вимова з елементами правопису. Для українців, що вивчають польську мову” (Kijów 2015).

⁵ Starszą i bodaj jedną z pierwszych tego typu publikacji jest obszerny podręcznik Witolda Cienkowskiego pt. „Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców. Część I. Fonetyka (z ćwiczeniami wymowy)”, Warszawa 1988. Sporo ćwiczeń fonetycznych wraz z niezbędnymi

„Testuj Swój Polski”) Ewy Kołaczek (Kraków 2017). Książki te przeznaczone są dla studentów i/lub nauczycieli, lektorów języka polskiego. Ich głównym celem jest zaprezentowanie specyfiki polskiej wymowy i zwrócenie uwagi na miejsca trudne, wymagające wzmożonej uwagi i systematyzacji na różnych etapach nauki, a także dowiedzenie, że przy minimum wysiłku osiągnięcie wzorcowej artykulacji jest możliwe, a praca w dążeniu do tego celu może być niemałą przyjemnością – zarówno dla uczącego, jak i uczącego się. Należy dodać, że wymienione pozycje są ukierunkowane przede wszystkim na doskonalenie wymowy, choć część z nich służy również poszerzeniu bazy leksykalnej, to jednak materiał ćwiczeniowy jest odpowiednio dobrany pod kątem fonetycznym. Autorzy deklarują, że odchodzą od dawnych metod polegających wyłącznie na powtarzaniu danego słowa i podkreślają, że wyrazy wykorzystywane do ćwiczeń ortofonicznych powinny być dostosowane do wieku, celu i poziomu zaawansowania osób korzystających z podręcznika, co ułatwia pracę również lektorom. Przyjrzyjmy się bliżej niektórym spośród przywołanych pozycji.

„Szura, szumi i szeleści” składa się z trzech głównych części; dwie z nich skierowane są do uczniów, trzecia – do nauczycieli. Część pierwsza zawiera ćwiczenia prezentujące wymowę i utrwalające szeregi spółgłosek szumiących, ciszących, syczących, samogłoski oraz głoski [r], [l], [ɹ], [v]. Rozdział drugi podzielony został na kilka podrozdziałów wedle tematów, które realizowane są od poziomu początkującego (np. jedzenie, pogoda, mieszkanie). Część ta utrwała wprowadzone wcześniej zagadnienia, jednocześnie dając uczniowi poczucie, że rozwija on swoją sprawność komunikacyjną (autorka stosuje zatem spiralny układ treści nauczania). Ostatni rozdział przeznaczony jest dla nauczycieli, znajdują się w nim zarówno porady, jak pracować z książką, jak i opisy najczęściej spotykanych u obcokrajowców błędów wymawianiowych i sposobów na walkę z niedoskonałościami ortofonicznymi. Książka jest podręcznikiem uniwersalnym – w odróżnieniu od publikacji „Nie lubię igreka”, która kierowana jest do odbiorcy japońskojęzycznego.

Anna Ikeda, wykorzystując swoje doświadczenia glottodydaktyczne, napisała poradnik, który ma służyć przede wszystkim Japończykom uczącym się języka polskiego. Już sam układ graficzny (wersja polska sąsiaduje z tłumaczeniem na język japoński) sygnalizuje, że pozycja może być z powodzeniem stosowana w pracy indywidualnej⁶. Książka podzielona została na trzy główne części, z których najobszerniejsza jest druga. Zawiera ona omówienie etapów (faz) realizacji głosek, z którymi Japończycy mają największy problem. Poszczególnym opisom towarzyszą ćwiczenia oraz schematyczne rentgenogramy, dzięki którym student

objaśnieniami teoretycznymi (ujętymi poglądowo w tabelach) odnaleźć można w książce Małgorzaty Kity „Wybieram gramatykę! Dla cudzoziemców zaawansowanych na poziomie C i dla studentów kierunków filologicznych”, wydanie III – Katowice 2017. Lektor języka polskiego może również częściowo wykorzystać zadania zamieszczone w zbiorze Jolanty Tambor „Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego. Ćwiczenia”, Warszawa 2007.

⁶ Przy czym należy zaznaczyć, że używana w książce leksyka specjalistyczna (fachowa terminologia językoznawcza) – z pozoru utrudniająca odbiór prezentowanych treści – wynika z faktu, że poradnik ten w założeniu przeznaczony był dla Japończyków studiujących polonistykę.

dowiaduje się, co się dzieje z różnymi częściami nasady w momencie produkcji poszczególnych dźwięków mowy. Część pierwsza prezentuje ćwiczenia motoryczne przygotowujące jamę ustną do intensywnej pracy nad wymową. Natomiast część ostatnia zawiera materiał literacki (m.in. wiersze, fragmenty prozy polskiej, a także teksty piosenek), na którym można utrwalać zdobyte umiejętności. Książka z pewnością zyskałaby, gdyby teksty utrwalające poprawną wymowę zostały dobrane także z myślą o niższych poziomach nauczania niż B i C; te, które tu zamieszczono, są trudne nie tyle fonetycznie, co leksykalnie oraz składniowo, bez pomocy lektora obeznanego w realiach polsko-japońskich utrudniony jest ich odbiór, a jak wiadomo, chętniej uczy się tego, co jest nam bliskie i przydaje się w życiu czy chociażby w dalszej nauce.

„Głoski polskie” Marcina Maciołka i Jolanty Tambor to materiały metodyczne do nauczania wymowy polskiej obcokrajowców, na które składają się: przewodnik fonetyczny dla cudzoziemców i nauczycieli języka polskiego jako obcego; rentgenogramy, czyli schematyczne przekroje artykulacyjne, przedstawiające ułożenie narządów mowy właściwe produkcji danej głoski (do wydania II dołączono dodatkową kartę z alfabetem, na której pogrupowano typowo polskie grafemy i ich kombinacje – digrafy i trójznak – na zasadzie fonetycznej, tzn. biorąc pod uwagę dźwięki mowy, które oznaczają, oraz wskazano na zjawisko homofonii związane z różnym sposobem oznaczania głosek [u], [ż], [χ] i jednorodności grup spółgłoskowych pod względem dźwięczności). Elementem składowym zestawu jest ponadto płyta DVD z nagraniem materiałem wizualno-dźwiękowym, prezentująca wymowę głosek polskich wypowiedzianych w izolacji oraz wyrazach demonstrowanych jako przykładowe użycia tychże głosek w kontekście (więc również w wariantach uwarunkowanych pozycyjnie), a także wymowę głosek ujętych w opozycje – tak samo artykułowanych w izolacji oraz konkretnych słowach (parach minimalnych). W przewodniku przedstawiono typologię fonologiczną języków świata, ustalając miejsce, jakie polszczyzna zajmuje na mapie językowej oraz wskazując swoiste cechy polskiej fonetyki. Następnie omówiono kwestie nauczania wymowy polskiej cudzoziemców, uwzględniając problemy artykulacyjne poszczególnych grup narodowościowych, np. nierozróżnianie barwy polskich samogłosek przez Arabów, mylenie samogłosek przednich przez Anglików i Amerykanów, trudności Niemców z wymówieniem [ɥ] (zwłaszcza w bliskim sąsiedztwie [v]), nieodróżnianie (słuchowe i/lub wymawianiowe) głosek [r] i [l] przez Chińczyków, Koreańczyków czy Japończyków, substytuowanie labiowelarnego [ɥ] przedniojęzykowo-zębowym [ʃ] a twardego [l] miękkim [l'] przez Słowian wschodnich. Każdorazowo przedstawiono etiologię błędów, opisano właściwy sposób wymawiania danej głoski i wskazano ćwiczenia pozwalające na przezwycięzenie trudności. W przewodniku znalazł się również obszerny rozdział dotyczący akcentu i intonacji w języku polskim, prezentujący te zagadnienia w ujęciu porównawczym (tj. na tle innych języków). Do wydania drugiego dołączono zestaw kilkunastu ćwiczeń, kształcących umiejętność poprawnego kładzenia nacisku w wyrazie i zdaniu oraz intonowania wypowiedzi. Dodano również obszerny rozdział na temat wymowy wyrazów zapożyczonych do polszczyzny oraz związanych z przejmowanymi pożyczkami zmian w fonetyce i systemie fonologicznym języka polskiego. W książce odnajdziemy też podstawowe

informacje na temat odpowiedników fonicznych liter *q* i *ę*, a ponadto przykładowy egzamin z podstaw fonetyki i prawideł poprawnej wymowy oraz test wyboru wielokrotnego pozwalający ocenić lektorowi własną kompetencję w zakresie fonetyki artykulacyjnej języka polskiego i nauczania wymowy polskiej cudzoziemców.

Ałła Krawczuk w swoim podręczniku „Leksykologia i kultura języka polskiego” poświęciła odrębny rozdział na omówienie najważniejszych zjawisk fonetycznych w polszczyźnie, istotnych zwłaszcza z perspektywy studentów ukraińskojęzycznych. Jest to kompendium wiedzy o brzmieniowej stronie języka polskiego, przygotowane z myślą o przyszłych polonistach, których nie wystarczy nauczyć poprawnej wymowy. Opuszczając mury uniwersytetu, powinni oni bowiem wiedzieć, jak się dany proces fonetyczny nazywa i w jakich warunkach do niego dochodzi, aby w przyszłości umieć uczyć i poprawiać innych. Autorka omawia wybrane kwestie fonetyczne, skupiając się na tych, które są szczególnie istotne dla uczących się polszczyzny Ukraińców (jak np. wymowa tzw. nosówek, głosek miękkich i zmiękczonej, upodobnienia między- i wewnątrzwyrazowe). Jest to podręcznik akademicki, zatem zawarty w nim wywód obfituje w fachowe informacje i terminologię naukową, choć każdy omawiany proces fonetyczny ilustrowany jest licznymi przykładami. Bogaty materiał ćwiczeniowy zamieściła autorka natomiast w podręczniku „Polska wymowa z elementami pisowni. Dla Ukraińców, którzy uczą się języka polskiego” (Kijów 2015).

Najnowszą dostępną na rynku wydawniczym pozycją poświęconą wymowie polskiej dla cudzoziemców jest książka „Fonetyka” Ewy Kołaczek, która ukazała się w ramach serii „Testuj Swój Polski”. Podręcznik zawiera ćwiczenia dotyczące najważniejszych procesów i zjawisk fonetycznych w języku polskim (upodobnienia, ubezdźwięcznienia, wymowa geminat, wymowa nosówek) oraz wymowy samogłosek i niektórych spółgłosek (w izolacji oraz w opozycjach). Zainteresowanie potencjalnych użytkowników na pewno wzbudzi atrakcyjna szata graficzna oraz kondensacja treści – na jednej, maksymalnie dwóch stronach Ewa Kołaczek usiłuje zawrzeć czasem bardzo skomplikowany materiał. Prezentowane ćwiczenia są różnorodne, wzbudzają zainteresowanie, choć przeznaczone są raczej dla osób młodszych i mogą być wykorzystywane na wcześniejszych etapach nauki. Zabawowy styl prezentowania zagadnień fonetycznych może nie odpowiadać osobom starszym, zaś pojawiająca się w zadaniach leksyka jest zdecydowanie zbyt prosta, gdy idzie o wyższe poziomy kształcenia językowego. Podręcznik z pewnością może spełniać funkcję samouczka, gdyż zawiera klucz odpowiedzi, a ponadto wiadomości o polskiej wymowie podane w języku polskim, niemieckim i angielskim, a także zamieszczony na końcu słowniczek polsko-niemiecko-angielski wszystkich wyrazów użytych w ćwiczeniach. Omawiana praca może stanowić również uzupełnienie podręcznika kursowego.

Lepsze czasy – zagadnienia fonetyczne w najnowszych podręcznikach do nauki języka polskiego jako obcego

Apele fonodydaktyków o nielekceważeniu kwestii dotyczących poprawnej (wyrazistej) wymowy w procesie nauczania języka polskiego jako obcego zaowocowały nie tylko pojawieniem się wielu pozycji teoretyczno-metodycznych czy zbiorów

ćwiczeń fonetycznych, ale wpłynęły również na uwzględnianie zagadnień ortofonicznych w najnowszych podręcznikach kursowych do nauki języka polskiego, w znacznie szerszym wymiarze niż czyniono to we wcześniejszych publikacjach.

Jako przykład mogą tu posłużyć dwa podręczniki przeznaczone na poziom A1 – warszawski „Start” oraz lubelski „Polski jest cool”. Obydwa wychodzą poza ramy alfabetu, oferując uczącym się systematyczną pracę nad wymową. W podręczniku „Start” ostatnią część każdego rozdziału (wyjątkiem są rozdziały powtórkowe) stanowią kwestie ortofoniczne. Trudno jedynie ustalić, jaki zamysł auterek zdecydował o kolejności wprowadzania poszczególnych zagadnień (w lekcji pierwszej jest to wymowa [s] i [š], w drugiej – akcentowanie, w trzeciej – różnice między [e] i [y], w czwartej – rozróżnienie [l] i [ɫ] itd.). Ćwiczenia ułożone są według powtarzającego się schematu: uczący się najpierw słuchają nagrania, zwracając uwagę na różnice między głoskami występującymi w prezentowanych wyrazach (percepcja słuchowa), następnie odczytują słowa zawierające ćwiczone głoski (produkcja), później znów słuchają kolejnego nagrania i wpisują w podane wyrazy brakujące litery (kombinacje liter) odpowiadające usłyszanym dźwiękom, na koniec odczytują słowa, z których każde zawiera w swym składzie brzmieniowym obie ćwiczone głoski. W niektórych momentach zaskakuje jedynie dobór leksyki – podręcznik przeznaczony jest dla osób rozpoczynających swą przygodę z językiem polskim, a w ćwiczeniach pojawiają się takie wyrazy i formy wyrazowe, jak: *wentyl, wieloryb, bessa, kąsać, dąsa, mogący, flądro, wąsisko*.

Także w lubelskim podręczniku „Polski jest cool” integralną część każdej jednostki lekcyjnej stanowi rozbudowany segment poświęcony wymowie. W książce uwzględniono między innymi takie kwestie fonetyczne, jak: wymowa samogłosek ustnych (oddzielnie tylnych i przednich) oraz nosowych, spółgłosek szczelinowych i zwarto-szczelinowych (osobno dźwięcznych i bezdźwięcznych), poszczególnych par spółgłosek właściwych zróżnicowanych pod względem dźwięczności, spółgłosek półotwartych [r] i [l], a ponadto upodobnienia wewnątrz- i międzywyrazowe, uproszczenia grup spółgłoskowych, akcent wyrazowy i zdaniowy oraz intonację. W doborze zagadnień autorki zainspirowały się – co same przyznają – książką Barbary Karczmarczyk „Wymowa polska z ćwiczeniami”. Konsekwentnie zwracają uwagę na różnice między pisownią a wymową, stosując różne techniki pracy (m.in. różnicowanie słuchowe, powtarzanie za wzorem, próby samodzielnego czytania poznanych na zajęciach słów, wymowę głoski w różnych pozycjach w wyrazie, tj. w nagłosie, śródgłosie, wygłosie). Wydaje się, że – podobnie jak w przypadku podręcznika Klubu Dialogu – pojawiająca się leksyka jest momentami za trudna w stosunku do poziomu nauczania, jednak bogactwo ćwiczeń i ich różnorodność rekompensują te drobne niedociągnięcia.

Fonetyka bez wątpienia stanowi ważny komponent każdego języka. Staranna, wyrazista wymowa, poprawne akcentowanie i urozmaicona intonacja czynią nasze wypowiedzi atrakcyjnymi pod względem brzmieniowym, sprawiają, że miło się kogoś słucha oraz że jest się chętnie przez innych słuchanym (bez wysiłku właściwego odbiorowi mowy bełkotliwej). Niechlujna wymowa – wprost przeciwnie – wymaga wytężonej uwagi odbiorcy i prowadzi nieraz do zaburzeń komunikacyjnych, a czasem nawet do zupełnego braku porozumienia. Dlatego tak ważne jest,

aby kwestie ortofoniczne uwzględniać w procesie kształcenia językowego tak rodzimych, jak i obcych użytkowników danego języka. Całe szczęście, zdają sobie z tego sprawę osoby zajmujące się nauczaniem języka polskiego jako obcego, tak badacze zajmujący się fonetyką i fonodydaktyką, jak i – coraz częściej – autorzy podręczników kierowanych do cudzoziemców.

Bibliografia

1. Balkowska G., 2004, *Nauczanie wymowy polskiej w grupie wielojęzycznej*, w: Dąbrowska A., red., *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław.
2. Biernacka M., 2011, *Ćwiczenia komunikacyjne a nauczanie fonetyki języka polskiego jako obcego*, „Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 18.
3. Biernacka M., 2016, *Znajdź z polskim wspólny język. Fonetyka w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Poradnik metodyczny*, Łódź.
4. Cienkowski W., 1988, *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców. Część I. Fonetyka (z ćwiczeniami wymowy)*, Warszawa.
5. Dembińska K., Małycka A., 2010, *Start 1. Podręcznik do nauki języka polskiego na poziomie A0*, Warszawa.
6. Foland-Kugler M., 1992, *Nauczanie fonetyki języka polskiego*, w: Bartnicka B., Kacperk L., Rohozińska E., red., *Vademecum lektora języka polskiego*, Warszawa.
7. Ikeda A., 2008, *Nie lubię igreka, czyli o trudnych głoskach w języku polskim*, Tokio.
8. Janowska A., Pastuchowa M., 2003, *Dzień dobry. Podręcznik do nauki języka polskiego dla początkujących*, Katowice.
9. Karczmarczyk B., 2012, *Wymowa polska z ćwiczeniami*, Lublin.
10. Kita M., 2017, *Wybieram gramatykę! Dla cudzoziemców zaawansowanych na poziomie C i dla studentów kierunków filologicznych*, Katowice (wyd. III).
11. Kołaczek E., 2017, *Fonetyka*, Kraków.
12. Krawczuk A., 2015, *Polska wymowa z elementami pisowni. Dla Ukraińców, którzy uczą się języka polskiego*, Kijów.
13. Krawczuk A., 2011, *Wybrane zagadnienia poprawności fonetycznej. Tendencje rozwojowe w zakresie polskiej fonetyki*, w: tejsze, *Leksykologia i kultura języka polskiego*, t. 2, *Kultura języka*, Kijów.
14. Maciołek M., Tambor J., 2012, *Głoski polskie. Cz. 1. Przewodnik fonetyczny dla cudzoziemców i nauczycieli uczących języka polskiego jako obcego. Cz. 2. Rentgenogramy*, Katowice.
15. Maciołek M., Tambor J., 2014, *Głoski polskie. Cz. 1. Przewodnik fonetyczny dla cudzoziemców i nauczycieli uczących języka polskiego jako obcego (wydanie II uzupełnione, z uwzględnieniem wymowy zapożyczeń). Cz. 2. Rentgenogramy*, Katowice.
16. Madelska L., 2010a, *Bliźniacze słowa. Test przesiewowy do badania dojrzałości szkolnej w zakresie percepcji i wymowy dzieci wielojęzycznych*, Lublin.
17. Madelska L., 2010b, *Postuchaj, jak mówię. Materiały do ćwiczenia słuchu i wymowy dla dzieci oraz dla dorosłych, uczących się języka polskiego jako obcego (Podręcznik ucznia, Poradnik dla rodziców i nauczycieli; film dydaktyczny Powiedz mi, co widzisz)*, Wiedeń.
18. Majewska-Tworek A., 2010, *Szura, szumi i szeleści. Ćwiczenia fonetyczne nie tylko dla cudzoziemców*, Wrocław.

19. Małolepsza M., Szymkiewicz A., 2006, *Hurra!!! Po polsku 1. Propozycja programowa na poziom A1. Podręcznik studenta*, Kraków.
20. Piotrowska-Rola E., Porębska M., 2012, *Polski jest cool. Seria do nauki języka polskiego jako obcego na poziomie A1*, Lublin.
21. Serafin B., Ahtelik A., 2013, *Miło mi panią poznać. Język polski w sytuacjach komunikacyjnych*, Katowice (wyd. VII).
22. Stemppek I., Stelmach A., Dawidek S., Szymkiewicz A., 2012, *Polski, krok po kroku (poziom A1)*, Kraków (wyd. III).
23. Tambor J., 2001, *Nauczanie wymowy języka polskiego jako obcego. Warsztaty*, w: Cudak R., Tambor J., red., *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*, Katowice.
24. Tambor J., 2007, *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego. Ćwiczenia*, Warszawa.
25. Wójtowicz J., 1980, *Wymowa polska a nauczanie cudzoziemców*, w: Lewandowski J., red., *Metodyka nauczania języka polskiego jako obcego*, Warszawa.

Model pronunciation – about orthophony in textbooks and didactic aids for learning and teaching Polish as a foreign language

The article aim is to discuss the orthophonic issues presented in various textbooks and didactic aids designed for learning and/or teaching Polish as a foreign language. In the introductory considerations the article authors emphasize the importance of pronunciation in the foreign language acquisition process. The future teachers should be provided with appropriate theoretical knowledge and practical skills in the field of phonetics and pronunciation teaching techniques postulated by glottodidactics. The article authors analyze the phonetic issues presented in selected (old and new) Polish language textbooks for beginners. They also discuss the content of some teaching aids (handbooks and exercise books) devoted precisely to teaching Polish pronunciation to the foreigners.

Key words: pronunciation, orthophony, phonodidactics, teaching Polish as a foreign language, textbooks.

Z JAKICH PODRĘCZNIKÓW SŁOWIANIE UCZĄ SIĘ JĘZYKA POLSKIEGO? UWAGI NA PODSTAWIE BADANIA ANKIETOWEGO

Artykuł zawiera podsumowanie pilotażowego badania ankietowego na temat podręczników wykorzystywanych do nauczania Słowian języka polskiego jako obcego. Wzięło w nim udział 225 osób, rodzimych użytkowników dziewnięci języków słowiańskich. Najwięcej uczestników badania zadeklarowało władanie językiem ukraińskim i rosyjskim.

Ustalono, że jpjo w grupach słowiańskich, zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami, uczy się głównie z materiałów przeznaczonych dla uniwersalnego odbiorcy, choć lokalnie są wykorzystywane także podręczniki kierowane do odbiorcy słowiańskiego. Preferowane są opracowania z dwóch serii wydawniczych: „Polski krok po kroku” i „Hurra!!! Po polsku”. Wyniki ankiety prowadzą do wniosku, że podręcznik dla uniwersalnego odbiorcy nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb dydaktycznych konkretnej grupy językowej uczących się.

W artykule zamieszczono listę materiałów dydaktycznych używanych na lektoratach jpjo w grupach słowiańskich oraz wykresy podsumowujące odpowiedzi ankietowanych na temat mocnych i słabych stron wymienionych opracowań.

Słowa kluczowe: nauczanie języka polskiego jako obcego Słowian, podręczniki, badanie ankietowe.

Wprowadzenie

Nauczanie języka polskiego jako obcego (dalej: jpjo) to prężnie rozwijająca się dziedzina edukacji, czego odzwierciedleniem jest m.in. systematyczne wzbogacanie zasobu materiałów dydaktycznych przeznaczonych na różne poziomy zaawansowania językowego. Listę nowszych podstawowych pomocy nauczyciela (podręczniki, zbiory ćwiczeń, słowniki) można szacować na ponad 200 pozycji, do czego dochodzą nie mniej liczne opracowania metodyczne¹. Tak szeroka oferta daje nauczycielom i uczącym się dużo korzyści. Z bogatego zestawu można wybrać materiał, z którym pracuje się najefektywniej, dobrze dostosowany do indywidualnych potrzeb nauczyciela i jego ucznia. Ponadto podręczniki można zmieniać oraz wzajemnie uzupełniać. Obok korzyści są jednak niedogodności wy-

¹ Biblioteczka lektora zamieszczona na stronie internetowej Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego zawiera 335 pozycji i systematycznie jest uzupełniana, zob. <http://www.sjikip.us.edu.pl/pl/biblioteka-lektora/spis-alfabetyczny-wg-tytulow/>, [odczyt: 29.10.2018].

plywające z dezorientacji spowodowanej dużą liczbą oferowanych tytułów, skutkującą – szczególnie w wypadku nauczycieli z mniejszym stażem – przypadkowością wyboru, uleganiem modzie czy wybieraniem tytułu głównie z uwagi na jego walory handlowe, przede wszystkim cenę i możliwość zakupu. Sytuacja na rynku wydawniczym rodzi potrzebę oceny wartości merytorycznej powstających opracowań oraz badanie ich przydatności w procesie dydaktycznym, w tym praktyki w tym zakresie. O tym, które materiały faktycznie są wykorzystywane w procesie dydaktycznym, wiemy stosunkowo niewiele². Przedstawiane opracowanie ma na celu dostarczenie wstępnych informacji na ten temat. Artykuł zawiera bowiem podsumowanie pilotażowego badania ankietowego na temat podręczników współcześnie używanych do nauczania Słowian pjpj.

Poza podstawowym zadaniem, którym było ustalenie, z jakich podręczników Słowianie uczą się polskiego, ankieta miała na celu zweryfikowanie kilku szczegółowych hipotez badawczych, wyznaczonych w oparciu o dwa główne czynniki charakterystyczne dla procesu uczenia się języka polskiego przez Słowian, które jednocześnie powinny rzutować na dobór materiałów dydaktycznych, w szczególności podręcznika kursowego. Chodzi tu po pierwsze o transfer ujemny (interferencję językową) z języka pierwszego, zjawisko typowe dla procesu glottodydaktycznego i – jak wiadomo – utrudniające nabycie pełnych kompetencji językowych³. Po drugie – o działanie „słowiańskiej kompetencji międzyjęzykowej”, która – jak pisze Wojciech Hofmański – „wynika między innymi z funkcjonowania w językach najbliższej spokrewnionych z polszczyzną analogicznych lub wręcz identycznych morfemów leksykalnych przy towarzyszącej temu znacznej bliskości reguł gramatycznych” [Hofmański 2014: 10]. To z kolei przekłada się na dość szybkie i łatwe osiągnięcie przez Słowian kompetencji komunikacyjnej, o czym pisze np. Bożena Ostromęcka-Frączak [Ostromęcka-Frączak 2004: 30]. Polecanym w opracowaniach metodycznych sposobem na niwelowanie niekorzystnego wpływu na proces glottodydaktyczny dwu wymienionych przeciwstawnych mechanizmów, które prowadzą z kolei do tzw. pułapki komunikatywności, czyli „spowolnienia

² Badań jest mało, co jednak nie oznacza, że nie prowadzi się ich w ogóle. Zestawienie podręczników wykorzystywanych w ukraińskich szkołach sobotnich znalazło się na przykład w książce Jerzego Kowalewskiego [Kowalewski 2017: 172–175].

³ Zgodnie z definicją podaną w „Słowniku dydaktyki języków obcych” transfer językowy to „refleksyjne stosowanie uprzednio nabytych zachowań jako reakcji na podobne bodźce. (...) W nauczaniu przez warunkowanie transfer jest szczególnym przypadkiem generalizacji bodźca. Podczas nauki języka obcego nawyki uzyskane w trakcie opanowywania języka prymarnego wywierają wpływ na rodzaj wypowiedzi w języku docelowym. Działanie to może mieć zarówno skutek ujemny, jak i dodatni. Transfer ujemny przejawia się w nauce języka obcego w postaci błędów językowych, będących skutkiem różnic zachodzących pomiędzy wcześniej zautomatyzowanymi reakcjami na określone bodźce a reakcjami jeszcze nie zautomatyzowanymi. (...) Natomiast transfer dodatni umożliwia produkowanie akceptowalnych wypowiedzi w języku obcym, tam gdzie zachodzi zgodność nowych zachowań językowych z już posiadanymi. W dydaktyce języków obcych transfer ujemny określany bywa zwykle mianem interferencji językowej” [Szulc 1994: 220].

przyswajania języka ze względu na przecenianie własnej kompetencji językowej” [Ostromięcka-Frączak 2004: 31], jest stosowanie metody konfrontatywnej. B. Ostromięcka-Frączak wyjaśnia, że „Słowianie uczący się języka polskiego zestawiają i porównują jego system z językiem wcześniej przyswojonym, najczęściej ojczystym. Nauczyciel powinien im to ułatwić, pokazując podobieństwa i różnice między językami, zwłaszcza zaś, wskazując na niebezpieczeństwo interferencji” [Ostromięcka-Frączak 2004: 30]. Metoda ta z kolei najpełniej może być stosowana w grupach jednorodnych językowo i w materiałach przeznaczonych do nauczania w takich grupach.

Biorąc pod uwagę wyżej zasygnalizowane właściwości procesu nauczania jppo w grupach słowiańskich, cele pilotażowego badania ankietowego sformułowano w postaci następujących pytań: 1) jakie podręczniki są wykorzystywane do nauczania polszczyzny w grupach słowiańskich, 2) czy rysuje się tendencja do preferowania określonych podręczników, a jeśli tak, to czy są to podręczniki przeznaczone dla odbiorcy słowiańskiego, bazujące na metodzie konfrontatywnej, 3) jakie są mocne strony stosowanych podręczników, a jakie są ich słabe strony, 5) jakimi cechami powinny się wyróżniać podręczniki, z których chcieliby korzystać Słowianie uczący się języka polskiego.

Narzędziem wykorzystanym do uzyskania odpowiedzi na wymienione pytania badawcze była ankieta przygotowana z wykorzystaniem aplikacji GOOGLE FORMS i przeprowadzona on-line⁴. Link do ankiety był rozpowszechniony w Internecie m.in. za pośrednictwem mediów społecznościowych Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, Stowarzyszenia „Bristol” Polskich i Zagranicznych Nauczycieli Nauczania Kultury Polskiej i Języka Polskiego jako Obcego, a także dzięki uprzejmości lektorów jppo w ośrodkach krajowych i zagranicznych. Ankieta została otwarta 20 października 2017 roku i w ciągu dwóch tygodni, po których nastąpiło pierwsze podsumowanie wyników⁵, wzięło w niej udział 113 osób, z których 100 zadeklarowało jako język ojczysty/pierwszy jeden z 5 języków słowiańskich w następujących proporcjach: języki ukraiński – 60 osób, język rosyjski – 21 osób, język słowacki – 12 osób, język białoruski – 6 osób, język czeski – 1 osoba. Ponadto dwa języki słowiańskie jako pierwsze zadeklarowało 13 osób, w tym język rosyjski i ukraiński – 11 osób, a język białoruski i rosyjski – 2 osoby. Ankieta była otwarta do 20 października 2018 roku. W tym czasie poszukiwano kolejnych respondentów. Ostateczna ich liczba wyniosła 228, jednak analizie poddano 225 ankiet, gdyż trzy zostały wypełnione przez osoby niespełniające nałożonego kryterium językowego: dwie były polskojęzyczne, a jedna – greckojęzyczna. Uzyskano odpowiedzi od rodzimych użytkowników dziewięciu języków słowiańskich, przy czym, podobnie jak to miało miejsce w pierwszej fazie ankiety, najwięcej uczestników badania zadeklarowało władanie językiem ukraińskim, następnie rosyjskim. W badaniu

⁴ Formularz ankiety dodano jako załącznik do artykułu.

⁵ Podsumowanie zostało przedstawione przez autorkę artykułu podczas konferencji pt. „Polonistyka we Lwowie – 200 lat idei. Dzieje podręczników języka polskiego”, zorganizowanej we Lwowie przez Katedrę Filologii Polskiej oraz Bibliotekę Naukową Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki w dniach 3–4 listopada 2017 roku.

wzięty udział także osoby dwujęzyczne, posługujące się językami rosyjskim i ukraińskim lub białoruskim i rosyjskim. W stosunku do pierwszego podsumowania nowymi językami w badaniu były: słoweński, chorwacki, serbski i bułgarski. Szczegółowe dane na temat reprezentowanych języków przedstawia *Tab. 1*.

Tab. 1. Języki słowiańskie reprezentowane w badaniu

Język ojczysty/pierwszy	Liczba odpowiedzi
ukraiński	104
rosyjski	37
rosyjski, ukraiński	15
słowacki	14
słoweński	13
chorwacki	13
białoruski	9
białoruski, rosyjski	8
serbski	8
czeski	3
bułgarski	1

Jak widzimy w *Tab.1.*, odpowiedzi udzieliły przede wszystkim osoby władające językami wschodniosłowiańskimi, z wyraźną przewagą ukraińskiego. Nie ulega wątpliwości, że proporcje udziału poszczególnych grup słowiańskich w badaniu pozostają w związku z popularnością nauczania w tych krajach słowiańskich języka polskiego, która przekłada się na liczbę instytucji, w których można się uczyć polskiego⁶. Podobne proporcje od lat obserwuje się także w gronie osób przystępujących do egzaminu certyfikатовego z jpjo. Z danych Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego za lata 2004–2014 wynika, że najliczniejsza grupa osób ubiegających się o certyfikat znajomości języka polskiego pochodzi z Ukrainy. Pod względem liczebności kolejne miejsca zajmują osoby pochodzące z Rosji, USA, Białorusi i Niemiec⁷.

⁶ Bogate informacje o placówkach, w których na Ukrainie odbywa się nauczanie języka polskiego i polskiej kultury, oraz o programach tam stosowanych zawiera książka Jerzego Kowalewskiego [Kowalewski 2017]. Z niezwykle interesującego opracowania J. Kowalewskiego warto zacytować fragment dotyczący uczących się polskiego: „Kilkadziesiąt tysięcy obywateli Ukrainy uczy się corocznie j. polskiego w różnych formach. Statystycznie ujmując – choć brak szczegółowych danych – najwięcej uczy się dzieci i młodzieży w szkołach ukraińskich w ramach jpjo – drugiego języka obcego” [Kowalewski 2017: 169].

⁷ Dane pochodzą ze strony internetowej Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego, zob. <http://certyfikatpolski.pl/archiwum-2004-2015/profilzdajacych/>, [odczyt: 29.10.2018].

W ankiecie uczestniczyły osoby, które uczyły się polskiego przede wszystkim poza granicami Polski (140 odpowiedzi) lub poza granicami Polski i na krótkich kursach w Polsce (60 osób). Respondenci mieli zróżnicowany staż w nauce języka polskiego. Najliczniej były reprezentowane trzy grupy uczących się: 67 osób uczyło się powyżej 5 lat, 50 osób uczyło się od roku do 2 lat, a 47 – od trzech do pięciu lat. Naukę przez okres poniżej jednego roku zadeklarowało 30 osób. Staż nauki od 2 do 3 lat wpisało 31 badanych.

Podręczniki wykorzystywane do nauki języka polskiego

Przejdziemy teraz do omówienia wyników badania.

Ankieta była tak skonstruowana, że odpowiedź na pytanie o wykorzystywane podręczniki miała charakter otwarty, a zarazem była obowiązkowa, a więc pole nie mogło pozostać puste. Dopuszczone były odpowiedzi opisowe, np. podanie cech charakteryzujących wygląd książki (kolor okładki) czy imiona bohaterów tekstów. Jednocześnie nie ograniczono liczby podawanych materiałów ani też nie sugerowano, co rozumie się pod pojęciem podręcznika.

Zbrane odpowiedzi świadczą o tym, że nauka polskiego odbywa się przede wszystkim z wykorzystaniem konkretnego kursowego podręcznika lub innej zwartej pomocy dydaktycznej. Tylko pięciu respondentów, dodajmy o różnym stażu nauki polskiego, ale nieprzekraczającym 5 lat, napisało, że uczyło się z materiałów rozproszonych, tj. z kserokopii rozdawanych przez nauczyciela lub materiałów pochodzących z Internetu. Z kolei dwie osoby nie potrafiły podać żadnej informacji o wykorzystywanych pomocach i wpisały „nie wiem”. Pozostali uczestnicy badania starali się podać precyzyjną informację o wykorzystywanych materiałach (tytuł, nazwisko autora, charakterystyka opisowa), przy czym ponad połowa respondentów wymieniła więcej niż jedno opracowanie. W przypadku 4 ankiet podany opis, tj. „piękna”, „z dobrego”, „z różnych”, „poziom zaawansowany”, uniemożliwił zidentyfikowanie książki. W 5 ankietach podano jedynie kolor okładki, tj. „czerwony”, „żółty”, „pomerančový”, co pozwala jedynie przypuszczać, o jakim podręczniku myślał ankietowany. W pierwszym przypadku być może chodziło o „Polski krok po kroku”, w drugim – o pierwszy podręcznik z serii „Hurra!!!” Zidentyfikowane pomoce dydaktyczne wraz z informacją, ile razy materiał został w ankiecie przywołany, zawiera *Tab. 2*.

Tab. 2. Materiały wykorzystywane do nauki jpjo w grupach słowiańskich

Lp.	Materiały do nauki jpjo		Liczba przywołań w ankiecie
	Tytuł	Autor	
1.	<i>Polski krok po kroku 1</i>	I. Stempek, A. Stelmach, S. Dawidek, A. Szymkiewicz	90 ¹
	<i>Polski krok po kroku 2</i>	I. Stempek, A. Stelmach	

⁸ Dane dotyczą całej serii. W wielu ankietach brakuje informacji, z której części korzystano.

⁹ Jw., dane dotyczą całej serii.

Lp.	Materiały do nauki jpjo		Liczba przywołań w ankiecie
	Tytuł	Autor	
2.	<i>Hurra!!! Po polsku 1</i>	M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	83 ²
	<i>Hurra!!! Po polsku 2</i>	A. Burkat, A. Jasińska	
	<i>Hurra!!! Po polsku 3</i>	A. Burkat, A. Jasińska, M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	
3.	<i>Z polskim na ty</i>	E. Lipińska	20
4.	<i>Polski mniej obcy</i>	A. Madeja, B. Morcinek	12
5.	<i>Czas na czasownik</i>	P. Garncarek	12
6.	<i>Kiedyś wrócisz tu</i>	E. Lipińska, E.G. Dąmbska	7
7.	<i>Co nas łączy</i>	M. Kowalewska, J. Kowalewski	5
8.	<i>Nie licz na liczebnik</i>	P. Garncarek	5
9.	<i>Oto polska mowa</i>	P. Lewiński	5
10.	<i>Od słowa do słowa toczy się rozmowa</i>	P. Gębał	3
11.	<i>Uczymy się polskiego</i>	B. Bartnicka, G. Dąbkowski, W. Jekiel, D. Wasilewska	3
12.	<i>Polski jest cool</i>	E. Piotrowska-Rola, M. Porębska	3
13.	<i>Coś wam powiem</i>	M. Szelc-Mays	3
14.	<i>Wśród ludzi i ich spraw,</i>	E. Bajor, E. Madej	2
15.	<i>Po tamtej stronie Tatr</i>	M. Pančiková, W. Stefańczyk	2
16.	<i>Pierwsza wizyta</i>	B. Konopka	2
17.	<i>podręczniki Ały Krawczuk</i>		2
18.	<i>Gramatyka? Ależ tak!</i>	J. Machowska	2
19.	<i>Gramatyka? Dlaczego nie!</i>	J. Machowska	2
20.	<i>Практический курс польского языка</i>	Я.А. Кротовская, Л.Г. Кашкуревич	2
21.	<i>Na łatach prasy, cz. 1 i 2</i>	B. Kubiak	2
22.	<i>Polski raz, a dobrze</i>	S. Mędał	2
23.	<i>O biznesie po polsku</i>	M. Kowalska	1
24.	<i>Kto czyta, nie błądzi</i>	A. Seretny	1
25.	<i>Język polski (dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem nauczania, 1, 2, 3 rok nauczania)</i>	Ł. Bięńka-Swystowicz, J. Kowalewski, M. Jarmoluk	1

Lp.	Materiały do nauki jpjo		Liczba przywołań w ankiecie
	Tytuł	Autor	
26.	<i>Dzień dobry</i>	A. Janowska, M. Pastuchowa	1
27.	<i>Zaczynam mówić po polsku</i>	J. Kucharczyk	1
28.	<i>Już mówię po polsku</i>	J. Kucharczyk	1
29.	<i>Cześć, jak się masz</i>	W. Miodunka	1
30.	<i>Nie ma róży bez kolców</i>	E. Lipińska	1
31.	<i>Przygoda z gramatyką</i>	J. Pyzik	1
32.	<i>Польский с нуля</i>	T.C. Мочалова	1
33.	<i>Польська мова. Навчальний посібник</i>	O. Слюсар	1
34.	<i>Польська мова – українцям</i>	A. Кравчук	1
35.	<i>Польский язык. Учебник</i>	Д. Василевская, С. Кароляк	1
36.	<i>Raz, dwa, trzy, po polsku mówisz ty</i>	P. Kajak (red.)	1
37.	<i>Z polskim w świat</i>	B. Guziuk-Świca, G. Przechodzka, R. Ciesielska-Musameh	1
38.	<i>Per aspera ad astra</i>	A. Seretny	1
39.	<i>Celuję w C2</i>	A. Butcher, G. Przechodzka, G. Zarzycka, I. Janowska	1

W ankiecie podano materiały przeznaczone dla osób o zróżnicowanym stopniu znajomości polszczyzny, co pozostaje w związku z tym, że uczestnikami badania były osoby o niejednakowym stażu nauki, o czym pisaliśmy we *Wprowadzeniu*. Zwróćmy uwagę na to, że respondenci pojęcie podręcznika rozumieją bardzo szeroko, jako każdy zwarty materiał dydaktyczny używany w trakcie nauki jpjo. Poza standardowymi podręcznikami na liście znalazły się więc także opracowania o charakterze uzupełniającym, koncentrujące się na kształceniu wybranych sprawności językowych (zob. poz. 13, 21, 24, 30, 38) i podsystemów polszczyzny (zob. poz. 5, 8, 10, 18, 19, 31).

Jak widzimy, na liście materiałów, z których korzystali ankietowani, są opracowania przeznaczone dla uniwersalnego odbiorcy oraz takie, które są kierowane do określonej grupy słowiańskiej – osób posługujących się językami ukraińskim, rosyjskim, białoruskim lub słowackim. Opracowań sprofilowanych ankietowani wymienili jednak zdecydowanie mniej (zob. poz. 7, 15, 16, 17, 20, 25, 32–37). Do ciekawszych wniosków wypływających z przeprowadzonej ankiety należy natomiast zaliczyć to, że materiały o charakterze uniwersalnym są podawane znacznie częściej niż te sprofilowane. Pierwszy z takich podręczników, „Co nas łączy” Marty Kowalewskiej i Jerzego Kowalewskiego, podany został w 5 ankietach i znalazł się dopiero na siódmym miejscu listy zamieszczonej w *Tab. 2*, uporządkowanej

według kryterium liczby cytowań w ankietach. Można się było natomiast spodziewać, że skoro większość respondentów uczy się poza Polską, w trakcie nauki w szerszym zakresie będą wykorzystywane podręczniki skierowane do językowo określonego odbiorcy. Z drugiej jednak strony, taki wynik nie musi zaskakiwać, gdyż, jak można dowiedzieć się z literatury przedmiotu, uczenie za granicą z polskich podręczników ma długą tradycję. Zwraca na to uwagę na przykład Marta Pančiková [Pančiková 1998] w artykule prezentującym problemy z nauczaniem jpjo w grupach słowackich.

W świetle przeprowadzonego badania zdecydowanie najczęściej wykorzystywanymi podręcznikami okazały się książki z dwóch serii: „Polski krok po kroku” i „Hurra!!! Po polsku”. Jak się wydaje, niezaprzeczalna popularność obu serii jest efektem działania czynników merytorycznych, praktycznych i marketingowych. Zwróćmy uwagę na kilka z nich.

Z formalnego punktu widzenia obie serie są zgodne z programem nauczania jpjo, w szczególności zaś – ze standardami wymagań obowiązującymi podczas egzaminów certyfikatowych z jpjo. Ponadto w równym stopniu uwzględniają wszystkie typy sprawności językowych, a także zawierają bloki ćwiczeń powtórkowych przygotowujących do egzaminu certyfikatowego. Nie jest to natomiast cecha zwłaszcza starszych, a nadal wykorzystywanych (zob. np. poz. 35 w *Tab. 2.*) opracowań przygotowanych do nauki jpjo Słowian.

Z punktu widzenia nauczyciela, który decyduje o wyborze podręcznika, ważne jest to, że „Polski krok po kroku” i „Hurra!!! Po polsku” są zestawami materiałów do nauczania: podręcznik uzupełniają ćwiczenia, a nauczyciel ma do dyspozycji poradnik metodyczny. Późniejsza i nieco lepiej merytorycznie oraz metodycznie dopracowana seria „Polski krok po kroku” dodatkowo zawiera tablice gramatyczne i zestaw gier. Kompletność i spójność materiałów to z kolei oszczędność czasu nauczyciela. Dla serii „Krok po kroku” bardzo ważną pomocą w tym względzie są także materiały zamieszczane na internetowej platformie edukacyjnej *e-polish.eu*.

Ucznia z kolei może zaciekać fabularna historia, którą są połączone materiały zawarte w serii „Polski krok po kroku”, a w obu seriach – przejrzyste schematy i tablice gramatyczne systematyzujące wiedzę oraz żywe dialogi. Duża porcja języka potocznego w sytuacjach komunikacyjnych motywuje do nauki, bo struktury poznane na lekcji można z powodzeniem stosować poza lekcją. Ponadto istnieje możliwość używania serii „Polski krok po kroku” do samodzielnej nauki – z wykorzystaniem platformy internetowej. Samodzielna praca z zestawem „Hurra!!! Po polsku” jest trudniejsza. Z drugiej strony, to właśnie ten zestaw obejmuje dobre pedagogiczne ujęcie polskiej gramatyki „Odkrywamy język polski”, przygotowane w trzech wersjach językowych, niestety bez języka słowiańskiego.

Nie należy zapominać również o tym, że na sukces podręcznika wpływ mają intensywnie prowadzone akcje marketingowe: szkolenia metodyczne, webinaria, promocje na zakup materiałów, obecność przedstawicieli wydawnictwa na targach, podczas konferencji, w czym niewątpliwie przodują wydawcy książek z serii „Polski krok po kroku”.

Warto dodać, że wśród lektorów rozpowszechniona jest opinia, że obie serie podręczników i towarzyszące im materiały najlepiej sprawdzają się w pracy wła-

śnie z grupami słowiańskimi. Wynika to przede wszystkim z trudności leksykalnej, widocznej zwłaszcza przy przejściu na wyższy poziom zaawansowania językowego, z którym – ze względu na posiadaną słowiańską kompetencję międzyjęzykową – najlepiej radzą sobie właśnie Słowianie. Sąd ten potwierdza też jedna z autorek serii „Polski krok po kroku”, Iwona Stemppek, twierdząc, że podręczniki są „dość ambitne i bogate leksykalnie”¹⁰.

Ocena materiałów wykorzystywanych do nauki języka polskiego

Kolejne dwa pytania ankiety miały na celu ustalenie, jak badani oceniają przydatność podręczników w procesie dydaktycznym. Innymi słowy, jakie są mocne i słabe strony wykorzystywanych pomocy. Oba pytania miały charakter wielokrotnego wyboru. Respondenci zaznaczali dowolną liczbę odpowiedzi z podanej listy (zob. Załącznik). Ponadto, korzystając z pola *inna odpowiedź*, mieli możliwość podania właściwości spoza listy. Zbiorcze wyniki na temat atutów wykorzystywanych podręczników są prezentowane w *Tab. 3*.

Tab. 3. Mocne strony podręczników do nauki jpjo

Co się Pani/Panu podoba w podręcznikach	Liczba odpowiedzi
ćwiczenia z gramatyki	143
ciekawe tematy tekstów	113
dobre wyjaśnienie gramatyki	100
dużo słownictwa	98
zróżnicowane tematy	93
ćwiczenia na rozumienie ze słuchu	89
ćwiczenia na czytanie ze zrozumieniem	83
ćwiczenia z mówienia	77
dużo wiadomości o Polsce	46
Inne	43
ćwiczenia wymowy (fonetyczne)	30
informacje o różni między polskim a moim językiem	23
listy "fałszywych przyjaciół" (false friends)	10
wyjaśnienia (komentarze) w moim języku	8

Najwyżej zostały ocenione ćwiczenia gramatyczne (143 odpowiedzi). Respondenci docenili ponadto: ciekawe tematy tekstów (113 odpowiedzi), dobre wyjaśnienie gramatyki (100 odpowiedzi), dużo słownictwa (98 odpowiedzi), zróżnic-

¹⁰ Wypowiedź została opublikowana na forum na platformie <https://e-polish.eu/>, [odczyt: 30.10.2017].

wane tematy (93 odpowiedzi), ćwiczenia na rozumienie ze słuchu (89 odpowiedzi) i ćwiczenia rozwijające umiejętność czytania ze zrozumieniem (83). Jako że odpowiedzi dotyczyły przede wszystkim podręczników dla uniwersalnego odbiorcy, najniższe wyniki miały wyróżniki podręczników przeznaczonych dla określonej grupy językowej, tj. komentarze i wyjaśnienia w języku ojczystym ucznia (8 odpowiedzi) oraz listy „fałszywych przyjaciół” (10 odpowiedzi). Dodano także kilka komentarzy własnych, w których doceniono obecność w podręcznikach frazeologii (por. „wyrażenia idiomatyczne w każdej lekcji”, „frazeologia”) oraz połączenie leksyki i gramatyki (por. „połączenie leksyki i gramatyki, tak zwane aktywne słowniki”). Jedna z ankietowanych trafnie podsumowała zawartość podręczników: „Każdy z podręczników, które wymieniłam, zawiera coś z tego, czego brakuje innym”.

Udzielając odpowiedzi na pytanie *Co się Pani/Panu nie podoba w podręczniku?*, uczestnicy ankiety wskazali natomiast braki podręczników, z których korzystali. Zbiorczy wynik został zaprezentowany w *Tab. 4*.

Tab. 4. Słabe strony podręczników do nauki jppo

Co się Pani/Panu nie podoba w podręcznikach	Liczba odpowiedzi
mało informacji o polskiej kulturze	69
mało informacji o polskich realiach	65
nie ma informacji, czym polski różni się od mojego języka	63
nie ma listy "fałszywych przyjaciół" (false friends)	61
mało ćwiczeń wymowy (fonetycznych)	59
mało tekstów do czytania	51
mało ćwiczeń na mówienie	50
nie ma wyjaśnień w moim języku	46
mało ćwiczeń słownictwa	41
mało ćwiczeń gramatycznych	38
nieciekawe teksty	29
mało ćwiczeń na pisanie	29
niezróżnicowane ćwiczenia gramatyczne	19
niezróżnicowane ćwiczenia słownictwa	15
niezróżnicowanie ćwiczeń na mówienie	10
niezróżnicowane teksty	8
nie ma dobrze przemyślanego systemu	1
нет упражнений на спряжение даже самых частотных глаголов	1

Co się Pani/Panu nie podoba w podręcznikach	Liczba odpowiedzi
chciałoby się więcej powtórzenia tematów gramatycznych które są specyficzne w języku polskim, i też więcej przykładów zastosowania języka mówionego	1
Wśród ludzi i ich spraw dużo nieciekawych tekstów	1
niedługie teksty są zbyt długie	1
trochę zastarzałe słownictwo	1
czasem złe wyjaśnienie gramatyki	1
Każdy z podręczników, które wymieniłam, zawiera coś z tego, czego brakuje innym. Ale nie ma jednego, który by zawierał wszystko.	1
nic, wszystko dobrze	1
wszystko dobrze	1
lubię wszystko	1
korzystam z wielu podręczników jednocześnie, uzupełniając w ten sposób wszystko co niezbędne	1

Okazało się, że uczący się polskiego najczęściej zastrzeżeń zgłaszają do realizowanego w podręcznikach programu kulturowego. Wskazują bowiem, że w materiałach jest za mało informacji o polskiej kulturze (69 odpowiedzi) i o polskich realiach (65 odpowiedzi). Z opinią tą trzeba się zgodzić. Najpopularniejsze podręczniki z tych, które wymieniono w ankiecie, z założenia podają w tym zakresie informacje podstawowe, gdyż są kierowane do osób o ogólnie niskim stopniu językowego zaawansowania. Nie bierze się pod uwagę tego, że odbiorcami materiałów bywają Słowianie, którzy ze względu na bliskość językową i kulturową szybciej niż ich niestowiańscy koledzy są w stanie rozumieć treści bardziej skomplikowane.

Jeśli chodzi o kształcenie kompetencji komunikacyjnych, zwrócono uwagę na braki wynikające z uniwersalności podręczników, a mianowicie nieuwzględnianie informacji o różnicach między językiem polskim a językiem ojczystym/pierwszym uczącego się (63 odpowiedzi) oraz brak informacji na temat leksykalnych „fałszywych przyjaciół” (61 odpowiedzi). Ponadto wskazano, że w materiałach jest za mało ćwiczeń fonetycznych (59 odpowiedzi), tekstów do czytania (51 odpowiedzi), ćwiczeń rozwijających umiejętność mówienia (50)¹¹ oraz leksykalnych (41 odpowiedzi).

Kilka osób dodało własny komentarz. Podkreślał on komplementarny charakter poszczególnych podręczników. Jedna z osób ankietowanych zauważyła, że każdy podręcznik „zawiera coś z tego, czego brakuje innym. Ale nie ma jednego,

¹¹ W ankiecie wskaźnik ten powinien zostać nazwany ćwiczeniami komunikacyjnymi. Sformułowanie zawarte w ankiecie jest niejednoznaczne.

który by zawierał wszystko”. Druga z kolei stwierdziła: „Korzystam z wielu podręczników jednocześnie, uzupełniając w ten sposób wszystko co niezbędne”. Znalazły się także dwie osoby, które napisały, że do zawartości podręczników w ogóle nie mają zastrzeżeń (por. „wszystko dobrze”, „lubię wszystko”).

Ostatnie pytanie ankiety pozwalało na swobodną wypowiedź na temat oczekiwania wobec podręczników do nauki jppo. Ankietowanych poproszono bowiem o napisanie, z jakiego podręcznika chcieliby się uczyć. Pytanie okazało się zbyt ogólne i nie w pełni jednoznaczne, dlatego odpowiedzi były dwójakiego rodzaju.

Podawano konkretne tytuły książek do nauki polskiego, które badanym jawiły się jako opracowania wzorcowe. Zaproponowane na tym etapie ankiety materiały zebrane zostały poniżej w *Tab. 5*.

Tab. 5. Materiały proponowane do nauki jppo w grupach słowiańskich

Lp.	Materiały do nauki jppo		Liczba przywołań w ankiecie
	Tytuł	Autor	
1.	<i>Polski krok po kroku 1</i>	I. Stempek, A. Stelmach, S. Dawidek, A. Szymkiewicz	28
	<i>Polski krok po kroku 2</i>	I. Stempek, A. Stelmach	
2.	<i>Hurra!!! Po polsku 1</i>	M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	10
	<i>Hurra!!! Po polsku 2</i>	A. Burkat, A. Jasińska	
	<i>Hurra!!! Po polsku 3</i>	A. Burkat, A. Jasińska, M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	
3.	<i>Z polskim na ty</i>	E. Lipińska	4
4.	<i>Polski mniej obcy</i>	A. Madeja, B. Morcinek	3
5.	<i>Celuję w C2</i>	A. Butcher, G. Przechodzka, G. Zarzycka, I. Janowska	3
6.	<i>Pisać jak z nut</i>	E.G. Dąmbska, E. Lipińska	2
7.	<i>Oto polska mowa</i>	P. Lewiński	1
8.	<i>Przejdź na wyższy poziom</i>	E. Zarych	1
9.	<i>Z polskim w świat</i>	B. Guziuk-Świca, G. Przechodzka, R. Ciesielska-Musameh	1
10.	<i>Jestem stąd</i>	Jerzy Kowalewski	1
11.	<i>Co nas łączy</i>	M. Kowalewska, J. Kowalewski	1
12.	<i>Coś wam powiem</i>	M. Szalc-Mays	1
13.	<i>Per aspera ad astra</i>	A. Seretny	1
14.	<i>Polski jest cool</i>	E. Piotrowska-Rola, M. Porębska	1

Na czele listy proponowanych podręczników ponownie znalazły się książki z serii „Polski krok po kroku”. Dwie osoby ankietowane dodały komentarze rekomendujące tę serię: „Nie znam lepszych niż Krok po kroku”, „Myślę, że mamy nie-

zły podręcznik (Krok po kroku), trzeba tylko prawidłowo z niego korzystać i dawać studentom dodatkowe ćwiczenia". Kilka razy jako wzorcowy materiał podawano książki z serii „Hurra!!! Po polsku”. Jak widzimy, powtórzyło się też kilka tytułów wymienionych wcześniej jako używanych w procesie dydaktycznym. Podano też trzy nowe tytuły (zob. poz. 6, 8, 10 w Tab. 5.).

Ponadto sformułowano szereg uwag szczegółowych na temat korzystania z podręczników oraz ich zawartości. Poza ogólnymi stwierdzeniami, że ankietowani chcą się uczyć z dobrego podręcznika (por. „z dobrego”, „z najlepszego”, „z idealnego”) i nowoczesnego (por. „z nowiejszego”, „nowoczesny podręcznik”) lub że ten, z którego się korzysta, jest wystarczający (por. „Podobają mi się podręczniki, nie ma potrzeby na zmianę”, „W sumie jestem zadowolona tymi podręcznikami, które mamy na naszym wydziale”, „nie znam lepszych niż z których korzystam”), w odpowiedziach poruszono trzy ogólniejsze sprawy.

Po pierwsze, uwagi dotyczyły kwestii, czy w ogóle posługiwać się zwartym podręcznikiem kursowym i czy ma to być jeden podręcznik. Okazało się, że część kursów prowadzonych jest bez podręcznika, co nie zawsze jest przyjmowane z aprobatą uczących się (por. „Głównie, żeby był podręcznik!”, „Nie wiem, bo uczymy się bez podręczników”, „Nie wiem, jakie są, bo teraz uczymy się polskiego na uczelni bez podręczników wcale”). Rysuje się jednak też stanowisko przeciwne, że posługiwanie się zwartym podręcznikiem nie jest potrzebne (por. „Na razie nie mam zamiaru korzystać z podręcznika, poszerzam słownictwo głównie poprzez czytanie różnych artykułów”, „książki fabularne”, „W moim zdaniu, najlepiej się uczyć z kserokopii, bo mogą być spersolizowane”). Były też głosy, że jeden podręcznik nie jest w stanie zaspokoić potrzeb uczących się i nauczycieli (por. „Uważam, że nauczanie się z jednego podręcznika po prostu nie ma sensu, dlatego korzystam z różnych podręczników oraz z filmów i książek”, „Warto łączyć kilka podręczników do nauki języka polskiego”).

Po drugie, pojawił się wątek uczenia z materiałów przygotowanych z myślą o odbiorcach słowiańskich. Kilku badanych wyraziło bowiem chęć korzystania z podręcznika sprofilowanego dla słowiańskiej grupy językowej, uwzględniającego specyficzne problemy tej grupy uczących się (por. „Dla Słowian”, „Z ciekawego, kolorowego, aktualnego, z interferencjami językowymi”, „porównawczego”, „oczekujemy wydania podręcznika polsko-bułgarskiego”).

Po trzecie, w kilku odpowiedziach podano sugestie na temat zawartości dobrego podręcznika do nauki jppo. Były one zasadniczo skorelowane z odpowiedziami na wcześniejsze pytania ankiety. Postulowano bowiem rozszerzenie informacji na temat polskiej kultury, realiów życia, zwyczajów, dodanie ćwiczeń komunikacyjnych i tekstów do czytania, a także wiązanie nauczania słownictwa z wiedzą o Polsce oraz integrowanie sprawności (por. „Chciałabym podręcznik z nowoczesnymi tematami i słownictwem, a również z wyjaśnieniami niuansów stylistycznych”, „więcej informacji o polskich realiach”, „powiązane z realiami, kulturą”, „więcej informacji o polskiej kulturze na przykładach zwyczajów, tradycji”, „więcej dialogów”, „w którym są teksty do czytania”, „więcej ćwiczeń na rozumienie ze słuchu i na język mówiony”, „z trochę bardziej kolorowego i bardziej nastawionego na komunikację”, „Zintegrowane ujęcie sprawności i poszczególnych elementów

językowych, żeby można było z nim pracować z powodzeniem na kursach językowych”). Należy zwrócić uwagę także na głos sygnalizujący, że poza granicami Polski dostęp do nowości wydawniczych bywa utrudniony (por. „Nie mamy informacji o nowych podręcznikach i ich nie ma w sklepach. Korzystam tamtym, co jest”).

Podsumowanie

Na zakończenie prezentacji wyników przeprowadzonego badania ankietowego sformułujmy wnioski stanowiące zarazem odpowiedź na postawione pytania badawcze. Trzeba przy tym pamiętać, że badaniem objęto stosunkowo niewielką liczbę respondentów, dlatego otrzymane wyniki należałoby poddać weryfikacji na znacznie większej próbie badawczej.

Do nauczania jppo w grupach słowiańskich zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami są używane przede wszystkim materiały uniwersalne, niesprofilowane pod względem grupy językowej uczących się. Preferowane są materiały dydaktyczne z dwóch serii wydawniczych: „Polski krok po kroku” i „Hurra!!! Po polsku”. Poza nimi wykorzystywanych jest jednak sporo innych materiałów (nie tylko podręczników, ale także zbiorów ćwiczeń), w tym także przeznaczonych dla konkretnych grup Słowian.

Wykorzystywane pomoce dydaktyczne są oceniane dobrze. Docenia się poruszającą w nich problematykę, omawiany materiał językowy, sposoby kształcenia sprawności językowych. Wyniki ankiety (wielość stosowanych materiałów, komentarze) świadczą jednak o tym, że podręcznik dla uniwersalnego odbiorcy, nawet najlepszy i wysoko oceniany, jak „Polski krok po kroku”, nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb dydaktycznych konkretnej grupy językowej uczących się. Musi być uzupełniany o materiały autentyczne lub pochodzące z innych pomocy dydaktycznych. W tym zakresie najbardziej brakuje materiałów realizujących program kulturowy, a także objaśnień różnic między bliskimi systemami językowymi.

Jak wiadomo, idealnych podręczników nie ma. Jeśli jednak myśleć o napisaniu nowego podręcznika dla Słowian, warto zaplanować go tak, by łączył najlepsze cechy serii „Polski krok po kroku” (m.in. różnorodność i wielość materiałów dydaktycznych, integrowanie sprawności językowych, nastawienie komunikacyjne i zadaniowe, przejrzysta szata graficzna) z interesującym i niebanalnym materiałem o polskiej kulturze i realiach życia oraz z odpowiednio, czyli z uwzględnieniem specyfiki językowej grupy odbiorców, pogłębionym komentarzem leksykalno-grammatycznym.

Załącznik

Ankieta na temat podręczników do nauczania języka polskiego Słowian

Droży Państwo,

proszę o wypełnienie krótkiej ankiety (7 pytań) na temat podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego. Ankieta ma mi pomóc ocenić, w jakim stopniu podręczniki do nauki polskiego są przydatne Słowianom uczącym się polskiego.

Z góry dziękuję za pomoc i serdecznie pozdrawiam!
dr hab. Małgorzata Gębka-Wolak
(Instytut Języka Polskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Pytania

- 1) Język ojczysty (pole wielokrotnego wyboru; wybór z listy: *białoruski, bośniacki, bułgarski, chorwacki, czeski, macedoński, rosyjski, słowacki, serbski, słoweński, ukraiński, inna odpowiedź*¹²)
- 2) Jak długo uczy się Pani/Pan polskiego? (pole jednokrotnego wyboru; wybór z listy: *mniej niż rok, od roku do 2 lat, od 2 do 3 lat, od 3 do 5 lat, powyżej 5 lat, inna odpowiedź*)
- 3) Gdzie uczy się Pani/Pan polskiego? (pole jednokrotnego wyboru; wybór z listy: *tylko w Polsce, tylko za granicą, w Polsce i za granicą, inna odpowiedź*)
- 4) Z jakiego podręcznika uczy się Pani/Pan polskiego? Proszę podać tytuł lub napisać, jak wygląda (kolor, obrazek), jak mają na imię bohaterowie. (pole na długą odpowiedź)
- 5) Co się Pani/Panu podoba w podręczniku? (pole wielokrotnego wyboru; wybór z listy: *ciekawe tematy tekstów, zróżnicowane tematy, dużo wiadomości o Polsce, ćwiczenia z gramatyki, ćwiczenia z mówienia, dużo słownictwa, ćwiczenia na rozumienie ze słuchu, ćwiczenia na czytanie ze zrozumieniem, ćwiczenia wymowy (fonetyczne), dobre wyjaśnienie gramatyki, wyjaśnienia (komentarze) w moim języku ojczystym, informacje o różnicy między polskim a moim językiem, listy „fałszywych przyjaciół” (false friends), inne.*)
- 6) Co się Pani/Panu nie podoba w podręczniku? (pole wielokrotnego wyboru; wybór z listy: *nieciekawe teksty, niezróżnicowane teksty, mało tekstów do czytania, mało informacji o polskich realiach, mało informacji o polskiej kulturze, mało ćwiczeń wymowy (fonetycznych), mało ćwiczeń gramatycznych, niezróżnicowane ćwiczenia gramatyczne, mało ćwiczeń słownictwa, niezróżnicowane ćwiczenia słownictwa, mało ćwiczeń na mówienie, niezróżnicowane ćwiczenia na mówienie, mało ćwiczeń na pisanie, nie ma wyjaśnień w moim języku, nie ma informacji, czym polski różni się od mojego języka, nie ma listy „fałszywych przyjaciół” (false friends), inne.*)
- 7) Proszę napisać, z jakiego podręcznika chcieliby się Państwo uczyć polskiego. (pole na długą odpowiedź).

Bibliografia

1. Hofmański W., 2014, *Transfer ujemny a kompetencja językowa. Język polski w nauczaniu Słowian*, Praga.
2. Kowalewski J., 2017, *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej*, Kraków.
3. Ostromecka-Frączak B., 2004, *Jak Słowianie mówią po polsku?*, w: Dąbrowska A., red., *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, Wrocław.

¹² Wartość „inna odpowiedź” została przewidziana dla osób władających więcej niż jednym językiem, w tym słowiańskim i drugim nieumieszczonym na liście.

4. Pančíková M., 1998, *Nauczanie Słowaków na poziomie średnio zaawansowanym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 10.
5. Szulc A., 1994, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa.

What Polish Language Textbooks to Slavic Students Use? Comments Based on the Survey Study

The paper presents conclusions resulting from a preliminary survey concerning textbooks used for teaching PFL to Slavic students. The survey included 225 study subjects, native speakers of nine different Slavic languages. Most participants declared to be speakers of Ukrainian and Russian.

We have concluded that, both in and outside Poland, PFL classes are based on universal textbooks rather than on those dedicated for Slavic students. The most commonly used textbooks included two publishing series, i.e. „Polski krok po kroku” and „Hurra!!! Po polsku”. The results of our survey show that textbooks designed for universal users turn out to be insufficient when it comes to meeting the needs of students representing a specific linguistic background.

The paper includes a list of teaching materials used during PFL classes for Slavic students, as well as graphs representing survey answers to questions concerning the strengths and weaknesses of those materials.

Key words: teaching PFL to Slavic students, textbooks, survey study.

WYBRANE PODRĘCZNIKI KURSOWE JAKO ŹRÓDŁO MATERIAŁÓW DYDAKTYCZNYCH DLA STUDENTÓW UKRAIŃSKICH STUDIUJĄCYCH NA UNIWERSYTECIE WROCŁAWSKIM

W artykule omówiono trzy podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego, wydane w Polsce i adresowane do studentów na wyższych poziomach zaawansowania. Są to książki używane na Uniwersytecie Wrocławskim na zajęciach ze studentami z językami wschodniosłowiańskimi jako pierwszymi. Podręczniki zawierają przydatne materiały dydaktyczne dla tej grupy uczących się, ponieważ wprowadzają m.in. bogatą leksykę, którą studenci z językami wschodniosłowiańskimi mogą opanować szybko ze względu na podobieństwo języków. Podręczniki stanowią źródło materiałów na temat polskiej kultury.

Słowa kluczowe: język polski jako obcy, podręczniki, materiały dydaktyczne, przykłady zadań, studenci ukraińscy.

Podobnie jak w całej Polsce liczba studentów-cudzoziemców na Uniwersytecie Wrocławskim z każdym rokiem wzrasta. Przyjmując za kryterium język wykładowy, można wyróżnić dwa główne nurty studiów – z językiem wykładowym polskim oraz angielskim. Interesująca mnie w tekście grupa to studenci-cudzoziemcy pierwszych lat studiów licencjackich oraz magisterskich, wśród których przeważają osoby pochodzące z Ukrainy¹. Są to studenci z pierwszym językiem zarówno ukraińskim, jak i rosyjskim (według własnych deklaracji).

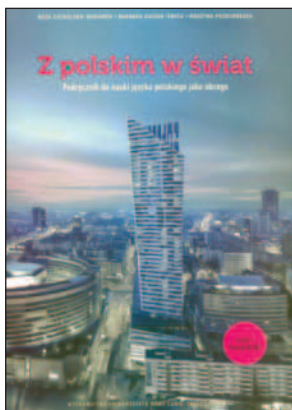
Poziom znajomości języka polskiego wśród kandydatów na studia na Uniwersytecie Wrocławskim bywa dość zróżnicowany ze względu na różne doświadczenia edukacyjne związane z nauką tego języka. Kandydatami są absolwenci polskich liceów, a więc posiadacze polskiej matury, absolwenci rocznych kursów przygotowawczych w grupach na poziomie B2 lub C1 (wyjątkowo C2), absolwenci studiów licencjackich w Polsce (odbywanych w języku polskim), posiadacze certyfikatów znajomości języka polskiego wydanych przez Państwową Komisję Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego, absolwenci liceów zagranicznych z polskim językiem wykładowym, mający tamtejsze matury, uczestnicy kursów letnich w Polsce, różnych kursów języka polskiego na Ukrainie, kursów indywidualnych i w końcu autodydaktycy. Dla studentów nie mogących wykazać się potwierdzoną znajomością języka polskiego na poziomie B2 wprowadzono zarządzeniem Rektora

¹ Obecnie na Uniwersytecie Wrocławskim na wszystkich latach studiuje w języku polskim ponad pięćset studentów ukraińskich, natomiast w języku angielskim na I roku studiów około 30.

ra obowiązkowy lektorat języka polskiego kończący się egzaminem uniwersyteckim. Lektorat ten ma w dużej mierze charakter wyrównawczy, jako że przeznaczony jest dla osób znających już w pewnej mierze język polski.

Na zajęcia te uczęszczają przede wszystkim osoby z pierwszymi językami wschodniosłowiańskimi², możliwe jest więc takie kształtowanie programu, by uwzględnił on przede wszystkim problemy językowe tej właśnie grupy. Trudne miejsca polszczyzny dla tych uczących się były niejednokrotnie omawiane [Przechodźka 1993: 39–48; Dąbrowska, Dobesz i Pasięka 2010: 59–79; Krawczuk 2017: 15–224] i to do nich odwołuje się w dużej mierze tematyka zajęć. Często jednak konieczne jest także porządkowanie problemów gramatycznych, które stanowią trudność o charakterze ogólnym, tj. podobną dla użytkowników różnych języków pierwszych. Na ważną część kursu składają się zagadnienia kulturowe, począwszy od polskiej etykiety językowej przez kwestie rozróżniania stylów językowych (począwszy *versus* ogólny) po wiadomości na temat polskiej obyczajowości, polskiego życia kulturalnego itp.

Lista podręczników do nauki języka polskiego wydanych w Polsce jest bardzo bogata. Przeważają na niej podręczniki przeznaczone dla początkujących, ale rośnie też liczba wydawnictw dla poziomów wyższych. W niniejszym artykule przedstawiam trzy podręczniki, z którymi pracuję od kilku lub kilkunastu lat i które sprawdziły się jako źródło materiałów dydaktycznych dla studentów na średnim poziomie zaawansowania. W ramach prowadzonych przeze mnie zajęć wykorzystywane są także materiały opracowane przeze mnie lub pochodzące z innych podręczników, wydanych wcześniej. Jednak wcześniejsza data wydania powoduje, że niektórzy studenci już z nich korzystali, natomiast podręczniki wymienione w tytule są dla większości studentów nowe, mimo że jeden z nich istnieje na polskim rynku wydawniczym od 1999 r.

² Poza wspomnianymi studentami z Ukrainy jest duża grupa studentów z Białorusi i, mniejsza, z Rosji.

Studenci ukraińscy pytani o materiały dydaktyczne do nauki języka polskiego, z których korzystali wcześniej, wskazują najczęściej podręczniki kursowe z serii „Hurra!!!” oraz „Polski krok po kroku”, rzadziej „Z polskim na ty” oraz „Kiedyś wrócisz tu”³. Nie ma wśród nich trzech podręczników, które tu bliżej omawiam, tj. „Z polskim w świat” – Róży Ciesielskiej-Musameh, Barbary Guziuk-Świcy i Grażyny Przechodzkiej (Lublin 2016), „Wśród ludzi i ich spraw” – Ewy Bajor i Elizy Madej (Warszawa 1999, Łódź 2006) oraz „Przejdź na wyższy poziom” – Elżbiety Żarych (Poznań 2014). W wypadku podręcznika lubelskiego decyduje o tym zapewne nieodległa data pierwszego wydania⁴, w wypadku dwu pozostałych podręczników poziom zaawansowania, na który zostały przeznaczone. Wszystkie są bardzo przydatne jako źródło materiałów dydaktycznych dla wspomnianej grupy adresatów, ponieważ zawierają interesujące propozycje materiałowe mieszczące się w ramach poziomów B1, B2 i C1. Uwzględniają poziom intelektualny studentów i motywują do uczenia się nie tylko podsystemów języka czy strategii komunikacyjnych, lecz także elementów szeroko pojętej kultury polskiej.

Podręcznik „Z polskim w świat” Róży Ciesielskiej-Musameh, Barbary Guziuk-Świcy i Grażyny Przechodzkiej adresowany jest – co ważne – do uczniów z językami wschodniosłowiańskimi jako pierwszymi, stąd wprowadzanej i utrwalanej systematycznie gramatyce z poziomu B1 towarzyszą teksty z poziomów wyższych, przede wszystkim jeśli chodzi o zasób leksykalny. Autorki podręcznika zakładają wyższy poziom kompetencji językowej odbiorcy ze względu na podobieństwo języka ojczystego i nabywanego, i trudno nie zgodzić się z tym założeniem, przynajmniej w odniesieniu do sprawności receptywnych. Dzięki temu w podręczniku znaleźć można teksty autentyczne, które są zawsze bardziej atrakcyjne dla uczących się niż preparowane, możliwe jest także korzystanie z podręcznika w sposób wybiórczy. Znaleźć tu można zestawy ćwiczeń, które służą utrwalaniu słownictwa, ucząc przy tym wiedzy o Polsce.

1. *Z polskim w świat*, s. 172

ZAKUPOWA MAPA POLSKI

Polska to naprawdę zróżnicowany kraj, także pod względem internetowych zakupów. Zobacz, co najczęściej kupują mieszkańcy poszczególnych województw na Allegro. W każdym województwie koduje się inne kategorie produktów.

Proszę obejrzeć mapę, a następnie wybrać z ramki i wpisać do tabeli nazwy produktów, które najczęściej kupują Polacy w poszczególnych województwach. Przy wykonaniu zadania proszę wykorzystać mapę administracyjną Polski.

BRANŻA: 0 7841 03311 8 8710
WYD. ZAKŁAD OŚWIATOWY I A.B. 010

Wykorzystaj mapę z ikonami reprezentującymi mapę polki.

Województwo	Produkt	Województwo	Produkt
śląskie	skórzane obuwie	podkarpackie	
kujawsko-pomorskie		podlaskie	
świętokrzyskie		pomorskie	
śląskie		śląskie	
śląskie		świętokrzyskie	
małopolskie		świętokrzyskie	
mazowieckie		świętokrzyskie	
opolskie		zachodniopomorskie	

³ Lista podręczników znajduje się na końcu artykułu.

⁴ Dodać też należy, że w przygotowaniu jest obecnie druga część podręcznika.

W komentarzach gramatycznych natomiast zwraca się uwagę przede wszystkim na te problemy, które są dla uczniów z językami wschodniosłowiańskimi trudne ze względu na interferencję negatywną. Tego typu miejsca są wyróżniane i przedstawiane w sposób poglądowy. Jako przykład takiego podejścia służyć może np. porównawcze przedstawienie użycia czasowników *znać*, *wiedzieć*, *umieć*, sprawiające niejednokrotnie kłopoty także bardziej zaawansowanym cudzoziemcom uczącym się polszczyzny.

Ćwiczeniu i testowaniu bogatej leksyki – w tym związanych zawsze z tematyką lekcji frazeologizmów – służą zróżnicowane ćwiczenia, także o charakterze zabawowym, jak na przykład krzyżówki. Lekcja oparta na materiałach z tego podręcznika stwarza też dużo okazji do ćwiczenia sprawności mówienia.

W książce „Z polskim w świat” dużo miejsca poświęca się kompetencji kulturowej⁵, w tym problematyce socjokulturowej. Powtarzającym się elementem wszystkich lekcji jest też prezentacja obrazów polskich malarzy. Obrazy dają impuls do rozmowy, a jednocześnie umożliwiają poznanie malarzy polskich i ich dzieł.

Podręcznik „Z polskim w świat” pozwala ćwiczyć wszystkie sprawności⁶, zapewniając

2. Z polskim w świat, s.72

3. Przejdź na wyższy poziom, s. 267

duży zestaw różnorodnych zadań. Ich zaletą jest również to, że współgrają po części także z zadaniami występującymi w ramach egzaminu certyfikatowego, którym studenci ze Wschodu są na ogół zainteresowani.

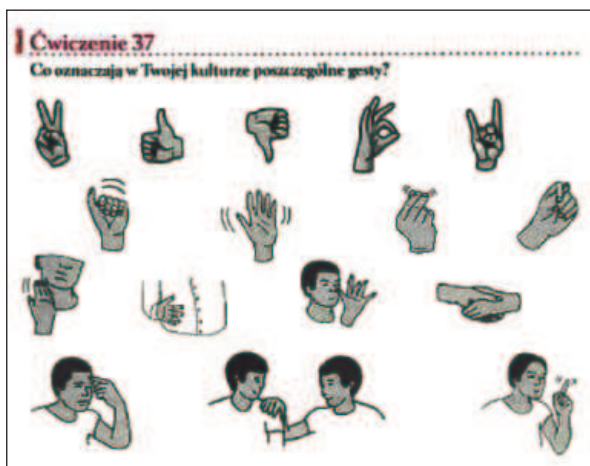
Kolejny podręcznik „Przejdź na wyższy poziom” nie jest adresowany do wybranej grupy uczących się, jednak aby z niego korzystać, trzeba wykazać się już znajomością języka na poziomie B. Autorka pisze we wstępie o różnych doświadczeniach w nabywaniu języka polskiego osób, którym proponuje swój podręcznik jako materiał porządkujący i rozwijający ich znajomość języka. Podręcznik zawiera dodatek gramatyczny, w którym znaleźć można dość rozbudowane omówienie wybranych problemów gramatycznych. Chociaż ich wybór nie wskazuje

⁵ Spis tematów kulturowych we wszystkich trzech podręcznikach został przedstawiony w sposób porównawczy w tabeli zamieszczonej w dalszej części artykułu.

⁶ CD dołączone do podręcznika nie zawiera jednak nagrań piosenek, które są podstawą wybranych ćwiczeń ze słuchania. Nauczyciel sam powinien do tych nagrań dotrzeć i je zaprezentować.

na studentów z językami wschodniosłowiańskimi jako pierwszymi, niemniej jednak w przeważającej części porusza problemy trudne także dla tej grupy językowej, np. tryb przypuszczający, formy bezosobowe czy szyk przydawki przymiotnej. Podręcznik zawiera bardzo bogaty wybór autentycznych tekstów publicystycznych i literackich, z czego duża część poświęcona jest zarówno wiedzy o języku polskim, jak i refleksji nad językiem i komunikacją w ogóle, także tą pozajęzykową, np. mowie ciała czy znaczeniu gestów.

4. Przejdź na wyższy poziom, s. 51

W książce znaleźć można także informacje na temat etymologii – poniżej tekst o wspólnych korzeniach takich wyrazów, jak *książe*, *ksiądz* i *księżyc*. W wypadku tych rzeczowników studenci zapoznają się też z ich trudną odmianą.

5. Przejdź na wyższy poziom, s. 199

A TO CIEKAWIE!

Wyrazy *książe*, *ksiądz* i *księżyc* należą do jednej rodziny wyrazów. W dawnych czasach (prasłowiańskich) znaczyły coś zupełnie innego niż współcześnie: *ksiądz* był to niekoronowany władca, a jego syna nazywano *księciem*.
 W średniowieczu na określenie syna władcy powstała nazwa *księżyc*.
 Później znaczenia się zmieniły: wyraz *ksiądz* zaczął nazywać duchownego, *książe* – niekoronowanego władcę, a *księżyc* – satelitę Ziemi. To ostatnie

Wszystkie te informacje pozwalają przenieść się studentom na inny, wyższy poziom świadomości językowej, często także w obrębie języka ojczystego, ponieważ polecenia do zadań zachęcają uczących się do językowych działań porównawczych. Przykładem takiego podejścia jest zadanie związane z podawaniem imion w języku polskim i rodzimym.

Chociaż do podręcznika nie załączono płyty z nagraniami, to znaleźć tu można zadania, przy których konieczne jest odsłuchanie tekstu piosenki, obejrzenie

skeczu lub fragmentu filmu. Przy każdym z tych zadań zamieszczono adres strony internetowej, na której znaleźć można stosowne nagranie.

Zakres leksykalny podręcznikowych tekstów jest bardzo szeroki, charakterystyczny dla poziomu B2 i C1, i dotyczy takich pól tematycznych, jak komunikacja, świat wokół nas, relacje międzyludzkie, czas, kuchnia, świat opowieści, moda i sława. Słownictwo porządkowane jest często według przynależności do jednej rodziny wyrazów, co łączy się ze znajomością reguł słowotwórczych.

Autorka wprowadza także, choć w ograniczonym zakresie, regionalizmy typu *ić na pole / ić na dwór* oraz etnonimy używane jako nazwy pospolite. Poniżej zadanie polegające na rozpoznaniu znaczeń określonych etnonimów oraz informacja dotycząca zasad ortograficznych.

6. Przejdź na wyższy poziom, s. 100

ZAPAMIĘTAJ!
Rzeczowniki pospolite (nazwy przedmiotów, zawodów, zjawisk, zwierząt...) pochodzące od nazw mieszkańców krajów piszemy małą literą!

b) Wpisz odpowiednie nazwy z ramki w wy kropkowane miejsca.

amerykanka, arab, chińczyk, finka, holenderka, kanadyjka, kozak, pers, polka, prusak, szwajcar, wersalka, węgierka, tatar

koń szlachetnej rasy

nóż harcerski, nieskładany

lekka łódka napędzana 2 wiosłami

rozkładany fotel, na którym można spać po rozłożeniu

rasa kota

potrawa z surowego mięsa

Trzeci z wymienionych podręczników, „*Wśród ludzi i ich spraw*”, doczekał się już wydania poprawionego. Jako adresatów podręcznika wymienia się młodzież polonijną, studentów slawistyki oraz kandydatów na studia humanistyczne. Materiały stąd pochodzące mogą być jednak z powodzeniem używane także przez inne grupy studentów, ponieważ wprowadzane tematy mają charakter ogólny. I nawet gdy tekst dotyczy pochodzenia wyrażen frazeologicznych, których źródłem jest dawne prawo, np. *wet za wet*, *drzeć z kogoś pasy*, to jest to zagadnienie interesujące nie tylko dla studentów prawa.

Tematy poruszane w podręczniku dotyczą uczenia się i komunikacji, tradycji świątecznych (w tym refleksji nad tym, co i dlaczego świętujemy), religii i wiary, uprzedzeń i lęków, prawa, ekologii oraz sztuki i nie mają charakteru specjalistycznego. Ponieważ zwykle każdy ma coś do powiedzenia w tych kwestiach na pozio-

mie ogólnym, mogą one stanowić dobry punkt wyjścia do rozmowy i wymiany poglądów. Obecność takich tematów, jak uprzedzenia czy lęki, pomaga przełamywać częstą niechęć studentów do wyrażania swoich opinii na tematy trudniejsze, opinii, która wychodzi poza słuszne skądinąd stwierdzenie, że „każdy człowiek jest inny”.

7. *Wśród ludzi i ich spraw,*
s. 175

Oto kilka przykładów takich tematów i sposoby ich wprowadzania.

Ilustracja obok stanowi wstęp do tematu ekologicznego. Zadaniem studentów jest wspólne dokonanie interpretacji tytułów gazetowych nawiązujących do współczesnych problemów ekologicznych świata.

Inne zadanie polega na dopasowaniu daty do nazwy święta. Autorki nie ograniczają się jedynie do świąt obchodzonych powszechnie w Polsce (np. wybuch Rewolucji Francuskiej, wybuch Rewolucji Październikowej w Rosji). Jest to dobry punkt wyjścia do porównania tego kalendarium z kalendarzem świąt własnego kraju.

1. Popatrz na rysunek. Przeczytaj nagłówki artykułów prasowych, które sygnalizują różne rodzaje ekologicznych zagrożeń związanych z rozwojem współczesnej cywilizacji. Po upewnieniu się, czy rozumiesz wszystkie słowa, porozmawiaj z kolegą na ich temat.

8. *Wśród ludzi i ich spraw,* s. 73

Co ludzie świętują? Połącz podane daty (1–8) z wydarzeniami (A–H).

1	25 XII	A	Święto Zmarłych
2	11 XI 1918	B	Boże Narodzenie
3	14 II	C	Uchwalenie Konstytucji 3 Maja
4	1 I	D	Wybuch Rewolucji Francuskiej
5	3 V	E	Odzyskanie niepodległości przez Polskę
6	14 VII	F	Dzień Zakochanych (Walentynki)
7	7 XI 1917	G	Wybuch Rewolucji Październikowej w Rosji
8	1 XI	H	Nowy Rok

Jeszcze jedno np. zadanie pochodzi z lekcji poświęconej religiom świata, o których mówią sami cudzoziemcy (rozpoznawalni po obcym akcencie) na dołączonym do podręcznika nagraniu. W zadaniu polegającym na łączeniu terminologii religijnej z objaśnieniami pojawiło się słownictwo obecne we wspomnianych wypowiedziach.

Połącz definicję z właściwym słowem, np. 3A. Uzupełnij brakujące wyrazy w definicjach.

1 Niebo	A Niematerialna część ludzkiego ciała, która jak ludzie wierzą, istnieje zawsze i nie umiera nigdy.
2 Piekło	B Osoba, która naucza religii i twierdzi, że wiedza ta jest jej dana bezpośrednio od Boga, na przykład Mahomet.
3 Dusza	C W niektórych religiach miejsce kary po śmierci, często też miejsce wielkiego cierpienia i nędzy – mówimy wtedy, że ktoś cierpi na Ziemi; że ktoś zrobił z czyjegoś życia
4 Prorok	D Dom Boga i świętych, często też miejsce największego szczęścia – „Umrzeć i iść do
5 Post/pościeć	E Wiara w jednego Boga.
6 Religia monoteistyczna	F Wiara, że człowiek po śmierci żyje, bo jego dusza przechodzi do ciała innej istoty, również zwierzęcia, rośliny.
7 Sąd ostateczny	G Okres czasu bez pożywienia w ogóle lub bez jedzenia pewnego typu pożywienia.
8 Reinkarnacja	H W dniu tym wszyscy ludzie będą osądzeni przez Boga.

Autorki podręcznika kładą duży nacisk na funkcje komunikacyjne języka, ekspozowane przy ćwiczeniu sprawności zarówno receptywnych, jak i produktywnych. Uczenie różnych sposobów argumentowania i kontrargumentowania, porównywania itp. stanowi dużą pomoc metodyczną w wyrażaniu własnej opinii (inną sprawą jest przełamywanie niechęci studentów do formułowania takich opinii).

Książka zakłada już znajomość języka polskiego na poziomie progowym, stąd nie zajmuje się np. regularnym wprowadzaniem fleksji. W zadaniach gramatycznych autorki koncentrują się przede wszystkim na kwestiach słowotwórczych oraz różnych typach zdań i w konsekwencji na różnorodnych transformacjach składniowych. Dlatego często pojawiają się prośby o przeredagowanie tekstu.

Istnieją także zadania polegające na tworzeniu transformacji leksykalno-składniowych. Autorki podają konstrukcje składniowe, a zadaniem uczących się jest utworzenie zdań, które zawierają podobne treści oddane przy zastosowaniu różnych konstrukcji składniowych.

W podręczniku znaleźć też można informacje o zależnościach między składnią czasownika a znaczeniem (np. *wierzyć komuś*, *wierzyć w kogoś/coś*).

W nauczaniu leksyki podręcznik skupia się na łączliwości wyrazów, synonimii i antonimii, definiowaniu oraz nauczaniu rodzin wyrazów.

W podręczniku „*Wśród ludzi i ich spraw*”, podobnie jak w dwu pozostałych, dużo miejsca poświęca się odniesieniom do kultury. Poniższa tabela pokazuje elementy kulturowe obecne w tych podręcznikach.

Tab. 1. Treści kulturowe w podręcznikach:
 „Z polskim w świat”, „Przejdź na wyższy poziom” i „Wśród ludzi i ich spraw”

Elementy kultury polskiej	„Z polskim w świat”	„Przejdź na wyższy poziom”	„Wśród ludzi i ich spraw”
Refleksja nad językiem i komunikacją	- etykieta językowa: powitania i pożegnania (wzorce);	- cudzoziemcy o języku polskim; - nieporozumienia językowe; - najpiękniejsze polskie słowa; - o używaniu zdrobnień i afektonimów oraz zgrubień; - o imionach nadawanych w Polsce	- sądownictwo jako źródło frazeologizmów;
Informacje socjokulturowe	- o modelu polskiej rodziny; - subkultury w Polsce; - o obyczajach żywieniowych Polaków; - komunikacja niewerbalna	- stereotypy; - komunikacja niewerbalna	- o stosowaniu kar fizycznych w Polsce; - o podziale obowiązków w polskiej rodzinie; - komunikacja niewerbalna; - religia
Informacje o geografii i historii Polski	- mapa fizyczna; - o atrakcjach największych miast polskich; - Polska jako kraj studiowania; - wybrane obiekty w przestrzeni miejskiej (Warszawa, Lublin); - wspomnienia znanych ludzi; - historia polskiej kuchni	- kuchnia staropolska i związane z nią wydarzenia; - legendy	- działalność Amnesty International w Polsce
Refleksja nad obyczajem	- o kilku obyczajach związanych z powitaniami i pożegnaniami	- przesady obecne wśród Polaków	- o obchodach polskich świąt; - o uprzedzeniach
Informacje o artystach i dziełach sztuki	- obrazy polskich malarzy (jako wprowadzenie do każdej lekcji)	- wiersze (Fredro, Krasicki); - o Fryderyku Chopinie	- o „Dekalogu” Kieślowskiego; - pojedyncze ilustracje dzieł polskich artystów; - o Magdalenie Abakanowicz
Kultura popularna	- o serialu „M jak miłość”; - polskie piosenki	- polskie piosenki i wiersze	

Jak widać, we wszystkich podręcznikach znajdują się interesujące dla cudzoziemców treści kulturowe. Mają one nie tylko charakter informacyjny, ale skłaniają często także do dokonywania refleksji nad własną kulturą i porównywania jej z kulturą polską.

Podsumowanie

Omawiane w tym artykule podręczniki sprawdziły się jako źródło materiałów dydaktycznych m.in. dla studentów ukraińskich uczących się na Uniwersytecie Wrocławskim. Dużą zaletą tych książek jest ich otwarty charakter, co pozwala wybierać materiały dydaktyczne, nie przestrzegając kolejności, w jakiej pojawiły się w podręczniku. Nie ma też potrzeby wykorzystywania wszystkich materiałów przypisanych do danego tematu. Jest tak nawet w wypadku przeznaczonego na poziom niższy podręcznika „Z polskim w świat”, ponieważ od początku wykorzystywane są w nim teksty autentyczne, a więc charakteryzujące się z założenia bardziej skomplikowaną strukturą gramatyczną i leksykalną niż teksty preparowane. W wypadku dwóch pozostałych podręczników swoboda wyboru materiałów jest niczym nieograniczona.

Tematy lekcji zawarte w omawianych podręcznikach nie mają charakteru specjalistycznego, są interesujące dla studentów niezależnie od ich kierunku studiów i dostosowane do poziomu intelektualnego osób studiujących.

Analizowane podręczniki zawierają wiele różnorodnych ćwiczeń, które skupiają się zarówno na podsystemach języka, jak i sprawnościach językowych. Pozwalają na pracę w grupie, a także na pracę indywidualną. Ćwiczenia te mogą być wykorzystywane na lekcji jako materiały podstawowe lub uzupełniające.

Bibliografia

1. Bajor E., E. Madej, 2006, *Wśród ludzi i ich spraw*, Łódź (I wyd. 1999, Warszawa).
2. Burkat A., Jasińska A., 2005, *Hurra!!! Po polsku 2*, Kraków.
3. Ciesielska-Musameh R., Guziuk-Świca B., Przechodzka G., 2016, *Z polskim w świat*, Lublin.
4. Dąbrowska A., Dobesz U., Pasięka M., 2010, *Trudne miejsca polszczyzny, w: tychże, Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*, Warszawa.
5. Krawczuk A., 2017, *Nauczanie języka polskiego na Ukrainie w warunkach interferencji*, w: Krawczuk A., Kowalewski J., *Metodyka nauczania języka polskiego. Język i kultura w dydaktyce polonistycznej na Ukrainie*, Kijów.
6. Lipińska E., Dąbrowska E. G., 1997, *Kiedyś wrócisz tu...*, Kraków (nowa wersja: *Kiedyś wrócisz tu... cz. I. Gdzie nadwiślański brzeg*, 2003, Kraków).
7. Lipińska E., 2003, *Z polskim na ty*, Kraków.
8. Małolepsza M., Szymkiewicz A., 2010, *Hurra!!! Po polsku 1*, Kraków.
9. Przechodzka G., 1993, *Z problematyki interferencji językowej w nauczaniu języka polskiego Polaków ze Wschodu*, w: Mazur J., red., *Metodyka kształcenia językowego Polaków na Wschodzie*, Lublin.
10. Stemppek I., Grudzień M., 2012, *Polski krok po kroku, Poziom A2, Seria podręczników do nauki języka polskiego dla obcokrajowców*, Kraków.

11. Stempek I., Stelmach A., Dawidek S., Szymkiewicz A., 2010, *Polski krok po kroku, Poziom A1, Seria podręczników do nauki języka polskiego dla obcokrajowców*, Kraków.

12. Zarych E., 2014, *Przejdź na wyższy poziom*, Poznań.

The chosen textbooks as a source of teaching materials for Ukrainian students at the University of Wrocław

The article presents three textbooks for learning Polish as a foreign language, published in Poland and addressed to more advanced Polish language learners. These teaching materials are used at the University in Wrocław during the language classes with students whose first languages are Ukrainian, Russian or Belorussian. The textbooks help to improve and enlarge students' vocabulary fast. They are also an interesting source of cultural knowledge about Poland.

Key words: Polish as a foreign language, Polish textbooks, teaching materials, language exercise samples, Ukrainian students.

Христина Ніколайчук

Ірина Бундза

Львівський національний університет імені Івана Франка
(Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИКІВ У НАВЧАННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛОНІСТИКИ

У статті представлено навчальні видання, які використовують у навчанні студентів першого курсу спеціальності „Філологія (польська мова та література)” (рівень А1–А2) у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Проаналізовано особливості вибраних матеріалів на кожному з рівнів (фонологічному, граматичному, лексичному) крізь призму придатності в умовах україномовної аудиторії. З’ясовано, що навчання польської мови повинно відбуватися з елементами порівняння з українською, що забезпечить уникнення помилок інтерференційного характеру.

Ключові слова: польська мова як іноземна, львівська полоністика, навчальні видання з польської мови як іноземної.

Останніми роками в Україні проявляється тенденція до зацікавлення польською мовою – мовою нашого західного сусіда, привабливого для українців передусім з економічного погляду. Стосунки України з Польщею міцніють у різних галузях суспільного, наукового і культурного життя, що, безумовно, посилює попит на знання мови наших партнерів. Тому не дивно, що частина українських абітурієнтів, роздумуючи над майбутньою професією, робить свій остаточний вибір на користь полоністики, зокрема львівської. Здебільшого обізнаність такого вступника з мовою та її загалом особливостями менталітету поляків є доволі фрагментарною, здобутою випадково. А ґрунтовне і систематичне знайомство з польською мовою, літературою та культурою студенти-полоністи починають уже в стінах Франкового університету. Бакалаврська програма навчання на львівській полоністиці охоплює низку важливих дисциплін, необхідних для формування професійної компетентності майбутнього вчителя польської мови і літератури. Протягом другого-четвертого курсу студенти здобувають знання з предметів таких спрямувань: 1) **мовознавчого:** орфографія, лексикографія, фразеологія польської мови (1-й семестр II курсу), морфологія польської мови (2-й семестр II курсу, 1-й семестр III курсу), фонетика польської мови (2-й семестр III курсу); лексикологія польської мови (1-й семестр IV курсу, синтаксис польської мови (2-й семестр IV курсу); 2) **літературознавчого:** історія польської літератури (середньовіччя (1-й семестр II курсу), ренесанс, бароко (2-й семестр II курсу), романтизм (1-й семестр III курсу), позитивізм (2-й семестр III курсу), Моло-

да Польща (1-й семестр IV курсу), міжвоєнне двадцятиліття (2-й семестр IV курсу)). На IV курсі студенти-полоністи також відвідують цикл лекцій та практичних занять з „Методики викладання польської мови як іноземної”. Варто наголосити, що навчання усіх вищезгаданих полоністичних дисциплін відбувається польською мовою. Цей факт, з одного боку, безсумнівно, ускладнює навчальний процес, зокрема, на початкових курсах, однак, з іншого – дає змогу підготувати кваліфікованих фахівців. Саме тому так важливо вже на першому курсі створити міцне підґрунтя для подальшого ефективного опанування теоретичних підвалин полоністичних дисциплін.

Метою цієї статті є проаналізувати підручники й навчальні матеріали з вивчення польської мови на рівні А1-А2 крізь призму їхньої придатності у процесі професійно-практичної підготовки полоністів в україномовній аудиторії.

Згідно з робочим навчальним планом, лексико-граматичний цикл вивчення польської мови на першому курсі львівської полоністики охоплює 300 годин: по 150 годин в кожному семестрі, з яких 144 – це аудиторні години. Таким чином, студенти мають близько 9 годин занять з польської мови на тиждень. Основним джерелом освоєння азів мови для першокурсника польської філології є навчальні матеріали з краківської серії „Польська крок за кроком” („**Polski krok po kroku**”)¹. На шодень протягом I – початку II семестру студенти працюють з книжкою Івони Стемпек, Анни Стельмах, Сильвії Давідек, Анети Шимкевіч „Польська крок за кроком 1” („**Polski krok po kroku 1**”) [Stempek, Stelmach i Dawidek 2012]. У другій половині навчального року полоністи продовжують вивчати польську мову, беручи за основу підручник Івони Стемпек, Анни Стельмах „Польська крок за кроком 2” („**Polski krok po kroku 2**”) [Stempek i Grudzień 2012], з якого у зв’язку з часовою обмеженістю

¹ Варто додати, що останніми роками як основні підручники з вивчення польської мови на початкових етапах на львівській полоністиці успішно використовували також книжки Малгожати Малолепшої, Анети Шимкевіч „Ура!!! По-польськи 1” („**Hurra!!! Po polsku 1**”) [Małolepsza i Szymkiewicz 2005], Агнешки Буркат, Агнешки Ясінської „Ура!!! По-польськи 2” („**Hurra!!! Po polsku 2**”) [Burkat i Jasińska 2005]. Ці підручники стали виданнями нового взірця. Описуючи навчальні матеріали з вивчення польської мови як іноземної, Є. Ковалевський подає, зокрема, позицію „М. Małolepsza, A. Szymkiewicz, Hurra!!! Po polsku 1, Kraków”, зазначаючи: „Перший сучасний комунікативний підручник з вивчення польської мови на рівні А1. Він змінив обличчя полоністичної глоттодидактики. Це універсальний підручник. Він став прикладом для інших спроб написання такого типу книжок, напр. *Польська крок за кроком*” [Кравчук і Ковалевський 2017: 57]. Вибір на користь підручника „Польська крок за кроком” у роботі з полоністами здійснено з погляду на його динамічніший характер, багатшу базу аудіозаписів, ширший спектр додаткових матеріалів, зокрема ігор, доступ до Інтернет-платформи, а також складніший рівень лексичного наповнення уроків (пор. словосполучення типу *warsztaty fonetyczne* (Урок 1, бл. D); *typować 6 numerów* (Урок 7, впр. 5B); *płynąć meandrującą rzeką* (Урок 20, впр. 7A) тощо). Слід наголосити, що підручники обох серій написано з урахуванням сертифікаційних вимог до знання мови, що є безумовною перевагою цих навчальних матеріалів.

опрацьовують лише 11 уроків (перших 10 уроків + 13-й² урок, де з'являється одна з важливих граматичних тем – „Давальний відмінок однини і множини”, що завершує вивчення парадигми відмінювання іменників, прикметників та частин мови прикметникового типу відмінювання на рівні А1–А2).

Однією з переваг підручників „Польська крок за кроком” є велика кількість аудіоматеріалів, які забезпечують не лише краще засвоєння лексичного та граматичного блоку, а й зумовлюють якісніше формування фонематичного слуху полоністів-початківців, позитивно впливають на розвиток правильної польськомовної артикуляції. Так, зокрема, в підручнику „Польська крок за кроком 1” запропоновано аудіовправи різного типу, де слід: 1) вписати пропущені слова (такого типу вправа з'являється вже в *Уроці 1, впр. 1А*); 2) вибрати слово з мінімальної пари, яке вимовляє лектор (*Урок 1, впр. 3В*), 3) вирішити, чи певне твердження є правдиве чи неправдиве (напр., *Урок 18, впр. 2А*); 4) дібрати діалог до ілюстрації (напр., *Урок 6, впр. 1*) та ін. Студент має можливість в позаурочний час ще раз прослухати всі діалоги з книжки, закріпити в такий спосіб нову лексику. З метою вдосконалення вимови викладачі заохочують студентів до аудіозапису самостійно прочитаних діалогів вдома, порівняння їх з відповідними автентичними звукозаписами³. Наголошуючи на багатому аудіозабезпеченні цього підручника, хочемо додати, що з першокурсниками-полоністами – майбутніми вчителями польської мови і літератури – все ж таки варто робити додаткові фонетичні вправи, особливо на вимову складних для українців звуків (напр., середньоязикових приголосних, приголосних *l, ł*, а навіть голосного *o*, артикуляцію яких хибно вважати подібною до відповідного українського звука). Додаткового коментаря вимагає також вимова числівників 15, 19 та й загалом інших числівників, дієслівних форм минулого часу (першої і другої особи множини), умовного способу, іменників, які закінчуються на *-ika, -yka* (а такі іменники з'являються вже на початковому етапі вивчення мови, без коментаря щодо можливих варіантів наголошування цих слів. Напр., конструкцію *stuchać muzyki* подано в *Уроці 6, бл. В*) тощо. Викладачі львівської полоністики у цьому випадку використо-

² Уроки 11 і 12 включають матеріал про особливості відмінювання дієслів руху, зокрема й префіксальних похідних дієслів *iść, chodzić, jechać (wchodzić, przychodzić, obejść, oddeść, wjechać, odjechać* і т. ін.). За умови успішного опанування взірця відмінювання слів *iść, chodzić, jechać* українці зазвичай не мають клопотів в утворенні особових форм дієслів типу *wchodzić, przychodzić, obejść, oddeść, wjechać, odjechać*. До того ж, якщо йдеться про проблему творення префіксальних похідних, у випадку українськомовної аудиторії варто передусім звертати увагу на польські дієслова, українські еквіваленти яких мають інші префікси: *upiec ciastka* (спекти містечка), *ufarbować włosy* (пофарбувати волосся), *nastawić czajnik* (поставити чайник), *ugotować obiad* (приготувати обід) тощо).

³ Удосконалення розуміння на слух на першому курсі львівської полоністики досягається також завдяки прослуховуванню пісень (допоміжним джерелом є книжка Анни Майкевіч, Йоланти Тамбор „Співаючи по-польськи” („*Śpiewająco po polsku*”) [Majkiewicz i Tambor 2009]), перегляду польських фільмів, сералів.

вують на заняттях або самостійно приготовлені тексти (скоромовки, різного типу речення, в яких нагромаджено складні для вимови слова), або матеріали з книжки Алли Кравчук „Польська вимова з елементами правопису. Для українців, що вивчають польську мову” [Кравчук 2015]. Вибір цього посібника зумовлений кількома чинниками. По-перше, видання скероване для українців, а отже особливе місце в ньому займає опис (і, відповідно, вправи) звуків, які невластиві українській мові (йдеться про звуки, які позначаються літерами: *q, ę, ł, ś, ź, ć, dź*), або ж артикуляція яких дещо відрізняється у доволі схожих, на перший погляд, фонологічних системах обох мов (звуки, позначені літерами: *o, u, cz*). По-друге, правила вимови польських звуків подані українською мовою, що дає змогу студентам, які лише почали вивчати польську мову, краще зрозуміти викладений матеріал, а навіть працювати з ним без допомоги викладача. Крім того, у книжці описано особливості вимови дифтонгів *eu, au*, звуків *n* і *ń* у певних позиціях, слів іншомовного походження, представлено основні відомості про збіг голосних та приголосних звуків, уподібнення приголосних за дзвінкістю–глухістю, за місцем творення та за м'якістю, спрощення груп приголосних.

Окремий курс з вивчення теоретичних та практичних основ фонетики польської мови студенти мають у 2-му семестрі III курсу. Однак, дуже важливо вже на перших етапах вивчення польської мови поширювати правильні взірці польської вимови, розвивати артикуляційні навички полоністів, одразу ж показуючи теж розмежування на взірцеву і розмовну норму польської мови. Слід пам'ятати, що неправильну вимову, до якої мовленнєвий апарат наших студентів „призвичаїться” на початку вивчення мови, дуже важко коригувати на подальших етапах удосконалення знання цієї мови.

Навчальний посібник Алли Кравчук „Польська вимова з елементами правопису...” стає в пригоді першокурснику також під час вивчення основних правил написання польських слів. За підручником „Польська крок за кроком 1” студент здобуває орфографічні навички принагідно, виконуючи лексичні та граматичні вправи: підписуючи картинки відповідними словами з рамки (напр., Урок 3, впр. 1А); вписуючи слова з рамки в діалог (напр., Урок 6, впр. 2А); добираючи словозмінні форми слів до відповідних категорій (напр., вивчаючи відмінювання дієслова *buć*, студент самостійно вписує в таблицю особові форми цього дієслова, подані поруч, Урок 2, бл. С); утворюючи зі слів (у вже готовій правильній граматичній формі) речення (напр., Урок 3, впр. 2В); групуєчи слова за певною категорією (напр., за родом (Урок 3, впр. 1С, 2С, де слід вписати до відповідних колонок слова, подані у рамці) тощо. Написання слів, згідно з таким підходом, іноземець повинен засвоювати, вивчаючи нові лексеми: і так, запам'ятовуючи слово *dobrze*, звертаємо увагу на його написання через *rz*, а слова *książka* – через *ź*. А тим часом українці, які вивчають польську мову, можуть знайти орфографічні „підказки” у своїй рідній мові. Адже, відомо, що на місці української літери *ж* (книжка) у польських еквівалентах виступає літера *ź*, а на місці *р* (добре) – диграф *rz*. Такого типу коментарі український студент може знайти, зокрема, у згаданій вище книжці Алли Кравчук „Польська вимова з елементами правопису...”.

Звісно, що у підручнику „Польська крок за кроком 1”, призначеному для широкого кола іноземців, коментарів такого типу годі й шукати. Для цього повинні бути створені спеціальні книжки з урахуванням конкретного (тут: українського) користувача. Викладачі польської філології також звертають увагу першокурсників на написання слів і сполучень типу *na przykład, od razu, podczas*, назви національностей (*Polak, Ukrainka*), які з’являються в основному підручнику вже на початковому етапі вивчення польської мови, написання яких відрізняється від української мови (пор.: *наприклад, відразу, під час, поляк, українка*).

Основним методом впровадження нового граматичного матеріалу в підручниках „Польська крок за кроком 1”, „Польська крок за кроком 2” є індуктивний метод, який великою мірою передбачає активність самого студента і опирається на принципи „від прикладів до правил” (напр., в *Уроці 9, бл. В* після прослуховування діалогів, в яких використано іменники нечоловічо-особового роду в формі називного і знахідного відмінка множини, студенти на підставі власних спостережень заповнюють табличку, де врешті намагаються визначити відповідні закінчення для цих відмінкових форм. І лише опісля ознайомлюються з правилами творення називного і знахідного відмінка множини, подані у вигляді таблиці). Часто підготувати студента до обговорення певного граматичного питання допомагають діалоги. Напр., перед темою „Називний відмінок однини польських іменників” вміщено діалог, де з контексту студент сам може здогадатися значення слів *rzeczownik, rodzaj*, які є ключовими для пояснення обраної теми (*Урок 3, бл. С*). Варто, однак, відзначити, що не всі діалоги з аналізованих підручників придатні для полоністів. Наприклад, українці зазвичай не мають проблем з утворенням прикметників від іменників-назв овочів та фруктів (*ananasowy, malinowy, jabłkowy*), тож помилок, які робить японка Мамі в розмові з Каролем (репліки Мамі „*Nie mówimy jogurt malina?*”, „*Myślę, że tak. Malina-owy*” (*Урок 8, бл. А*)), у мовленні першокурсників не виявляємо. Натомість увагу студентів-полоністів варто звертати на прикметники типу *marchwiowy, marchewkowy*, які попри свою структурну схожість не можуть бути взаємозамінними у семантичній площині: утворені від іменників *marchew (marchwiowy)* та його демінутивної форми *marchewka (marchewkowy)*, вони мають різне значення: *marchwiowy* – „зроблений з моркви: *sok marchwiowy*”; *marchewkowy* – „який має оранжевий колір, такий, як колір моркви: *marchewkowy szalik*”.

Закінчивши перший курс львівської полоністики, студент опановує парадигму відмінювання іменників, прикметників, інших частин мови прикметникового взірця, особових займенників; вивчає правила творення дійсного (теперішнього, минулого і майбутнього часів), умовного і наказового способів. Ці питання висвітлені в основних підручниках „Польська крок за кроком 1” і „Польська крок за кроком 2”. Слід теж зазначити, що до цієї серії входять граматичні таблиці, видані окремою книжкою. Однак ці матеріали не можуть бути самодостатніми у роботі з полоністами, які вимагають ґрунтовної підготовки. Наприклад, у таблиці, що унаочнює закінчення слів у знахід-

ному відмінку однини (Урок 7, бл. А), для іменників жіночого роду подано лише закінчення *-ę* (*Mam długą listę*). Спрощені граматичні правила можна вважати виправданими у викладанні польської мови студентам інших спеціальностей. Однак полоністам під час вивчення знахідного відмінка однини варто показати також взірці відмінювання іменників жіночого роду, які закінчуються на приголосний (*widzę mysz, twarz, noc*). Ретельнішого пояснення вимагають й інші граматичні теми, зокрема відмінювання дієслів у теперішньому часі. Так, взірці відмінювання дієслів I і II дієвідміни у книжці „Польська крок за кроком 1” подано доволі вибірково. Пор.: дієвідміна *-ę, -isz/-ysz* проілюстрована словами *myśleć, uczyć* (Урок 4, бл. В), а відмінювання дієслів *pisać, gotować* (дієвідміна *-ę, -esz*) подано серед дієслів інших, попередньо вивчених дієвідмін (*-m/-sz: mieć, rozumieć; -ę, -isz/-ysz: robić, tańczyć* (Урок 6, впр. 6А)). Щоправда, деякі інші взірці відмінювання дієслів у теперішньому чи простому майбутньому часі подані в Уроці 14 (*iść/chodzić, jechać / jeździć*); Уроці 22 (*zostać, zając, zacząć, móc*). Цей перелік, однак, не є задовільним для полоніста першого курсу.

Розвиток граматичної компетенції студента повинен, на нашу думку, здійснюватися в руслі порівняння польської мови з українською. Тільки за умови увиразнення відмінностей, зокрема й граматичних, в наших мовах, відповідного засвоєння цих аспектів через виконання практичних завдань, вдається усунути можливі помилки інтерференційного характеру. Наприклад, особливу увагу полоністів слід звертати на польські іменники, які, незважаючи на певну схожість з українськими еквівалентами, відрізняються родом. Слова такого типу з’являються вже на початковому рівні опанування мови, зокрема й у вправах з серії „Польська крок за кроком”. Наприклад: *програма* (жіночий рід) – *program* (чоловічий рід, Урок 1, бл. В); *селера* (жіночий рід) – *seler* (чоловічий рід, Урок 9, бл. А); *модель* (жіночий рід) – *model* (чоловічий рід, Урок 11, впр. 7А); *ратуша* (жіночий рід) – *ratusz* (чоловічий рід, Урок 14, впр. 1В); *клас* (чоловічий рід) – *klasa* (жіночий рід, Урок 1, бл. С); *прогноз* (чоловічий рід) – *prognoza* (жіночий рід, Урок 16, бл. А) і ін. Незнання таких граматичних відмінностей у польській та українській мовах зумовлює появу численних помилок при відмінюванні таких іменників у сполученні з іншими словами: **o tej programie, *w pierwszym klasie* тощо. Полоністам одразу ж слід показувати особливості категорії числа деяких польських іменників порівняно з українськими. Наприклад, словосполучення *бульйон з макаронами* (*макарони* – форма множини) польською звучатиме як *rosół z makaronem* (*makaron* – форма однини, Урок 8, впр. 3С), *курси водіїв* (*курси* – форма множини) – як *kurs prawa jazdy* (*kurs* – форма однини, Урок 13, впр. 4С). Натомість, словам *інформація, косметика, малина*, які в українській мові часто вживаються у формі однини, відповідають польські іменники, які реалізуються передусім у формі множини, – *informacje* (Урок 6, впр. 6В), *kosmetyki* (Урок 7, впр. 1С), *maliny* (Урок 8, впр. 4С) тощо. Додаткових коментарів вимагають теж особливості керування різних частин мови: *21 pik* – *21 lat* (Урок 5, бл. А); *я йду в театр, ресторан* – *idę do teatru,*

restauracji (Урок 12, бл. А); я їжджу на роботу – *jeżdżę do pracy* (Урок 12, впр. 1D); пам'ятник комусь (Адамові Міцкевичу) – *pomnik kogo* (Adama Mickiewicza; Урок 14, бл. В) та ін. Студенти, читаючи діалоги з такими словами, зазвичай не помічають відмінностей граматичного характеру, що, відповідно, підвищує ризик виникнення помилок такого типу у власних польсько-мовних текстах.

Зважаючи на специфіку цільової аудиторії, вивчення граматики польської мови супроводжується обов'язковим виконанням додаткових граматичних вправ. Із доступних видань для автоматизації навиків творення граматичних форм використовуються, зокрема, такі позиції: „Польська мова для іноземців. Вправи для початківців” („*Język polski dla cudzoziemców. Ćwiczenia dla początkujących*”) Малгожати Пасеки [Pasięka 2001], „ГраMATика? Чому ні?! ГраMATичні вправи на рівень А1” („*Gramatyka? Dlaczego nie?! Ćwiczenia gramatyczne dla poziomu A1*”) [Machowska 2014b], „ГраMATика? Звичайно, так! ГраMATичні вправи на рівень А2” („*Gramatyka? Ależ tak! Ćwiczenia gramatyczne dla poziomu A2*”) [Machowska 2014a] Йоанни Маховської. Наведені видання містять вправи на всі граматичні теми, які передбачені навчальною програмою. Виконуючи вправи, студенти найчастіше повинні вибрати з кількох можливих або утворити правильну граматичну форму. Іноді завдання ускладнене тим, що слід вибрати відповідне до контексту слово та вжити його у правильній формі (напр. вправи на відмінювання доконаних і недоконаних дієслів). Зрідка завданням студента є трансформація речень (напр. заміна минулого часу майбутнім). Зважаючи на невисокий рівень складності цих вправ, українські студенти можуть доволі успішно виконати їх, однак не завжди вдало застосувати пройдений матеріал у своїх висловлюваннях. Саме тому, окрім цих посібників, які призначені передусім для початкового рівня, на заняттях використовують теж підручники середнього рівня, а саме: „Час на дієслово” („*Czas na czasownik*”) Пйотра Гарнцарека [Garncarek 2011] (теми, присвячені словозміні дієслів у теперішньому, минулому та майбутньому часі) та „З польською на ти” („*Z polskim na ty*”) Еви Ліпінської [Lipińska 2014] (граматичну частину). Однією з переваг використання першого підручника є те, що кожній граматичній темі передує текст, робота над яким дає змогу виявити відповідні граматичні форми, простежити їхнє використання, а перекладаючи ці форми українською, зауважити відмінні чи подібні риси у їх уживанні. Відповідаючи на питання після тексту, студенти мають змогу застосувати отриману інформацію на практиці. Варто теж додати, що лише „Час на дієслово” подає вправи на кожну дієвідміну окремо, що відповідає навчальній програмі студентів.

У граматичній частині підручника „З польською на ти”, окрім вправ на утворення і вживання правильних граматичних форм, містяться завдання на переклад: спочатку студент перекладає польські речення українською, а тоді на основі власного перекладу відтворює польську версію. Подібність української та польської мов нерідко спричиняє небажані інтерференції, а тому такого роду завдання допоможуть студентам виявити місця, які потре-

бують особливої уваги⁴. Так, наприклад, виконуючи такого типу завдання до теми „Орудний відмінок” (який, з огляду на доволі чіткі правила творення, вводять одним з перших), студенти можуть засвоїти також інформацію про те, що назви транспортних засобів з дієсловами на позначення руху вживаються у формі орудного відмінка (пор.: *podróżować fiatem, posiłkiem, latać helikopterem, samolotem, rakieta, jechać taksówką*), тоді як в українській мові, попри нормативну форму орудного, часто натрапляємо на використання місцевого відмінка (пор.: *Наче на літаку над лісом летиш* (Корпус українських текстів: Всеволод Нестайко. Художня проза), *...пасажирів рейсу перевезли з Станстеда в Лутон на автобусі* (Корпус українських текстів: УНІАН), *...по обіді я вже від'їхав досить далеко в бік гір на поїзді* (Корпус українських текстів: Тарас Прохасько, Спроба реконструкції).

Одним із новіших видань з вправами граматичного характеру є книжка Домініки Іздебської-Длугош „По-польськи без помилки. Збірник вправ з польської граматики для україномовних студентів (A1–B1)” („**Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z polskiej gramatyki dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)**”) [Izdebska-Długosz 2017]. Збірник складається з шести розділів, у яких представлено завдання на ті граматичні теми, з якими найчастіше мають проблеми україномовні особи⁵, що надає цій книжці переваги порівняно з іншими збірниками вправ. Кожну тему авторка унаочнює табличкою, в якій зіставляє граматичні структури обох мов, а також подає найчастіші помилки, які виникають під впливом української мови. З одного боку, подавання помилок може спричинити їхнє запам'ятовування, з іншого, що важливо, показує місця, які вимагають більшої уваги під час виконання вправ. У підручнику представлено вправи різного типу і рівня складності. Завдання укладено з урахуванням інтерференцій, які можуть виникати під впливом української мови. Так, наприклад, при вивченні минулого часу труднощі спричиняє розрізнення у польській мові чоловічо- і нечоловічоособових форм, а також уживання особових закінчень дієслів. Саме на цих проблемах сконцентровано увагу в розділі, присвяченому минулому часу [Izdebska-Długosz 2017: 70–87]. На початку подано завдання вибору правильної особової форми (*Dlaczego one mieli/miały dwa egzaminy?, Wczoraj (ja) miałem/miał ważne spotkanie*), виконуючи які студент повинен навчитися чітко розрізняти відповідні граматичні форми. Наступним етапом овоєнення минулого часу є самостійне творення певних граматичних форм (напр. трансформувати речення, змінюючи особу (*Tańczyłam w sobotę z Igorem. (ty) Tańczyłaś w sobotę z Igorem*), рід (*Bałam się ciemności. Ja też bałam się ciemności*), час (*Biorę prysznic rano. Brałem/brałam prysznic rano*); доповнити речення правильними граматичними формами (*W szkole podstawowej dzieci nauczyły się (nauczyć się) przede wszystkim pisać i*

⁴ На доцільність використання перекладу як одного з методів навчання, особливо в слов'янській аудиторії, вказують у своїх працях Анна Дунін-Дудковська [Dunin-Dudkowska 2011], Домініка Іздебська-Длугош [Izdebska-Długosz 2018], Арнешка Рабей [Rabiej 2016] та ін.

⁵ Концепцію збірника вправ див. [Izdebska-Długosz 2018: 385–389].

liczyć). Завдання складнішого типу мають, наприклад, комунікативний характер: відповідаючи на питання, студент повинен використати форми минулого часу (*Pamiętasz Sylwestra zeszłego roku? Jak go obchodzicieś/aś?*).

Кожен розділ цього посібника закінчується вправами на переклад (польсько-український, українсько-польський), які допомагають студентові самостійно виявити подібності та відмінності граматичних конструкцій обох мов. Одним із завдань такого типу є здійснення перекладу в обидва боки (пор. напр. схожі завдання у підручнику „З польською на ти”), а також робота над помилками у формі таблиць, яку пропонує заповнити авторка. Виконавши це завдання, студенти мають змогу простежити причини своїх помилок і працювати над ними.

Варто тут також згадати, що серед матеріалів доступні окремі праці з граматики, адресовані саме для українських студентів польської філології: йдеться про підручник Алли Кравчук „Польська мова – українцям. Іменна словозміна з елементами синтаксису” [Кравчук 2008] і його значно розширене видання з повним описом граматичної системи польської мови на тлі української „Польська мова. Граматика з вправами” [Кравчук 2015, 2016]. Детальне їх опрацювання відбувається на 2–3 курсах при вивченні морфології, але й при засвоєнні практичної мови на 1 курсі до цих видань студентів варто скеровувати, та й самі викладачі можуть використовувати їх при приготуванні власних завдань, особливо з метою усунення інтерференцій.

Свій рівень знання мови полоністи часто оцінюють, беручи до уваги успішність у польськомовній комунікації, передумовою чого є серед іншого багатий словниковий запас студента. Лексичне наповнення вправ з серії „Польська крок за кроком” є доволі вичерпним, подекуди в діалогах навіть трапляються слова з вищих рівнів володіння мовою. Однак майже в кожному уроці підручника вміщено лексичні одиниці, які для україномовної аудиторії, а особливо для полоністів, варто прокоментувати. Передусім йдеться про міжмовні омоніми (напр. *lekcja* (Урок 1, бл. В); *tagazyn* (Урок 7, бл. С) та ін.), вибір доречного синоніма (напр., коли з’являється слово *studiować* (Урок 2, бл. F), варто одразу ж наголосити на семантичній відмінності дієслів *studiować* і *uczyć się*). Слід зосереджувати увагу студентів на особливостях лексичної сполучуваності деяких слів. Наприклад, варто застерегти студентів від творення неправильних словосполучень типу **podoba mi się ta potrawa* (замість *smakuje mi ta potrawa*), **oglądam piłkę nożną* (замість *oglądam mecz piłkarski*), **spotkamy się po obiedzie* (замість *spotkamy się po południu*), **przyjmować wannę* (замість *brać kąpiel*); **zapłaciłam za numer* (замість *zapłaciłam za pokój*) та багато інших. Для українців, що вивчають польську мову, варто підготувати додаткові вправи на такого типу інтерференції, які можуть спричинити комунікативне непорозуміння і стати на заваді у спілкуванні з носіями мови.

Одним із основних джерел нової лексики, окрім основного підручника, є словник Анни Серетни „Що це таке? Ілюстрований словник польської мови” („*A co to takiego? Obrazkowy słownik języka polskiego*”) [Seretny 1993], у якого матеріал представлено тематично і проілюстровано зображеннями, що

допомагає краще розуміти та запам'ятовувати слова. Особливістю вивчення лексики польської мови є те, що українські студенти, з огляду на спорідненість мов, на початковому етапі не мають особливих труднощів з розумінням більшості слів. Однак саме цей факт є однією з причин виникнення проблем із творенням висловлювань польською мовою. Саме тому для ефективного опанування польської лексики необхідно використовувати додаткові матеріали з вправами для тренування комунікативних навиків. Виданням такого типу можна вважати „Слова і слівця. Підручник для вивчення польської мови. Лексика і граматики для початківців (A1, A2)” („**Słowa i słówka. Podręcznik do nauki języka polskiego. Słownictwo i gramatyka dla początkujących (A1, A2)**”) Магдалени Шельц-Майс і Ельжбети Рибіцької [Szalc-Mays i Rybicka 2014]. Теми, представлені в цьому виданні, відповідають навчальній програмі студентів першого курсу. Кожну тему розпочинає перелік слів, запам'ятовуванню і використанню яких присвячені різного роду вправи. До кожної лекції додаються також картки, які унаочнюють матеріал, вводять елементи гри.

Підручники з серії „Польська крок за кроком”, як уже було згадано раніше, складаються з багатьох діалогів. Підготовка кваліфікованого полоніста, однак, передбачає інтенсивніший розвиток навиків читання, розуміння письмового тексту, що, своєю чергою, покращує навички усного і писемного мовлення студентів. З цією метою, працюючи з першокурсниками, викладачі львівської полоністики використовують додаткові матеріали, зокрема: книжки Анни Стельмах „Читай крок за кроком 1” („**Czytaj krok po kroku 1**”) [Stelmach 2018a] та „Читай крок за кроком 2” („**Czytaj krok po kroku 2**”) [Stelmach 2018b] із серії „Польська крок за кроком”, а також матеріали для читання із серії „Читай польською” („**Czytaj po polsku**”), які опрацювали фахівці Школи польської мови та культури Силезького університету⁶.

Відомо, що неабияку роль у вивченні іноземної мови відіграє ігровий елемент організації дидактичного процесу. Допоміжними у цьому аспекті є для львівських полоністів „Польська крок за кроком. Мовні ігри і забави 1” („**Polski krok po kroku. Gry i zabawy językowe 1**”) Івони Стемпек [Stempek 2012], „Тепер польська. Комунікативні ігри і вправи. Підручник для вчителів польської мови як іноземної” („**Teraz polski. Gry i ćwiczenia komunikacyjne. Podręcznik dla nauczycieli języka polskiego jako obcego**”) Тереси Пельц [Pelc 1997].

Практика викладання польської мови в україномовній аудиторії показує, що на кожному рівні слід звертати особливу увагу на інтерферентні місця, щоб уникнути небажаних помилок та досягти успішної комунікації, котра, переважно, і є основною метою вивчення іноземної мови. Спорідненість польської та української мов, однак, не варто трактувати лише як негативне явище, адже, як стверджують Юлія Сагата та Юлія Дільна,

⁶ Перелік творів із серії див. <http://www.sjtkp.us.edu.pl/pl/publikacje/publikacje-szkoly-jezyka-i-kultury-polskiej-uniwerytetu-slaskiego/seria-czytaj-po-polsku/>, [дата доступу: 15.11.2018].

для вивчення польської мови студентами-слов'янами характерна деяка особливість, що полягає у невідповідності між рівнями знання мови з погляду різних мовних навиків. Так, на початковому етапі вивчення польської мови студент знаходиться на рівні A1, коли йдеться про його знання та навик у сфері граматики, орфографії, усного мовлення та читання текстів, але одночасно його здатність розуміти текст на слух є, щонайменше, на рівень вища. Це, своєю чергою, створює сприятливі умови для швидшого опанування інших мовних навиків, особливо читання, розуміння писаного тексту та мовлення [Dilna i Sahata 2010: 137].

Проаналізувавши доступні видання для вивчення польської мови як іноземної, можемо зробити висновок, що багатство матеріалів, до яких мають доступ викладачі та студенти, дає змогу урізноманітнити навчальний процес, обрати підручники, які б найкраще задовольняли потреби україномовного студента. Правильно підібрані навчальні матеріали та вміле їх застосування стають запорукою досягнення доволі добрих результатів у вивченні польської мови на львівській полоністиці.

Бібліографія

1. Кравчук А., 2015, *Польська вимова з елементами правопису. Для українців, що вивчають польську мову*, Київ.
2. Кравчук А., 2015, *Польська мова. Граматика з вправами*, Київ (II вид. 2016).
3. Кравчук А., 2008, *Польська мова – українцям. Іменна словозміна з елементами синтаксису*, Львів.
4. Кравчук А., Ковалевський Є., 2017, *Методика викладання польської мови. Мова і культура в полоністичній дидактиці в Україні*, Київ.
5. Burkat A., Jasińska A., 2005, *Hurra!!! Po polsku 2*, Kraków.
6. Dilna J., Sahata J., 2010, *Frazeologia w programie studiów polonistycznych na Uniwersytecie Lwowskim oraz w materiałach egzaminów certyfikacyjnych z języka polskiego jako obcego*, w: Antoniów O., Krawczuk A., Tambor J., red., *Język jako obcy: problemy certyfikacji według standardów europejskich*, Lwów.
7. Dunin-Dudkowska A., 2011, *Tłumaczenie dydaktyczne w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 18.
8. Garncarek P., 2011, *Czas na czasownik: ćwiczenia gramatyczne, poziom średni ogólny B2*, Kraków.
9. Izdebska-Długosz D., 2018, *Konfrontatywność, dryl i tłumaczenie – koncepcja książki „Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)”*, w: Кравчук А., Бундза І., ред., *Полоністика у XXI столітті: між локальним і глобальним. Збірник праць з нагоди 190-річчя польської філології у Львівському університеті*, Київ.
10. Izdebska-Długosz D., 2017, *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z polskiej gramatyki dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)*, Rzeszów.
11. Lipińska E., 2014, *Z polskim na ty. Podręcznik do nauki języka polskiego dla średniozaawansowanych (B1)*, Kraków.

12. Machowska J., 2014a, *Gramatyka? Ależ tak! Ćwiczenia gramatyczne dla poziomu A2*, Kraków.
13. Machowska J., 2014b, *Gramatyka? Dlaczego nie?! Ćwiczenia gramatyczne dla poziomu A1*, Kraków.
14. Majkiewicz A., Tambor J., 2009, *Śpiewajęco po polsku*, Katowice.
15. Małolepsza M., Szymkiewicz A., 2005, *Hurra!!! Po polsku 1*, Kraków.
16. Pasieka M., 2001, *Język polski dla cudzoziemców. Ćwiczenia dla początkujących*, Wrocław.
17. Pelc T., 1997, *Teraz polski. Gry i ćwiczenia komunikacyjne. Podręcznik dla nauczycieli języka polskiego jako obcego*, Łódź.
18. Rabiej A., 2016, *Znalezione w przekładzie: rola języka pierwszego w nauczaniu języka obcego/drugiego*, w: Seretny A., Lipińska E., red., *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym kształceniu językowym*, Kraków.
19. Seretny A., 1993, *A co to takiego? Obrazkowy słownik języka polskiego*, Kraków.
20. Stelmach A., 2018a, *Czytaj po polsku 1*, Kraków.
21. Stelmach A., 2018b, *Czytaj po polsku 2*, Kraków.
22. Stemppek I., 2012, *Polski krok po kroku. Gry i zabawy językowe 1*, Kraków.
23. Stemppek I., Grudzień M., 2012, *Polski krok po kroku, Poziom A2, Seria podręczników do nauki języka polskiego dla obcokrajowców*, Kraków.
24. Stemppek I., Stelmach A., Dawidek S., Szymkiewicz A., 2012, *Polski krok po kroku, Poziom A1, Seria podręczników do nauki języka polskiego dla obcokrajowców*, wyd. III, Kraków.
25. Szelc-Mays M., Rybicka E., 2014, *Słowa i słówka. Podręcznik do nauki języka polskiego. Słownictwo i gramatyka dla początkujących (A1, A2)*, Kraków.

The use of textbooks in teaching Polish language to first-year students of Lviv Polonistics

The article presents the educational editions used in the teaching of the first year students studying at speciality „Philology (Polish language and literature)” (level A1–A2) at the Ivan Franko National University of Lviv. The peculiarities of the selected materials at each level (phonological, grammatical, lexical) are analysed through suitability in the Ukrainian-speaking audience. It has been discovered that the teaching of the Polish language should take place with the elements of comparison with the Ukrainian, which will reduce errors of an interference nature.

Key words: Polish as a foreign language, Lviv polonistics, educational publications for learning Polish as a foreign language.

Patrycja Gardin
Uniwersytet Śląski (Katowice, Polska)

KOBIETA UWIKŁANA W TRADYJCĘ CZY NOWOCZESNOŚĆ? PORTRETY KOBIET PREZENTOWANE W PODRĘCZNIKACH DO NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO I FRANCUSKIEGO JAKO OBCYCH

Obszary, w których zazwyczaj przedstawiane są kobiety w polskich materiałach dydaktycznych, odwołują się do tradycyjnie pojmowanych ról płciowych. Autorzy tychże podręczników nie uwzględniają (lub robią to w niewielkim stopniu) funkcjonującego w społeczeństwie i kulturze podejścia do równości płci ani współczesnych wzorców zachowań. W artykule pokazane zostały różne sposoby prezentowania kobiet w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego i francuskiego jako obcych, których analiza uwypukla różnice w portretowaniu płci w kulturze polskiej i francuskiej. Uwzględnienie tych różnic powinno mieć znaczne konsekwencje dla projektowania nowych podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego.

Słowa kluczowe: kobieta, nauczanie języków obcych, język polski, język francuski, role płciowe.

W dobie dzisiejszych przemian społecznych wychodzenie poza granice społeczne i kulturowo ukonstytuowanej tożsamości płciowej wyrażanej tradycyjnie poprzez modele kobiecości (i męskości) jest wciąż zjawiskiem budzącym wiele emocji i dyskusji w środowiskach naukowych, politycznych czy szerzej w społeczeństwie. Kulturowe koncepcje kobiecości i męskości stanowią ważny problem kulturowo-społeczny, na który należy zwrócić uwagę w nauczaniu czy poznawaniu języków obcych. Wszelkie „odstępstwa” od społecznie przyjętej normy uznawane są za nie-naturalne, a przekazywane wzorcowe portrety kobiet (i mężczyzn) w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego uchodzą za „kanoniczne”. Ta kanoniczność sprawia, że wizerunki obu płci transferowane w sytuacji dydaktycznej zdecydowanie różnią się od tych, z którymi na co dzień spotykają się uczący się języka. Nieprzystawalność tych dwóch światów (rzeczywistego i wykreowanego lub realnego i modelowego) jest niesłusznie wciąż pomijana w polskim środowisku glotto-dydaktycznym, podobnie jak zjawisko podejścia do kwestii ról związanych z płcią.

Obraz relacji damo-męskich w kulturze nauczanego języka przekazywany jest na różnych poziomach przedstawiania. Jednym z nich jest sytuacja dydaktyczna, w której nawet pozornie niewinne obrazy życia codziennego są nośnikami treści ideologicznych. „Europejski system opisu kształcenia językowego” (ESOKJ) podaje, że właściwości, które wyróżniają społeczeństwo i jego kulturę, to między innymi: relacje między płciami, struktura i stosunki rodzinne, stosunki mię-

dzypokoleniowe, społeczeństwo czy praca [*Europejski system opisu...* 2003: 95]. W podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego wizerunki obu płci przedstawiane są najczęściej w kontekście pracy czy domu. Jednak czy sposób, w jaki kobieta prezentowana jest przez autorów podręczników dla obcokrajowców, odzwierciedla aktualne wyobrażenia na temat płci? Czy są to współcześnie funkcjonujące wizerunki płci w języku polskim i francuskim, czy utrwalają stereotypy, a może próbują je zmieniać?

Schematy płciowe uruchamiane są jako pierwsze w procesie kategoryzacji, dlatego też stereotypy na temat płci przyswajane są stosunkowo wcześniej. Często wypracowana opinia o obu płciach oparta jest na stereotypowym obrazie i rzadko bywa, aby określone poglądy zostały zweryfikowane, gdyż traktowane są zwykle jako wyznacznik niepodlegający krytyce [Piętkowa 2007: 95–96]. Płeć jest kategorią uaktywnianą w procesie myślenia o innych, jest nierozzerwalnym elementem analizy jednostki. W psychologii określana jest między innymi jako konstrukt społeczny – odwołuje się do aktu konstrukcji tożsamości płciowej w ramach dyskursu normatywnego (ściślej performatywności płci za Judith Butler¹) ustanawiającego płeć kulturową i opartego na zasadzie umowy społecznej². „Być określonym ze względu na płeć to, według Foucaulta, być poddanym zbiorowi społecznych regulacji oraz podlegać kierującemu tymi regulacjami prawu, które zasadniczo kształtuje biologiczną płeć, kulturową płeć, rozkosze i pragnienia, a także służy za hermetyczne narzędzie interpretacji samego/samej siebie” [Butler 2008: 189].

Kultura w znaczny sposób wywiera wpływ na zachowania obu płci, zwłaszcza w kwestii tego, jaka powinna być kobieta, a jaki mężczyzna. Jak podkreśla R. Benedict: „ludzkie zachowanie przyjmuje takie formy, jakie narzucają mu te zwyczaje, i to w tak skrajnym stopniu, o jakim obserwator przesiąknięty na wskroś kulturą, której częścią stanowi, nie może mieć żadnego pojęcia” [Benedict 2008: 333]. Sposób myślenia o kobiecie (i mężczyźnie) jest zatem nieuświadomiany przez uczestników kultury i może powodować pewne presupozycje, implikacje i wieloznaczności, zwłaszcza na płaszczyźnie obrazowania obu płci. E. Mandal wskazuje na ogromne znaczenie siły i prestiżu modeli społecznych w procesie socjalizacji, w którym „dzieci wykazują tendencję do uczenia się zachowań modeli posiadających większą siłę i prestiż. Zarazem dziecko nie tylko przyswaja typowe i skuteczne (nagradzane) dla własnej płci zachowania, ale i samo jest aktywne poznawczo” [Mandal 2003: 41]. Tradycyjnie za prestiżowe uznaje się męskie modele zachowań. Jednak współczesne przemiany w zakresie kobiecości (i męskości) sprawiają, że trudno dziś wskazać z naukową dokładnością to, co »typowo męskie« czy »typowo żeńskie«. To rozróżnienie wynika z potocznego, a także historycznie i lite-

¹ Butler przyjęła podejście do kwestii płci zakładające, że „jest to konstrukcja opierająca się na powtarzaniu codziennych działań i określonych praktyk, potwierdzających odmienną płci i stwarzających wrażenie jej spójności” [Butler 2008: 93].

² Akt traktowany jest tutaj jako społeczny konstrukt, który następnie funkcjonuje jako obraz (społecznych oczekiwań, stereotypów i ról związanych z płcią) w świadomości składających się na społeczeństwo jednostek i dopiero później reprodukowany jest jako konstrukt kultury w dyskursie społecznym.

rackiego myślenia, a twórcy podręczników rozpowszechniają właśnie owe typowe wizerunki kobiet i mężczyzn z niebywałą lekkością, rozgraniczając w dość prosty sposób role przypisywane obu płciom.

Jaki zestaw pożądanых cech powinna mieć współczesna kobieta? S. Pinker zauważyła, iż „przekonanie, że przy swobodzie wyboru kobiety będą pragnąć tego samego co mężczyźni, opiera się na założeniu, że męskość stanowi normę, do której dopasowuje się wszelkie pragnienia i marzenia” [Pinker 2009: 110]. Badania przeprowadzone przez P. Gardin³ wykazały, że kobiece atrybuty pożądane przez respondentów (wyłonione na podstawie przeprowadzonych ankiet) w języku polskim i francuskim składają się na w miarę uniwersalne wzorce kobiecości i męskości, funkcjonujące w obu badanych kulturach i językach. Jest to zestaw uniwersalnych cech przypisywanych kobietom (i mężczyznom) w środowisku zawodowym niezależnie od kręgu kulturowego – pożądane atrybuty u kobiet (i mężczyzn) to cechy stereotypowo męskie. Czy te cechy uwzględniane są w portretowaniu kobiet przez autorów podręczników do języka polskiego i francuskiego? Warto przypomnieć, że „istnieją w polskiej rzeczywistości zjawiska, osoby, fakty, które wolelibyśmy wykluczyć z zestawu dla cudzoziemców lub te np. wywodzące się z popkultury, które z racji swego »pochodzenia« wydają się niezbyt »kanoniczne«” [Próchniak 2012: 112], w związku z tym autorzy podręczników przedstawiają treści kulturowe przekazujące odbiorcom idealne wzorce i nie wykraczające poza tzw. obszary bezpieczne [Achtelik 2013: 138]. Czy wizerunek „nowoczesnej” kobiety jest jednym z zestawu tematów tabu, których – na co wskazuje A. Achtelik – unika się w podręcznikach do nauczania jpjo [Achtelik 2013: 138]?

A. Dąbrowska przeanalizowała wizerunki kobiet i mężczyzn w podręcznikach do języka polskiego dla cudzoziemców wydawanych na przestrzeni lat 1963–1989. Jej badania dostarczają wiedzy w ujęciu synchronicznym na temat propagowanych wizerunków Polaków i Polek z okresu przed przemianami. W eksplorowanym przez badaczkę materiale znajdujemy wyłącznie portrety kobiet przedstawiane w kontekstach określających jej pozycję w rodzinie. Kobiety zajmują się gotowaniem, robieniem zakupów, są przede wszystkim żonami i matkami, czasem też nauczycielkami. Lubią dostawać drogie prezenty, plotkować, są ciekawskie i gadatliwe, zawsze chcą mieć rację, często się odchudzają [Dąbrowska 1998: 282–284]. O pozycji kobiet w języku polskim pisały również M. Karwatowska i J. Szpyra-Kozłowska, które badały zjawisko androcentryzmu w językowego oraz asymetrii rodzajowo-płciowej. W swoich analizach wykazały, że współczesny język polski stawia mężczyzn na uprzywilejowanej pozycji, z kolei kobiety traktowane są w nim znacznie gorzej i krytyczniej, co przenosi się na zjawisko językowej niewidzialności kobiet [Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2005: 138]. Badaczki stwierdziły, że taki stan rzeczy należy łączyć z faktem, że

język w znacznym stopniu odzwierciedla tradycje patriarchalne oraz różne role społeczne przypisywane kobietom i mężczyznom na przestrzeni wieków. Zmia-

³ Gardin P., 2017, *Płeć w nauczaniu języka jako obcego. Obraz kobiety i mężczyzny w wybranych podręcznikach polskich i francuskich*, Katowice. Niepublikowana rozprawa doktorska.

ny, które niewątpliwie zaszły i zachodzą w kierunku większego równouprawnienia płci, znajdują niewielkie odbicie we współczesnej polszczyźnie. Oznacza to, iż pod tym względem język nie nadąża za przemianami obyczajowo-społecznymi i wykazuje tendencję do pewnego skostnienia oraz zachowawczości [Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2005: 56].

Zaprojektowane przez autorów treści językowo-kulturowe w podręcznikach przedstawiają określoną wiedzę o języku i kulturze, która, choć uwzględnia aspekty socjolingwistyczne i socjokulturowe, może być naznaczona ową zachowawczością w sposób nieuświadomiony przez twórcę.

Przekazywany na różnych poziomach przedstawiania obraz relacji między płciami jest jednym z niezwykle istotnych aspektów językowego obrazu świata. Jak przedstawiane są w podręcznikach postaci kobiece (i męskie): stereotypowo?, zgodnie z widzeniem potencjalnych odbiorców?, zgodnie z obrazem rzeczywistości wyłaniającym się z badań zwłaszcza socjologicznych?, z punktu widzenia autora podręcznika? Za podstawę analizy wizerunków kobiet posłużyły trzy popularne francuskie i polskie podręczniki, przeznaczone do nauki języka na różnym poziomie [Hugot, Kizirian, Waendenries i in. 2012; Girardet i Gibbe 2010; Brillant, Bazou, Racine i in. 2010; Burkat i Jasińska 2010; Stempek i Stelmach 2012; Dembińska i Małycka 2010], w szczególności teksty z dialogów, ćwiczeń gramatycznych, ćwiczeń na rozumienie ze słuchu, także zdjęcia, rysunki, różne teksty kultury i teksty użytkowe zamieszczone w tychże podręcznikach: eseje, wywiady, opowiadania, listy, relacje.

Kobiece wizerunki w podręcznikach francuskich prezentują nowoczesne podejście do kwestii ról związanych z płcią, charakteryzuje je różnorodność oraz wielopłaszczyznowość. W przeciwieństwie do francuskich, polskie reprezentacje kobiet nacechowane są stereotypowo i jedynie w kilku miejscach naznaczone nowoczesnością. Podstawowe różnice znajdujemy w sposobie przedstawiania kobiet w sferze zawodowej. Obraz wyłaniający się z francuskich podręczników to wizerunek kobiet silnych, niezależnych i odnoszących sukcesy w pracy. Są spełnione, zadowolone z życia, kochają pracę: „Je suis architecte et j’adore mon travail. Je suis très indépendante. Alice, 35 ans” / „Jestem architektem i uwielbiam swoją pracę. Alice, 35 lat” [Hugot, Kizirian, Waendenries i in. 2012: 66]; „Je suis directrice de la communication dans une société d’informatique” / „Jestem dyrektorem ds. komunikacji w firmie informatycznej” [Hugot, Kizirian, Waendenries i in. 2012: 174]; „Léa, excellente dans son travail, a été promue” / „Léa doskonała w swojej pracy, dostała awans” [Brillant, Bazou, Racine i in. 2010: 150]; „Je suis très heureuse car les électeurs m’ont fait confiance” / „Jestem bardzo szczęśliwa, ponieważ wyborcy mi zaufali” [Girardet i Gibbe 2010: 158]. Co więcej, kobiety wykonują prace, które tradycyjnie uznawane są za typowo męskie – są dyrektorkami, prezeskami, przewodniczącymi Parlamentu Europejskiego, astronautkami, strażakami⁴. P.G. Zimbardo i N.S. Coulombe pokazują, że „powoli acz pewnie znika

⁴ Oczywiście, w podręcznikach nie brakuje również reprezentacji kobiet w zawodach uznawanych za typowe żeńskie, takich jak: krawcowa, dziennikarka, sprzedawczyni, fryzjerka,

szklany sufit, umożliwiając tym samym zdolnym kobietom awans na same szczyty zarządzania. Praktycznie nie istnieją dziś zawody będące poza zasięgiem kobiet, gotowych pracować, by coś w nich osiągnąć” [Zimbardo i Coulombe 2015: 202].

Tymczasem w polskich podręcznikach kobiety wykonują zawody tradycyjnie uznawane za typowo kobiece lub – co gorsza – wcale nie pracują. Są najczęściej nauczycielkami, recepcjonistkami, sekretarkami, gospodyniami domowymi, bibliotekarkami, kelnerkami, sprzedawczyniami. Ukazywane są przede wszystkim w kontekstach domowych podczas wykonywania rutynowych obowiązków: „rano pani Joanna robi dla wszystkich śniadanie (...), przed południem (...) pracuje w domu (...), po południu (...) mąż jeszcze pracuje, a żona albo coś gotuje na obiad, albo pisze e-maile” [Stempek i Stelmach 2012: 75]. W polskich podręcznikach kobieca rola sprowadzana jest głównie do roli matki / żony. Kobiety najczęściej rezygnują z pracy ze względu na dzieci, ale również ze względu na swoich mężów: „Ona wychowuje dziecko. On za jej przyzwoleniem robi karierę w dużej, wymagającej firmie” [Burkat i Jasińska 2010: 66]; „Elżbieta nie pracuje, ponieważ nasza córka Ania jest bardzo mała” [Dembińska i Małycka 2010: 8.09]. Dodatkowo bycie matką / żoną niekiedy wyklucza osiągnięcie zawodowego sukcesu:

Dziennikarka: A więc chcesz odnieść sukces?

Majka: Tak, planuję sukces. Wiem, że robię karierę, bo jestem zdeterminowana i mam dużą motywację.

Dziennikarka: A rodzina? Wyjdiesz za mąż?

Majka: Nie wiem, mam nadzieję, że wyjdę za mąż i będę miała dzieci. Zobaczymy. Może będę miała dużego psa, i będę podróżować [Burkat i Jasińska 2010: 176].

K. Dzwonkowska-Godula pokazuje, że tradycyjne postrzeganie roli matki prowadzi do wyidealizowanego obrazu kobiety. Przekonanie, że:

w pierwszych latach życia dziecka opieka nad nim nie powinna być powierzana innym osobom, bo matki z jej naturalną umiejętnością odczytywania dziecięcych potrzeb i wiedzą, co jest dla dziecka najlepsze, nie da się tak po prostu zastąpić. Przekonane są o tym same kobiety, które nie mogąc zajmować się dziećmi przez 24 godziny na dobę w związku z aktywnością zawodową, mają poczucie winy [Dzwonkowska-Godula 2015: 60].

W analizowanych podręcznikach do nauczania języka polskiego znajdujemy odzwierciedlenie tych przekonań: „Przez 12 lat pracowałam jako sekretarka prezesa dużej firmy w Pszczynie. Nie bardzo lubiłam tę pracę, ale zarabiałam dużo

gospodyni domowa. Jednak autorzy podręczników starają się, aby tzw. zawody męskie były reprezentowane przez kobiety w większym stopniu niż dotychczas, dlatego też umieszczają kobiety na szczytach hierarchii zawodowej, by pokazać tym samym, że zmiany w kwestii ról płciowych w społeczeństwie francuskim są odzwierciedlane w wykreowanej podręcznikowej rzeczywistości.

pieniędzy i nie chciałam nic zmieniać w moim życiu. Kiedy 7 lat temu urodziłam dziecko (...) musiałam zrezygnować z pracy” [Burkat i Jasińska 2010: 150]; „moja praca jest ważna (...), minusy (...) moje dzieci są już duże, ale chciałabym mieć więcej czasu dla rodziny” [Burkat i Jasińska 2010: 15]. Polskie kobiety rozdarte między pracą a rodziną nie mają już czasu dla siebie ani swoich zainteresowań. Odwrotnie jest w przypadku wizerunków kobiet we francuskich podręcznikach. Wyznacznikiem spełnionego życia nie jest już tylko dobra praca czy posiadanie rodziny. Ważny jest także osobisty rozwój, z którym łączą się życiowe pasje, będące odskocznią od codziennej rutyny: „Elles ont un mari, des enfants, un travail, des copines (...), mais cela ne suffit pas à remplir leur vie. Elles ont aussi un jardin secret, une passion qui leur permet de s'épanouir d'avantage” / „Mają męża, dzieci, pracę, przyjaciółki (...), ale to nie wystarczy, aby wypełnić swe życie. Mają też tajemnicę, pasję, która pozwala im bardziej rozkwitnąć” [Girardet i Gibbe 2010: 90]; „Dans mon métier, il m'arrive d'enchaîner des nuits blanches, de sauter des déjeuners (...) qu'on ne se méprenne pas: j'adore mon travail. Mais j'ai besoin de cet espace complètementaire à moi, c'est vital” / „W mojej pracy zdarza mi się spędzać kilka białych nocy z rzędu, nie jeść śniadań (...), nie zrozumcie źle: uwielbiam moją pracę. Jednak potrzebuję tej dodatkowej przestrzeni dla siebie, to witalne” [Girardet i Gibbe 2010: 90–91].

Rodzina wraz z jej wartościami znajduje się w centrum podręcznikowych opisów relacji damsko-męskich. Francuscy autorzy przełamują stereotypowe wyobrażenia na temat rodziny, pokazując jej współczesne modele. W analizowanych podręcznikach odnajdujemy przykłady samotnych matek, wielokrotnych rozwódek, kobiet singielek lub będących w nieformalnych związkach: „Le code civil affirme qu'un enfant a besoin de ses deux parents, mais on considère normal qu'une femme seule peut adopter un enfant” / „Kodeks cywilny stanowi, że dziecko potrzebuje obojga rodziców, ale przyjmuje się za normalne, że samotna kobieta może adoptować dziecko” [Dollez i Pons 2007: 35]; „Elle est heureuse depuis qu'elle rencontré son troisième mari” / „Ona jest szczęśliwa, odkąd spotkała swojego trzeciego męża” [Brillant, Bazou, Racine i in. 2010: 132]. Tymczasem autorzy polskich podręczników w zasadzie przedstawiają wyłącznie tradycyjny model rodziny⁵, na który składa się para małżonków oraz dziecko lub ich dwójka. Kobieta w rodzinie stoi na straży tradycyjnych wartości, jej zadaniem jest dbanie o dom, dzieci i męża: „Do moich domowych obowiązków należy sprzątanie, które bardzo lubię, i pranie, którego niestety nie lubię (...), ale moim ulubionym zajęciem jest malowanie portretów moich dzieci”; „do moich domowych obowiązków domowych należy przede wszystkim wychowywanie wnuków, poza tym codziennie przygotowuję kolację dla całej rodziny. Lubię też prasować” [Burkat i Jasińska 2010: 181]. Badania P.G. Zimbardo i N.S. Coulombe pokazały, że współcześnie długotrwałe monogamiczne związki są postrzegane raczej jako ogranicze-

⁵ W eksplorowanym materiale można znaleźć pojedyncze przykłady kobiet samotnie wychowujących dzieci lub po rozwodzie. Jednak to najczęściej mężczyźni zenią się ponownie, podczas gdy kobiety zostają same z dziećmi.

nie wolności i niezależności oraz jako poświęcenie własnych pasji i celów w imię czegoś, co i tak prędzej czy później zakończy się rozwodem [Zimbardo i Coulombe 2015: 86]. Co więcej, „niektóre dzieci są przekonane, że stanowią jeden z powodów rozpadu związku swoich rodziców i unikają posiadania własnych dzieci w nadziei na uchronienie potencjalnych pociech przed bólem, którego same doświadczyły” [Zimbardo i Coulombe 2015: 86]. Takie przekonanie spowodowało, że obecnie zarówno kobiety, jak i mężczyźni niechętnie zakładają rodzinę, raczej wybierają jej alternatywne modele.

Wyłaniający się z przeprowadzonych analiz portret kobiet pokazuje, że kobiecy stereotyp (mimo że współcześnie kobiety posiadają cechy tradycyjnie postrzegane jako męskie) wciąż powielany jest w polskich podręcznikach. Różnica w prezentowaniu kobiet w polskich i francuskich podręcznikach wynika z przypisywania kobietom atrybutów o nacechowaniu neutralnym w miejsce jednoznacznego kategoryzowania poszczególnych cech jako specyficznych dla danej płci. Maskulinizacja wizerunku kobiety jest integralną częścią kulturowych (ale też językowych) treści w podręcznikach francuskich, co jest dowodem na to, że prezentowane w nich portrety kobiet są odzwierciedleniem aktualnych zachowań społecznych i nowoczesnego podejścia do kwestii ról związanych z płcią z kolei powielane w podręcznikach polskich wizerunki kobiet zakłamują współczesny obraz płci. Jak podkreśla Dzwonkowska-Godula: „analiza nowoczesnego modelu kobiecości i macierzyństwa pokazuje, że do najistotniejszych zmian w stosunku do modelu tradycyjnego należą: brak nakazu macierzyństwa, podmiotowość w decydowaniu o sobie, w tym o własnej tożsamości, oraz zasada równości płci w różnych sferach życia publicznego” [Dzwonkowska-Godula 2015: 83]. Portretowane kobiety w podręcznikach do nauczania języka polskiego nie mają cech, które podkreślałyby te zmiany – nie są silnymi osobowościami, nie wyrażają swoich opinii wprost ani indywidualnych potrzeb. Uwikłane w tradycję – nie wykraczają poza stereotypowy zestaw narzucanych ról społecznych. Warto zatem odtabuizować te obszary kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego, w których kobietę charakteryzować będzie nowoczesne podejście do kwestii płci.

Bibliografia

1. Achteлик A., 2013, *Dialog kultur – kultura polska a lokalność*, w: Achteлик A., Tambor J., red., *Sztuka to rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*, t. 3, Katowice.
2. Benedict R., 2008, *Wzory kultury*, Warszawa.
3. Brillant C., Bazou V., Racine R., Schenker J.-C., 2010, *Le nouvel édito*, Paris.
4. Burkat A., Jasińska A., 2010, *Hurra!!! Po polsku 2*, Kraków.
5. Butler J., 2008, *Uwikłani w płęć*, Warszawa.
6. *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, 2003, tłum. W. Martyniuk, Warszawa.
7. Dąbrowska A., 1998, *Czy istnieje w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców wyraźny obraz Polski i Polaków? (Próba znalezienia stereotypów)*, w: Anusiewicz J., Bartmiński J., red., *Język a kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Wrocław.
8. Dembińska K., Małyska A., 2010, *Start 1*, Warszawa.

9. Dollez C., Pons S., 2007, *Alter ego B2*, Paris.
10. Dzwonkowska-Godula K., 2015, *Tradycyjnie czy nowocześnie? Wzory macierzyństwa i ojcostwa w Polsce*, Łódź.
11. Garncarek P., 2006, *Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Warszawa.
12. Girardet J., Gibbe C., 2010, *Echo B2 méthode de français*, Baume-les-Dames.
13. Hugot C., Kizirian V.M., Waendenries M., Berhet A., Daill E., 2012, *Alter ego+*, Paris.
14. Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J., 2005, *Lingwistyka płci: Ona i on w języku polskim*, Lublin.
15. Mandal E., 2003, *Kobiecość i męskość. Popularne opinie a badania naukowe*, Warszawa.
16. Piętkowa R., 2007, *Językowy obraz świata i stereotypy a nauczanie języka polskiego*, w: Ahtelik A., Tambor J., red., *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, Katowice.
17. Pinker S., 2009, *Paradoks płci*, Warszawa.
18. Próchniak W., 2012, *Poetyckie obrazy polskiej kultury*, w: Zarzycka G., red., *Glottodydaktyka polonistyczna a lingwistyka kulturowa*, Łódź.
19. Stemppek I., Stelmach A., 2012, *Polski, krok po kroku*, Kraków.
20. Zimbardo P. G., Coulombe N. S., 2015, *Gdzie ci mężczyźni?*, Warszawa.

Woman embroiled in tradition or modernity? Women's portraits presented in the manuals for teaching Polish and French as foreign languages

Areas in which women are usually represented in Polish didactic materials refer to traditionally conceived gender roles. The authors of these textbooks do not take into account (or do so to a small extent) the approach to gender equality and contemporary behaviour patterns functioning in society and culture. This article presents different ways of picturing women in selected textbooks for teaching Polish and French as foreign languages, which ones emphasize the differences in portraying gender in Polish and French culture. Taking into account these differences should have significant consequences for the design of new textbooks for teaching Polish as a foreign language.

Key words: woman, teaching foreign languages, Polish language, French language, gender roles.

БІБЛІОГРАФІЇ

BIBLIOGRAFIE

Ольга Филипець

**Львівський національний університет імені Івана Франка
(Україна)**

**BIBLIOGRAFIA PODRĘCZNIKÓW I POMOCY
DYDAKTYCZNYCH DO NAUKI JĘZYKA POLSKIEGO
WYDANYCH NA UKRAINIE
W LATACH 2001–2017**

Podręczniki i pomoce dydaktyczne adresowane do szerokiego odbiorcy

1. Андрущенко І. Польська мова в малюнках. – Київ, 2015 (вид. 1), 2017 (вид. 2).
2. Войцева О. Відкрий таємниці польської мови. – Чернівці, 2016.
3. Гончаренко Л., Пацеевська О. Вивчаємо польську мову і Польщу. – Київ, 2005.
4. Готтери Н. Польський язык: Полный курс для начинающих. – Киев, 2005.
5. Єрмола В. Польська мова: початковий курс. – Київ, 2015.
6. Жебровська О. Польська за 6 тижнів. – Київ, 2017.
7. Ковальська Є. Жива граматики польської мови. – Харків, 2017.
8. Ковальська М. Польська мова за 4 тижні: інтенсивний курс польської мови. – Тернопіль, 2010.
9. Ковальська М. Польська мова за 4 тижні. Рівень 2. – Тернопіль, 2013.
10. Кравчук А. Польська вимова з елементами правопису. Для українців, що вивчають польську мову. – Київ, 2015.
11. Кравчук А. Польська граматики в таблицях: Посібник. – Київ, 2018.
12. Кравчук А. Польська мова. Граматики з вправами. – Київ, 2015 (вид. 1), 2016 (вид. 2).
13. Кравчук А., Ковалевський Є. Jestem stąd. Підручник з польської мови. – Львів, 2013.
14. Левицкая Г., Левицкий Р. Самоучитель польского языка. Практический курс. – Киев, 2004.
15. Левицька Г., Левицький Р. Самовчитель польської мови. Практичний курс. – Київ, 2011.
16. Лобас Н. Польська мова. Стислий курс граматики. – Тернопіль – Харків, 2017.
17. Лобас Н. Mów po polsku. Розмовляй польською. – Тернопіль, 2010.
18. Лобас Н. Oto jest polska. Матеріали для підготовки до співбесіди на Карту Поляка. – Тернопіль, 2018.
19. Місяць Н. Польська мова для українців. – Житомир, 2006.
20. Мاستиляк В. Napiszmy to po polsku. Напишімо це польською. – Тернопіль, 2015 (вид. 1), 2017 (вид. 2).

21. Слюсар О. Польська мова. Навчальний посібник. – Чернівці, 2009 (вид. 1), 2011 (вид. 2), 2015 (вид. 3).
22. Biłeńska-Swystowycz Ł., Jarmoluk M., Kowalewski J. Polski coraz bliżej. Kurs języka polskiego dla początkujących. – Czerniowce, 2013 (wyd. 1), 2014 (wyd. 3), 2016 (wyd. 3).
23. Bondarczuk N., Markiewicz D. Łatwo mówimy po polsku. – Tarnopol, 2014.
24. Kowalewski J. Myślę po polsku. – Drohobycz, 2008.

Podręczniki akademickie i pomoce dydaktyczne dla studentów

25. Аскерова І. Польська мова: поглиблений практичний курс граматики (Іменник та прикметник). – Київ, 2010.
26. Бабич Н., Бучко Д., Скаб М. Польська мова: Навчальний посібник (для студентів філологічного факультету). – Чернівці, 1998.
27. Беляєва І., Пелехата О. Морфологічний практикум (частини мови) з сучасної польської мови. – Івано-Франківськ, 2008.
28. Дучкіна С. Польська мова. Методичні вказівки до вивчення курсу для студентів зі спеціальності „Банківська справа. Фінанси”. – Харків, 2008.
29. Дучкіна С. Польська мова. Методичні вказівки до вивчення курсу для студентів зі спеціальності „Менеджмент туристичної індустрії”. – Харків, 2009.
30. Васейко Ю. Практичний курс польської мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів спеціальності „Мова та література (польська)”. – Луцьк, 2011.
31. Войцева О. Польська мова. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Чернівці, 2010.
32. Глушук О., Замула І., Романчук В. Польська мова. Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. – Житомир, 2005.
33. Дворницька Н. Лінгвокраїнознавство Польщі. Навчально-методичний посібник. – Кам’янець-Подільський, 2018.
34. Дем’яненко Н. Матеріали до спецкурсу „Польська фразеологія”. Навчальний посібник. – Київ, 2005.
35. Дем’яненко Н. Порівняльне вивчення польської та української фразеології. Навчальний посібник з курсу „Порівняльне вивчення слов’янської фразеології”. – Київ, 2012.
36. Зволінський В. Практикум з граматики польської мови. Іменні частини мови і прислівники. Навчальний посібник. – Миколаїв, 2007.
37. Іваночко Г., Білоган І. Морфологія польської мови. Частини мови (Частина І). – Дрогобич, 2016.
38. Іваночко Г., Грабинська Л., Манько Р. Практикум з польської мови (Частина ІІ). Навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки „Педагогічна освіта”. – Дрогобич, 2012.
39. Іваночко Г., Грабинська Л., Манько Р. Практикум з польської мови (Частина ІІІ). – Дрогобич, 2013.
40. Іваночко Г., Машненко М. Навчально-методичний посібник „Сучасна польська мова. Фонетика. Практикум”. – Дрогобич, 2015.

41. Карашук Г. Сучасна польська мова. Словотвір. Тестові завдання для студентів спеціальності „Мова та література (польська)”. – Луцьк, 2008.
42. Кравчук А. *Leksykologia i kultura języka polskiego / Лексикологія і культура польської мови.* – Т. 1: *Leksykologia, frazeologia, leksykografia / Лексикологія, фразеологія, лексикографія: Підручник.* – Київ, 2011 (вид. 1), 2017 (вид. 2).
43. Кравчук А. *Leksykologia i kultura języka polskiego / Лексикологія і культура польської мови.* – Т. 2: *Kultura języka / Культура мови: Підручник.* – Київ, 2011 (вид. 1), 2017 (вид. 2).
44. Кравчук А. *Morfologia współczesnego języka polskiego (Fleksja).* – Cz. 1. / Морфологія сучасної польської мови (словозміна). – Ч. 1. – Львів, 2007.
45. Кравчук А. Польська мова – українцям. Іменна словозміна з елементами синтаксису. – Львів, 2008.
46. Кравчук А. Польський іменник та прикметник: словозміна. Посібник. – Львів, 2005.
47. Кравчук А. Тестові завдання з лексикології сучасної польської мови для студентів IV курсу слов'янського відділення. – Львів, 2001.
48. Кравчук А. Тестові завдання з морфології сучасної польської мови для студентів II курсу слов'янського відділення. – Львів, 2001.
49. Кравчук А. Читаємо польською, або Практична фонетика польської мови. – Львів, 2005.
50. Кравчук А., Ковалевський Є. Методика викладання польської мови. Мова і культура в полоністичній дидактиці в Україні. – Київ, 2017.
51. Лисенко О. Дидактичний супровід вивчення курсу „Польська мова” для студентів спеціальності „Туризм” та „Готельно-ресторанна справа”. – Івано-Франківськ, 2011.
52. Лисенко О. Методичний супровід викладання польської мови на спеціальності „Туризм” і „Готельне господарство”. – Івано-Франківськ, 2011.
53. Лисенко О. Навчальний посібник „Практичний курс граматики сучасної польської мови”. – Івано-Франківськ, 2013.
54. Лисенко О. Навчально-методичний посібник „Основи практичної фонетики, орфоєпії та граматики сучасної польської мови (для студентів заочної форми навчання)”. – Івано-Франківськ, 2013.
55. Лисенко О. Навчально-методичний посібник „Практична фонетика та орфоєпія сучасної польської мови”. – Івано-Франківськ, 2013.
56. Лисенко О. Практикум з польської мови (методика формування і діагностування рівня знань студентів). – Івано-Франківськ, 2015.
57. Литвин І. Зіставна фонетика української, російської та польської мов. Навчальний посібник. – Черкаси, 2018.
58. Макар Ю., Макар В., Струтинський В. Польська мова. Посібник для студентів-міжнародників вищих навчальних закладів. – Чернівці, 2005.
59. Образ О. Польська мова для економістів. Навчальний посібник. – Київ, 2009.
60. Онищук М. Основи військового перекладу (польська мова): навчальний посібник. – Київ, 2013.
61. Петрухін В., Скопіна І., Малік О. Військовий переклад. Польська мова. Навчальний посібник. – Львів, 2012.

62. Практикум з польської мови / Уклад. О.Ф. Слюсар., Т.Д. Івасютин. – Чернівці, 2011.
63. Пучковський Ю. Польська мова: практичний курс. Посібник для студентів гуманітарних спеціальностей. – Київ, 2007 (вид. 1), 2008 (вид. 2), 2013 (вид. 3).
64. Слюсар О. Польська мова: посібник для студентів-міжнародників. – Чернівці, 2007.
65. Совтис Н. Ділова польська мова: зразки та правила укладання документів. – Рівне, 2012.
66. Совтис Н. Тексти для читання з польської мови. – Рівне, 2011.
67. Сухарева С. Тексти для індивідуального читання: методичні рекомендації. – Луцьк, 2010.
68. Сухарева С. Тести для самостійної роботи з польської мови як мови спеціальності для студентів III–IV курсів факультету міжнародних відносин. – Луцьк, 2010.
69. Хім'як В. Już coś potrafię. Матеріали до вивчення курсу сучасної польської мови для студентів гуманітарних факультетів. – Львів, 2003.
70. Черниш Т. Czasowniki w języku polskim (методична розробка). – Київ, 2003.
71. Черниш Т. Вправи з польської фонетики (методична розробка). – Київ, 2003.
72. Черниш Т. Нариси зі слов'янської порівняльно-історичної лексикології та етимології. Навчальний посібник. – Київ, 2010.
73. Яковенко Л. Конспект лекцій з дисципліни „Лексикологія польської мови”. – Одеса, 2013.
74. Dowżok T. Składnia i interpunkcja współczesnego języka polskiego (cz. I). – Київ, 2016.
75. Łazarowycz O. Ortografia i ortofonia języka polskiego. Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету зі спеціальності „Польська мова і література”. – Івано-Франківськ, 2002.
76. Łazarowycz O. Ortografia języka polskiego. Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету зі спеціальності „Польська мова і література”. – Івано-Франківськ, 1999 (wyd. 1), 2001 (wyd. 2).
77. Нероп-Ајдасчы Л. Polska etnolingwistyka kognitywna. Pomoc dydaktyczna. – Kijów, 2007.
78. Obraz O. Język polski z turystycznego zakresu. – Kijów, 2012.
79. Pacejewska O., Priskoka O., Gonczarenko L. Podręcznik – pomoc dydaktyczna do nauki języka polskiego z ćwiczeniami. – Kijów, 2002.

**Podręczniki i pomoce dydaktyczne dla szkół ogólnokształcących
z ukraińskim językiem wykładowym**

80. Збірник навчально-методичних матеріалів до уроків польської мови у 5 класі / Уклад. Л.М. Бондарук., Л.М. Щерба., А.О. Станько-Присяжнюк. – Луцьк, 2014.

81. Ксьонжек-Замлевська М., Мацькович М., Янушкевіч Б. Польська мова для позашкільних навчальних закладів. Методичний посібник для вчителя. – Дрогобич, 2014.
82. Мاستиляк В. Czytaj i ćwicz. Книжка для читання польською мовою. 5 клас (перший рік навчання). – Тернопіль, 2016.
83. Мастиляк В. Czytaj i ćwicz. Книжка для читання польською мовою. 6 клас (другий рік навчання). – Тернопіль, 2017.
84. Мастиляк В. Czytaj i ćwicz. Книжка для читання польською мовою. 7 клас (третій рік навчання). – Тернопіль, 2017.
85. Мастиляк В. Czytaj i ćwicz. Книжка для читання польською мовою. 8 клас (четвертий рік навчання). – Тернопіль, 2017.
86. Мастиляк В. Czytaj i ćwicz. Книжка для читання польською мовою. 9 клас (п'ятий рік навчання). – Тернопіль, 2017.
87. Могила О. Польська мова: підручник для курсів за вибором і факультативів загальноосвітніх шкіл. – Київ, 1994.
88. Романик Л. Підручник з польської мови для 1 класу загальноосвітніх шкіл. – Дрогобич, 2013.
89. Bięńka-Swystowycz Ł., Kowalewski J., Jarmoluk M. Język polski. Podręcznik dla klasy 5 szkół ogólnokształcących (1. rok nauczania). – Czerniowce, 2013.
90. Bięńka-Swystowycz Ł., Kowalewski J., Jarmoluk M. Język polski (2. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. Podręcznik dla klasy 6 dla szkół ogólnokształcących. – Czerniowce, 2014.
91. Bięńka-Swystowycz Ł., Kowalewski J., Jarmoluk M. Język polski (3. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. Podręcznik dla klasy 7 dla szkół ogólnokształcących. – Czerniowce, 2015.
92. Bięńka-Swystowycz Ł., Jarmoluk M., Ślusar O. Język polski (4. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. Podręcznik dla klasy 8 dla szkół ogólnokształcących. – Czerniowce, 2016.
93. Bięńka-Swystowycz Ł., Kowalewski J., Jarmoluk M. Język polski (5. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. Podręcznik dla klasy 9 dla szkół ogólnokształcących. – Czerniowce, 2017.
94. Wojcewa H., Buczacka T. Język polski. Podręcznik dla klasy 4 szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. – Czerniowce, 2015.
95. Wojcewa H., Buczacka T. Język polski (6. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. Podręcznik dla klasy 6 dla szkół ogólnokształcących. – Czerniowce, 2014.
96. Wojcewa H., Buczacka T. Język polski (7. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. Podręcznik dla klasy 7. dla szkół ogólnokształcących. – Czerniowce, 2015.
97. Wojcewa H., Buczacka T. Język polski (8. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. Podręcznik dla klasy 8. dla szkół ogólnokształcących. – Czerniowce, 2016.
98. Wojcewa H., Buczacka T. Język polski (9. rok nauczania) dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym. – Czerniowce, 2017.

**Podręczniki i pomoce dydaktyczne dla szkół ogólnokształcących
z polskim językiem wykładowym**

99. Борецький М., Яскевич К., Трофимович Н. Польська мова: Підручник для 5 класу шкіл із польською мовою навчання. – Львів, 1995.
100. Іванова М. Польська мова: Збірник переказів для державної підсумкової атестації в 11 класі для загальноосвітніх навчальних закладів з польською мовою навчання. – Дрогобич, 2011.
101. Лебедь Р. Польська мова: Збірник диктантів для державної підсумкової атестації у 9 класі для загальноосвітніх навчальних закладів з польською мовою навчання. – Дрогобич, 2011.
102. Czyrwa E., Starak T. Język polski dla klas 8–9. – Lwów, 1996.
103. Iwanicka E., Słobodiana I., Lebiedź R. Język polski. Podręcznik dla klasy 3. ogólnokształcących szkół z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2013.
104. Iwanicka E., Słobodiana I., Lebiedź R. Język polski. Podręcznik dla klasy 4. ogólnokształcących szkół z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2015.
105. Iwanowa M. Język polski. Podręcznik dla klasy 5. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2005.
106. Iwanowa M. Język polski. Podręcznik dla klasy 6. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2006.
107. Iwanowa M. Język polski. Podręcznik dla klasy 7. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2007.
108. Iwanowa M. Język polski. Podręcznik dla klasy 8. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2008.
109. Iwanowa M. Język polski. Podręcznik dla klasy 9. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2009.
110. Iwanowa M. Język polski. Podręcznik dla klasy 10. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2010.
111. Iwanowa M. Język polski. Klasa 11. Podręcznik dla szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2011.
112. Iwanowa M., Iwanowa-Chmiel T. Język polski. Podręcznik dla klasy 5. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2013.
113. Iwanowa M., Iwanowa-Chmiel T. Język polski. Podręcznik dla klasy 6. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2014.
114. Iwanowa M., Iwanowa-Chmiel T. Język polski. Podręcznik dla klasy 7. ogólnokształcących szkół z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2015.
115. Iwanowa M., Iwanowa-Chmiel T. Język polski. Podręcznik dla klasy 8. ogólnokształcących szkół z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2016.
116. Iwanowa M., Iwanowa-Chmiel T. Język polski. Podręcznik dla klasy 9. ogólnokształcących szkół z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2017.
117. Jaskiewicz K. Język polski. 3 klasa. – Kijów – Lwów, 1992.
118. Lebiedź R., Iwanicka E., Słobodiana I. Czytanka. Język polski dla klasy 2. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2012.
119. Lebiedź R., Iwanicka E., Słobodiana I. Elementarz. Język polski dla klasy 1. szkół ogólnokształcących z polskim językiem nauczania. – Lwów, 2012.

Rozmówki

120. Будняк Д., Панько Т. Польсько-український розмовник. – Львів, 1994.
121. Кайдан Н. Розмовник українсько-польський. – Донецьк, 2009.
122. Кайдан Н. Розмовник українсько-польський. – Київ, 2017.
123. Ландовські А., Ландовські З. Українсько-польський найповніший розмовник. *Wielkie rozmówki ukraińsko-polskie*. – Київ, 2003.
124. Мастиляк В. Українсько-польський розмовник. – Тернопіль, 2016.
125. Польська мова: українсько-польський розмовник і словник / Ред. Є. Мезенцева. – Харків, 2013.
126. Таланов О. Українсько-польський розмовник. – Київ, 2009 (вид. 1), 2011 (вид. 2), 2013 (вид. 3), 2015 (вид. 4), 2016 (вид. 5).
127. Українсько-польський розмовник / Ред. В.М. Русанівський. – Київ, 2011.
128. Цихоцька А. Русско-польський разговорник. – Одеса, 2008.
129. Шишкіна Н. Говоримо польською. Українсько-російсько-польський розмовник для ділової людини. – Київ, 1995.

Słowniki

130. Англо-польсько-російсько-український словник з хімії / Уклад. М. Братичак, М. Гагін, О. Лазорко. – Львів, 2006.
131. Англо-польсько-російсько-український словник з хімії та технології переробки нафти / Уклад. М. Братичак, І. Ромашко, Б. Жмудзінська-Журек. – Львів, 2004.
132. Англо-німецько-польсько-український словник з хімії та технології полімерів / Уклад. М. Братичак, Г. Броза, О. Астахова. – Львів, 2009.
133. Андрущенко І. Польсько-український, українсько-польський словник. – Київ, 2017.
134. Базовий словник польсько-український, українсько-польський / Ред. В. Бусел. – Харків, 2013.
135. Василюк А., Танась М. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). – Ніжин, 2013.
136. Домагальські С. Великий польсько-український, українсько-польський словник термінології сучасного бізнесу. – Тернопіль, 2010.
137. Домагальські С. Практичний польсько-російсько-український словник з індексами російських і українських термінів. – Тернопіль, 2012.
138. Житар У., Пікуль С., Попов Є. Польсько-український словник. – Київ, 2010.
139. Корсовецька Р., Сухомлинов О. Російсько-польсько-український словник-довідник ділової лексики. – Донецьк, 2006.
140. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки. – Харків – Дрогобич, 2017.
141. Косован О., Вітушинська Н., Мастиляк В. Мої перші польські слова. Ілюстрований тематичний словник для дітей 4–7 років. – Тернопіль, 2016.
142. Краткий учебный словарь экономических терминов: русско-немецко-польский / Уклад. В. Дубичинский, С. Лаудин, Й. Лешкович. – Харьков, 2015.

143. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь. – Львів, 2011.
144. Лещій Н. Російсько-українсько-польський словник з гідравліки, сантехніки та механіки рідин і газів. – Львів, 2002.
145. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова. – Київ, 2011.
146. Лучик А., Антонова О. Польсько-український словник еквівалентів слова. – Київ, 2013.
147. Макар Ю., Слюсар О. Словник українсько-польський, польсько-український. – Чернівці, 2015.
148. Масний З. Словник стоматологічний польсько-український і українсько-польський. – Львів, 2001.
149. Мастияк В. Мій словник з польської мови. 1–4 класи. – Тернопіль, 2015.
150. Паламарчук О., Стрельчук Г., Черниш Т. Польсько-український словник лінгвістичної термінології. – Київ, 2003.
151. Паламарчук О., Стрельчук Г., Черниш Т. Українсько-польський словник лінгвістичної термінології. – Київ, 2004.
152. Польсько-російсько-український словник / Уклад. С.Й. Левінська, Т.В. Старак. – Київ – Львів, 1991.
153. Польсько-російсько-український словник / Уклад. С.Й. Левінська, Т.В. Старак. – Київ, 1992.
154. Польсько-український лексико-тематичний словник. Навчальний посібник з дисципліни „Польська мова” для студентів 1 курсу / Уклад. О. Войцева. – Одеса, 2016.
155. Польсько-український, українсько-польський словник. Лексичний мінімум школяра / Уклад. Н. Ткачова. – Тернопіль, 2010.
156. Польсько-український, українсько-польський словник. Моя кишенькова книжечка / Уклад. Н. Ткачова. – Тернопіль, 2015.
157. Польсько-український, українсько-польський словник для учнів загальноосвітніх шкіл / Уклад. Н. Ткачова. – Київ, 2012.
158. Польсько-український, українсько-польський словник / Ред. В. Бусел. – Київ, 2016.
159. Польсько-український, українсько-польський словник / Уклад. А. Малецька., З. Ландовські. – Київ, 2004.
160. Польсько-український, українсько-польський словник / Уклад. Д.В. Бачинський, А.В. Задніпряна, М.М. Хотинська. – Київ, 2003.
161. Польсько-український та українсько-польський словник / Уклад. Д.В. Бачинський, А.В. Задніпряна, М.М. Хотинська. – Київ, 2012.
162. Польсько-український, українсько-польський словник / Уклад. Н. Ткачова. – Київ, 2014.
163. Польсько-український, українсько-польський словник / Уклад. Н. Ткачова. – Тернопіль, 2012.
164. Польсько-український, українсько-польський словник + граматика / Уклад. О. Мазур. – Донецьк, 2009.

165. Pięper Я., Демська-Кульчицька О. Українсько-польський тематичний словник. – Львів, 2007.
166. Слова навколо мене: ілюстрований словник англійською, німецькою, польською, українською та російською мовами / Уклад. О. Мазур. – Київ, 2016.
167. Словник польсько-український, українсько-польський: 120 000 слів та словосполучень / Уклад. О. Мазур. – Донецьк, 2011.
168. Таланов О. Польсько-український, українсько-польський словник. – Київ, 2016.
169. Топ 1000 слів: польський язык / Ред. Е. Лемеш. – Київ, 2011.
170. Українсько-польський, польсько-український перекладний словник футбольних термінів / Уклад. Л. Левків, В. Хім'як. – Львів, 2012.
171. Українсько-польський, польсько-український словник термінології для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин / Уклад. Ж.В. Потапова. – Чернівці, 2008.
172. Українсько-польський, польсько-український словник термінології для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин / Уклад. Н.Б. Лосина. – Чернівці, 2009.
173. Українсько-польський, польсько-український словник / Уклад. М. Юрковський, В. Назарук. – Київ, 2003.
174. Українсько-польський словник. Polsko-ukraiński słownik / Уклад. Л.В. Біленька-Свистович, Л.І. Горбенко, Н.М. Заячківська. – Львів, 2004.
175. Українсько-польський тематичний словник жестової мови (для батьків та дітей). Ukraińsko-polski tematyczny słownik języka migowego (dla rodziców i dzieci) / Уклад. О. Бойчук, Т. Беспалько, С. Загоруйко. – Харків, 2010.
176. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів / Ред. І. Кононенко. – Київ, 2008.
177. Українсько-польський словник тематичної лексики / Ред. Ю.Г. Попсуєнко. – Київ, 2006.
178. Українсько-польський тематичний словник / Уклад. В. Бутевич, В. Карпенко. – Київ, 2008.
179. Українсько-польський тематичний словник / Уклад. В. Бутевич, В. Карпенко. – Київ, 2014.
180. Універсальний словник польсько-український, українсько-польський / Ред. Б. Будний. – Тернопіль, 2014.
181. Шнерх С. П'ятимовний словник інсталяційних термінів: російсько-українсько-польсько-англійсько-німецький словник. – Львів, 2007.
182. Яценко І. Українсько-польський, польсько-український термінологічний словник. Право. Фінанси. Економіка. Торгівля. – Київ, 2004.
183. Słownik polsko-ukraiński. Польсько-український словник / Уклад. С.Й. Левінська, Т.В. Старак. – Львів, 1998.
184. Słownik ortograficzny języka polskiego / Ułoż. K. Jaskiewicz, O. Jaskiewicz. – Lwów, 1998.
185. Słownik z zakresu geologii podstawowej, geologii naftowej, inżynierii środowiska, geofizyki / Red. L. Natkaniec-Nowak. – Kraków – Iwano-Frankiowski, 2015.

1000 КНИЖОК

**ПОКАЖЧИК
ПІДРУЧНИКІВ ТА ОКРЕМИХ ПОЛОНІСТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ДО 1939 р. ВИДАННЯ
У ФОНДІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Укладачі:

Леся КУПИН

Марина ОЛІЙНИК

Іванна ДАРЧУК

Літературний редактор:

Григорій ЧОПИК

Від укладачів

Упродовж 410-літньої історії Наукова бібліотека Львівського університету стала місцем збереження історичної пам'яті українського народу та національним книжковим сховищем світової науки та культури, зокрема й полоністики. З нагоди 200-ліття зародження полоністичних студій у Львівському університеті в рамках роботи міжнародної конференції „Полоністика у Львові – 200 років ідеї” (3–4 листопада 2017 року) у Науковій бібліотеці проведено симпозиум на тему „Історія підручників з польської мови”. Одним із результатів конференції була робота працівників бібліотеки із виявлення найдавніших підручників і наукових праць, присвячених польській мові, у фонді Наукової бібліотеки та укладення каталогу – покажчика підручників та окремих полоністичних досліджень до 1939 р. видання.

Матеріали в покажчику розташовані за чотирма історико-хронологічними періодами: I (до 1793 р.) – до Другого поділу Речі Посполитої, за яким українські землі ввійшли до Австрійської імперії, II (1794 – 1866) – українські землі у складі Австрійської імперії, III (1867 – 1918) – українські землі у складі Австро-Угорської імперії, IV (1919 – 1939) – українські землі у складі Другої Речі Посполитої. У межах хронологічних розділів позиції літератури розташовані за алфавітом авторів та назв творів.

До каталогу включено підручники, монографії, окремі тематичні збірники та статті, передруки, відбитки, присвячені вивченню та історії польської мови, наявні у фонді Наукової бібліотеки. Покажчик містить книги польською, німецькою, французькою, латинською, чеською, українською та російською мовами. Він укладений на основі рукописного каталогу Наукової бібліотеки, що становить значну наукову цінність. Весь матеріал переглянуто *de visu*. Каталог нараховує 1000 позицій літератури. Зазначимо, що в результаті історичних катаклізмів: воєн, пограбування чи свідомого знищення книг як антирадянських, Наукова бібліотека втратила чимало полоністичних праць, зокрема XVII ст., які були зафіксовані в каталозі книгозбірні.

Бібліографічні описи здійснено згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 „Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”. Укладачі часом відходили від ГОСТів, приймаючи відповідні рішення, аби максимально відобразити бібліографічні відомості видання. Матеріал подано зі збереженням повноти орфографічних даних. Здійснено також пошукову роботу з метою встановлення авторства, місць чи років видання твору. В описах вони подані у квадратних дужках.

Для полегшення користування бібліографією до неї додано допоміжні покажчики: іменний та покажчик місць видання творів друку. В іменному – наведено за алфавітом прізвища авторів, упорядників, редакторів і художників-ілюстраторів видання. Прізвища художників-ілюстраторів у покажчику виділені курсивом. У покажчику місць видання творів друку зазначено міста й населені пункти за алфавітом місць видання.

Видання призначене для полоністів, істориків науки, книгознавців, бібліотекарів та всіх, хто цікавиться культурним надбанням України.

Упорядники висловлюють удячність усім співробітникам Наукової бібліотеки Львівського університету, які сприяли підготовці публікації.

РОЗДІЛ I
Полоністичні матеріали у фонді Наукової бібліотеки
Львівського університету до 1793 р.

1. Ad quosdam Polonos diffidentes adhuc rebus patriis / [O. Kopczyński]. – [s.l.], 1792. – 21 s.
2. Alvari E. De Institutione grammatica. Libri tres / Emmanuelis Alvari. – Editio Nova Correctior. – Vilnae, 1783. – 204 s.
3. Alvari E. E Societate Jesu, De Institutione grammatica. Libri tres / Emmanuelis Alvari. – Sandomiriæ : Typis Collegii Societatis Jesu; Anno Domini, 1766. – 336, XXII s.
4. Alvari E. E Societate Jesu, De Institutione grammatica. Libri tres / Emmanuelis Alvari. – Calissii : Typus Collegii Societatis Jesu ; Anno Domini, 1777. – 473, XXXIII s.
5. Bielski J. Pro Institutione grammatica Emmanuelis Alvari oratio / J. Bielski. – [s. l.], 1746. – 24 s.
6. Grammatyka dla szkół narodowych na klasę I / [X. Onufrégó Kopczyńskiégó]. – [Wydanie II]. – [Warszawa] : [s.l.], 1780. – 210 s.
7. Grammatyka dla szkół narodowych na klasę II / [X. Onufrégó Kopczyńskiégó]. – Trzeci raz wydana. – [Warszawa] : [s.l.], 1784. – 280 s.
8. Grammatyka łacińska dla wygody uczących się w szkołach pobożnych. – Warszawa : Drukarnia J. K. Mci, Scholarum Piarum, 1776. – 272 s.
9. Kleczewski S. O początku, dawności, odmianach i wydoskonaleniu języka polskiego. Zdania / S. Kleczewski. – Lwów : W Drukarni J. K. M. i Bractwa Św. Trójcy, 1767. – 126 s.
10. Meniński F. M. Grammatica seu institution polonicæ lingvæ, in qua etymologia, syntaxis, et reliquæ partes omnes exacte tractantur, in usum exterorum edita, authore Francisco Mesgnien Lotharingo / Franciszek a Mesgnien Meniński. – Dantisci : Georgii Försteri, 1649. – 140 s.
11. Nowaczyński T. O prozody i harmonii języka polskiego / T. Nowaczyński. – Warszawa : Drukarnia J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1781. – 112 s.
12. Piotrowski M. L. Grammaticarum institutionum libri IV. Pro usu scholarum Novodvorscianarum in Alma Academia Cracoviensi / operâ et studio M. Lucae Piotrowski. – Cracoviae : Typis Collegii Majoris Universitatis Cracoviensis, 1773. – XVI, 296 s.
13. Piramowicz G. Wymowa i poezya dla szkół narodowych / G. Piramowicz. – Kraków : W Drukarni Szkoły Głównéy Koronnéy, 1792. – XIV, 403 s.
14. Przypisy do grammatyki na klasę drugą. – [s.l.], [1780]. – 230 s., tablica.
15. Styla A. Grammatika Polono-Italica abo sposob łacny nauczania się włoskiego języka krotko, gruntownie, choćby też i bez dyrekcyej nauczyciela ku pożytkowi Narodu Polskiego z różnych przedniejszych grammatykow z pilnością wygotowany / Adam Styla. – Kraków, 1675. – 216 s.

16. Trąbczyński I. Grammaire raisonnée ou principes de la langue polonoise. Tome II / Ignacy Trąbczyński. – À Varsovie : Chez Thomas Lebrun successeur de feu P. Dufour, 1793. – 341 s.
17. Układ grammatyki dla szkół narodowych z Dzieła już skończonego wyciągniony / za pozwoleniem Zwierzchności Edukacyynéy. – W Warszawie : Drukarnia Michała Grolla, Xiegárza Nadwornégo J. K. Mci, 1785. – 184 s.

РОЗДІЛ II

Підручники і наукові праці з польської мови у фонді Наукової бібліотеки (1794–1866 рр.)

18. Bandtkie J. S. Polnische Grammatik für Deutsche, welche die polnische Sprache gründlich erlernen wollen, nebst einem kleinen etymologischen Wörterbuche / Jerzy Samuel Bandtkie. – Breslau : Bey Wilhelm Gottlieb Korn, 1808. – XVI, 258 s.
19. Bandtkie J. S. Polnische Grammatik für Deutsche, welche die polnische Sprache gründlich erlernen wollen, nebst einem kleinen etymologischen Wörterbuche / Jerzy Samuel Bandtkie. – Breslau : Bey Wilhelm Gottlieb Korn, 1818. – XII, 660 s.
20. Bandtkie J. S. Polnische Grammatik für Deutsche, welche die polnische Sprache gründlich erlernen wollen, nebst einem kleinen etymologischen Wörterbuche / Jerzy Samuel Bandtkie. – Breslau : Bey Wilhelm Gottlieb Korn, 1824. – 368, 231 s.
21. Bronikowski X. Grammatyka języka polskiego : podług nowego układu / Xavier Bronikowski. – Paryż : W Drukarni L. Martinet, 1848. – 237 s.
22. Cegielski H. O słowie polkiem i konjugacjach jego wraz z wstępem krytycznym / H. Cegielski. – Poznań : Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1852. – 91 s.
23. Dawid W. Krótka grammatyka polska dla dzieci polskich / W. Dawid. – Wydanie drugie poprawione i pomnożone. – W Warszawie i w Lublinie, 1859. – 117 s.
24. Deszkiewicz J.N. Rozbiór dzieła nagrodą pieniężną uwieńczonego pod napisem: “Gramatyka języka polskiego” przez Dra Antoniego Małeckiego / Jan Nep. Deszkiewicz. – Rzeszów : Nakładem i drukiem Jana A. Pelara, 1863. – 47 s.
25. Deszkiewicz J. N. Grammatyka języka polskiego / Jan Nep. Deszkiewicz. – W Rzeszowie : Drukiem Frańciszka Skielskiego, 1846. – XVIII, 464 s.
26. Deszkiewicz J. N. Rozprawy o języku polskim i o jego grammatykach / Jan Nepomuc. Deszkiewicz. – Lwów : Księgarnia Jana Millikowskiego, 1843. – 234 s.
27. Deszkiewicz J. N. Treść odczytów we Wszzechuczelnii Jagiellońskiej Krakowskiej w Styczniu 1849 r.: mianych przez Jana Nep. Deszkiewicza objaśniających układ jego Grammatyki polskiej i rozwiązujących największe trudności grammatyczne / Jan Nep. Deszkiewicz. – Kraków : w Drukarni Uniwersytetu, 1850. – 51 s.

28. Deszkiewicz J. N. Zbiór odpowiedzi recenzentom grammatyki języka polskiego w Rzeszowie 1846 roku wydanéj, oraz zebranie różnych wypracowań tegoż języka tytczących się / Jan Nepomucen Deszkiewicz. – Lwów : Nakładem Jana Milikowskiego, 1853. – XVI, 343 s.
29. Dworzecki-Bohdanowicz I. P. Grammatyka języka polskiego : według prawideł JX. Kopczyńskiego / napisana przez Iana Piotra Dworzeckiego-Bohdanowicza. – Wilno : Nakładem i drukiem Ióz. Zawadzkiego ; Wilno–Warszawa : w Xięgarniach Tegoż, 1813. – VI, 183 s.
30. Elementarz ku pożytkowi młodzieży w szkołach. – Warszawa, 1795. – 48 s.
31. Essai de grammaire polonaise pratique et raisonnée. Pour les francais / [O. Kopczyński]. – Varsovie : De L' Imprimerie des Piaristes, 1801. – 193 p.
32. Grammatyka języka polskiego na klassę I. – Warszawa : w Drukarni Józefa Ungra, 1860. – 112 s.
33. Grammatyka języka polskiego na klassę II. – Warszawa : w Drukarni Józefa Ungra, 1860. – 200 s.
34. Grammatyka języka polskiego. Podług nowego układu / przez Xawerego Bronikowskiego. – Paryż : W Drukarni L. Martinet, 1848. – 240 s.
35. Grammatyka dla szkół narodowych na klassę II. – Przedrukowana. – Warszawa : Drukarnia Xięży Piiarów, 1816. – 63 s.
36. Grammatyka dla szkół narodowych na klassę III. – Przedrukowana. – Warszawa : Drukarnia Xięży Piiarów, 1813. – 100 s.
37. Grammatyka dla szkół publicznych na klassę II. – Na nowo przedrukowana. – Warszawa : Drukarnia Xięży Piiarów, 1834. – 63 s.
38. Grammatyka języka polskiego / przez X. Onufręgo Kopczyńskiego. – Warszawa : Drukarnia Xięży Piiarów, 1817. – 286 s.
39. Grammatyka na klassę trzecią. – Warszawa : Drukarnia Stereotypowa, 1831. – 60 s.
40. Grammatyka na klassę trzecią. – Wilno–Warszawa : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1809. – 88 s.
41. J. F. Kilka uwag nad pisownią polską / [Juljan Fontana]. – Bendlikon : Drukarnia “Ojczyzna” ; Paryż : “Księgarnia Polska”, 1866. – 24 s.
42. Jachowicz S. Pomysły do poznania zasad języka polskiego / Stanisław Jachowicz. – Warszawa : W Drukarni Józefa Ungra, 1858. – 350 s.
43. Jakobi Parkossi de Żorawice antiquissimus de orthographia polonica libellus / comiti Eduardo Raczyński, Georgius Samuel Bandtkie. – Posnaniae : Typis Wilh. Deckeri et Societatis, 1830. – XVI, 17–99 s.
44. Jakubowicz M. Grammatyka języka polskiego. T. I / przez Maxymiliana Jakubowicza ułożona. – Wilno : Nakładem Fr. Moritza , w Drukarni B. Neumana, 1823. – XXXVI, 350 s.
45. Jakubowicz M. Grammatyka języka polskiego. T. II / przez Maxymiliana Jakubowicza ułożona. – Wilno : Nakładem Fr. Moritza, w Drukarni B. Neumana, 1825. – 194 s.
46. Jezierski F. Przygotowania do wiedzy mowy polskiej / Feliks Jezierski. – Warszawa : W Drukarni pod firmą Maxymiliana Chmielewskiego, 1843. – 354 s.

47. Kokurewicz J. Nauka czytania bez poprzedniego głóskowania i zgłóskowania / ułożona przez Józefa Kokurewicza. – Lwów : Nakładem wydawcy, drukiem Józefa Schnaydera, 1841. – XXVI, 86, VII s.
48. Kokurewicz J. Nauka czytania bez poprzedniego głóskowania i zgłóskowania / ułożona przez Józefa Kokurewicza. – Lwów : Nakładem wydawcy ; Drukiem Józefa Schnaydera, 1841. – XXVI, 94 s.
49. Koncewicz L. Prawidła pisowni polskiej na zasadzie wniosków Deputacyi z roku 1830 / Ludwik Koncewicz. – Warszawa : Drukarnia Stanisława Strąbskiego, 1845. – 102 s.
50. Kopczyński O. X. Nauka o dobrém piśmie / przez O. X. Kopczyńskiego Piiara. – Warszawa : Drukarnia Piiarska, 1807. – 10 s. – S przyszłyj jego [Kopczyńskiego] "Grammatyki Polskiej" wyięta.
51. Krasieński A. S. Grammatyka polska dla dzieci / Adam Stanisław Krasieński. – Wydanie nowe przejrane i poprawione. – Wilno : Nakładem i drukiem Teofila Glücksberga, 1859. – 81 s.
52. Królikowski J. F. Prozodya polska : czyli o Śpiewności i miarach języka Polskiego z przykładami w nótach muzycznych / J. F. Królikowski. – Poznań : Nakładem J. A. Munka, 1821. – XXXII, 215 s.
53. Kudasiewicz A. Kurs drugi nauki języka polskiego / Adolf Kudasiewicz. – Warszawa : Drukarnia Karola Kowalewskiego, 1862. – 129 s.
54. Kurhanowicz T. Grammatyka języka polskiego. Składnia / układu Tomasa Kurhanowicza ; przez Najwyższą Władzę Naukową. – Warszawa : Drukarnia J. Unger, 1843. – 197 s.
55. Kutsch J. Polnische Sprachlehre für Schulen / Johann Kutsch. – Breslau, Hirschberg und Lissa in Gudpreufen : bei Joh. Friedrich Korn dem älteren, 1800. – XXIV, 594 s.
56. Łazowski D. Gramatyka języka polskiego / Dobromysł Łazowski. – Kraków : W Drukarni Uniwersyteckiej, 1848. – 367 s.
57. Łazowski D. Początki gramatyki języka polskiego / przez Dobromysła Łazowskiego. – Lwów : Z Drukarni Zakładu Narod. Ossolińskich, 1849. – 104 s.
58. Łazowski E. Ł. Gramatyka języka polskiego, oparta na historycznym jego rozwoju : dzieło konkursowe w skróceniu dla użytku niższych klas gimnazyjalnych i realnych / przez Ewgieniego Łagę Łazowskiego. – Lwów : Nakładem autora, w Drukarni Kornela Pitera, 1861. – VIII, 392 s.
59. Łazowski E. Ł. Pierwsze zasady gramatyczne języka polskiego podzielone na dwa lata nauki / przez Ewgieniego Łagę Łazowskiego. – Lwów : Czcionkami Kornela Pitera, 1862. – 80 s.
60. Łazowski E. Ł. Pierwsze zasady gramatyczne języka polskiego podzielone na dwa lata nauki / przez Ewgieniego Łagę Łazowskiego. – Lwów : Czcionkami Kornela Pitera, 1864. – 88 s.
61. Łukaszewski X. F. A. E. Elementarz polski dla katolickich szkół wiejskich i miejskich w wielkim księstwie poznańskim. II części / X. F. A. E. Łukaszewski. – W Lésznie i Gnieźnie : Nakładem i czcionkami Ernesta Günthera, 1844. – 96, 120 s.
62. Małeckie A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Antoni Małeckie. – Lwów : Nakładem autora, 1863. – XXIII, 298 s.

63. Małecki A. Gramatyka języka polskiego / Antoni Małecki. – Lwów : Nakładem autora, 1863. – XXIII, 403 s.
64. Małecki A. Gramatyka języka polskiego / Antoni Małecki. – Lwów : Nakładem autora, 1863. – XXIII, 427 s.
65. Malinowski F. X. Kriticzny pogląd na zászady głosowni znanych autorowi grammatik polskich wróz z uzásadnieniem jilości brzmień i głosów polskiego języka / Ks. Fr. Xaw. Malinowski. – Poznań : Czcionkami N. Kamieńskiego i Spółki, 1863. – 109 s.
66. Mały komeniusz na wzór obrazkowego po polsku, po francusku, i po niemiecku / [J. Komenský]. – Wydanie nowe, przejrzone i poprawione. – Lwów : K. B. Pfaff, 1826. – 124 s.
67. Mały komeniusz na wzór obrazkowego po polsku, po francusku, i po niemiecku / [J. Komenský]. – Wydanie poprawne. – Lwów : Nakładem Franciszka Píllera i Spółki, 1846. – 117 s.
68. Massalski E. O skarbach słowiańskich a szczególnie o grammatyce języka polskiego / przez E. Massalski. – Warszawa : Nakładem autora ; [w Drukarni J. Unger], 1853. – 95, II s.
69. Massalski E. Przestrogi dla mówiących i piszących po polsku / przez E. Massalski. – Warszawa : Drukarnia J. Jaworskiego, 1857. – 80 s.
70. Mecherzyński K. Prawidła pisania / K. Mecherzyński. – Kraków : Nakładem i drukiem D. E. Friedlein, 1841. – 100 s.
71. Moneta J. Enchiridion Polonicum oder Polnisches Handbuch / Jan Moneta. – [s.l., s.a.]. – II cz. – 808 s.
72. Moneta J. Polnische Grammatik / Jan Moneta ; an jetzt aber zum gründlichen Unterricht der Schuljugend durch und durch umgearbeitet und zum drittenmal zum Druck herausgegeben von Daniel Vogel. – Breslau, Hirschberg und Lissa in Gudpreufen : Bei Joh. Friedrich Korn dem älteren, 1798. – XII, 769 s.
73. Morzycki A. Rys grammatyki języka polskiego / A. Morzycki. – Warszawa : Nakładem autora w Drukarni S. Orgelbranda, 1857. – 382 s.
74. Mrongowiusz K. C. Polnische Sprachlehre für Deutsche. Erster Kursus nebst einem polnischen Nomenclator und Gesprächbuche / Krzysztof Celestyn Mrongowiusz. – Königsberg : Friedrich Nicolovius, 1805. – 254 s.
75. Muczkowski J. Gramatyka języka polskiego / Józef Muczkowski. – Wydanie drugie przerobione i pomnożone. – Kraków : Czcionkami Stanisława Gieszkowskiego, 1836. – 328 s.
76. Muczkowski J. Gramatyka języka polskiego / Józef Muczkowski. – Wydanie trzecie przerobione i pomnożone. – Kraków : W Drukarni Uniwersyteckiej, 1849. – VII, 298 s.
77. Muczkowski J. Gramatyka polska praktyczna dla szkół narodowych / Józef Muczkowski; wydana przez J. J. Szczepańskiego. – Lwów–Warszawa, 1850. – 232 s.
78. Muczkowski J. Grammatyka języka polskiego / zebrana przez Józefa Muczkowskiego. – Poznań : Nakładem Wydawcy w Księgarni J. A. Munka, 1825. – 232 s.

79. Muczkowski J. Mała gramatyka języka polskiego / Józef Muczkowski. – Kraków : W Drukarni Uniwersyteckiej, 1849. – VII, 216 s.
80. Muczkowski J. Mała gramatyka języka polskiego / przez Józefa Muczkowskiego. – Wydanie nowe stereotypowe. – Petersburg : Nakładem i drukiem B. M. Wolffa, 1860. – X, 218 s.
81. Nástin dějin písemnictví polákův. Od nejdávnejších časův do r. 1858 / sepsal Jindřich erbu Poraj Suhecki. – Praga : Tisk Antonína Renna “u tří lip” na Příkopech ; náklad spisovatele, 1858. – 32 s.
82. Nauka czytania pisma polskiego. – Częstochowa : przy Jasney Górze w Drukarni Pawła Szyszkowskiego, 1836. – [32 s.].
83. Nauka czytania pisma polskiego. – Teraz z przydatkiem nowego Katechizmu dla małych Dzieci zebrana. – Wadowice : Drukiem J. Pokornego wdowy, 1857. – 24 s.
84. Nauka czytania pisma polskiego. – Teraz z przydatkiem nowego Katechizmu dla młodych Dzieci zebrana. – Kraków : [s.l.], 1835. – [32 s.].
85. Nauka języka polskiego z zasad Szreniawy. Zeszyt I. – Lwów : Nakładem Franciszka Pillera i Spółki, 1844. – 124 s.
86. Nauka języka polskiego z zasad Szreniawy. Zeszyt drugi. – Lwów : Nakładem Franciszka Pillera i Spółki, 1845. – 134 s.
87. Nowy przewodnik w rozmowach nowoczesnych w języku polskim i ruskim z dołączeniem sposobu wymawiania = Новое руководство для польскаго и русскаго бесѣдованія съ присоединеніемъ способа произношенія / K. Forster, A. Boltz. – Nowe wydanie. – Berlin : Nakładem Księgarni B. Behra (E. Bock), 1865. – VI, 236 s.
88. O znakach przecinkowych w piśmie: czyli znakach pisarskich / [F. Bentkowski]. – Warszawa : W Księgarni N. Glücksberga, typografa Król. Uniwersytetu, 1830. – 147 s.
89. Odpowiedź na umieszczoną w gazecie literackiej recenzję dzieła pod tytułem : “Pierwsze zasady grammatyki języka polskiego” / Józef Mroziński. – Warszawa : Drukiem N. Glücksberga typografa Uniwersytetu, 1824. – 306 s.
90. Orda N. Grammaire analytique et pratique de la Langue Polonoise a l’usage des Français / par N. Orda. – Paris : Imprimerie de L. Martinet, 1856. – 443 s.
91. Popliński A. Elementarbuch der polnischen Sprache zum Gebrauch der Schulen und zum Selbstunterricht / A. Popliński. – Dritte verbesserte Auflage. – Posen, 1842. – 164 s.
92. Popliński J. Grammatik der polnischen Sprache nach Kopczyński, Cassius, Bandtke und Mroziński / J. Popliński. – Lissa : Neuen Gunterschen Buchhandlung, 1836. – 196 s.
93. Popliński J. Grammatik der polnischen Sprache nach Kopczyński, Cassius, Bandtke und Mroziński / J. Popliński. – Lissa–Gnesen : Neuen Gunterschen Buchhandlung, 1840. – 198 s.
94. Poprawa błędów w ustnój i pisanój mowie polskiej / przez Onufręgo Kopczyńskiego. – Warszawa : Drukarnia Piiarska, 1808. – 65 s.
95. Prawidła pisania / ułożył K. Mecherzyński. – Krakow : Nakładem i drukiem D. E. Friedlein, 1840. – 101 s.

96. Przyborowski J. *Vetustissimam adjectivorum linguae polonae declinationem monumentis ineditis illustravit* / Josephus Przyborowski. – Posnaniae : Ex Officina Zoerniana, 1861. – 26 s.
97. Rendzschmidt F. *Książka do czytania dla klasy średniej szkół katolickich miejskich i wiejskich* / F. Rendzschmidt. – Wydanie drugie poprawne i powiększone. – Wrocław : Nakładem F. E. C. Leuckarta, 1845. – 320 s.
98. Rykaczewski E. *Grammaire de la langue polonaise : a l'usage des écoles polonaises a Paris* / par E. Rykaczewski. – Berlin et Posen : Librairie B. Behr (E. Bock), 1861. – VIII, 243 s.
99. Rzuchowski L. D. *Pisownia polska* / przez Leona Dunin Rzuchowskiego. – Lwów : Druk Michała Franciszka Poremby, 1853. – 46 s.
100. Sartyni M. *Szreniawa's Wortforschungslehre der polnischen Sprache* / Mateusz Sartyni. – Erster Band. – Lemberg, 1842. – 483 s.
101. Sartyni M. *Szreniawa's Wortforschungslehre der polnischen Sprache* / Mateusz Sartyni. – Zweiter Band. – Lemberg, 1843. – 582, VI s.
102. Semeneńko X. P. *Obraz słowa polskiego i jego odmian* / X. P. Semeneńko. – Przedruk z "Przeglądu Poznańskiego". – Poznań : Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, 1852. – 57 s.
103. Sierociński T. *Nowy sposób uczenia czytać w krótkim czasie z dołączeniem wypisów dla wprawy w czytanie* / przez ś. p. Teodozego Sierocińskiego. – Warszawa : Nakładem S. H. Merzbacha księgarza, [1862]. – 68 s.
104. Słowacki E. *Prawidła wymowy i poezyi* / Euzebiusz Słowacki. – Wilno : Józef Zawadzki własnym nakładem, 1826. – VIII, 526 s.
105. Słowacki E. *Prawidła wymowy i poezyi* / Euzebiusz Słowacki. – Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1853. – 346, VIII s.
106. Słowacki E. *Prawidła wymowy i poezyi* / Euzebiusz Słowacki. – Wydanie czwarte. – Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1847. – VIII, 324 s.
107. Smith C. W. *Grammatik der polnischen Sprache* / C. W. Smith. – Berlin : B. Behr's Buchhandlung, 1845. – XX, 205 s.
108. Smith C. W. *Grammatik der polnischen Sprache* / C. W. Smith. – Zweite, neu bearbeitete Auflage. – Berlin : B. Behr's Buchhandlung, 1864. – XX, 205 s.
109. Suchecki H. *Wstępna gramatyka polska na klasę I-szą szkół początkowych* / Henryk Suchecki. – Lwów : Z prasy pospiesznej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1852. – 54 s.
110. Szczepański J. J. *Gramatyka języka polskiego dla uczącej się młodzieży szkół wyższych realnych* / Jan Julian Szczepański. – Lwów : W Drukarni Instytutu Staurupigiańskiego pod zarządem M. Dzikowskiego, 1857. – XXVIII, 284, V s.
111. Szczepański J. J. *Gramatyka polska praktyczna dla szkół narodowych. Zeszyt pierwszy* / Jan Jul. Szczepański; według J. Muczковского. – Lwów : W Drukarni A. B. Winiarza, 1849. – 81 s.
112. Szczepański J. J. *Grammatik der polnischen Sprache* / von Johann Julius Szczepański. – Lemberg : Peter Piller, 1845. – VI, 156 s.
113. Szostakowski J. *Polska gramatyka mniejsza* / ułożona przez J. Szostakowskiego. – W Trzemesznie : W Księgarni i Drukarni G. Olawskiego, 1846. – 132 s.

114. Sztochel A. Grammatyka historyczno-krytyczna języka polskiego / Andrzej Sztochel. – Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda, księgarza i typografa, 1854. – XII, 456 s.
115. Szumski T. Dokładna nauka języka i stylu polskiego w dwóch częściach. Część pierwsza zawierająca grammatykę i deklamatorykę, do której też należą elementarz i wzory charakterów, ułożone podług najłatwiejszej metody do nauczenia się czytania i pisania, dla użytku młodzieży / Tomasz Szumski. – Poznań : Drukowana u Dekkera i Kompanii, 1809. – XXIV, 232 s., 2 tabl.
116. Szumski T. Dokładna nauka języka i stylu polskiego w dwóch częściach. Część druga zawierająca sztukę pisania w rozmaitych materyach uczonych, listownych i urzędowych, dla użytku młodzieży / Tomasz Szumski. – Poznań : Drukowana u Dekkera i Kompanii, 1809. – XVI, 384 s.
117. Terajewicz T. Grammatyka francuzka i polska teoryczno-praktyczna dla Polaków. I część / Tadeusz Terajewicz. – Edyc. druga. – W Wilnie : Nakładem autora, w Drukarni Dyecezalney, 1829. – 140 s.
118. Terajewicz T. Grammatyka francuzka i polska, teoryczno-praktyczna dla Polaków. II część / Tadeusz Terajewicz. – Edyc. druga. – W Wilnie : Nakładem autora, w Drukarni Dyecezalney, 1829. – 212 s.
119. Treść grammatyki polskiéy / napisanéy przez X. Onufrégo Kopczyńskiego. – w Wilnie : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego Uniwersytetu Imperatorskiego Typografa, 1806. – 84 s.
120. Trzaskowski B. Nauka o pierwiastkach i źródłostwach języka polskiego ze stanowiska porównawczej gramatyki / Bronisław Trzaskowski. – Kraków : W Drukarni C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1865. – 165 s.
121. Trzaskowski B. Pisownia polska / Bronisław Trzaskowski. – Rzeszów : Druk i nakład Księgarni Jana A. Pelara, 1862. – 16 s.
122. Vater J. S. Grammaire abrégée de la langue polonoise consistant en tableaux, règles et exemples / Jean Séverin Vater. – à Halle : Chez J. J. Gebauer; à Strasbourg : Chez Levrault, 1807. – 48 s.
123. Winkler L. Gramatyka języka polskiego, obejmująca naukę o częściach mowy i ich odmianach, oraz ortografią sposobem katechetycznym / ułożona przez Leopolda Winklera. – Warszawa : Nakładem Księgarni Celsa Lewickiego, 1862. – 155 s.
124. Wolski F. Pisownia polska / ułatwiona przez Feliciana Wolskiego. – London : John Reid and Co, [1838]. – 12 s.
125. Zaborowski S. Ortografia polska / Stanisław Zaborowski ; tłumaczył Andrzej F. Kucharski. – Warszawa : W Drukarni Józefa Węckiego, 1825. – 16 s. – Z łacińskiego na polski język przetłóżona.
126. Zasady gramatyki polskiej dla użytku szkoły narodowej polskiej. Wyłącznie ułożone. – Paryż : Drukarnia J. Claye, 1864. – 171 s.
127. Żochowski F. Części mowy odmieniające się przez przypadki / Feliks Żochowski. – Warszawa : Nakładem Biura Informacyjnego, 1838. – X, 410 s.
128. Żochowski F. Mownia języka polskiego / przez Feliksa Żochowskiego. – Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbrauda, księgarza i typografa, 1852. – XIV, 295 s.

РОЗДІЛ III

Навчально-методичні та наукові праці з польської мови у книгозбірні Львівського університету (1867–1918 рр.)

129. ABC : czyli nauka czytania i pisania / wyłożył metodycznie August Jeske. – Warszawa : Nakładem Księgarni Stanisława Arcta w Lublinie, 1873. – IX, 178 s. – (Systematyczny Kurs Nauk).
130. Balzer O. Jeszcze o punktach spornych pisowni polskiej / Oswald Balzer. – Lwów : Nakładem autora, z Drukarni Wł. Łozińskiego, pod zarządkiem J. Niedopada, 1910. – 102 s.
131. Baranowski M. Nauka języka polskiego jako wykładowego w szkole ludowej : wskazówki metodyczne / napisał Mieczysław Baranowski. – Lwów : Nakładem autora, I. Związkowa Drukarnia, 1892. – 35 s. – Odbitka ze “Szkoly”.
132. Baudouina de Courtenay J. Hilferding czy Książd Malinowski : Moskále czy Polácy : dadzą Słowianom Wszechstowiańskie abecadło? / J. Baudouina de Courtenay. – Poznań : Wydał Ludwik Rzepecki, 1872. – VIII, 40 s.
133. Bem A. G. Jak mówić po polsku : czyli gramatyka polska w zarysie popularnym / Antonij Gustaw Bem. – Warszawa : Druk A. Pajewskiego, 1889. – 342, IV s.
134. Benni T. Metoda palatograficzna w zastosowaniu do spółgłosek polskich / Tytus Benni. – Warszawa : Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1917. – 48, IV s. – (Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I : językoznawstwa i literatury ; Nr 7).
135. Benni T. Samogłoski polskie: analiza fizjologiczna i systematyka / Tytus Benni. – Warszawa : Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1912. – 88 s. – (Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I : językoznawstwa i literatury ; Nr 3).
136. Benoni K. Książka do czytania na klasę V i VI szkół ludowych męskich / ułożyli Karol Benoni i Franciszek Habura. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1902. – 296 s.
137. Benoni K. Książka do czytania na klasę V i VI szkół ludowych męskich / ułożyli Karol Benoni i Franciszek Habura. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1906. – 296 s.
138. Benoni K. Książka do czytania na klasę V i VI szkół ludowych męskich / ułożyli Karol Benoni i Franciszek Habura. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1910. – 296 s.
139. Benoni K. Książka do czytania na klasę V i VI szkół ludowych męskich / ułożyli Karol Benoni i Franciszek Habura. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1912. – 296 s.
140. Benoni K. Książka do czytania na klasę V i VI szkół ludowych męskich / Karol Benoni i Franciszek Habura. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1916. – 296 s.
141. Benoni K. Książka do czytania na klasę V i VI szkół ludowych męskich / Karol Benoni, Franciszek Habura. – Lwów : Nakładem Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1894. – 304 s.

142. Benoni K. Nauka stylu praktycznego dla szkół wydziałowych żeńskich / ułożył Karol Benoni. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1903. – 144 s.
143. Benoni K. Nauka stylu praktycznego dla szkół wydziałowych żeńskich / ułożył Karol Benoni. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1911. – 144 s.
144. Benoni K. Nauka stylu praktycznego dla szkół wydziałowych żeńskich / ułożył Karol Benoni. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1916. – 144 s.
145. Benoni K. Nauka stylu praktycznego dla szkół wydziałowych żeńskich / ułożył Karol Benoni. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1906. – 144 s.
146. Benoni K. Stylistyka dla szkół wydziałowych żeńskich / Karol Benoni. – Lwów : Nakładem Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1894. – 80 s.
147. Błędy nasze w mowie i piśmie, ku szkodzie języka polskiego popełniane / zebrał Aleksander Walicki. – Kraków–Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1886. – XVII, 453, XIV s.
148. Bobin R.A. O stopniowaniu przymiotników w języku polskim / na podstawie porównawczej gramatyki opracował Romuald A. Bobin. – W Jarosławiu : Drukiem Księgarni H. Bohussa, 1876. – 46 s.
149. Bobin R. A. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół realnych i seminariów nauczycielskich. Część druga / z wypisów St. Tarnowskiego przerobił Romuald A. Bobin. – Wydanie trzecie uzupełnione. – Lwów : Nakładem i drukiem I. Związkowej Drukarni, 1904. – 413 s.
150. Bobin R. A. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół realnych i seminariów nauczycielskich. Część pierwsza / Romuald A. Bobin. – Wydanie piąte, niezmiennione. – Lwów : Nakładem i drukiem I. Związkowej Drukarni, 1912. – 380 s.
151. Bobin R. A. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół realnych i seminariów nauczycielskich. Część pierwsza / Romuald A. Bobin. – Wydanie drugie niezmiennione. – Lwów : Nakładem i drukiem I. Związkowej Drukarni, 1898. – IV, 373 s., tablica.
152. Boczyliński Ig. Zasady gramatyki języka polskiego według najnowszych wyników nauki i wskazówek dydaktyki. Źródłostów (etymologija) / Ig. Boczyliński. – Warszawa : Skład Główny w Księgarni G. Sennewalda, 1874. – X, 108, IV s.
153. Brückner A. Cywilizacja i język / Aleksander Brückner. – Szkice z dziejów obyczajowości polskiej. – Wydanie poprawione i powiększone. – Warszawa : Druk K. Kowalewskiego, 1901. – 155 s.
154. Brückner A. Dzieje języka polskiego / Aleksander Brückner. – Wydanie drugie, zmienione i powiększone z 70 rycinami w tekście i dwiema na osobnych tablicach. – Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie, 1913. – 190 s. – (“Nauka i Sztuka” ; tom III).
155. Brückner A. Dzieje języka polskiego / Aleksander Brückner. – Lwów : Skład główny w Księgarni H. Altenberga; Warszawa: E. Wende i Spółka, 1906. – 186 s., 121 il. – (“Nauka i Sztuka” ; tom III).

156. Brückner A. Dzieje języka polskiego / Aleksander Brückner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1906. – s. 66–89. – Nadbitka “Rocznik Sławistyczny”, Tom I.
157. Brückner A. Walka o język / Aleksander Brückner. – Lwów : Nakładem Książnicy Polskiej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych; Warszawa : Gebethner i Wolff; Poznań : M. Niemierkiewicz, 1917. – 285 s.
158. Brückner A. Z dziejów języka polskiego. Studja i szkice / Aleksander Brückner. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Wydawniczego; Warszawa : Księgarnia S. Sadowskiego, 1903. – 136 s.
159. Brzeziński W. Stylistyka dla szkół przemysłowych i handlowych i do użytku przemysłowców / Wiktor Brzeziński. – Lwów : Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, 1912. – 176 s.
160. Brzozowski B. Gramatyka języka polskiego / Bronisław Brzozowski. – Warszawa : Skład Główny u Gebethnera i Wolffa, 1893. – 123 s.
161. Bystron J. O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i łucyny w księstwie Cieszyńskim / napisał Jan Bystron. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1885. – 110 s. – Osobne odbicie z XII tomu “Rozpraw Wydz. filologicznego” Akad. Um.
162. Choiński X. Słowo o języku polskim przy sposobności wieca językowego / napisał X. Choiński. – Poznań : W Komisie Księgarni J. K. Żupańskiego, 1870. – 74 s.
163. Czarnik B. Ossoliński i katedra języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Lwowskim / Bronisław Czarnik. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Lit. im. Adama Mickiewicza, 1902. – 36 s. – Odbitka z “Pamiętnika Literackiego”.
164. Czernecki J. Najdawniejsze wzory pisma polskiego i polskie podręczniki do nauki kaligrafii : przyczynek do dziejów pedagogii, dydaktyki i metodyki w szkołach i domach polskich / Józef Czernecki. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1902. – 62 s. – Odbitka z kalendarza “Szkoly”.
165. Czernecki J. Podręcznik do nauki kaligrafii dla użytku szkolnego i domowego / J. Czernecki, J. Szablowski i S. Tatuch. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, I. Związkowa Drukarnia, 1904. – 238 s.
166. Czernecki J. Znaczenie działu złotego (sectio aurea, proportio divina) w estetyce i kaligrafii / Józef Czernecki. – Lwów, 1903. – 16 s. – Odbitka.
167. Czytajcie! – Lwów : H. Altenberg; Warszawa : E. Wende i Ska; New-York : The Polish Book import. CO, INC., 1908. – 6 s.
168. Dawid J. Wł. Metodyczny kurs nauk. Rok I i II : nauka o rzeczach, nauka czytania i pisania, arytmetyka, kaligrafia / ułożony przez J. Wł. Dawida, W. Osterloffa, i A. Szyc. – Warszawa : Druk K. Kowalewskiego, 1898. – 211 s.
169. Deszkiewicz I. N. O pisownictwie polskim / I. N. Deszkiewicz. – Kraków : Nakładem autora w Drukarni “Czasu” W. Kirchmayera, 1869. – 19 s.
170. Dzierżanowska M. Ćwiczenia do wykładu gramatyki i nauki języka podług zasad gramatyki Małeckiego i według uchwał Akademii Umiejętności w Krakowie : kurs elementarny / ułożyły Marya Dzierżanowska, Cecylia Niewiadomska i Jadwiga Warnkówna. – Warszawa : Drukarnia St. Niemiery, 1895. – 199 s.

171. Elementarz polski dla dzieci niemieckich. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1890. – 42 s.
172. Elementarz polski dla szkół z językiem wykładowym ruskim i niemieckim. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1909. – 64 s.
173. Elementarz polski dla szkół z językiem wykładowym ruskim i niemieckim. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1911. – 64 s.
174. Elementarz polski dla szkół z językiem wykładowym ruskim i niemieckim. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1913. – 64 s.
175. Fontana J. Kilka uwag nad pisownią polską / przez Juliana Fontanę. – Drugie wydanie powiększone. – Paryż : Księgarnia Luxemburska, 1869. – 31 s.
176. Główne zasady pisowni polskiej / Akademia Umiejętności w Krakowie. – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności ; Skład Główny w Księgarni G. Gebethnera i Spółki w Krakowie ; Gebethnera i Wolffa w Warszawie, 1918. – 11 s.
177. Hanusz J. Materyjały do historyji form deklinacyjnych w języku staropolskim (wiek XIV–XVI). II / opracował Jan Hanusz. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1881. – 460 s.
178. Hanusz J. O zakończeniu instrumentalu i locativu singul. masc.-neutr. i instrumentalu pluralis deklinacyji zaimkowej i złożonej w języku polskim / przez Jana Hanusza. – Kraków : Drukarnia Wł. L. Anczyca i Sp., 1880. – 16 s. – Osobna odbitka z "Przeglądu Akademickiego".
179. Hora F. A. Podręcznik rozmów czesko-polskich = rukověť konverzace česko-polské / ułożył F. A. Hora. – Praga : Nakład Księgarni A. Storch syn., 1887. – IV, 128 s.
180. Jadzewicz. Początkowa gramatyka polska / Jadzewicz. – Lwów : Nakładem autora, 1915. – 177 s.
181. Język polski : miesięcznik poświęcony sprawom języka polskiego. / wyd. przez Romana Zawilińskiego ; pod redakcją J. Łosia, K. Nitscha, J. Rozwadowskiego, M. Rudnickiego. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagellońskiego, 1913–1916. Rocznik I. – 1913. – Cz. 1–10. – 316 s. Rocznik II. – 1914. – Cz. 1–10. – 302 s. Rocznik III. – 1916. – Cz. 1–10. – 163 s.
182. Kalina A. Antoniego Małeckiego "Gramatyka języka polskiego szkolna" / Antoni Kalina. – [s.l., s.a.]. – 25 s. – Odbitka z "Muzeum". Rocznik VII, zeszyt IX i X, 1891.
183. Kalina A. Formy gramatyczne języka polskiego do końca XVIII wieku / Antoni Kalina. – Lwów : Nakładem autora, 1883. – XXVII, 492 s.
184. Kamocka J. Teoryja stylu polskiego / napisana przez Józefę Kamocką. – Warszawa : Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1875. – 273, XII s.
185. Kazania świętokrzyskie. Zabytek języka polskiego z wieku XIV / wydał i objaśnił A. Brückner. – Warszawa : Druk Józefa Jeżyńskiego, 1891. – 45 s.
186. Kolář J. O historicko-srovnávací mluvnici polské d-ra Ant. Małeckého / od Josefa Koláře. – Praga : Nakładem Královské České Společnosti Nauk, 1881. – 43 s.
187. Kolář J. O mluvnici polské: zvláště o mluvnici A. A. Krynskeho / Josef Kolář. – V Praze : Nakładem Královské České Společnosti Náuk., 1908. – 41 s.

188. Konarski F. *Metodyczna gramatyka języka polskiego / ułożył Franciszek Konarski.* – Warszawa : Nakładem Księgarni Teodora Paprockiego i S-ki, 1896. – 143 s.
189. Konarski F. *Słów kilka w sprawie ojczyzestego języka / Franciszek Konarski.* – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1889. – 13 s. – Odbitka z “Muzeum”.
190. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / ułożył Franciszek Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1894. – IV, 96 s.
191. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / ułożył Franciszek Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1898. – IV, 96 s.
192. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / F. Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1904. – IV, 96 s.
193. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / F. Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1907. – IV, 96 s.
194. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / F. Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1909. – IV, 96 s.
195. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / F. Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1911. – IV, 96 s.
196. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / F. Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1912. – IV, 96 s.
197. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / F. Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1915. – IV, 96 s.
198. Konarski F. *Zwężła gramatyka języka polskiego dla IV klasy szkół 5- i 6-klasowych / F. Konarski.* – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1916. – IV, 96 s.
199. Koppens R. *O sposobach oznaczania spółgłosek miękkich w Psalterzu Floryańskim / Romuald Koppens.* – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, w Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, 1893. – 35 s. – Osobne odbicie z Tomu V “Sprawozdań Komisji Językowej Akademii Umiejętności”.
200. Krasnowolski A. *Systematyczna składnia języka polskiego / Antoni Krasnowolski.* – Warszawa : Drukarnia Estetyczna K. Sierpińskiego, 1897. – 319, VII s.
201. Krczek F. *W sprawie pisowni polskiej / Franciszek Krczek.* – Kraków, 1909. – 9 s. – Osobne odbicie z “Lamusa” IV.
202. Króliński K. *ABC / Kazimierz Króliński.* – Lwów : H. Altenberg, 1908. – [24] s.
203. Króliński K. *Dyktaty polskie dla szkół ludowych : oparte na zasadach pisowni, z dodaniem pytań i wskazówek metodycznych / Kazimierz Króliński.* – Lwów :

- Nakładem Księgarni Maniszewskiego i Meinharta ; Warszawa : E. Wende i Sp., 1907. – 100 s.
204. Króliński K. Gramatyka języka polskiego : podług X wydania gramatyki Małeckiego / Kazimierz Króliński. – Lwów : Nakładem Księgarni Maniszewskiego i Meinharta ; Warszawa : E. Wende i Sp., 1907. – 38 s.
 205. Króliński K. Pisownia polska ze słownikiem / Kazimierz Króliński. – Wydanie trzecie, przerobione i uzupełnione, do użytku szkolnego. – Lwów : Nakładem Księgarni Maniszewskiego i Meinharta ; Warszawa : E. Wende i Sp., 1907. – 55 s.
 206. Króliński K. Pisownia polska : na podstawie gramatyki A. Kryńskiego / Kazimierz Króliński. – Lwów : Nakładem Księgarni Maniszewskiego i Meinharta ; Warszawa : E. Wende i Sp., 1907. – 38 s.
 207. Króliński K. Pisownia polska : na podstawie gramatyki A. Kryńskiego / Kazimierz Króliński. – Lwów : Nakładem Księgarni Maniszewskiego i Meinharta, 1907. – 38 s.
 208. Króliński K. Początki gramatyki języka polskiego. Część pierwsza. Klasa II (drugi rok nauki) / Kazimierz Króliński. – Lwów : Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, 1912. – 40 s.
 209. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego / Adam Antoni Kryński. – Wydanie drugie, powiększone i poprawione. – Warszawa : Skład Główny w Księgarni M. Arcta, 1900. – VII, 382 s.
 210. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego / Adam Antoni Kryński. – Wydanie trzecie, powiększone i poprawione. – Warszawa : Skład Główny w Księgarni M. Arcta, 1903. – XI, 375 s.
 211. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego / Adam Antoni Kryński. – Wydanie piąte. – Warszawa : Skład Główny w Księgarni M. Arcta, 1910. – XV, 432 s.
 212. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Adam Antoni Kryński. – Warszawa : Księgarnia M. Arcta, 1908. – VIII, 152 s.
 213. Kryński A. A. Pisownia polska: prawidła i ich uzasadnienie / Adam Antoni Kryński. – Wydanie czwarte. – Warszawa : Nakładem i drukiem M. Arcta, 1910. – 100 s.
 214. Kryński A. A. Prawidła pisowni polskiej / Adam Antoni Kryński. – Lwów, 1910. – 40 s.
 215. Kryński A. A. Szkic językoznawstwa polskiego od początku wieku XIX / napisał Adam Antoni Kryński. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiell., 1911. – 16 s. – Odbitka z "Księgi Pamiątkowej ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza".
 216. Kryński A. A. Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go / Adam Antoni Kryński i Mirosław Kryński. – Warszawa : Księgarnia M. Arcta, 1918. – 480 s.
 217. Lercel W. Gramatyka języka polskiego dla użytku szkół elementarnych / ułożona przez Władysława Lercela. – Trzecie wydanie poprawne. – Kraków : Nakład i własność Księgarni J. M. Himmelblaua, 1877. – XI, 111 s.
 218. Londzin J. Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim / Józef Londzin. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Wydawniczego, 1901. – 42 s.

219. Łagowski F. O znakach pisarskich / Floryan Łagowski. – Warszawa : Druk Towarzystwa Komandytowego St. J. Zaleski et Comp., 1895. – 98 s.
220. Łoś J. Morfologia czasowników [Rękopis] / prof. Dr. J. Łoś. – Kraków : Nakładem Kółka Slawistów, 1911. – 176 s.
221. Łoś J. Morfologia polska [Rękopis] / Jan Łoś. – Część I. – [s.l.], 1909. – 370 s.
222. Malinowski F. K. O krytycznych badaniach nad językiem polskim / Franc. Ksaw. Malinowski. – Kraków : Drukarnia “Czasu” W. Kirchmayera, 1868. – 13 s. – Osobne odbicie z “Czasu”, Nr 234.
223. Malinowski Fr. Ksaw. Krytyczna gramatyka języka polskiego. Zeszyt IV. Część II : Piérwoskładniá / Fr. Ksaw. Malinowski. – W Poznaniu : Stáranie L. Rzepeckiego, 1870. – S. 489–660, X s.
224. Malinowski Fr. Ksaw. Krytyczna gramatyka języka polskiego. Zeszyt III. Część I : Piérwoskładniá / Fr. Ksaw. Malinowski. – W Poznaniu : Stáranie L. Rzepeckiego, 1870. – S. 267–488.
225. Malinowski Fr. Ksaw. Krytyczna gramatyka języka polskiego. Zeszyt II: Głossowniá / Fr. Ksaw. Malinowski. – W Poznaniu : Stáranie L. Rzepeckiego, 1870. – S. 83–261.
226. Malinowski Fr. Ksaw. Krytyczna gramatyka języka polskiego. Zeszyt I : Pogład historyczny / Fr. Ksaw. Malinowski. – W Poznaniu : Czcionkami i w Komisie Ludwika Merzbacha, 1869. – XIII, 78, VIII s.
227. Mała stylistyka / wyłożył August Jeske. – Warszawa : Nakładem Księgarni Stanisława Arcta w Lublinie, 1873. – VI, 82, II s. – (Systematyczny Kurs Nauk.).
228. Mała stylistyka : materyały i wskazówki metodyczne do pierwszych ćwiczeń w nauce języka polskiego dla dzieci od lat 9-ciu do 12-tu / wyłożył w pierwszym wydaniu August Jeske. – Wydanie piąte na nowo opracowane i uzupełnione. – Warszawa : Nakładem i drukiem M. Arcta, 1905. – 176 s. – (Systematyczny Kurs Nauk.).
229. Małecki A. Gramatyka historyczno-porównawcza języka polskiego / Antoni Małecki. – Lwów : Nakładem autora, 1879. – Tom piérwszy. – XII, 490 s.
230. Małecki A. Gramatyka historyczno-porównawcza języka polskiego / Antoni Małecki. – Lwów : Nakładem autora, 1879. – Tom drugi. – 548 s.
231. Małecki A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Antoni Małecki. – Wydanie szóste – Lwów : Nakładem autora, 1882. – 312 s.
232. Małecki A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Antoni Małecki. – Wydanie siódme. – Lwów : Nakładem autora, 1886. – 312 s.
233. Małecki A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Antoni Małecki. – Wydanie ósme, skrócone i uproszczone. – Lwów : Nakładem autora, 1891. – 252 s.
234. Małecki A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Antoni Małecki. – Wydanie dziesiąte, przerobione i pomnożone. – Lwów : Nakładem autora, 1903. – 279 s.
235. Małecki A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Antoni Małecki. – Wydanie dziesiąte. – Lwów : Nakładem autora, 1906. – 286 s.
236. Małecki A. Gramatyka języka polskiego / Antoni Małecki. – Wydanie trzecie. – Lwów : Nakładem autora, 1869. – XIV, 310 s.
237. Małecki A. Gramatyka języka polskiego / Antoni Małecki. – Wydanie jedenaste miejscami zmienione. – Lwów : Nakładem autora, 1910. – 276 s.

238. Małkowski K. Przegląd najdawniejszych pomników języka polskiego / sporządził Konstanty Małkowski. – Warszawa : Drukarnia Józefa Ungra, 1872. – 191 s.
239. Matusiak S. O niektórych zjawiskach języka polskiego / Szymon Matusiak. – Kraków : Nakład autora, drukiem Wł. L. Anczyca i Spółki, 1885. – 64 s.
240. Matusiak S. Rozbiory z zakresu języka polskiego. Część I / Szymon Matusiak. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, I. Związkowa Drukarnia, 1886. – 36 s. – Odbitka z “Muzeum”.
241. Matusiak S. Z dziejów języka naszego i naszej kultury. Zeszyt I / Szymon Matusiak. – Lwów : Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, I. Związkowa Drukarnia, 1918. – 129 s.
242. Nitsch K. Końcowe *on, ot, oj* w polszczyźnie literackiej i ludowej / Kazimierz Nitsch // Zbornik u slavu Vatroslava Jagića / Jagić-Festschrift. – Berlin : Weidmannsche Buchhandlung, 1908. – S. 314–320.
243. Nitsch K. Monografie polskich cech gwarowych. Nr 3 : Praszowiańskie ł / Kazimierz Nitsch. – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności ; Skład główny w Księgarni G. Gebethnera i Sp. w Krakowie ; Gebethnera i Wolffa w Warszawie, 1916. – 47 s., mapa.
244. Nitsch K. Mowa ludu polskiego / prof. Kazimierz Nitsch. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego ; Skład główny : Leon Frommer w Krakowie, E. Wende i Sp. w Warszawie (T. Hiż i A. Turkuł), 1911. – 162 s. z mapą.
245. Nowakowski F. Jak Izba edukacyjna polecała przygotowywać dzieci do nauki czytania / F. Nowakowski. – Wydanie piąte. – Lwów : Nakładem Wydawnictwa “Szkoły”, 1872. – 45 s.
246. Nowy Karakter Polski z Drukarni Łazarzowey : Y Orthographia Polska / Iana Kochaniwskiego, Łukasza Górnickiego, Iana Ianuszowskiego ; przedmowa Raphael Löwenfeld. – Wydanie faksymilowe. – Cracoviae ; Posnaniae : Apud J. K. Zupanski, 1594 [1882]. – II, [64] s.
247. Nowy przewodnik w rozmowach nowoczesnych w języku polskim i francuskim = Nouveau guide de conversations modernes en polonais et en français / K. Forster & Bellenger. – Nowe wydanie. – Berlin : Nakładem Księgarni B. Behra (E. Bock), 1867. – VI, 236 s.
248. O miękkich zgłoskach w języku staropolskim / przez Dr. [A.] Kaline. – Kraków : Druk Wł. L. Anczyca i Spółki, pod zarządkiem Jana Gadowskiego, 1884. – 43 s. – Odbitka z “Przeglądu Powszechnego”.
249. Olpiński F. Praktyczna gramatyka języka polskiego / Filip Olpiński. – Lwów : Nakładem autora, 1872. – VII, 150 s.
250. Olpiński F. Praktyczna nauka ortografii polskiej zastosowana do potrzeb szkół ludowych / przez Filipa Olpińskiego. – Lwów : Nakładem autora ; [z Drukarni Instytutu Stauropigiańskiego], 1872. – 64 s.
251. Orłowski B. Jak uczyć się języków? Samouczki. Lekcje oddzielne i zbiorowe. Metody i nauczyciele. Nauka przez konwersację / Bolesław Orłowski. – Lwów : Nakładem autora ; Drukarnia “Polonia”, 1915. – 13 s. – Reprodukcyjność w części i w całości zastrzeżona.
252. Orłowski B. Nauka języków i jej metody w świetle psychologii / Bolesław Orłowski. – Lwów : Czcionkami Drukarni Polskiej ; Skład główny w Księgarni

G. Gebethnera i SP. w Krakowie i Warszawie ; G. Gebetner i Wolff filie w Lublinie i Łodzi ; Składy : Poznań – Księgarnia M. Niemierkiewicza = New York : the polish book import. CO, INC., 1917. – 32 s. – Przedruk z “Kurjera Lwowskiego”.

253. Oryszkiewicz J. Lekcje gramatyki dla I i II klasy szkół ludowych / Jan Oryszkiewicz. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, z Drukarni Pillera i Sp., 1904. – 47 s. – (Biblioteka dla nauczycieli szkół ludowych, tomik XXVI).
254. Oryszkiewicz J. Przewodnik metodyczny do nauki gramatyki i ortografii w szkołach ludowych 1- 2- 3- i 4-klasowych / ułożył Jan Oryszkiewicz. – Lwów : Nakładem autora, I. Związkowa Drukarnia, 1908. – V, 87 s.
255. Ożyński B. Skarbiec odkryty bogactwa, piękności i wszystkich prawideł zasadniczych mowy i pisowni polskiej / Bożydar Ożyński. – Kraków : W Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Ignacego Stelcła, 1883. – 351, II s.
256. Passendorfer A. Błędy językowe młodzieży szkolnej / Artur Passendorfer. – Lwów : Nakładem autora, 1902. – 38 s.
257. Passendorfer A. Błędy językowe / zebrał Artur Passendorfer. – Wydanie drugie, poprawione i znacznie powiększone. – Lwów : Nakładem Księgarni Polskiej (B. Połonieckiego) ; Warszawa : E. Wende i Sp., 1904. – 239 s.
258. Passendorfer A. Ocena nowych zasad pisowni polskiej ze stanowiska dydaktycznego / Artur Passendorfer. – Lwów : Gubrynowicz i syn, 1917. – 22 s. – Referat odczytany na posiedzeniu sekcji polonistów Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie dnia 18, maja 1917.
259. Passendorfer A. Trzy tysiące systematycznie uporządkowanych tematów: do polskich wypracowań piśmiennych i ćwiczeń ustnych uczniów gimnazjalnych, szkół realnych i seminariów nauczycielskich / Artur Passendorfer. – Jarosław : Nakładem autora, 1899. – 83 s.
260. Pilat R. Gramatyka języka polskiego : wykłady uniwersyteckie. Tom I / R. Pilat ; opracował, przypiskami i wskaźnikiem opatrzył Franciszek Krček. – Lwów : Nakładem Księgarni H. Altenberga; Warszawa : E. Wende i Sp., 1909. – XIII, 404 s.
261. Pilat R. Gramatyka języka polskiego : wykłady uniwersyteckie. Zeszyt III–IV / R. Pilat ; opracował Franciszek Krček. – Lwów : Nakładem Księgarni H. Altenberga; Warszawa : E. Wende i Sp., 1909. – 304 s.
262. Początki czytania. Pierwsza książka do czytania / ułożył August Jeske ; Wydawnictwo Pedagogiczno-Szkolne M. Arcta. – Wydanie nowe z 37 obrazkami. – Warszawa : Nakładem i drukiem M. Arcta, 1904. – 96 s.
263. Polkowski I. Dawny zabytek języka polskiego w żywocie ojca Amandysa / Ignacy Polkowski. – Gniezno : Nakładem autora, drukiem J. B. Langiego, 1875. – 33 s.
264. Poradnik Językowy : miesięcznik poświęcony poprawności języka / pod redakcją prof. Romana Zawilińskiego. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1901–1912.
Rocznik I. – 1901. – Nr 1–10. – 160 s.
Rocznik II. – 1902. – Nr 1–10. – 156 s.
Rocznik III. – 1903. – Nr 1–10. – 164 s.

- Rocznik IV. – 1904. – Nr 1–10. – 156 s.
 Rocznik V. – 1905. – Nr 1–10. – 156 s.
 Rocznik VI. – 1906. – Nr 1–12. – 180 s.
 Rocznik VII. – 1907. – Nr 1–12. – 148 s.
 Rocznik VIII. – 1908. – Nr 1–10. – 158 s.
 Rocznik IX. – 1909. – Nr 1–10. – 156 s.
 Rocznik X. – 1910. – Nr 1–10. – 156 s.
 Rocznik XI. – 1911. – Nr 1–10. – 164 s.
 Rocznik XII. – 1912. – Nr 1–10. – 156 s.
265. Prace Filologiczne. Tom I / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i L. Malinowskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1885. – Treść :
 - Projekt terminologii językoznawczej polskiej / J. Karłowicz. – S. 102–120 ;
 - Studya nad etymologiją ludową / Lucyjan Malinowski. – S. 134–158, 269–317 ;
 - Niektóre wyrazy polskie litewskiego pochodzenia / Lucyjan Malinowski. – S. 180–198 ;
 - Zabytki języka polskiego w rękopisie N. 2503 Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie / Lucyjan Malinowski. – S. 467–540.
266. Prace Filologiczne. Tom II / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i L. Malinowskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1888. – Treść :
 - Uwagi nad pisownią i językiem tekstu polskiego, zawartego w rękopisie N. 2503 Biblioteki Uniwersyteckiej w Krakowie / Lucyjan Malinowski. – S. 85–118 ;
 - O samogłoskach długich w języku polskim przed wiekiem XVI-ym / Jan Łoś. – S. 119–142 ;
 - O aoryście w języku polskim / Ad. Ant. Kryński. – S. 265–275 ;
 - Studya nad etymologiją ludową / Lucyjan Malinowski. – S. 240–264, 454–465 ;
 - Postaci osobliwe przysłówków staropolskich i dzisiejszych gwarowych / Ad. Ant. Kryński. – S. 593–598.
267. Prace Filologiczne. Tom III / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i L. Malinowskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1891. – Treść :
 - Żywot Ś. Eufraksyi, zabytek języka polskiego z roku 1524 / Ad. Ant. Kryński. – S. 181–280 ;
 - Kazania świętokrzyskie /A. Brückner. – S. 697–740 ;
 - Studya nad etymologiją ludową / Lucyjan Malinowski. – S. 741–786 ;
 - Jedna z kwestji spornych pisowni polskiej. Jak pisać : czy -ya, -ia, -ye, -ie..., czy też -yja, -ija, -yje, -ije..., czy też nareszcie -ja -je...? / J. Baudouin de Courtenay. – S. 787–832.

268. Prace Filologiczne. Tom IV / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i L. Malinowskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1893. – Treść :
- Uwagi o wersyfikacji polskiej jako przyczynek do metryki porównawczej / Michał Rowiński. – S. 1 – 152 ;
 - Przyczynek do dyjalektologii polskiej / Jan Bystron. – S. 280–292 ;
 - Wyrazy gwarowe z okolic Tarnowa / zebrał P. B. – S. 306–310 ;
 - Wyjaśnienie kilku pytań z zakresu pisowni / Adam Ant. Kryński. – S. 327–344 ;
 - Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym / napisał Gabrjel Korbut. – S. 345–560 ;
 - Kilka zabytków języka staropolskiego / wydał Rafał Lubicz. – S. 587–638 ;
 - Reguła Trzeciego Zakonu św. Franciszka i drobniejsze zabytki języka polskiego z końca w. XV-go i początku XVI-go / H. Łopaciński. – S. 689–794.
269. Prace Filologiczne. Tom V / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza i A. A. Kryńskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1899. – Treść :
- Kilka zabytków języka staropolskiego / wydał Rafał Lubicz. – S. 53–89 ;
 - O ile należałoby uwzględnić narzecza ludowe w gramatykach / Jan Karłowicz. – S. 186–192.
270. Prace Filologiczne. Tom VI / wydawane przez Jana Baudouina de Courtenay i Adama Antoniego Kryńskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1907. – Treść :
- Wyrazy obce w języku polskim / Aleksander Brückner. – S. 1–55 ;
 - Przysłówki na -o i -é, utworzone od przymiotników w języku staropolskim na podstawie zabytków wieku XIV i XV-go / napisał Stanisław Dobrzycki. – S. 56–150 ;
 - O mowie wsi Turowa / podał Witold Pracki. – S. 187–276 ;
 - Drobiazgi językowe. Przyczynek do określenia polskiego obszaru językowego / Stanisław Dobrzycki. – S. 387–391.
271. Prace Filologiczne. Tom VI, zeszyt II / wydawane przez Jana Baudouina de Courtenay i Adama Antoniego Kryńskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. d-ra Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1908. – Treść :
- Studja fonetyczne / Aleksander Brückner. – S. 583–601 ;
 - Wyrazy obce w języku polskim / Aleksander Brückner. – S. 602–636 ;
 - Przyczynki gwarowe. Mowa Krakowiaków / J. P. Becker. – S. 669–692.
272. Prace Filologiczne. Tom VII, zeszyt II / wydawane przez Adama Antoniego Kryńskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. d-ra Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1911. – Treść :

- Notatki do dziejów języka polskiego literackiego / Stanisław Dobrzycki. – S. 300–424 ;
 - Samogłoski nosowe w gwarach polskich / napisał Stanisław Dobrzycki. – S. 471–584.
273. Prace Filologiczne. Tom VIII / wydawane przez Adama Antoniego Kryńskiego i Mirosława Zbigniewa Kryńskiego ; z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. d-ra Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i Sp., 1916. – Treść :
 - Studja fonetyczne I. Klasyfikacja dźwięków języka polskiego / napisał Tytus Benni. – S. 249–285 ;
 - Rozwój terytorjalny języka polskiego / napisał Mirosław Zbigniew Przegonia Kryński. – S. 559–623.
 274. Próchnicki F. Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych i wyższych klas szkół ludowych. Tom IV : dla klasy ósmej / ułożyli Franciszek Próchnicki, Romuald Starkel. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, I. Związkowa Drukarnia, 1886. – X, 306 s.
 275. Próchnicki F. Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych i wyższych klas szkół ludowych. Tom III : dla klasy siódmej / Franciszek Próchnicki, Romuald Starkel. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, I. Związkowa Drukarnia, 1887. – VIII, 302 s.
 276. Próchnicki F. Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych i wyższych klas szkół ludowych. Tom II : dla klasy szóstej / Franciszek Próchnicki, Romuald Starkel. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, z Drukarni Pillera i Spółki, 1890. – X, 303 s.
 277. Próchnicki F. Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych i wyższych klas szkół ludowych. Tom I : dla klasy piątej / Franciszek Próchnicki, Romuald Starkel. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, z Drukarni Pillera i Spółki, 1889. – X, 281 s.
 278. Próchnicki F. Wypisy polskie dla klasy piątej c. k. szkół gimnazjalnych i realnych / ułożył Franciszek Próchnicki. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, I. Związkowa Drukarnia, 1889. – XI, 506 s.
 279. Próchnicki F. Wypisy polskie dla klasy pierwszej szkół gimnazjalnych i realnych / Franciszek Próchnicki i Józef Wójcik. – Wydanie czwarte. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1905. – 285 s.
 280. Próchnicki F. Wypisy polskie dla klasy pierwszej szkół gimnazjalnych i realnych / Franciszek Próchnicki i Józef Wójcik. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1905. – 355 s.
 281. Próchnicki F. Wypisy polskie dla klasy pierwszej szkół gimnazjalnych i realnych / ułożone przez Franciszeka Próchnickiego, Józefa Wójcika. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1892. – XV, 271 s.
 282. Próchnicki F. Wypisy polskie dla klasy pierwszej szkół gimnazjalnych i realnych / Franciszek Próchnicki, Józef Wójcik. – Wydanie trzecie. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1897. – VIII, 271 s.

283. Próchnicki Fr. Wskazówki do nauki języka polskiego / Franciszek Próchnicki. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, z I. Związkowej Drukarni, 1885. – 91 s.
284. Próchnicki Fr. Wypisy polskie dla klasy drugiej szkół gimnazjalnych i realnych / ułożone przez Franciszka Próchnickiego i Józefa Wójcika. – Wydanie trzecie. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1907. – VII, 340 s.
285. Próchnicki Fr. Wypisy polskie dla klasy piątej c. k. szkół gimnazjalnych i realnych / Franciszek Próchnicki. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, I. Związkowa Drukarnia, 1889. – XI, 506 s.
286. Próchnicki Fr. Wypisy polskie dla klasy pierwszej szkół gimnazjalnych i realnych / Franciszek Próchnicki, Józef Wójcik. – Wydanie piąte. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych ; Warszawa : E. Wende i S-ka., 1908. – VII, 249 s.
287. Rabbinowicz I.-M. Vergleichende Grammatik der polnischen Sprache: verglichen mit der deutschen und hebräischen / von Doctor I.-M. Rabbinowicz. – Paris : Librairie du Luxembourg, 1877. – XL, 432 s.
288. Radońska T. Krótka grammatyka polska dla uczącej się młodzieży w sposób łatwy i przystępny / opracowana przez Teofilę Radońską. – Poznań : w komisie M. Leitgebra i Spółki, 1872. – 112 s.
289. Rozwadowski J. Bulla z roku 1136 jako najstarszy zabytek języka polskiego / Jan Rozwadowski. – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1909. – 55 s.
290. Rzepecki L. Wiec Wielkopolski w sprawie pisowni języka polskiego: jego znaczenie i zadanie / Ludwik Rzepecki. – Poznań, 1870. – 38 s.
291. Semenovitsch A. Über die vermeintliche Quantität der Vocale im Altpolnischen / Anton Semenovitsch. – Leipzig : Bär & Hermann, 1872. – 70 s.
292. Skobel F. K. O skażeniu języka polskiego w dziennikach i w mowie potocznej, osobliwie w Galicyi / F. K. Skobel. – Wydanie drugie powiększone. – Kraków : W Drukarni Akademickiej, pod zarządkiem K. Mańkowskiego, 1871. – VIII, 102 s.
293. Sławiński F. F. O budowie zdania pojedynczego : rozprawka / napisał Fab. Ferd. Sławiński. – Warszawa : Drukarnia Czerwińskiego i Spółki, 1877. – 110 s.
294. Sławiński F. F. O głosce i literze J wobec zasad pisowni / napisał Fab. Ferd. Sławiński. – Warszawa : Drukarnia „Gazety Lekarskiej”, nakładem Redakcji „Kroniki Rodzinnéj”, 1874. – 31 s.
295. Smolińska B. Elementarz polskiego dziecka. Część pierwsza / napisała Bronisława Smolińska. – Wydanie nowe. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s.a.]. – [75] s.
296. Soerensen A. Grammatisch-alphabetisches Verzeichnis der polnischen Verba mit Bedeutungsangabe, Beispielen und Nominalableitungen. Ergänzung zur polnischen Grammatik / Asmus Soerensen. – Leipzig : Druck und Verlag von E. Haberland, 1900. – IV, 207 s.

297. Soerensen A. Polnische Grammatik / Asmus Soerensen. – Hälfte 1. – Leipzig : Druck und Verlag von E. Haberland, 1899. – IV, 256 s.
298. Sosnowski P. W obronie języka / Paweł Sosnowski. – Warszawa : Druk A. Pęczalski i K. Marszałkowski, 1913. – 22 s. – Odbitka z "Ziemi".
299. St. Sw. "Tempora mutantur..." słów kilka o niektórych formach języka ojczystego i niektórych zwyczajach naszych / St. Sw. – Wilno : Nakładem Drukarni "Znicz", 1916. – 15 s.
300. Stachoń L. Abecadło ruchome / Leon Stachoń. – Lwów, 1912. – 7 s.
301. Stachoń L. Rzecz o elementarzu. Nauka czytania i pisania w klasie I. szkoły ludowej / Leon Stachoń. – Lwów : Nakładem autora, 1906. – 88 s.
302. Stein I. Gramatyka języka polskiego dla szkół średnich / opracowali Ignacy Stein i Roman Zawiliński. – Kraków : W Księgarni G. Gebethnera i Sp.; Warszawa : W Księgarni Michała Arcta, 1907. – X, 337 s.
303. Suchecki H. Najnowsza ramota gramatyczna pod tytułem "Gramatyka języka polskiego" ułożona przez Władysława Lercla oraz niektóre odpowiednie pojęcia gramatyczne prof. Dr. A. Małeckiego / Henryk Suchecki. – Kraków : Nakład i wydanie autora ; Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1869. – 48 s.
304. System konjugacyi polskiej / napisał Dr. Antoni Kalina. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1889. – 46 s. – Odbitka z "Muzeum".
305. Szkółka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1906. – 62, 34 s.
306. Szkółka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1909. – 62, 34 s.
307. Szkółka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1910. – 62, 34 s.
308. Szkółka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1911. – 62, 34 s.
309. Szkółka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1913. – 62, 34 s.
310. Szkółka dla młodzieży. Część II / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1906. – 112 s.
311. Szkółka dla młodzieży. Część II / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1910. – 112 s.
312. Szkółka dla młodzieży. Część II / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1911. – 112 s.
313. Szkółka dla młodzieży. Część II / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1913. – 112 s.
314. Szkółka dla młodzieży. Część III / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1910. – 208 s, mapa.

315. Szkółka dla młodzieży. Część III / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1913. – 208 s, mapa.
316. Szkółka dla młodzieży. Część IV / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1906. – 224 s, mapa.
317. Szkółka dla młodzieży. Część IV / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1908. – 224 s, mapa.
318. Szkółka dla młodzieży. Część IV / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1910. – 224 s, mapa.
319. Szkółka dla młodzieży. Część IV / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1913. – 224 s, mapa.
320. Szkółka dla młodzieży. Część V / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1906. – 528 s.
321. Szkółka dla młodzieży. Część V / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1909. – 528 s.
322. Szkółka dla młodzieży. Część V / C. K. wydawnictwo książek szkolnych. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1914. – 528 s.
323. Szycówna A. Gramatyka języka polskiego dla dzieci zaczynających uczyć się systematycznie z przykładami, ćwiczeniami i wskazówkami dla nauczycieli / opracowała Aniela Szycówna. – Wydanie trzecie, poprawione i uzupełnione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1909. – 206 s.
324. Tarnowski S. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych i realnych. Część druga / ułożona przez Stanisława Tarnowskiego, Franciszka Próchnickiego. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, z Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1891. – VII, 792 s.
325. Tarnowski S. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych i realnych. Część pierwsza / ułożona przez Stanisława Tarnowskiego, Franciszka Próchnickiego. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, z I. Związkowej Drukarni, 1890. – X, 767 s.
326. Tarnowski St. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych. Część pierwsza / ułożona przez St. Tarnowskiego i J. Wójcika. – Wydanie trzecie, przerobione. – Lwów : Nakładem i drukiem I. Związkowej Drukarni, 1903. – VIII, 512 s.
327. Tarnowski St. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół realnych i seminariów nauczycielskich. Część druga / z wypisów St. Tarnowskiego ; przerobił Romuald A. Bobin. – Wydanie piąte. – Lwów : Nakładem i drukiem I. Związkowej Drukarni, 1914. – II, 423 s.
328. Tenner J. Podręcznik sztuki czytania / Juliusz Tenner. – Lwów : G. Seyfarth (Józef Georgeon), [1917]. – 123 s.
329. Tenner J. Technika żywego słowa / Juliusz Tenner. – Lwów : Nakładem Księgarni H. Altenberga ; Warszawa : E. Wende i Spółka, 1906. – XI, 329 s., z 20 rycinami w tekście.

330. Uchwały Akademii z dnia 31 października 1891 w sprawie pisowni polskiej. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1892. – 39 s.
331. Ułaszyn H. Filologia i lingwistyka prof. A. Brücknera : szkic polemiczny / przez Henryka Ułaszyna. – Kraków : Nakładem autora, G. Gebethner i Spółka, 1910. – 154 s.
332. Walicki A. Błędy nasze w mowie i piśmie, ku szkodzie języka polskiego popełniane, oraz prowincjonalizmy / zebrał Aleksander Walicki. – Warszawa : Nakład autora, druk K. Kowalewskiego, 1876. – X, 107 s.
333. Wernic H. Druga książka do czytania dla dzieci do lat 10 / Henryk Wernic. – Wydanie siódme. – Warszawa : Nakładem i drukiem M. Arcta, 1907. – 112 s., z 60 obrazkami.
334. Wernic H. Trzecia książka do czytania / Henryk Wernic. – Wydanie drugie, przerobione i uzupełnione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1906. – 260 s., z 18 obrazkami.
335. Wojciechowski K. Wypisy polskie. Część pierwsza (do roku 1822) / Konstanty Wojciechowski. – Lwów : Nakładem Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych, 1913. – 361 s.
336. Woliński J. Polnisches Elementarbuch zum Schul- und Selbstunterricht / J. Woliński, K. A. Schönke. – Pösen, 1872. – 232 s.
337. Wóycicki K. Forma dźwiękowa prozy polskiej i wiersza polskiego / Kazimierz Wóycicki. – Warszawa : Skład główny w Księgarni E. Wendego i S-ki, 1912. – X, 252 s. – (Wydawnictwa Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział językoznawstwa i literatury, Nr 3).
338. Wróblewski K. O nauce języka polskiego w szkołach średnich w Galicyi / Kazimierz Wróblewski. – Lwów : Nakładem autora, 1903. – 14 s. – Odbitka z “Pamiętnika Wiecu Narodowego”.
339. Wypisy dla szkół średnich z polskim językiem wykładowym. Kurs niższy = Читанка для середних шкіл з польським язиком викладовим. Курс низший / ułożył Bohdan Łepki. – Львів : Накладом Фонду Краєвого з Друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1904. – VII, 144 s.
340. Zaleski St. Elementarz Krakowski / Stefan Zaleski; rysunki wykonał Stanisław Wójcik. – Kraków : Nakładem Składnicy Pedagogicznej, 1915. – 64 s.
341. Zasady pisowni polskiej. – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności ; Skład Główny w Księgarni G. Gebethnera i spółki w Krakowie ; Gebethnera i Wolffa w Warszawie, 1917. – 15 s.
342. Zawiliński R. Gramatyka języka polskiego szkolna. Kurs elementarny / Roman Zawiliński. – Wiedeń–Praga : Nakładem F. Tempskiego ; Warszawa : Gebethner i Wolff ; Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1893. – VIII, 100, X s.
343. Zimowski K. Praktyczna gramatyka polska: repetytorium dla ucznia / K. Zimowski. – Kraków : Nakład i Skład Główny w Księgarni J. Czerneckiego, 1918. – 80 s.
344. Бодуэнь-де-Куртенэ И. О древне-польскомъ языкѣ до XIVго столѣтя / И. Бодуэнь-де-Куртенэ. – Лейпцигъ : Типографія Бэра и Германа, 1870. – VIII, 184, IV с.

345. Выписки изъ старопольской словесности со словарикомъ / составилъ Романъ Брандтъ. – Москва : Университетская Типографія, 1900. – IV, 55 с.
346. Кошутић Р. Граматика польскога језика / Р. Кошутић. – Београд : Штампa и Издање Краљ., срп. Државне Штампарије, 1898. – XIV, 201 с.
347. Краткая фонетика и морфологія польскога языка: лекції / Роман Брандт. – Изданіе 2-е. – Москва : Печатня А. И. Снегиревой, 1913. – 53 с.

РОЗДІЛ IV

Полоністичні матеріали міжвоєнного двадцятиліття у фондї Наукової бібліотеки Львівського університету (1919–1939 рр.)

348. Abiński M. Obrazy głosek polskich : 47 przekrojów, podających układ narządów mowy przy poszczególnych głoskach / Michał Abiński. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Gebethner i Wolff, 1925. – 13 s.
349. Andrzejewska H. Plany lekcji języka polskiego dla II klasy szkoły powszechnej. Część I – na I półroczu / Helena Andrzejewska i Marja Składzieniówna. – Poznań : Nakładem “O-PE-GE”, Organizacji Propagandy Gospodarczej, 1934. – 66 s.
350. Andrzejewska H. Plany lekcji języka polskiego dla II klasy szkoły powszechnej. Część II – na II półroczu / Helena Andrzejewska i Marja Składzieniówna. – Poznań : Nakładem własnym, 1935. – 91 s.
351. Arend M. Z. Problem reformy pisowni polskiej w świetle fonetyki. 10 tez / Marjan Z. Arend, B. A. (London). – Poznań : Nakładem i czcinkami Drukarni Mieszczkańskiej T. A., 1933. – 16 s.
352. Arnoldowa F. Elementarz / F. Arnoldowa i M. Witwicka. – Drugie wydanie poprawione. – Lwów : Nakładem Wydawnictwa Książek Szkolnych, z Drukarni Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1924. – 134 s.
353. Arnoldowa F. Elementarz / F. Arnoldowa i M. Witwicka. – Drugie wydanie poprawione. – Lwów : Nakładem Wydawnictwa Książek Szkolnych, z Drukarni Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1925. – 130 s.
354. Arnoldowa F. Elementarz / F. Arnoldowa i M. Witwicka. – Wydanie czwarte. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1928. – 134 s.
355. Arnoldowa F. Elementarz / F. Arnoldowa i M. Witwicka. – Wydanie trzecie. – Lwów : Nakładem Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1926. – 132 s.
356. Arnoldowa F. Elementarz : wskazówki metodyczne dla uczących / F. Arnoldowa i M. Witwicka. – Lwów : Nakładem Państw. Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1927. – 124 s.
357. Auerbach M. O współpracy filologa klasycznego z polonistą / Marjan Auerbach. – Lwów, 1930. – 41 s. – Odbitka z “Przeglądu Humanistycznego”, 1930 Nr 1.

358. Baczyńska S. Moje ćwiczenia w nauce języka, gramatyki i ortografii : książka przeznaczona dla dorosłych / Stefanja Baczyńska i Stefanja Chyczewska ; rysunki wykonał T. Gronowski. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni”, Spółki Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1931. – 72 s., z 94 rysunkami w tekście.
359. Baczyńska S. Patrzę i opisuję / Stefanja Baczyńska i Anna Oderfeldówna. – Wydanie drugie, poprawione i uzupełnione. – Warszawa : Nakładem Spółki Akcyjnej “Naszej Księgarni”, 1923. – 88 s.
360. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na oddz. IV-ty szkół powszechnych i kl. I-szą gimnazjów. Część trzecia / Stefanja Baczyńska; ilustracje wykonała N. Bobieńska. – Wydanie czwarte. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1933. – 82 s.
361. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na oddz. IV-ty szkół powszechnych i kl. I-szą gimnazjów. Część trzecia / Stefanja Baczyńska; ilustracje wykonała N. Bobieńska. – Wydanie drugie. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1931. – 82 s.
362. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na kl. III-cią szkół powszechnych. Część druga / Stefanja Baczyńska i Anna Oderfeldówna; ilustracje wykonał E. Porządkowski. – Wydanie czwarte. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1928. – 102 s., z 56 rysunkami w tekście.
363. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na kl. III-cią szkół powszechnych. Część druga / Stefanja Baczyńska i Anna Oderfeldówna; ilustracje wykonał E. Porządkowski. – Wydanie trzecie. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1927. – 103 s., z 56 rysunkami w tekście.
364. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na kl. III-cią szkół powszechnych. Część II-ga / Stefanja Baczyńska i Anna Oderfeldówna; ilustracje wykonał E. Porządkowski. – Wydanie drugie. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1926. – 103 s., z 56 rysunkami w tekście.
365. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na kl. II-gą szkół powszechnych. Część pierwsza / Stefanja Baczyńska i Anna Oderfeldówna ; ilustracje wykonał E. Porządkowski. – Wydanie piąte poprawione i uzupełnione. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1928. – 103 s.
366. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na kl. II-gą szkół powszechnych. Część pierwsza / Stefanja Baczyńska i Anna Oderfeldówna ; ilustracje wykonał E. Porządkowski. – Wydanie trzecie, poprawione i uzupełnione. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1926. – 87 s.
367. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń gramatycznych, ortograficznych i stylistycznych : na kl. III-cią szkół powszechnych. Część II-ga / Stefanja

- Baczyńska i Anna Oderfeldówna ; ilustracje wykonał E. Porządkowski. – Warszawa–Łódź : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej, 1925. – 103 s.
368. Baczyńska S. Patrzę i opisuję : książka do ćwiczeń ortograficznych i stylistycznych na klasę II-gą szkół powszechnych. Część pierwsza / Stefanja Baczyńska, Anna Oderfeldówna. – Wydanie dziesiąte. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni”, Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1933. – 84 s., rysunki.
369. Bakkowa M. Pisownia polska w ćwiczeniach dla klasy piątej szkół powszechnych / M. Bakkowa i Z. Perkowska. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni”, Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1937. – 62 s.
370. Bakkowa M. Pisownia polska w ćwiczeniach dla klasy szóstej szkół powszechnych / M. Bakkowa i Z. Perkowska. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1936. – 79 s.
371. Bakszewiczowa K. Nauka i technika pisania / Kazimiera Bakszewiczowa. – Wilno : Druk Józefa Zawadzkiego, 1927. – 106 s.
372. Balicki A. E. Godziny polskiego... Garść uwag na temat nauczania języka polskiego w średnich szkołach zawodowych / A. E. Balicki. – Kraków : Nakładem Szkoły Ekonomiczno-Handlowej i Instytutu Administracyjno-Gospodarczego, 1934. – 51 s.
373. Balicki A. E. Nauka języka polskiego w gimnazjum kupieckim (z uwzględnieniem przebiegu lekcji) klasa I-sza / A. E. Balicki. – Kraków : [Drukarnia “Orbis”], 1936. – 56 s.
374. Balicki J. Będziem polakami. Drugi rok nauki języka polskiego w szkołach średnich ogólnokształcących / Juljusz Balicki, Stanisław Maykowski ; okładka i rysunki Edmunda Bartłomiejczyka. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1928. – 485 s.
375. Balicki J. Kraj lat dziecińczych. Pierwszy rok nauki języka polskiego w szkołach średnich ogólnokształcących / Juljusz Balicki, Stanisław Maykowski ; ilustrowali książkę Edmund Bartłomiejczyk, Zygmunt Kamiński i Władysław Skoczylas. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1926. – 384 s.
376. Balicki J. Mówią wieki : czwarty rok nauki języka polskiego w szkołach średnich ogólnokształcących / Juljusz Balicki i Stanisław Maykowski ; okładka, winjety i przerywniki St. Matusiaka. – Lwów : Z Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1931. – 493, XXXVII s. – Dodatek: objaśnienia.
377. Balicki J. Mówią wieki : drugi rok nauki języka polskiego w gimnazjach. Część II / Juljusz Balicki i Stanisław Maykowski ; rysunki St. Matusiaka, E. Bartłomiejczyka. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1934. – 418 s.
378. Balicki J. Mówią wieki : pierwszy rok nauki języka polskiego w gimnazjach. Część I / Juljusz Balicki i Stanisław Maykowski ; rysunki St. Matusiaka, E. Bartłomiejczyka. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1933. – 360 s.
379. Balicki J. Mówią wieki : podręcznik do nauki języka polskiego dla I klasy gimnazjalnej / Juljusz Balicki, Stanisław Maykowski; rysunki E. Bartłomiejczyka

- i St. Matusiaka. – Lwów : Z Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 379 s.
380. Balicki J. Mówią wieki : podręcznik do nauki języka polskiego dla II klasy gimnazjum kupieckiego / Juliusz Balicki, Stanisław Maykowski ; opracowali Zenon Alexandrowicz, Szczepan Zimmer. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 352 s. – Dodatek : objaśnienia.
381. Balicki J. Mówią wieki : podręcznik do nauki języka polskiego dla III klasy gimnazjum kupieckiego / Juliusz Balicki, Stanisław Maykowski ; opracowali Zenon Alexandrowicz, Szczepan Zimmer. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1939. – 483 s. – Dodatek : objaśnienia.
382. Balicki J. Mówią wieki : trzeci rok nauki języka polskiego w gimnazjach. Część III / Juliusz Balicki i Stanisław Maykowski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1935. – 511 s.
383. Balicki J. Niesiemy plon : siódmy rok nauki języka polskiego w szkołach powszechnych / Juliusz Balicki i Stanisław Maykowski ; ilustracje E. Bartłomiejczyka, St. Matusiaka i W. Skoczylasa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1935. – 448 s. – Dodatek : objaśnienia.
384. Balicki J. Okno na świat : szósty rok nauki języka polskiego w szkołach powszechnych / Juliusz Balicki i Stanisław Maykowski ; rysunki E. Bartłomiejczyka i St. Matusiaka. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1934. – 372 s.
385. Balicki J. Pieśń o ziemi naszej : piąty rok nauki języka polskiego w szkołach powszechnych / Juliusz Balicki i Stanisław Maykowski ; rysunki E. Bartłomiejczyka i St. Matusiaka. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1933. – 292 s.
386. Balicki J. Rola podręcznika w nauczaniu języka ojczystego / dr. Juliusz Balicki. – Warszawa : Przedruk z kwartalnika "Zrąb", 1932. – 23 s.
387. Barbasz W. Technika żywego słowa / Wilhelm Barbasz. – Wydanie trzecie. – Lwów : Drukarnia Stylowa, [1938]. – 16 s. – Odbitka ze "Sprawozdawcy", pisma dla młodzieży Pryw. Gimnazjum i Liceum Męskiego Żyd. Tow. szkoły lud. i średniej we Lwowie.
388. Baudouin de Courtenay J. Zarys historii języka polskiego / J. Baudouin de Courtenay. – Warszawa : S-ki Akc. Polska Składnica Pomocy Szkolnych, 1922. – 164 s. – (Biblioteka Składnicy, Nr 10).
389. Benni T. Gramatyka polska w rozmowach i zadaniach: Zeszyt pierwszy dla oddziału III szkół powszechnych i klasy wstępnej szkół średnich / Tytus Benni. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska, 1923. – 40 s.
390. Benni T. Mechanizm mowy naszej / Tytus Benni. – Nakładem Sp. Akc. "Nasz Sklep-Urania" w Warszawie, 1927. – 26 s. – (Biblioteka "Nauka i szkoły ; Nr 4).
391. Benni T. Ortofonja polska / Tytus Benni. – Uwagi o wzorowej wymowie dla artystów, nauczycieli i wykształconego ogółu polskiego. – Warszawa–Lwów : Książnica Polska, 1924. – 51 s.
392. Benni T. Palatogramy polskie / Tytus Benni. – 100 zdjęć palatograficznych na 63 rysunkach z tekstem objaśniającym. – Kraków–Warszawa–Lublin–Łódź – Poznań–Zakopane–Wilno : Gebethner i Wolff, 1931. – 36 s. – (Wydawnictwo Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego).

393. Benoni K. Nauka stylu praktycznego dla szkół wydziałowych żeńskich / Karol Benoni; przystosował do nowych przepisów i ustaw Antoni Pawłowski. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1922. – 134 s.
394. Bielak F. O przyszłego polonistę / Franciszek Bielak. – Kraków : Drukarnia Polska Franciszka Zemanka, 1938. – 18 s. – Odbitka z „Głosu Narodu” („Tydzień Kulturalno-Literacki” Z 24. VII. 1938).
395. Bielak Fr. Życie polskie : wypisy polskie dla III klasy gimnazjalnej / Fr. Bielak i J. St. Bystron. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1935. – 336 s.
396. Biliński J. Nauczanie języka polskiego w niższym gimnazjum i wyższych klasach szkół powszechnych / Jan Biliński. – Poznań : Nakładem Księgarni Szkolnej, 1929. – 183 s.
397. Bogucka C. Pierwsza książka do czytania / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie XVIII. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 269 s., z 58 rycinami.
398. Bogucka C. Pierwsza książka do czytania / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie XVII. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 303 s., z 58 rycinami.
399. Bogucka C. Pierwsza książka do czytania / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie XXII. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1928]. – 272 s., z 58 rycinami.
400. Bogucka C. Pierwsza książka do czytania : klasa podwstępna / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie dziewiąte. – Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań–Kraków : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1919]. – 303 s., z rycinami.
401. Bogucka C. Pierwsza książka do czytania : klasa podwstępna / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie jedenaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1921]. – 269 s., z rycinami.
402. Bogucka C. Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania. Stopień IV : powtórzenie i przestankowanie / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie ósme. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1928. – 64 s.
403. Bogucka C. Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania. Stopień IV. Powtórzenie i przestankowanie / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie jedenaste bez zmiany. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 63 s.
404. Bogucka C. Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania. Stopień III / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie trzynaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 87 s.
405. Bogucka C. Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania. Stopień II / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie dziewiętnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 70 s.
406. Bogucka C. Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania. Stopień I-szy / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie dziewiętnaste. –

Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań–Kraków–New York : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 46 s.

407. Bogucka C. Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania. Stopień I-szy / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie dwudzieste czwarte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1924]. – 46 s.
408. Bogucka C. Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania. Stopień I / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie trzydzieste szóste niezmienione. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1933]. – 46 s.
409. Bogucka C. Podręcznik do ćwiczeń ortograficznych i systematycznego dyktanda / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie osiemnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s.a.]. – VIII, 219 s.
410. Bogucka C. Podręcznik do ćwiczeń ortograficznych i systematycznego dyktanda / C. Bogucka, C. Niewiadomska, J. Warnkówna. – Wydanie dwudzieste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. – 224 s.
411. Bogucka C. Wypisy polskie na klasę I / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie dwudzieste pierwsze. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1927]. – 335 s.
412. Bogucka C. Wypisy polskie na klasę II / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie czternaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1925]. – 316, IV s.
413. Bogucka C. Wypisy polskie na klasę II / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie siedemnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1927]. – 316 s.
414. Bogucka C. Wypisy polskie na klasę III / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie trzynaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1927]. – 375 s.
415. Bogucka C. Wypisy polskie na klasę I-szą / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie szesnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1924]. – 333 s.
416. Bogucka C. Wypisy polskie na klasę I-szą / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie piętnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1924]. – 333 s.
417. Bogucka C. Wypisy polskie na klasę I-szą / C. Bogucka, C. Niewiadomska. – Wydanie osiemnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1924]. – 333 s.
418. Brückner A. Dzieje języka polskiego / Aleksander Brückner. – Wydanie trzecie, zupełnie przerobione. – Warszawa : Instytut Wydawniczy “Biblioteka polska”, 1925. – 338 s.
419. Brzezińska G. Bądźmy lepsi i mądrzejsi: czytanka dla II klasy miejskich szkół powszechnych / G. Brzezińska i J. Porazińska. – Wydanie drugie niezmienione. – Lwów : Nakład K. S. Jakubowskiego, 1939. – 180 s.

420. Brzezińska G. Bądźmy lepsi i mądrzejsi: czytanka dla II klasy wiejskich szkół powszechnych / G. Brzezińska i J. Porazińska. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1937. – 176 s.
421. Brzezińska R. M. Czytanki drugie / R. M. Brzezińska. – Wydanie dwunaste. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni”, Spółki Akcyjnej Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, 1926. – 196 s., z rysunkami.
422. Brzezińska R. M. Pierwsze czytanki / R. M. Brzezińska. – Wydanie XXI. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni”, Spółki Akcyjnej Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, 1925. – 141 s., z rysunkami.
423. Brzezińska R. M. Pierwsze czytanki / R. M. Brzezińska. – Wydanie dziewiętnaste. – Warszawa : Wydawnictwo “Oświata” Tow. Naucz. Szkół Wyż., 1922. – 142 s., z rysunkami.
424. Brzezińska R. M. Początki poprawnego pisania. Stopień 1-szy. Zeszyt A / R. M. Brzezińska ; z obrazkami Jacka Mierzejewskiego. – Wydanie czwarte, poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo “Oświata” T. N. S. W., 1922. – 48 s.
425. Brzezińska R. M. Początki poprawnego pisania. Stopień 1-szy. Zeszyt B / R. M. Brzezińska ; z obrazkami Jacka Mierzejewskiego. – Wydanie czwarte, poprawione. – Warszawa : “Nasza Księgarnia”, Spółka Akc. Związku Pol. Naucz. Szkół Powsz., 1924. – 56 s.
426. Brzezińska R. M. Początki poprawnego pisania. Stopień 4 / R. M. Brzezińska. – Wydanie drugie. – Warszawa : Wydawnictwo “Oświata” T. N. S. W., 1922. – 72 s.
427. Brzezińska R. M. Początki poprawnego pisania. Stopień drugi. Zeszyt A / R. M. Brzezińska. – Wydanie czwarte. – Warszawa : Wydawnictwo “Oświata” T. N. S. W., 1922. – 64 s.
428. Brzeziński W. Prawidła pisowni polskiej: do użytku szkolnego i prywatnego / Wiktor Brzeziński. – Lwów : Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, 1920. – 72 s.
429. Bulanda J. Jak wzbudzić zamięrowanie do j. polskiego w nauczaniu? (z ilustracjami i lekcjami pokazowymi z nauki gramatyki, stylistyki, rozbioru literackiego, ortografii i t. d.) / Jan Bulanda. – Ropczyce : W Drukarni P. H., 1930. – 112 s.
430. Chodak E. Moja pierwsza książeczka / Edmund Chodak ; rysunki wykonała Wanda Romeykówna. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1930. – [143 s.].
431. Chrzanowski I. Mój elementarz dla klas wyższych szkół średnich. Część I / I. Chrzanowski i K. Wojciechowski. – Wydanie szóste. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1926. – 386 s.
432. Chrzanowski I. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół średnich. Część pierwsza (do roku 1822) / I. Chrzanowski, K. Wojciechowski. – Wydanie trzecie. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1920. – 376 s.
433. Chrzanowski I. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół średnich. Część I (do roku 1822) / I. Chrzanowski, K. Wojciechowski. – Wydanie piąte. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1923. – 342 s.

434. Chrzanowski I. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół średnich. Część I / I. Chrzanowski i K. Wojciechowski. – Wydanie szóste. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1926. – 387 s.
435. Chrzanowski I. Wypisy polskie dla klas wyższych szkół średnich. Część I (do roku 1822) / I. Chrzanowski i K. Wojciechowski. – Wydanie czwarte. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922. – 336 s.
436. Chrząszczewska J. Mój elementarz / J. Chrząszczewska i J. Porazińska. – Wydanie trzecie. – Warszawa : Instytut Wydawniczy “Biblioteka polska”, [1927]. – [129 s.].
437. Chrząszczewska J. Mój elementarz / J. Chrząszczewska i J. Porazińska. – Wydanie czwarte. – Warszawa : Instytut Wydawniczy “Biblioteka polska”, [1928]. – [129 s.].
438. Chrząszczewska J. Mój elementarz : polecane do użytku szkolnego / J. Chrząszczewska i J. Porazińska. – Warszawa : Instytut Wydawniczy “Biblioteka polska”, 1925. – [129 s.].
439. Chrząszczewska J. Mój elementarz : polecane do użytku szkolnego / J. Chrząszczewska i J. Porazińska. – Wydanie drugie. – Warszawa : Instytut Wydawniczy “Biblioteka polska”, 1926. – [129 s.].
440. Chrząszczewska J. Mój elementarz : uwagi dla nauczających / J. Chrząszczewska i J. Porazińska. – Warszawa : Instytut Wydawniczy “Biblioteka polska”, 1925. – 47 s.
441. Cywiński S. Gwałt ortograficzny / Stanisław Cywiński. – Wilno : Druk. A. Zwierzynskiego, 1937. – 83 s. – Odbitka z “Dziennika Wileńskiego”.
442. Czekanowski J. Z badań nad różniczkowaniem morfologicznym dialektów polskich / Jan Czekanowski. – Warszawa, 1927. – S. 330–354. – Odbitka z “Prac polonistycznych”, ofiarowanych prof. Janowi Łosiowi.
443. Czytanka polska dla oddziału drugiego szkół powszechnych / opracował M. Piątkowski ; rysunki wykonał J. Kuryłas. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego, 1926. – 188 s.
444. Czytanka polska dla oddziału drugiego szkół powszechnych / opracował M. Piątkowski ; rysunki wykonał J. Kuryłas. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego, 1928. – 188 s.
445. Dańcewiczowa J. Dydaktyka mówienia i pisania, jako działu nauczania języka ojczystego / Jadwiga Dańcewiczowa. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni”, Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1936. – 12 s. – Odbitka z “Encyklopedji Wychowania”.
446. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla klasy V i VII szkoły powszechnej : książka dla nauczyciela / Jadwiga Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1934. – 48 s.
447. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla V klasy szkół powszechnych : przewodnik metodyczny do bibliotek nauczycielskich / Jadwiga

- Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 35 s.
448. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla V klasy szkół powszechnych 3 i 2 stopnia / Jadwiga Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 35 s.
449. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla VI klasy szkoły powszechnej / Jadwiga Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1934. – 32 s.
450. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla VI klasy szkół powszechnych 2 stopnia. Kurs B / Jadwiga Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 32 s.
451. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla VI klasy szkoły powszechnej 2 stopnia. Kurs A / Jadwiga Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. – 32 s.
452. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla VII klasy szkoły powszechnej : książka dla nauczyciela / Jadwiga Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1935. – 20 s.
453. Dańcewiczowa J. Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla VII klasy szkoły powszechnej / Jadwiga Dańcewiczowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1935. – 23 s.
454. Dańcewiczowa J. Jak realizować nowy program języka polskiego. Część I / Jadwiga Dańcewiczowa. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1934. – 96 s. – (Jak realizować nowe programy szkolne, 8).
455. Dańcewiczowa J. Jak realizować nowy program języka polskiego. Część II / Jadwiga Dańcewiczowa. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1934. – 100 s. – (Jak realizować nowe programy szkolne, 9).
456. Dańcewiczowa J. Światło w chacie : podręcznik do nauki języka polskiego dla klasy IV szkół powszechnych 1 stopnia. Kurs B / Jadwiga Dańcewiczowa, Benedykt Kubski i Stanisław Maykowski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 276 s.
457. Dańcewiczowa J. Światło w chacie : podręcznik do nauki języka polskiego dla IV klasy szkół powszechnych 1 stopnia. Kurs C / Jadwiga Dańcewiczowa, Benedykt Kubski, Stanisław Maykowski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 399 s.
458. Dargielowa A. Chcę czytać / Aleksandra Dargielowa i Anna Oderfeldówna. – Warszawa : Nakładem Adama Zarzeckiego, 1923. – 103 s.
459. Dargielowa A. O nauce czytania i pisania : książka nauczyciela, uczącego z elementarza "Chcę czytać" / napisały Aleksandra Dargielowa, Anna Oderfeldówna. – Wydanie czwarte. – Warszawa : Nakładem Adama Zarzeckiego, Polska Składnica Pomocy Szkolnych, [s.a.]. – 30 s.
460. Dargielowa A. Pierwsza książka po elementarzu dla dorosłych / opracowały A. Dargielowa, H. Radwanowa. – Suwałki : Nakładem księgarni "Oszczędność", 1922. – 177, IV s.
461. Dargielowa A. Wskazówki dla uczących według elementarza R. O. D. / opracowała A. Dargielowa. – Wydanie II. – Warszawa : Skład Główny w Central-

- nem Biurze kursów dla dorosłych, 1920. – 64 s. – (Wydawnictwo Centralnego Biura kursów dla dorosłych, № 9).
462. Dobraniecki S. Przewodnik metodyczny do podręcznika "Na zagonie" : kl. III szkół powszechnych. Kurs B / Stanisław Dobraniecki. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 16 s.
463. Dobraniecki St. Piszemy i czytamy. Wzór 1 / St. Dobraniecki. – Lwów : Nakład, własność i druk K. S. Jakubowskiego, [s.a.]. – 4 s., 25 tablic.
464. Domaradzki A. Bolszewizm w pisowni polskiej. Wiązanka myśli i faktów / Aleksander Domaradzki. – Włocławek : Nakładem autora, 1927. – 26 s.
465. Doroszewski W. Język polski w Stanach Zjednoczonych A. P. = The polish language in U. S. A. / Witold Doroszewski. – Warszawa : Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1938. – 261 s. – (Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I ; Nr 15). – English summary pp. 219–229.
466. Doroszewski W. Pisownia polska w ostatnich wydaniach / Witold Doroszewski. – Warszawa : Nakładem Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek, 1933. – 38 s.
467. Doroszewski W. Studium języka a studium literatury / Witold Doroszewski. – Łódź : Drukarnia R. Tylko, 1939. – 14 s. – Odbitka ze zbioru "Prace Polonistyczne. Seria III".
468. Drzewiecki K. Krótka składnia języka polskiego z przykładami i ćwiczeniami / Konrad Drzewiecki. – Wydanie szóste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1919. – VIII, 97 s.
469. Drzewiecki K. Krótka składnia języka polskiego z przykładami i ćwiczeniami / Konrad Drzewiecki. – Wydanie szóste, przedruk. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1921. – X, 97 s.
470. Drzewiecki K. Pisownia polska z ćwiczeniami, dyktandami i słowniczkiem ortograficznym / przez Konrada Drzewieckiego. – Wydanie trzecie, przejrzone, poprawione. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1923. – 192 s.
471. Drzewiecki K. Początki gramatyki języka polskiego z ćwiczeniami i przykładami / Konrad Drzewiecki. – Wydanie jedenaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1928. – X, 247 s.
472. Drzewiecki K. Teksty do nauki języka staropolskiego. Wiek XIV i XV / wybór, objaśnienia i przypisy Konrada Drzewieckiego. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1924. – 183 s.
473. Drzewiecki K. Zarys metodyki języka polskiego / przez Konrada Drzewieckiego. – Wydanie trzecie. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s.a.]. – 173 s.
474. Dzierżanowska M. Gramatyka języka polskiego z ćwiczeniami : podręcznik szkolny na klasy I, II i III / M. Dzierżanowska, C. Niewiadomska i J. Warnkówna. – Wydanie piętnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1924]. – 288 s.
475. Dzierżanowska M. Krótka gramatyka polska i ćwiczenia językowe / Marya Dzierżanowska. – Wydanie dwudzieste dziewiąte. – Warszawa : Nakładem Jana Fiszera, 1922. – 80 s.

476. Elementarz dla szkół parafjalnych narodowych / wydał Zygmunt Kukulski ; z zasiłkiem Państwowego Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Lublinie. – Wydanie przedrukowe. – Lublin : Skład Główny Gebethner i Wolff, 1930. – XXIII, 48, 125 s. – (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie, ogólnego zbioru Nr 6). – Pierwsze wydanie : Kraków : W Drukarni Szkoły Główny Koronný, 1785.
477. Elementarz obrazkowy. Początkowa nauka czytania i pisania / ułożył W. Tadeusz. – Wyd. nowe. – Warszawa : Nakładem “Nowego wydawnictwa”, 1925. – 64 s.
478. Falski M. Czytanka dla II klasy szkół powszechnych miejskich / Marjan Falski ; z rysunkami K. Mackiewicza i K. Sopoćki. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas S. A., 1934. – 144 s.
479. Falski M. Dydaktyka nauki czytania i pisania / Marjan Falski. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1936. – 30 s. – Odbitka z “Encyklopedji Wychowania”.
480. Falski M. Elementarz dla I klasy szkół powszechnych miejskich / Marjan Falski ; z rysunkami Waclawa Borowskiego. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1937. – 158 s.
481. Falski M. Elementarz dla szkół wiejskich / Marjan Falski ; z rysunkami Jana Miklaszewskiego. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1937. – 158 s.
482. Falski M. Elementarz powiastkowy dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie XI. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1925. – [160 s].
483. Falski M. Elementarz powiastkowy dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie VII. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1923. – [110 s].
484. Falski M. Elementarz powiastkowy dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie VIII. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1924. – [106 s].
485. Falski M. Elementarz powiastkowy dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1920. – [106 s].
486. Falski M. Elementarz powiastkowy dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Zofji Stryjeńskiej. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1923. – [106 s].
487. Falski M. Elementarz powiastkowy dla młodzieży i dorosłych / Marjan Falski ; z rysunkami Kamila Mackiewicza. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922. – [132 s].
488. Falski M. Elementarz powiastkowy dla młodzieży i dorosłych : wskazówki metodyczne / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Tow. N. S. W., 1922. – 108 s.
489. Falski M. Elementarz powiastkowy dla szkół wiejskich / Marjan Falski ; z obrazkami K. Mackiewicza i K. Sopoćki. – Wydanie XII. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1933. – 160 s.
490. Falski M. Elementarz powiastkowy dla żołnierzy / Marjan Falski ; z rysunkami Kamila Mackiewicza. – Warszawa : Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1925. – 110 s.

491. Falski M. Elementarz powiastkowy dla żołnierzy / Marjan Falski ; z rysunkami Kamila Mackiewicza. – Warszawa : Główna Księgarnia Wojskowa, 1921. – [110 s].
492. Falski M. Elementarz powiastkowy dla żołnierzy : wskazówki metodyczne / Marjan Falski. – Warszawa : Główna Księgarnia Wojskowa, 1921. – 100 s.
493. Falski M. Elementarz powiastkowy / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska T-wa Naucz. Szkół Wyższych, 1921. – 75 s.
494. Falski M. Elementarz powiastkowy : wskazówki dla nauczyciela / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska T-wa Naucz. Szkół Wyższych, 1920. – 46 s.
495. Falski M. Elementarz tematowy dla szkół miejskich / Marjan Falski ; z rysunkami Wacława Borowskiego. – Lwów–Warszawa : Książnica – Atlas, 1933. – 160 s.
496. Falski M. Kwestje podstawowe w organizacji szkolnictwa powszechnego. Część I : powszechne nauczanie / Marjan Falski. – Warszawa : “Nasza Księgarnia”, 1936. – 92 s.
497. Falski M. Materjały do projektu sieci szkół powszechnych / Marjan Falski. – Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1925. – 242 s.
498. Falski M. Pierwsza czytanka dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1921. – 126 s.
499. Falski M. Pierwsza czytanka dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922. – 128 s.
500. Falski M. Pierwsza czytanka dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie piąte. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1924. – 128 s.
501. Falski M. Pierwsza czytanka dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie piąte. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1925. – 128 s.
502. Falski M. Pierwsza czytanka dla dzieci / Marjan Falski ; z obrazkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie szóste. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1927. – 158 s.
503. Falski M. Potrzeby szkolnictwa powszechnego w okresie wzmożonego przyrostu dzieci / Marjan Falski. – Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – XXXII, 95 s.
504. Falski M. Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie / Marjan Falski. – Warszawa : “Nasza księgarnia”, S. A. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1937. – 100 s.
505. Falski M. Uwagi metodyczne do zadań elementarzowych dla szkół miejskich i dla szkół wiejskich. Część I : uwagi do I, II i III zeszytu / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 16 s.
506. Falski M. Uwagi metodyczne do zadań elementarzowych dla szkół miejskich i dla szkół wiejskich. Część II : uwagi do IV, V i VI zeszytu / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1939. – 20 s.

507. Falski M. Wskazówki metodyczne do elementarza dla I klasy szkół powszechnych miejskich / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 68 s.
508. Falski M. Wskazówki metodyczne do elementarza powiastkowego dla żołnierzy / Marjan Falski. – Wydanie II. – Warszawa : Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1925. – 96 s.
509. Falski M. Wskazówki metodyczne do elementarza powiastkowego dla żołnierzy / Marjan Falski. – Wydanie III. – Warszawa : Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1927. – 94 s.
510. Falski M. Wskazówki metodyczne do XI wydania Elementarza powiastkowego dla dzieci / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas” ; Zjedn. Zakłady Kartogr. i Wydawnicze Tow. Naucz. Szk. Śk. i W., Sp. Akc., 1925. – 86 s.
511. Falski M. Wskazówki metodyczne do XI wydania elementarza powiastkowego dla dzieci / Marjan Falski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1928. – 80 s.
512. Falski M. Zadania elementarzowe dla uczniów szkół miejskich. Zeszyt pierwszy / Marjan Falski ; z obrazkami Jana Miklaszewskiego. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 33 s.
513. Falski M. Zadania elementarzowe dla uczniów szkół miejskich. Zeszyt drugi / Marjan Falski ; z obrazkami Jana Miklaszewskiego. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 33 s.
514. Falski M. Zadania elementarzowe dla uczniów szkół miejskich. Zeszyt trzeci / Marjan Falski ; z obrazkami Jana Miklaszewskiego. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 33 s.
515. Falski M. Zadania elementarzowe dla uczniów szkół miejskich. Zeszyt czwarty / Marjan Falski ; z obrazkami Jana Miklaszewskiego. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas” 1937. – 33 s.
516. Falski M. Zadania elementarzowe dla uczniów szkół miejskich. Zeszyt piąty / Marjan Falski ; z obrazkami Jana Miklaszewskiego. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 33 s.
517. Falski M. Zadania elementarzowe dla uczniów szkół miejskich. Zeszyt szósty / Marjan Falski ; z obrazkami Jana Miklaszewskiego. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 33 s.
518. Gaertner H. Dydaktyka nauki o języku polskim / Henryk Gaertner. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” Spółki Akcyjnej Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1936. – 23 s.
519. Gaertner H. Gramatyka współczesnego języka polskiego : głosownia, semantyka, słowotwórstwo / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 424 s.
520. Gaertner H. Gramatyka współczesnego języka polskiego. Część I : głosownia / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze Tow. Naucz. Szkół Średn. i Wyższ., Sp. Akc., 1931. – VIII, 94 s.

521. Gaertner H. Gramatyka współczesnego języka polskiego. Część II : semantyczne właściwości morfematów kategorje wyrazów / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W. S. A., 1933. – VIII, 206 s.
522. Gaertner H. Gramatyka współczesnego języka polskiego. Część III, 1 : słowotwórstwo / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1934. – XII, 342 s.
523. Gaertner H. Gramatyka współczesnego języka polskiego. Część III, 2 : słowotwórstwo / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1938. – XI, 424 s.
524. Gaertner H. Między dawnymi a nowymi laty : czytania dla I klasy gimnazjów / Henryk Gaertner, Stanisław Łempicki ; z licznymi ilustracjami w tekście. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1933. – 304 s.
525. Gaertner H. Między dawnymi a nowymi laty : czytania dla I klasy gimnazjów / Dr. Henryk Gaertner, Dr. Stanisław Łempicki, Dr. Ryszard Skulski ; z licznymi ilustracjami w tekście. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1937. – 331 s.
526. Gaertner H. Między dawnymi a nowymi laty : czytania dla II klasy gimnazjów / Henryk Gaertner, Stanisław Łempicki, Ryszard Skulski ; z licznymi ilustracjami w tekście. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1938. – 446 s.
527. Gaertner H. Mowa polska : podręcznik do ćwiczeń językowych dla klasy V szkoły powszechnej / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1934. – 40 s.
528. Gaertner H. Mowa polska : podręcznik do ćwiczeń językowych dla klasy VI szkoły powszechnej / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1934. – 32 s.
529. Gaertner H. Mowa polska : podręcznik do ćwiczeń językowych dla klasy VII szkoły powszechnej / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1935. – 31 s.
530. Gaertner H. Mowa polska : podręcznik do nauki o języku dla II klasy gimnazjalnej / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1934. – 48 s.
531. Gaertner H. Mowa polska : podręcznik do nauki o języku dla II kl. gimnazjalnej / Henryk Gaertner ; przejrzał i uzupełnił Władysław Kuraszkiewicz. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1939. – 48 s.
532. Gaertner H. Mowa polska : podręcznik do nauki o języku dla III klasy gimnazjalnej / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1935. – 56 s.
533. Gaertner H. O językowe sprawdziany autorstwa / Henryk Gaertner. – Lwów : Księgarnia Naukowa, 1928. – 34 s. – Osobne odbicie z “Pamiętnika Literackiego” R. XXV, Z. 3.
534. Gaertner H. O naukę gramatyki polskiej w szkole średniej / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1928. – 26 s. – Odbitka z “Zagadnień polonistycznych”, I.

535. Gaertner H. O określaniu jako podstawowym stosunku składniowym / Henryk Gaertner. – Poznań : Nakładem Instytutu Zachodnio-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Poznańskim, 1934. – 8 s. – Odbitka z „Slavia Occidentalis” T. XII, 1934.
536. Gaertner H. O szyku przymiotników / Henryk Gaertner ; Wydawnictwa Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Zakopane–Wilno : Gebethner i Wolff, 1924. – 49 s.
537. Gaertner H. Pochodzenie form miejscownika l. mn. rzeczowników męskich i nijakich z końcówką -ach / Henryk Gaertner. – Warszawa : Drukarnia Zakładów Wydawniczych M. Arcta Sp. Akc., 1927. – S. 305–322. – Odbitka z „Prac Polonistycznych”, ofiarowanych prof. Janowi Łosiowi.
538. Gaertner H. Poradnik gramatyczny / H. Gaertner i A. Passendorfer. – Lwów–Warszawa : „Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1933. – 254 s.
539. Gaertner H. Przewodnik metodyczny do podręcznika „Mowa polska dla I klasy gimnazjalnej” / Henryk Gaertner ; przejrzał i uzupełnił Władysław Kuraszkiewicz. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : „Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1937. – 36 s.
540. Gaertner H. Przewodnik metodyczny do podręcznika „Mowa polska dla V klasy szkoły powszechnej III stopnia” / Henryk Gaertner ; przejrzał i uzupełnił Władysław Kuraszkiewicz. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : „Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1937. – 32 s.
541. Gaertner H. Przewodnik metodyczny do podręcznika „Mowa polska dla kl. VII szkoły powszechnej” / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : „Książnica – Atlas”, S. A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W., 1935. – 20 s.
542. Gaertner H. Przewodnik metodyczny do podręcznika „Mowa polska dla III kl. gimnazjalnej” / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : „Książnica – Atlas”, 1935. – 20 s.
543. Gaertner H. Przewodnik metodyczny do podręcznika „Mowa polska dla II klasy gimnazjalnej” / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : „Książnica – Atlas”, 1934. – 32 s.
544. Gaertner H. Przewodnik metodyczny do podręcznika „Mowa polska dla I klasy gimnazjalnej” / Henryk Gaertner. – Lwów–Warszawa : „Książnica – Atlas”, 1933. – 32 s.
545. Gaertner H. Stylistyka jako metoda indywidualizująca w badaniach językowych / Henryk Gaertner. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Zakopane–Wilno : Gebethner i Wolff, 1924. – 41 s. – Odbitka z „Prac Filologicznych”, T. X.
546. Gaertner H. Ze studjów nad językiem polskim w XVI wieku (kto jest autorem Życiorysu Reja?) / Henryk Gaertner ; Wydawnictwa Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Zakopane–Wilno : Gebethner i Wolff, 1925. – 84 s.
547. Galle H. Krótka stylistyka oraz teoria wierszowania / Henryk Galle. – Wydanie szóste, bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1921. – 48 s.
548. Galle H. Krótka stylistyka oraz teoria wierszowania / Henryk Galle. – Wydanie siódme. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [1926]. – 48 s.

549. Galle H. Nasza książka : ćwiczenia dla klasy II, III i IV szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [s. a.]. – 52 s. – Dodatek dla nauczyciela.
550. Galle H. Nasza książka : wypisy dla klasy drugiej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie trzynaste (z dodatkowymi czytankami do nauki obywatelskiej). – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1932. – VII, 216 s., z 43 rysunkami.
551. Galle H. Nasza książka : wypisy dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie trzynaste (z dodatkowymi czytankami do nauki obywatelskiej). – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1932. – 331 s., z 59 rysunkami.
552. Galle H. Nasza książka : wypisy dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie trzynaste (z dodatkowymi czytankami do nauki obywatelskiej). – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [1933]. – 332 s., z 59 rysunkami.
553. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy czwartej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie czwarte, przejrzane i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – 304 s., z 50 rysunkami.
554. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy drugiej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie drugie bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – VIII, 222 s., z 40 rysunkami.
555. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy drugiej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie trzecie bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1924. – VIII, 222 s., z 40 rysunkami.
556. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy drugiej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie czwarte, poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1925. – VIII, 222 s., z 39 rysunkami.
557. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy drugiej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie ósme, bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1926. – VIII, 224 s., z 37 rysunkami.
558. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy drugiej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie jedenaste, bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – XI, 222 s., z 40 rysunkami.
559. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy piątej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – VIII, 336 s., z 24 rysunkami.
560. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy piątej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie trzecie, przejrzane i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – VIII, 320 s., z 40 rysunkami.
561. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie drugie bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – VIII, 324 s., z 38 rysunkami.
562. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie czwarte bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1924. – IV, 324 s., z 38 rysunkami.

563. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie trzecie bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1924. – VIII, 324 s., z 38 rysunkami.
564. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie piąte, poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1925. – VIII, 324 s., z 38 rysunkami.
565. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie siódme, bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1925. – VIII, 324 s., z 38 rysunkami.
566. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie dziewiąte, bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1926. – IV, 324 s., z 38 rysunkami.
567. Galle H. Nasza książka : wypisy i ćwiczenia dla klasy trzeciej szkół powszechnych / H. Galle i H. Radwanowa. – Wydanie dwunaste, bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – 328 s., z 56 rysunkami.
568. Galle H. Stylistyka. Część I : stylistyka i prozodja / Henryk Galle. – Wydanie dziewiąte. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1922. – 82 s.
569. Galle H. Stylistyka. Część I : stylistyka i prozodja / Henryk Galle. – Wydanie dziewiąte, bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1927. – 82 s.
570. Galle H. Stylistyka. Część I : stylistyka i prozodja / Henryk Galle. – Wydanie ósme. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1922. – 82 s.
571. Galle H. Wypisy polskie na klasę drugą / Henryk Galle. – Wydanie siódme, przejrzone i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1921. – 330 s.
572. Galle H. Wypisy polskie na klasę drugą / Henryk Galle. – Wydanie dziewiąte, przejrzone i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – 329 s.
573. Galle H. Wypisy polskie na klasę podwstępną / Henryk Galle ; z rysunkami Antoniego Gawińskiego. – Wydanie piąte, przejrzone i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1926. – 224 s., z 60 rysunkami.
574. Galle H. Wypisy polskie na klasę podwstępną / Henryk Galle ; z rysunkami Antoniego Gawińskiego. – Wydanie nowe, przejrzone i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [s. a.]. – 224 s., z 60 rysunkami.
575. Galle H. Wypisy polskie na klasę podwstępną / Henryk Galle ; z rysunkami Antoniego Gawińskiego. – Wydanie piąte, przejrzone i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [s. a.]. – 224 s., z 60 rysunkami.
576. Galle H. Wypisy polskie na klasę trzecią / Henryk Galle. – Wydanie dziewiąte. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [s. a.]. – 367 s., z 41 rysunkami.
577. Galle H. Wypisy polskie na klasę trzecią / Henryk Galle; rysunki wykonał Antoni Gawiński. – Wydanie jedenaste, zmienione i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1929. – 379 s., z rysunkami.
578. Galle H. Wypisy polskie na klasę I / Henryk Galle. – Wydanie dziesiąte, poprawione i uzupełnione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1921. – 264 s., z 34 ilustracjami.

579. Galle H. Wypisy polskie na oddział IV szkoły powszechnej i na klasę drugą szkoły średniej / Henryk Galle. – Wydanie dwunaste, przejrzone i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1926. – 264 s.
580. Galle H. Wypisy polskie na oddział IV szkoły powszechnej i na klasę I szkoły średniej / Henryk Galle. – Wydanie dwunaste. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1924. – 264 s.
581. Galle H. Wypisy polskie na oddział V szkoły powszechnej i na klasę drugą szkoły średniej / Henryk Galle. – Wydanie dziesiąte, przejrzone i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1925. – 368 s., z 38 rycinami.
582. Gantkowski P. Technika żywej mowy : cykl wykładów z dziedziny techniki wymowy i jej fonetycznych podstaw / Paweł Gantkowski. – Kielce : Wydawnictwo “Przeglądu Homiletycznego”, 1937. – 147 s., 12 rycin w tekście.
583. Gągola Eug. Lekcje twórcze : język polski. Klasa I szkół powszechnych (Metodyka nauczania dostosowana do programów z r. szk. 1938/39) / Eug. Gągola. – Lwów : Nakładem “Lwowskiej Biblioteczki Pedagogicznej”, 1938. – 74 s.
584. Głosownia języka polskiego. I : Rozwadowski J. Ogólne zasady głosowni / Jan Rozwadowski. – Kraków–Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań–Zakopane–Wilno : Gebethner i Wolff, 1925. – 32 s. – (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Nr 6).
585. Gramatyka języka polskiego / T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności ; Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1923. – VIII, 605 s.
586. Gródecka K. Elementarz kartkowy dla dorosłych / K. Gródecka; rysunki wykonała Hanna Dziadak-Tarnowska. – Wydanie drugie. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – [53 s.].
587. Gródecka K. Kurs nauki czytania i pisania dla dorosłych w dwóch częściach. Część II : czytanki z uwagami, objaśnieniami i wzorami ćwiczeń. Zeszyt 1 : ze wsi do miasta / opracowała K. Gródecka ; rysunki wykonała Hanna Dziadak-Tarnowska. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [s.a.]. – XVI, 102 s.
588. Gródecka K. Wskazówki do elementarza kartkowego / K. Gródecka. – Wydanie drugie, ze zmianami. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – 40 s.
589. Gródecka K. Ze wsi do stolicy. Czytania dla dorosłych i młodzieży na kursach dokształcających : książka I / K. Gródecka. – Wydanie drugie. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – 83 s.
590. Groele W. Uczę się polskiego : podręcznik dla II klasy szkół powszechnych z niemieckim językiem nauczania / Waleria i Edward Groelowie. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, [s.a.]. – 150 s.
591. Grotowska H. Czytanka dla II klasy szkół powszechnych wiejskich / H. Grotowska, M. Gutry, Z. Klingerowa ; rysunki wykonał Józef Pakulski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 228 s.
592. Grotowska H. Czytanka dla III klasy szkół powszechnych miejskich / G. Grotowska, M. Gutry, Z. Klingerowa ; rysunki wykonał Józef Pakulski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 187 s.
593. Grotowska H. Czytanka dla III klasy szkół powszechnych wiejskich 3 i 2 stopnia / G. Grotowska, M. Gutry, Z. Klingerowa ; rysunki wykonał Józef Pakulski.

- ski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 195 s.
594. Grotowska H. Czytanka dla klasy drugiej szkół powszechnych miejskich / H. Grotowska, M. Gutry, Z. Klingerowa. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 239 s.
595. Grotowska H. Czytanka polska dla szóstej klasy szkół powszechnych / Helena Grotowska, Zofja Klingerowa. – Warszawa, Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1935. – IV, 352 s.
596. Grotowska H. Nasza ojczyzna. Czytanka polska dla piątej klasy szkół powszechnych / H. Grotowska, Z. Klingerowa. – Wydanie drugie. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. – 248 s. – Dodatek: Objasnienia trudniejszych wyrazów i zwrotów.
597. Grzegorzewski L. Język polski w szkole niemieckiej = Polnisches Lehr-, Lese- und Übungsbuch für deutsche Schulen / L. Grzegorzewski. – Poznań : Drukarnia Concordia Sp. Akc., 1926. – VIII, 168 s.
598. Grzegorzewski L. Język polski w szkole niemieckiej = Polnisches Lehr-, Lese- und Übungsbuch für deutsche Schulen / L. Grzegorzewski. – Drugie wydanie. – Poznań : Drukarnia Concordia Sp. Akc., 1927. – VIII, 168 s.
599. Grzegorzewski L. Język polski w szkole niemieckiej = Polnisches Lehr-, Lese- und Übungsbuch für deutsche Schulen / L. Grzegorzewski. – Czwarte wydanie. – Poznań : Drukarnia Concordia Sp. Akc., 1930. – VIII, 168 s.
600. Grzegorzewski L. Język polski w szkole niemieckiej = Polnisches Lehr-, Lese- und Übungsbuch für deutsche Schulen / L. Grzegorzewski. – Szóste wydanie. – Poznań : Drukarnia Concordia Sp. Akc., 1934. – VIII, 168 s.
601. Hełczyński J. Stawianie znaków przestankowych. Wskazówki praktyczne : poradnik dla uczniów szkół średnich / Józef Hełczyński. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – 64 s.
602. Hełczyński J. Stawianie znaków przestankowych. Wskazówki praktyczne : poradnik dla uczniów szkół średnich / Józef Hełczyński. – Wydanie czwarte uzupełnione. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1930. – 63 s.
603. Horwath E. Czytanka polska dla trzeciego oddziału szkół powszechnych / Edward Horwath. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego, 1928. – 208 s.
604. Horwath E. Polska czytanka dla czwartego oddziału szkół powszechnych / Edward Horwath ; ryciny wykonali malarze : A. Stefanowicz, R. Mękicki, A. Monastyrski. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego, 1931. – 276 s.
605. Hubert S. Z życia zwierząt. Ssaki krajowe : czytanka dla szkół powszechnych i niższych klas gimnazjalnych / Stanisław Hubert. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1927. – 177 s., z 18 ryc. i 3 tabl.
606. Ikert B. Oj dana. Pierwsza książka do czytania dla pierwszego oddziału szkół powszechnych / Bronisław Ikert; ilustrowała Dora Mukułowska. – Poznań : Nakładem i czcionkami Drukarni Katolickiej T. A., 1926. – 90 s.

607. Iljinskij G. Jeszcze raz o pol. mierzchnąć / G. Iljinskij, K. Nitsch. – Warszawa : Drukarnia M. Arcta, [1925]. – 5 s. – Odbitka z “Prac Filologicznych”, T. X.
608. Janusz B. Zasady pisowni polskiej : według uchwał Akademii Umiejętności w Krakowie / Bohdan Janusz. – Lwów : Nakładem M. Stefanowicza w Księgarni St. Rehmana, 1920. – 30 s. – (“Biblioteczka szkolna”, Nr 1).
609. Jaworski S. Rozmówki rosyjsko-polskie wraz z poprawną wymową rosyjską / Dr. Stefan Jaworski. – Lwów : Drukarnia Nakładowa, 1939. – 32 s.
610. Jelonek G. Mów dobitnie! Metoda dla osiągnięcia dobrej wymowy / Gustaw Jelonek. – Warszawa, 1935. – 68 s.
611. Język polski (jego bogactwo, piękność i siła tajemnicza) / zebrał i ułożył R. G. – [Kościan] : Nakładem i czcionkami Drukarni Spółkowej w Kościanie, 1925. – 15 s. – Bezpłatny dodatek do “Gazety Polskiej” w Kościanie.
612. Język Polski : miesięcznik poświęcony sprawom języka polskiego. / wyd. przez Romana Zawilińskiego ; pod redakcją J. Łosia, K. Nitscha, J. Rozwadowskiego, M. Rudnickiego. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagellońskiego, 1919–1939. – Organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego z 1921 r. – Przedtem Poradnik Językowy.
Rocznik IV / Wydawnictwo Komisji języka polskiego Polskiej Akademii Umiejętności. – 1919. – Cz. 1–5. – 160 s.
Rocznik V / Wydawnictwo Komisji języka polskiego Polskiej Akademii Umiejętności. – 1920. – Cz. 1–2, 4–5. – 160 s.
Rocznik VI. – 1921. – Cz. 1–5. – 160 s.
Rocznik VII. – 1922. – Cz. 1–5. – 160 s.
Rocznik VIII. – 1923. – Cz. 1–5. – 156 s.
Rocznik IX. – 1924. – Cz. 1–5. – 156 s.
Rocznik X. – 1925. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XI. – 1926. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XII. – 1927. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XIII. – 1928. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XIV. – 1929. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XV. – 1930. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XVI. – 1931. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XVII. – 1932. – Cz. 1–5. – 156 s.
Rocznik XVIII. – 1933. – Cz. 1–6. – 192 s.
Rocznik XIX. – 1934. – Cz. 1–6. – 192 s.
Rocznik XX. – 1935. – Cz. 1–5. – 172 s.
Rocznik XXI. – 1936. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XXII. – 1937. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XXIII. – 1938. – Cz. 1–6. – 188 s.
Rocznik XXIV. – 1939. – Cz. 1–3. – 96 s.
613. Jodłowski St. Ćwiczenia gramatyczne ortograficzne i słownikowe dla II klasy szkoły powszechnej / Stanisław Jodłowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 111 s.
614. Jodłowski St. Ćwiczenia gramatyczne ortograficzne i słownikowe dla III klasy szkoły powszechnej : podręcznik metodyczno-praktyczny dla nauczyciela /

- Stanisław Jodłowski ; rysunki wykonała Irena Nowakowska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 111 s.
615. Jodłowski St. Ćwiczenia ortograficzne dla VI kl. szkoły powszechnej / Stanisław Jodłowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 71 s.
616. Jodłowski St. Gramatyka polska dla VI klasy szkół powszechnych II stopnia. Kurs A / Stanisław Jodłowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1936. – 56 s.
617. Jodłowski St. Słowniczek ortograficzny z zasadami pisowni dla uczniów szkół powszechnych / St. Jodłowski i W. Taszycki. – Drugie wydanie. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. – 144 s.
618. Jodłowski St. Słowniczek ortograficzny z zasadami pisowni dla uczniów szkół powszechnych / St. Jodłowski i W. Taszycki. – Drugie wydanie rozszerzone. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 155 s.
619. Jodłowski St. Zasady interpunkcji : prawidła, przykłady, wyjaśnienia uzasadnienia / Dr. Stanisław Jodłowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 214 s.
620. Jodłowski St. Zasady pisowni polskiej i interpunkcji ze słownikiem ortograficznym / St. Jodłowski, W. Taszycki. – Drugie wydanie, rozszerzone. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. – 208 s.
621. Józefowicz I. Wypisy polskie na klasę I gimnazjum kupieckiego / Irena Józefowicz, Kazimierz Wróbliwski. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. – 288 s.
622. Kędzierski K. Elementarz i książka do czytania / K. Kędzierski. – Wydanie dwudzieste czwarte. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera; Warszawa : E. Wende i S-ka, 1920. – 206 s.
623. Kędzierski K. Elementarz i książka do czytania / K. Kędzierski. – Wydanie dwudzieste piąte. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera; Warszawa : E. Wende i S-ka, 1921. – 206 s.
624. Kędzierski K. Elementarz / K. Kędzierski. – Wydanie dwudzieste piąte. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera; Warszawa: E. Wende i S-ka, 1921. – 206 s.
625. Kędzierski K. Elementarz / K. Kędzierski. – Wydanie dwudzieste piąte. – Część 1-sza. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera; Warszawa : E. Wende i S-ka, 1920. – 88 s.
626. Kędzierski K. Elementarz. Część I / K. Kędzierski. – Wydanie dwudzieste czwarte. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera ; Warszawa : E. Wende i S-ka ; Poznań : M. Niemierkiewicz ; Cieszyn : Księgarnia P. F. “Stella”, 1920. – 88 s.
627. Kędzierski K. Książka do czytania / K. Kędzierski. – Wydanie dwudzieste czwarte. – Część 2-ga Elementarza. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera; Warszawa : E. Wende i S-ka, 1920. – 120 s.
628. Kien H. Ćwiczenia stylistyczne w szkole powszechnej : podręcznik metodyczny dla nauczyciela oparty na nowym programie języka polskiego / Hubert Kien. – Wydanie pierwsze. – Poznań : Wydawnictwo P. A. T. Drukarni Państwowej, 1938. – 310 s.
629. Kijas J. Korelacja języka polskiego z historią w klasie II. gimn. / J. Kijas, E. Ehrenkreutz-Kurdybachowa. – Lwów : Skład Główny w Księgarni S. A. “Książnica – Atlas”, 1935. – 21 s.

630. Kijas J. Praca nauczyciela języka polskiego w klasie II gimn. (Na podstawie wyników ankiety) / dr. Juljusz Kijas. – Lwów : Skład Główny w Księgarni “Książka”, 1936. – 21 s. – Odbitka z “Muzeum” zeszyt 1, rok 1936.
631. Kijas J. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Mówią wieki dla II klasy gimnazjalnej” J. Balockiego, St. Maykowskiego / J. Kijas, St. Przyboś. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1939. – 104 s.
632. Kiken I. Badania eksperymentalne nad ortografią: z doświadczeń na terenie szkoły powszechnej w Katowicach / I. Kiken. – Warszawa : nakładem “Naszej Księgarni”, Spółka Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1935. – 69 s.
633. Klemensiewicz Z. Objąsnienia metodyczne do podręcznika “Język polski” dla III kl. gimnazjalnej / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 8 s.
634. Klemensiewicz Z. Objąsnienia metodyczne do podręcznika “Język polski” dla VII kl. szkoły powszechnej / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 3 s.
635. Klemensiewicz Z. Opieka rodziny nad mową dziecka / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, [1933]. – 32 s.
636. Klemensiewicz Z. Poradnik dla nauczyciela do podręcznika “Język polski dla V klasy szkoły powsz.” / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1933. – 32 s.
637. Klemensiewicz Z. Biblijoteka podręczna nauczyciela języka polskiego. Nauka o języku / Zenon Klemensiewicz. – Wydawnictwo M. Arcta w Warszawie, 1925. – 27 s. – Odbitka z “Bibliografji Pedagogicznej”, kwartalnika wydawanego przez Ministerstwo W. R. i O. P.
638. Klemensiewicz Z. Dydaktyka nauki o języku ojczystym. Zasady i zagadnienia / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – 164 s.
639. Klemensiewicz Z. Gramatyka polska w szkole powszechnej : podręcznik metodyczny dla nauczyciela / Zenon Klemensiewicz, Marja Majewiczówna, Tadeusz Lehr-Spławiński. – Wydanie trzecie, z rycinami w tekście. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1931. – VIII, 268 s.
640. Klemensiewicz Z. Gramatyka polska w szkole powszechnej : podręcznik metodyczny dla nauczyciela / Zenon Klemensiewicz, Marja Majewiczówna, Tadeusz Lehr-Spławiński. – Wydanie drugie, z rycinami w tekście. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1929. – VIII, 268 s.
641. Klemensiewicz Z. Gramatyka polska w szkole powszechnej : podręcznik metodyczny dla nauczyciela / Zenon Klemensiewicz, Marja Majewiczówna, Tadeusz Lehr-Spławiński. – Z rycinami w tekście i jedną tablicą. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1926. – VIII, 280 s.
642. Klemensiewicz Z. Język polski : ćwiczenia i pogadanki gramatyczne dla I klasy gimnazjalnej / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1933. – 64 s.
643. Klemensiewicz Z. Język polski : ćwiczenia i pogadanki gramatyczne dla III klasy gimnazjalnej / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 80 s.

644. Klemensiewicz Z. Język polski : ćwiczenia i pogadanki gramatyczne dla VI klasy powszechnej / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 48 s.
645. Klemensiewicz Z. Język polski : ćwiczenia i pogadanki gramatyczne dla VI klasy powszechnej / Zenon Klemensiewicz. – Wydanie II. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 48 s.
646. Klemensiewicz Z. Język polski : podręcznik do nauki o języku ojczystym (dla klasy V (II) gimnazjalnej) / Zenon Klemensiewicz. – Część I: znaczenie i życie wyrazów. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1926. – 51 s.
647. Klemensiewicz Z. Język polski : podręcznik do nauki o języku ojczystym (dla klasy V (II) gimnazjalnej) / Zenon Klemensiewicz. – Część I: znaczenie i życie wyrazów. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – 51 s.
648. Klemensiewicz Z. Język polski : wybór wiadomości o znaczeniu i użyciu form językowych oraz o gwarach ludowych dla IV kl. gimnazjalnej / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1936. – 96 s.
649. Klemensiewicz Z. Język polski : wybór wiadomości o znaczeniu i użyciu form językowych oraz o gwarach ludowych dla IV kl. gimnazjalnej / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1939. – 96 s.
650. Klemensiewicz Z. Liczebnik główny w polszczyźnie literackiej. Historia formy i składni / Zenon Klemensiewicz. – Warszawa, 1930. – 131 s.– Odbitka z “Prac Filologicznych”, T. XV.
651. Klemensiewicz Z. Metodyka nauczania głosowni opisowej w gimnazjum / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1926. – 64 s.
652. Klemensiewicz Z. Orzecznik przy formach osobowych słowa być / Zenon Klemensiewicz. – Warszawa, 1927. – S. 123–181.– Odbitka z “Prac Filologicznych” T. XI.
653. Klemensiewicz Z. Pogadanki o języku polskim z obrazkami / Zenon Klemensiewicz. – Część pierwsza dla I i II klasy szkoły powszechnej. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1933. – 16 s.
654. Klemensiewicz Z. Poradnik dla nauczyciela do podręcznika “Język polski dla I klasy gimnazjalnej” / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1933. – 24 s.
655. Klemensiewicz Z. Poradnik dla nauczyciela do podręcznika “Język polski dla VI klasy szkoły powsz.” / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 16 s.
656. Klemensiewicz Z. Poradnik dla nauczyciela do podręcznika “Język polski dla II klasy gimnazjalnej” / Zenon Klemensiewicz. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 16 s.
657. Klemensiewicz Z. Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej / Zenon Klemensiewicz ; Polska Akademia Umiejętności. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937. – XIX, 302 s.
658. Kłosiński W. Elementarz i rachunki dla klasy pierwszej / napisał Władysław Kłosiński ; rysunki wykonał Stanisław Wójcik. – Wydanie piąte zmienione. – Kraków–Warszawa : Skład Główny Gebethner i Wolff, [s.a.]. – 86, 34 s.

659. Kokowski Wł. Krótka etymologia języka polskiego z ćwiczeniami i przykładami / Wł. Kokowski. – Wydanie piętnaste poprawione. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera, 1922. – 131 s., ze słowniczkiem.
660. Kokowski Wł. Krótka etymologia języka polskiego z ćwiczeniami i przykładami / Wł. Kokowski. – Wydanie trzynaste, poprawione. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera, 1919. – 164 s., ze słowniczkiem.
661. Kokowski Wł. Krótka etymologia języka polskiego z ćwiczeniami i przykładami / Wł. Kokowski. – Wydanie czternaste, poprawione. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera, 1920. – 132 s., ze słowniczkiem.
662. Komarnicki L. Stylistyka polska wyjaśniona na przykładach i ćwiczeniach : książka dla młodzieży szkolnej i samouków / Lucjusz Komarnicki. – Wydanie trzecie uzupełnione. – Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań–Kraków : Nakład Gebethnera i Wolffa, G. Gebethner i Spółka, [1921]. – 233 s.
663. Konarski F. Zwięzła gramatyka języka polskiego / Franciszek Konarski ; przez Artura Passendorfera. – Wydanie nowe przejrzone i uzupełnione. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1920. – 99 s.
664. Koneczna H. Studium eksperymentalne artykulacji głosek polskich / Halina Koneczna. – Warszawa : Nakładem Funduszu Kultury Narodowej i autorki, 1934. – S. 34–174. – Odbitka z „Prac Filologicznych”, T. XVI.
665. Korbut G. Niemczyzna w języku polskim. Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym / Gabryel Korbut. – Wydanie wznowione. – Warszawa : Drukarnia i litografia p. f. „Jan Cotty”, 1935. – VII, 180 s.
666. Kosiński K. Przemiany: książka polska dla I klasy gimnazjalnej / Kazimierz Kosiński, Leon Rygier. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. – 316 s.
667. Koszutska H. Czytanka dla klasy drugiej / H. Koszutska, A. Rozenbusz. – Lwów–Kijów : Państwowe Wydawnictwo Mniejszości Narodowych USRR, 1940. – 144 s.
668. Kozera E. Metodyka gramatyki elementarnej / Eugeniusz Kozera. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. – 64 s.
669. Krasnowolski A. Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim / Antoni Krasnowolski. – Wydanie czwarte. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1920. – 87 s.
670. Król K. Wskazówki językowe do tekstu wydawnictw urzędowych. Nr 1–2 / Kazimierz Król. – Warszawa : Skład Główny w „Księgarni Polskiej” i w Księgarni „Światło”, 1928. – 72 s.
671. Króliński J. Elementarz : metoda dźwiękowa / J. Króliński i W. Kucharski. – Lwów–Warszawa–Poznań–Kraków–Wilno : Wydawnictwo Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1925. – 116 s.
672. Króliński J. Elementarz : metoda wyrazowa / J. Króliński i W. Kucharski. – Lwów–Warszawa–Poznań–Kraków–Wilno : Wydawnictwo Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1925. – 132 s.
673. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Adam Antoni Kryński i Mirosław Zbigniew Kryński. – Wydanie dziesiąte. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – 252 s.

674. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Adam Antoni Kryński i Mirosław Zbigniew Kryński. – Wydanie jedenaste bez zmiany. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1923. – 252 s.
675. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Adam Antoni Kryński i Mirosław Zbigniew Kryński. – Wydanie dwunaste przejrane i powiększone. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1927. – 200 s.
676. Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego szkolna / Adam Antoni Kryński i Mirosław Zbigniew Kryński. – Wydanie nowe przejrane i poprawione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, [s. a.]. – 252 s.
677. Kryński A. A. Jak nie należy mówić i pisać po polsku / Adam Antoni Kryński. – Wydanie jubileuszowe staraniem uczniów autora. – Warszawa : Skład Główny w Księgarniach M. Arcta, 1921. – 384 s.
678. Kryński A. A. Jak nie należy mówić i pisać po polsku / Adam Antoni Kryński. – Warszawa : Druk Straszewiczów (daw. Rubieszewski i Wrotnowski), 1920. – 312 s.
679. Kryński A. A. O języku współczesnych dzieł językoznawczych polskich / Adam Antoni Kryński. – Warszawa , [s. a.]. – 20 s. – Spostrzeżenia wypowiedziane na zjeździe językoznawców polskich w Warszawie d. 30 czerwca 1928 r.
680. Krzyżanowski J. Z pracy ducha : podręcznik do nauki języka polskiego dla II klasy gimnazjów ogólnokształcących / Julian Krzyżanowski i Juliusz Saloni. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 355 s. – Dodatek : objaśnienia.
681. Krzyżanowski J. Z pracy ducha: podręcznik do nauki języka polskiego dla IV klasy gimnazjów ogólnokształcących / Julian Krzyżanowski i Juliusz Saloni. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1939. – 510 s. – Dodatek: słowniczek.
682. Kubiński R. Mała gramatyka języka polskiego / Roman Kubiński. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1928. – 72 s.
683. Kubski B. Czytanka dla II klasy wiejskich szkół powszechnych / Benedykt Kubski, Mieczysław Kotarbiński, Ewa Zarembina ; ilustrował Stanisław Bobiński. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1934. – 164 s.
684. Kubski B. Czytanka dla III klasy miejskich szkół powszechnych / Benedykt Kubski, Mieczysław Kotarbiński, Ewa Zarembina; ilustrował Stanisław Bobiński. – Wydanie trzecie niezmienione przystosowane do obowiązującej obecnie pisowni. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1938. – 151 s.
685. Kubski B. Czytanka dla III klasy wiejskich szkół powszechnych / Benedykt Kubski, Mieczysław Kotarbiński, Ewa Zarembina ; ilustrował Stanisław Bobiński. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1934. – 151 s.
686. Kubski B. Czytanka dla III klasy wiejskich szkół powszechnych / Benedykt Kubski, Mieczysław Kotarbiński, Ewa Zarembina; ilustrował Stanisław Bobiński. – Wydanie trzecie niezmienione przystosowane do obowiązującej obecnie pisowni. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1939. – 151 s.

687. Kubski B. Elementarz : metoda zdaniowa / Benedykt Kubski, Mieczysław Kotarbiński, Ewa Zarembina ; ilustrował Stanisław Bobiński. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1933. – 127 s.
688. Kubski B. Na zagonie : czytanki polskie dla III klasy szkół powszechnych 1 stopnia. Kurs A / Benedykt Kubski i Stanisław Dobraniecki. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. – 176 s.
689. Kubski B. Na zagonie : czytanki polskie dla III klasy szkół powszechnych 1 stopnia. Kurs B / Benedykt Kubski i Stanisław Dobraniecki. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 212 s.
690. Kubski B. Na zagonie: czytanki polskie dla III klasy szkół powszechnych 1 stopnia. Kurs A. / Benedykt Kubski, Stanisław Dobraniecki. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 239 s.
691. Kubski B. Światło w chacie : podręcznik do nauki języka polskiego dla klasy IV szkół powszechnych 1 stopnia / Benedykt Kubski i Stanisław Maykowski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. – Kurs A : Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne / Jadwiga Dańcewiczowa. – 228 s.
692. Kubski B. Wieś w słońcu : podręcznik do nauki języka polskiego dla VI klasy szkół powszechnych 2 stopnia. Kurs B / Benedykt Kubski i Stanisław Maykowski. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 363 s. – Dodatek : ćwiczenia.
693. Kubski B. Wyjaśnienia do elementarza / B. Kubski, M. Kotarbiński, E. Szelburg-Zarembina. – Lwów : K. S. Jakubowski, [s.a.]. – 18 s.
694. Kubski B. Wypisy polskie dla V klasy szkół powszechnych 3 i 2 stopnia / B. Kubski, M. Kotarbiński, J. Czechowicz. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 303 s.
695. Kulpa J. Czytanki i lektura w szkole powszechnej / Jan Kulpa. – Kraków : Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1937. – 104 s.
696. Kupczyński S. Znaczenie języka polskiego i plebiscyt szkolny: popularne referaty. Zeszyt 4 / Dr Stanisław Kupczyński. – Lwów : Nakładem Zarządu Głównego T.S.L. we Lwowie, 1938. – 23 s.
697. Labuda A. Zasady pisowni kaszubskiej ze słowniczkiem ortograficznym / Aleksander Labuda. – Toruń : Nakładem autora, 1939. – 44 s.
698. Lang F. Grammatik der polnischen Sprache / Ferdinand Lang ; unter Mitwirkung von Ludwig Dombrowski, Georg Rudtke, Paul Zöckler. – Bydgoszcz : W. Johné's Buchhandlung, "Legut" Spółd. z. o. o., 1926. – 187 s.
699. Lehr-Spławiński T. Gramatyka języka polskiego : podręcznik szkolny / Tadeusz Lehr-Spławiński, Roman Kubiński. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1927. – 177 s., z 19 rycinami w tekście, tablicą i mapą narzeczy.
700. Lehr-Spławiński T. Mały poradnik ortograficzny dla uczniów szkół powszechnych / Tadeusz Lehr-Spławiński. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1937. – 100 s.
701. Lehr-Spławiński T. Poradnik ortograficzny / Tadeusz Lehr-Spławiński. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1936. – 204 s.

702. Lehr-Spławiński T. Szkice z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego / Tadeusz Lehr-Spławiński. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 211 s.
703. Lehr-Spławiński T. Wzajemne wpływy polsko-ruskie w dziedzinie językowej / Tadeusz Lehr-Spławiński. – Kraków : Odbito w Drukarni “Czasu”, 1928. – 20 s. Odbitka z “Przeglądu Współczesnego”, nr 70.
704. Lubię czytać. Czytanki i ćwiczenia na drugi rok nauki / opracowali Aleksandra Dargielowa i Leon Rygier. – Wydanie nowe, przerobione. – Warszawa : Nakładem Sp. Akc.; Polska Składnica Pomocy Szkolnych, 1925. – 132, IV s.
705. Lubię czytać / opracowali A. Dargielowa i L. Rygier. – Wydanie nowe, przerobione. – Część I: Czytanki i ćwiczenia na drugi rok nauki. – Warszawa : Nakładem Sp. Akc. Polska Składnica Pomocy Szkolnych, 1931. – 189, VI s.
706. Lubię czytać / opracowali A. Dargielowa i L. Rygier. – Wydanie nowe, przerobione. – Część II: Czytanki i ćwiczenia na trzeci rok nauki. – Warszawa : Nakładem Sp. Akc. Polska Składnica Pomocy Szkolnych, 1931. – 195 s.
707. Łoś J. Gramatyka polska. Słowotwórstwo / Jan Łoś. – Część II. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1925. – X, 336 s.
708. Łoś J. Pisownia polska ustalona / Jan Łoś. – Przepisy. Słowniczek. – Wydanie III poprawione. – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1919. – 111 s.
709. Łoś J. Zasady ortografii i słownik ortograficzny / Jan Łoś. – Wydanie czwarte. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1927. – IV, 224 s.
710. Magdówna M. Polska książka do czytania dla V klasy szkół powszechnych / Marja Magdówna i Janina Zajączkowska. – Wydanie IX. – Warszawa : Nakładem “Księgarni Naukowej”, 1924. – 294 s., z 75 ilustracjami. – (Próchnicki – Baranowski).
711. Magdówna M. Polska książka do czytania dla VI klasy szkół powszechnych / Marja Magdówna i Janina Zajączkowska. – Wydanie IX. – Warszawa : Nakładem “Księgarni Naukowej”, 1924. – 344 s., z 57 ilustracjami. – (Próchnicki – Baranowski).
712. Magdówna M. Polska książka do czytania dla VII klasy szkół powszechnych / Marja Magdówna i Janina Zajączkowska. – Wydanie IX. – Warszawa : Nakładem “Księgarni Naukowej”, 1924. – 376 s., z 49 ilustracjami. – (Próchnicki – Baranowski).
713. Majewiczówna M. Ćwiczenia gramatyczne i ortograficzne w szkole powszechnej. Część pierwsza dla oddziału II / Marja Majewiczówna, Paula Spławińska, Tadeusz Lehr-Spławiński ; z ilustracjami Mikołaja Wisznickiego. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1932. – 64 s.
714. Majewiczówna M. Jak pisać po polsku: poradnik ortograficzny (zasady ortografii – słownik) / Maria Majewiczówna i Bronisław Wieczorkiewicz. – Wydanie II, przejrzane i uzupełnione. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” S. A. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1936. – 127 s.
715. Majewiczówna M. Jak pisać po polsku: poradnik ortograficzny (zasady ortografii – słownik) / Maria Majewiczówna i Bronisław Wieczorkiewicz. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni” S. A. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1936. – 127 s.

716. Malanowski B. Pisownia języka polskiego / Bronisław Malanowski. – Warszawa : Nakładem Sp. Akc. “Nasza Księgarnia”, [1922]. – 86 s.
717. Małecki A. Gramatyka języka polskiego / Antoni Małecki. – Wydanie trzynaste. – Lwów–Warszawa, 1919. – 276 s.
718. Małecki M. Język polski na południe od Karpat (Spisz, Orawa, Czadeckie, wyspy językowe) / Mieczysław Małecki. – Kraków–Warszawa–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Gebethner i Wolff, 1938. – 108 s., z 2 mapami. – (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, Nr 12).
719. Martel A. La langue polonaise dans les pays ruthènes : Ukraine et Russie Blanche (1569–1667) / Antoine Martel ; avec une préface par André Mazon // Travaux et memoires de l’Université de Lille. Nouvelle Série : Section droit-lettres. – Lille : Tous droits reserves, 1938. – 318 s.
720. Meckelein R. Polnische Grammatik / Richard Meckelein. – Berlin–Leipzig : Walter de Gruyter & Ko, 1926. – 136 s. – (Sammlung Göschen, 942).
721. Meillet A. Grammaire de la langue polonaise / A. Meillet et H. De Willman-Grabowska. – Paris : Librairie Ancienne Honoré Champion, éditeur Édouard Champion, 1921. – 224 s. – (Collection de grammaires de l’Institut d’Études Slaves).
722. Meillet A. Grammaire de la langue polonaise / A. Meillet, H. de Willman-Grabowska. – Paris : Librairie Ancienne Honoré Champion, éditeur Édouard Champion, 1921. – 222 s.
723. Mikulski A. W Lipkach. Czytanki polskie dla drugiej klasy szkoły powszechnej / A. Mikulski, J. Saloni. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1933. – 151 s.
724. Mikulski A. J. W naszej szkole. Czytanki polskie dla czwartego oddziału szkoły powszechnej / Antoni J. Mikulski ; ilustracje Stanisława Wójcika ; plansze z obrazów J. Matejki i A. Grottgera. – Lwów–Warszawa–Kraków : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1930. – 263 s.
725. Mikulski A. J. W naszej szkole. Czytanki polskie dla drugiego oddziału szkoły powszechnej / Antoni J. Mikulski ; ilustrował Stanisław Wójcik. – Lwów–Warszawa–Kraków–Wilno–Poznań : Nakładem Wydawnictwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1925. – 168 s.
726. Milewski T. Zachodnia granica Pomorskiego obszaru językowego w wiekach średnich / Tadeusz Milewski. – Poznań : Nakładem Instytutu Zachodnio-Słowińskiego przy Uniwersytecie Poznańskim, czcionkami Drukarni Uniwersytetu Poznańskiego, 1931. – 30 s. – Odbitka z “Slavia Occidentalis”, T. X 1931, str. 124–152.
727. Mycielski M. S. W obronie języka polskiego. Domagajmy się odwołania! / M. S. Mycielski. – Leszno : Nakładem autora, czcionkami Drukarni Leszczyńskiej Spółdz., 1937. – 19 s.
728. Nauczanie języka polskiego i arytmetyki na kursach dla dorosłych / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Wydział Oświaty Pozaszkolnej. – Warszawa : Skład Główny w Centralnym Biurze Kursów dla Dorosłych, 1919. – 40 s.

729. Nauczanie języka polskiego w szkole powszechnej Nr 6 im. Karola Miarki w Piekarach Śląskich / praca zbiorowa Grona Nauczycielskiego wykonana pod kierunkiem Stefana Żelgi kier. szk. – Piekar Śl. : Nakładem Rady Pedagogicznej Szkoły Powszechnej Nr 6, 1937. – 84 s.
730. Niewiadomska C. Cztery rok gramatyki : składnia / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie siódme przystosowane do programu Ministerstwa W. R. i O. P. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1922]. – 104 s.
731. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok czwarty dla oddziału V : My i świat. Część II / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie trzecie. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1925]. – 231 s.
732. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok czwarty, oddział piąty : My i świat. Część II / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie czwarte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1926]. – 231 s.
733. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok drugi, oddział trzeci / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie jedenaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1927]. – 208 s., z 92 rycinami.
734. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok pierwszy, oddział drugi / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie jedenaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1927]. – 248 s., z 80 rycinami.
735. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok pierwszy, oddział drugi / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie jedenaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1929]. – 248 s., z 80 rycinami.
736. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok trzeci, oddział czwarty : Kraj własny. Część II / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie piąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1926]. – 440, IV s., z 18 rycinami.
737. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok trzeci, oddział czwarty : Kraj własny. Część I / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie dziesiąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1926]. – 216 s.
738. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok trzeci, oddział czwarty : Kraj własny. Część II / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie piąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 440, IV s., z 18 rycinami.
739. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok trzeci, oddział czwarty : Kraj własny. Część II / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie czwarte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 440, IV s., z 18 rycinami.

740. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok trzeci, oddział czwarty : Kraj własny. Część I / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie dziewiąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 216 s.
741. Niewiadomska C. Czytanki dla szkół powszechnych. Rok trzeci, oddział czwarty : Kraj własny. Część II / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie szóste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1927]. – 440, IV s.
742. Niewiadomska C. Drugi rok gramatyki : klasa pierwsza / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie piętnaste przystosowane do programu Ministerstwa W. R. i O. P. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 78 s.
743. Niewiadomska C. Pierwszy rok gramatyki : klasa wstępna / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie szesnaste przystosowane do programu Ministerstwa W. R. i O. P. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 47 s.
744. Niewiadomska C. Trzeci rok gramatyki: klasa druga / Cecylja Niewiadomska. – Wydanie trzynaste, przystosowane do programu Ministerstwa W. R. i O. P. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1923]. – 111 s.
745. Nitsch K. Dopełniacz l. mn. typu *sukien, wisien* a fonetyczna zmiana *ńk* na *nk* / Kazimierz Nitsch ; biblioteczka Koła Sławistów Studentów Uniwersytetu Poznańskiego im. J. Baudouina de Courtenay, Nr 3. – Poznań : Czcionkami drukarni Uniwersytetu Poznańskiego, 1939. – S. 37–40. – Nadbitka : “Polono-Slavica” ofiarowane prof. dr. Henrykowi Ułaszynowi przez Koło Sławistów Studentów Uniwersytetu Poznańskiego im. J. Baudouina de Courtenay.
746. Nitsch K. Język polski w Prusiech Wschodnich / Kazimierz Nitsch. – Poznań : Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Poznańskiego, 1932. – 154 s. – Odbitka z książki zbiorowej “Prusy Wschodnie – przeszłość i teraźniejszość”.
747. Nitsch K. Mapa narzeczy polskich z objaśnieniami / Kazimierz Nitsch. – Kraków : G. Gebethner i S-ka ; Warszawa–Lublin–Łódź : Gebethner i Wolff, 1919. – 7 s., mapa.
748. Nitsch K. O językowym dziale studiów polonistycznych / Kazimierz Nitsch. – [s.l., 1938]. – S. 65–80. – Nadbitka z “Języka Polskiego”, zeszytu XXIII 3 (maj–czerwiec 1938).
749. Nitsch K. Pisownia polska : przepisy, słownik / Kazimierz Nitsch ; według uchwał Komitetu Ortograficznego Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1936. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1936. – 208 s.
750. Nitsch K. Rozbiór językowy “Ojczenasza” / Kazimierz Nitsch. – Kraków: G. Gebethner i SKA; Warszawa–Poznań–Lublin–Łódź: Gebethner i Wolff, 1920. – 38 s.
751. Nitsch K. Wybór polskich tekstów gwarowych / Kazimierz Nitsch. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego Spółki z Ogr. Odp., 1929. – XIX, 264 s., mapa. – (Lwowska Biblioteka Sławistyczna, tom dziesiąty).

752. Noel G. Język polski w szkole zawodowej. Część pierwsza : w zwierciadle literatury / G. Noel. – Poznań : Księgarnia Św. Wojciecha, 1931. – 64 s.
753. Nowakowska J. Określniki sposobu w języku polskim (studjum opisowe) / Janina Nowakowska. – Lwów : Nakładem autorki ; Skład Główny "Książnica – Atlas" T. N. S. W., czcionkami Pierwszej Związkowej Drukarni we Lwowie, 1933. – 124 s. – ("Prace Instytutu Języka Polskiego U. J. K.", Nr 1).
754. Nowicki W. K. Nauka pisania : podręcznik metodyczny z czterema tablicami wzorów pisma dla nauczycieli i kandydatów nauczycielskich / Wilhelm Kazimierz Nowicki. – Wydanie drugie poprawione. – Lwów : Nakładem "Księgarni Naukowej", Polskie Tow. Pedagogiczne, 1923. – 31 s.
755. Nowicki W. K. Zeszyty z wzorami do nauki pisma polskiego. Zeszyt I / ułożył i napisał Wilhelm Kazimierz Nowicki. – Lwów : Nakładem autora, Lit. Piller i Sp., [s.a.]. – 16 s.
756. Nowicki W. K. Zeszyty z wzorami do nauki pisma polskiego. Zeszyt I / Wilhelm Kazimierz Nowicki. – Lwów : Nakładem autora, [1925]. – [10] s.
757. Nowicki W. K. Zeszyty z wzorami do nauki pisma polskiego. Zeszyt IV / Wilhelm Kazimierz Nowicki. – Lwów : Nakładem autora, [1925]. – [10] s.
758. Nowicki W. K. Zeszyty z wzorami do nauki pisma polskiego. Zeszyt V / Wilhelm Kazimierz Nowicki. – Lwów : Nakładem autora, [1925]. – [10] s.
759. Obrębska A. "Stryj, wuj, swak" w dialektach i historii języka polskiego / Antonina Obrębska ; Polska Akademia Umiejętności. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1929. – 100 s., z 3 mapami. – (Monografie polskich cech gwarowych, Nr 5).
760. Olszewski R. Elementarz polski dla szkół początkowych. Część I / Rich Olszewski. – Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Sp., [1919]. – 64 s., z 167 rysunkami, tablicami rysunkowymi i wzorami kaligraficznymi.
761. Olszewski R. Elementarz polski dla szkół początkowych. Część II : czytanki / Rich Olszewski. – Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Sp., [1919]. – 128 s., z 77 rysunkami, tablicami rysunkowymi i wzorami kaligraficznymi.
762. Osiecka L. Dyktanda / L. Osiecka. – [s. l.], [1921]. – 143 s.
763. Osiecka L. Dyktanda : pisownia ustalona / L. Osiecka. – Wydanie drugie. – Łódź : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera ; Warszawa : E. Wende i S-ka, 1919. – 115 s.
764. Osiecka L. Dyktanda : pisownia według uchwał Akademii Umiejętności / L. Osiecka. – Wydanie czwarte uzupełnione. – Łódź–Katowice : Nakładem Księgarni Ludwika Fiszera, 1927. – 143 s.
765. Otrębski J. O nowej zmianie pisowni polskiej / Jan Otrębski. – Wilno : Tow. Wyd. "Pogoń", Drukarnia "Pax", 1936. – 18 s. – Odbitka z Nr 6 "Śród Literackich".
766. Passendorfer A. Zasady pisowni polskiej ze słowniczkiem / ułożył Artur Passendorfer ; na podstawie uchwał Polskiej Akademii Umiejętności. – Lwów–Warszawa : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1920. – 143 s.

767. Passendorfer A. Zasady pisowni polskiej ze słowniczkiem / ułożył Artur Passendorfer ; na podstawie uchwał Polskiej Akademji Umiejętności. – Wydanie II, przejrzane i uzupełnione. – Lwów–Kraków–Poznań–Warszawa : Wydawnictwo Zakładu Nar. im. Ossolińskich, [s.a.]. – 151 s.
768. Passendorfer A. Zasady pisowni polskiej ze słowniczkiem / ułożył Artur Passendorfer ; na podstawie uchwał Polskiej Akademji Umiejętności. – Wydanie III, przejrzane i uzupełnione. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1927. – 166 s.
769. Patejdl A. Pisownia polska. Przepisy – interpunkcja – słownik : wskazówki praktyczne / Aleksander Patejdl. – Lwów : Księgarnia Tow. Szkoły Ludowej, 1936. – 128 s.
770. Perkowska Z. Mowa ojczysta na klasę pierwszą / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie XI. – Warszawa : Dom Książki Polskiej, Sp. Akc, 1931. – XII, 340 s.
771. Perkowska Z. Mowa ojczysta na klasę wstępną : książka do czytania dla III-go oddziału szkół powszechnych lub klasy wstępnej szkół średnich / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie XI, zmienione. – Warszawa : Dom Książki Polskiej, Sp. Akc, 1932. – VII, 227 s.
772. Perkowska Z. Mowa ojczysta : książka do czytania na klasę pierwszą / Z. Perkowska, M. Hertzberżanka ; z rysunkami Kamila Mackiewicza i Bogdana Nowakowskiego. – Wydanie siódme. – Warszawa : Konstanty Trepte ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer, 1927. – X, 336 s.
773. Perkowska Z. Mowa ojczysta : książka do czytania na klasę pierwszą / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka ; z rysunkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie trzecie. – Warszawa : E. Wende i Spółka ; Poznań : Fiszer i Majewski ; Łódź : Ludwik Fiszer ; Toruń : Towarzystwo Księgarni Kresowych, 1922. – 320 s., z rysunkami.
774. Perkowska Z. Mowa ojczysta : książka do czytania na klasę pierwszą / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka ; z rysunkami Kamila Mackiewicza i Bogdana Nowakowskiego. – Wydanie piąte. – Warszawa : Konstanty Trepte ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer, 1926. – 316 s.
775. Perkowska Z. Mowa ojczysta : książka do czytania na klasę pierwszą / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka ; z rysunkami Kamila Mackiewicza. – Wydanie czwarte. – Warszawa : E. Wende i Spółka ; Poznań : Fiszer i Majewski ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer ; Toruń–Siedlce : Tow. Wydawnicze "Ignis", 1924. – 317 s.
776. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część czwarta / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie uzupełnione i poprawione podług ostatnich uchwał Akademji Umiejętności. – Warszawa : Konstanty Trepte ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer, [1927]. – 149 s.
777. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część druga / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie uzupełnione i poprawione podług ostatnich uchwał Akademji Umiejętności. – Warszawa : Konstanty Trepte ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer, [1926]. – 102 s.

778. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część druga / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie trzynaste. – Warszawa : Dom Książki Polskiej, Sp. Akc, 1932. – 102 s.
779. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część piąta / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie uzupełnione i poprawione podług ostatnich uchwał Akademji Umiejętności. – Warszawa : Konstanty Trepte ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer, [1928]. – 127 s.
780. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część piąta / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie uzupełnione i poprawione podług ostatnich uchwał Akademji Umiejętności. – Warszawa : E. Wende i S-ka ; Poznań : Fiszer i Majewski ; Łódź : Ludwik Fiszer, [s. a.]. – 127 s.
781. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część pierwsza / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie uzupełnione i poprawione podług ostatnich uchwał Akademji Umiejętności. – Warszawa : Konstanty Trepte ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer, [1927]. – 86 s.
782. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część pierwsza / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie uzupełnione i poprawione podług ostatnich uchwał Akademji Umiejętności. – Warszawa : E. Wende i S-ka ; Poznań : Fiszer i Majewski ; Łódź : Ludwik Fiszer, [s. a.]. – 86 s.
783. Perkowska Z. Nauka poprawnego pisania. Część trzecia / Z. Perkowska i M. Hertzberżanka. – Wydanie uzupełnione i poprawione podług ostatnich uchwał Akademji Umiejętności. – Warszawa : Konstanty Trepte ; Łódź–Katowice : Ludwik Fiszer, [1926]. – 116 s.
784. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część druga dla oddziału trzeciego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustracje Wandy Korzeniowskiej, Rudolfa Mękickiego, Antoniego Procajłowicza i Mikołaja Wisznickiego ; muzyka Stanisława Niewiadomskiego. – Wydanie czwarte. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1926. – 216 s.
785. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część druga dla oddziału trzeciego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustracje Wandy Korzeniowskiej, Rudolfa Mękickiego i Mikołaja Wisznickiego ; muzyka Stanisława Niewiadomskiego. – Wydanie trzecie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1925. – 195 s.
786. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część druga dla oddziału trzeciego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustracje Wandy Korzeniowskiej, Rudolfa Mękickiego, Antoniego Procajłowicza i Mikołaja Wisznickiego ; muzyka Stanisława Niewiadomskiego. – Wydanie piąte. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1927. – 216 s.
787. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część druga dla oddziału trzeciego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustracje Wandy Korzeniowskiej, Rudolfa Mękickiego i Mikołaja Wisznickiego ; muzyka Stanisława Niewiadomskiego. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1923. – 181 s.
788. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część druga dla oddziału trzeciego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustracje Wandy

- Korzeniowskiej, Rudolfa Mękickiego i Mikołaja Wisznickiego ; muzyka Stanisława Niewiadomskiego. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1924. – 184 s.
789. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część pierwsza dla oddziału drugiego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska, Rudolf Mękicki, Antoni Procajłowicz i Mikołaj Wisznicki. – Wydanie trzynaste. – Lwów : nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1932. – 159 s.
790. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część druga dla oddziału trzeciego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska, Rudolf Mękicki, Antoni Procajłowicz i Mikołaj Wisznicki ; muzyka Stanisława Niewiadomskiego. – Wydanie ósme. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1930. – 220 s.
791. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część pierwsza dla oddziału drugiego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska, Rudolf Mękicki, Antoni Procajłowicz i Mikołaj Wisznicki. – Wydanie jedenaste. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1930. – 168 s.
792. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część pierwsza dla oddziału drugiego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska, Rudolf Mękicki, Antoni Procajłowicz i Mikołaj Wisznicki. – Wydanie siódme. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1926. – 168 s.
793. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część pierwsza dla oddziału drugiego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska, Rudolf Mękicki i Mikołaj Wisznicki. – Wydanie szóste. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1925. – 159 s.
794. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część pierwsza dla oddziału drugiego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska, Rudolf Mękicki i Mikołaj Wisznicki. – Wydanie piąte. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1924. – 143 s.
795. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część pierwsza dla oddziału drugiego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska, Rudolf Mękicki i Mikołaj Wisznicki. – Wydanie trzecie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1923. – 136 s.
796. Pfauówna Z. Pierwsze czytania dla szkół powszechnych. Część pierwsza dla oddziału drugiego / Zofja Pfauówna i Stanisław Rossowski ; ilustrowali Wanda Korzeniowska i Mikołaj Wisznicki. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1922. – 127 s.
797. Piątkowski M. Polska czytanka dla oddziału drugiego szkół powszechnych / Mieczysław Piątkowski. – Wydanie drugie. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego, 1931. – 188 s.
798. Pigłowski K. Nowa pisownia polska ustalona ze słowniczkiem / Karol Pigłowski. – Wydanie III uzupełnione. – Łódź : Ludwik Fiszer ; Warszawa : E. Wende i S-ka ; Poznań : Fiszer i Majewski, 1922. – 108 s.

799. Pigłowski K. Nowa pisownia polska ustalona ze słowniczkiem / Karol Pigłowski. – Wydanie II uzupełnione. – Warszawa : E. Wende i S-ka ; Łódź : Ludwik Fiszer ; Poznań : M. Niemierkiewicz, 1920. – 64 s.
800. Pigoń S. Księcia kuratora Adama Czartoryskiego troski o język i literaturę polską / Stanisław Pigoń. – Wilno : [tłocznia "Lux"], 1931. – 25 s. – Odbitka z Nr 7 czasopisma "Źródła Mocy".
801. Pilch Ks. Z. Nowa pisownia w świetle wymowy / Ks. Zygmunt Pilch. – Kielce : Odbitka z "Przeglądu Homiletycznego", 1937. – 42 s.
802. Pilch Z. Zagadnienia języka i stylu w kaznodziejstwie / Dr. Zygmunt Ks. Pilch. – Kielce : Skład Główny administracji "Przeglądu Homiletycznego"; Seminarjum Duchowne, 1923. – 185 s.
803. Piotrowski L. Elementarz dla szkół powszechnych / Ludwik Piotrowski ; ilustracje Wandy Szrajberówny. – Poznań–Warszawa–Wilno : Nakład Księgarni Św. Wojciecha, [1922]. – 86 s.
804. Piotrowski L. Przewodnik metodyczny do elementarza dla szkół powszechnych / Ludwik Piotrowski. – Poznań–Warszawa–Wilno : Nakład Księgarni Św. Wojciecha, [1922]. – 60 s.
805. Pisownia polska : przepisy – słowniczek. – Wydanie X. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1933. – 124 s. – (Polska Akademia Umiejętności).
806. Pisownia polska : przepisy – słowniczek. – Wydanie XI, zmienione. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1936. – 144 s. – (Polska Akademia Umiejętności).
807. Pizło T. Gramatyka języka polskiego (z ćwiczeniami) : podręcznik dla samouków i nauczycieli szkół powszechnych / Tadeusz Pizło. – Wilno : Księgarnia Kazimierza Rutskiego, 1928. – 374 s.
808. Pokrzywnicka I. ABC / Irena Pokrzywnicka. – Warszawa : Instytut Wydawniczy "Biblioteka Polska", [s.a.]. – [25] s.
809. Poprawski J. Książka do czytania na klasę III szkoły powszechnej. Część pierwsza / Jan Poprawski. – Wydanie siódme, przejrzone i poprawione. – Poznań : Nakładem Spółki Pedagogicznej Towarzystwo Akcyjne, 1927. – 186 s.
810. Poprawski J. Książka do czytania na stopień wyższy szkół jedno- do czteroklasowych / zebrał i ułożył Jan Poprawski. – Poznań : Nakładem Spółki Pedagogicznej Tow. Akc., 1926. – 343 s.
811. Poprawski J. Książka do czytania. Część druga / Jan Poprawski. – Wydanie siódme. – Poznań : Nakładem Spółki Pedagogicznej Towarzystwo Akcyjne, 1927. – 199 s.
812. Poprawski J. Książka do czytania. Część druga / zebrał i ułożył Jan Poprawski. – Wydanie czwarte. – Poznań : Nakładem Spółki Pedagogicznej Tow. Akc., 1923. – 160 s.
813. Prace Filologiczne. Tom X / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, A. A. Kryńskiego, Z. Łempickiego, W. Porzezińskiego i St. Szobera ; z zasiłku Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego oraz Kasy Pomocy dla Osób Pracujących na Polu Naukowym im. D-ra Józefa Mianowskiego. – Warszawa : Skład Główny w Kasie im. Mianowskiego, 1926. – Treść :

- O znaczeniu dokonanym osnów czasownikowych (słownych) w języku polskim / Witold Doroszewski. – S. 192–309.
814. Prace Filologiczne. Tom XI / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, A. A. Kryńskiego, Z. Łempickiego, W. Porzezińskiego, S. Słońskiego i S. Szobera ; z zasiłku Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego oraz Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki. – Warszawa : Skład Główny w Kasie im. Mianowskiego, 1927. – Treść :
- Dzieje przyrostków *-'ec* i *-'ca* w nazwach osobowych / Juljusz Ramberg. – S. 17–93 ;
 - Językoznawstwo polskie w r. 1926 / Wiktor Porzeziński. – S. 465–486.
815. Prace Filologiczne. Tom XII : prace polonistyczne ofiarowane Janowi Łosiowi dla uczczenia dwudziestopięciolecia jego działalności naukowej na Uniwersytecie Jagiellońskim 1902–1927 / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, A. A. Kryńskiego, Z. Łempickiego, W. Porzezińskiego, S. Słońskiego i S. Szobera ; z zasiłków Ministerstwa W. R. i O. P., Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Polskiej Twórczości Naukowej, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i Firmy Księgarskiej K. S. Jakubowskiego we Lwowie. – Warszawa : Skład Główny w Kasie im. Mianowskiego, 1927. – Treść :
- Rdzenie (pierwiastki, radices) czyli morfemy semantycznie centralne myślenia językowego polskiego : 1) *jest* (jest); 2) *s* (są); 3) *bi* (by); 4) *będ*//*bęź* (będz) // *bōd* (bąd) // *bōż* (bądz) / Jan Baudouin de Courtenay. – S. 1–17 ;
 - Pochodzenie i rozpowszechnienie wyrazu *król* w polszczyźnie i w innych językach słowiańskich / Tadeusz Lehr-Spławiński. – S. 44–53 ;
 - Rękopis biblioteki Jagiellońskiej Nr 3336 w porównaniu z najstarszym tekstem drukowanym Pisma Św. w języku polskim / Jan Janów. – S. 68–93 ;
 - Szczątki niezłożonej odmiany przymiotników w staropolszczyźnie / Zenon Klemensiewicz. – S. 119–129 ;
 - Samogłoski *ã* o w gwarach Północnej Wielkopolski / Adam Tomaszewski. – S. 130–134 ;
 - Z historii polskich samogłosek nosowych / Władysław Kuraszkiewicz. – S. 135–144 ;
 - Polskie *každy* / Jan Otrębski. – S. 182–194 ;
 - Z badań nad zróżniczkowaniem morfologicznym dialektów polskich / Jan Czekanowski. – S. 330–354 ;
 - Wpływy języka polskiego na dialekty Cyganów polskich / Edward Klich. – S. 355–374.
816. Prace Filologiczne. Tom XIV : pamięci Wiktora Porzezińskiego / wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, A. A. Kryńskiego, Z. Łempickiego, W. Porzezińskiego, S. Słońskiego i S. Szobera ; z zasiłku Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego oraz Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki. – Warszawa : Skład Główny w Kasie im. Mianowskiego, 1929. – Treść :
- Monografie słowotwórcze / Witold Jan Doroszewski. – S. 34–85 ;
 - Z przeszłości dzisiejszych cech gwarowych / Henryk Gaertner. – S. 165–184 ;
 - Polskie *γ* rodzime / Antonina Obrębska. – S. 498–511 ;

- O języku współczesnych dzieł językoznawczych polskich / Adam Antoni Kryński. – S. 607–622.
- 817. Prace Filologiczne. Tom XV, część pierwsza : pamięci Jana Baudouina de Courtenay / wydawane przez W. Doroszewskiego, A. A. Kryńskiego, Z. Łempickiego, S. Słońskiego i S. Szobera ; z zasiłku Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego oraz Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki. – Warszawa : Skład Główny w Kasie im. Mianowskiego, 1930. – Treść :
 - Użycie czasownika *mieć* jako słowa posiłkowego w języku polskim / Halina Świdierska-Koneczna. – S. 263–272 ;
 - Rozwój mowy dziecka / Stefania Brenstern Pfanhauser. – S. 273–356 ;
 - La linguistique polonaise en 1929 / Witold Doroszewski. – S. 365–408.
- 818. Prace Filologiczne. Tom XV, część druga : pamięci Jana Baudouina de Courtenay / wydawane przez W. Doroszewskiego, A. A. Kryńskiego, Z. Łempickiego, S. Słońskiego i S. Szobera ; z zasiłku Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego oraz Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki. – Warszawa : Skład Główny w Kasie im. Mianowskiego, 1931. – Treść :
 - Staropolskie Biblje i Psalterze jako źródła do historii polskiej składni / Stanisław Jodłowski. – S. 232–240 ;
 - Monografie słowotwórcze / Witold Jan Doroszewski. – S. 275–300, 423–436 ;
 - Fleksyjna wartość 1. os. l. mn. rozkaźnika na *-my* / Kazimierz Nitsch. – S. 301–304 ;
 - Niektóre wyrównania w dzisiejszej odmianie zaimków polskich / Antonina Obrębska. – S. 336–344 ;
 - Jeszcze z powodu polskich formacyj przysłówkowych typu *wczoraj* / Stanisław Szober. – S. 362–368 ;
 - Z przeszłości dzisiejszych cech gwarowych / Henryk Gaertner. – S. 369–393 ;
 - O formach gwarowych ogólnopolskiego *trzeba* / Stanisław Bąk. – S. 394–400 ;
 - Z historii mazurzenia w języku polskim / Witold Taszycki. – S. 401–422 ;
 - La linguistique polonaise en 1930 / Witold Doroszewski. – S. 521–568.
- 819. Prace Filologiczne. Tom XVI : pamięci Adama Antoniego Kryńskiego / założone w r. 1884 przez A. A. Kryńskiego ; wydawane przez W. Doroszewskiego, Z. Łempickiego, S. Słońskiego i S. Szobera ; z zasiłku Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego, Funduszu Kultury Narodowej, Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki, oraz funduszu, zebranego dla uczczenia pamięci prof. A. A. Kryńskiego. – Warszawa : Skład Główny w Kasie im. Mianowskiego, 1934. – Treść :
 - O pochodzeniu i właściwej formie staropolskiego imienia Czewój | Czawuj / Henryk Grappin. – S. 1–7 ;
 - Studium eksperymentalne artykulacji głosek polskich / Halina Koneczna. – S. 33–168 ;
 - Nowe materiały do mieszania szeregów *s...*, *ś...*, *ż...* / Mikołaj Rudnicki. – S. 175–197.

820. Prace Polonistyczne / komitet redakcyjny : dr. Stefania Skwarczyńska, Tadeusz Czapczyński, dr. Wilhelm Fallek i inne ; Koło Polonistów w Łodzi. – Łódź : Nakładem “Koła Polonistów” w Łodzi, 1937. – 451 s.
821. Prace Polonistyczne. Seria II / komitet redakcyjny : Stefania Skwarczyńska, Tadeusz Czapczyński, Jan Zygmunt Jakubowski ; oddział Łódzki Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej. – Łódź : Nakładem Oddziału Łódzkiego Towarzystwa Polonistów R. P. z zasiłkiem Zarządu Miejskiego w Łodzi i Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łodzi, 1938. – 459 s.
822. Próchnicki F. Wypisy polskie dla szkół średnich. Tom IV (na klasę czwartą) / F. Próchnicki i K. Wojciechowski. – Wydanie siódme ilustrowane. – Lwów–Warszawa : “Książnica Polska”, 1923. – 307 s.
823. Próchnicki F. Wypisy polskie dla szkół średnich. Tom IV (na klasę czwartą) / F. Próchnicki i K. Wojciechowski. – Wydanie ósme. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1925. – 270 s.
824. Próchnicki F. Wypisy polskie dla szkół średnich. Tom IV (na klasę czwartą) / F. Próchnicki i K. Wojciechowski. – Wydanie ósme. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – 270 s.
825. Próchnicki F. Wypisy polskie dla szkół średnich. Tom IV / F. Próchnicki i K. Wojciechowski. – Wydanie skrócone. – Lwów–Warszawa : “Książnica Polska” T-wa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1920. – 235 s.
826. Radlińska H. Czytelnictwo dzieci i młodzieży : referaty wygłoszone na II Polskim Kongresie Pedagogicznym w Wilnie / H. Radlińska, M. Gutry, B. Groszlikowa. – Warszawa : Nakładem “Naszej Księgarni”, Sp. Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1932. – 39 s.
827. Rokicki Cz. Jak pisać i mówić po polsku / Czesław Rokicki. – Warszawa : Wydawnictwo Cz. Rokickiego, 1926. – 38 s. – (Dla Miłośników Języka Polskiego, Nr 2).
828. Rospond St. Sufiksy -sk i -sko w nazwach miejscowych polskich do XVI w. (Przyczynek do historycznej dialektologii polskiej) / Stanisław Rospond // Lud Słowiański. – Kraków : Gebethner i Wolff, 1931. – Tom II, zeszyt 2, section A. – S. 129–157.
829. Rozwadowski J. O zjawiskach i rozwoju języka. Część I / Jan Rozwadowski ; wydanie Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego z zasiłkiem Ministerstwa W. R. i O. P. – Przedruk z “Języka Polskiego”, T. I–V. – Kraków : Skład Główny w Księgarni G. Gebethnera i Sp. w Krakowie ; Gebethnera i Wolffa w Warszawie, 1921. – 118 s.
830. Rudnicki M. Charakterystyka językowa i nazwy geograficzne Pomorza = Die Woiwodschaft Pomorze vom Sprachlichgeschichtlichen Standpunkte aus / Mikołaj Rudnicki ; Wydawnictwa Instytutu Bałtyckiego. – Toruń : Nakład i Skład Główny: Instytut Bałtycki, 1929. – 86 s., mapa. – Odbitka z “Pamiętnika Instytutu Bałtyckiego”, ser. Balticum, zeszyt I.
831. Rudnicki M. Fonetyka opisowa. Część I [Rękopis] / według wykładów prof. Dr. M. Rudnickiego ; Wydawnictwo Akad. Koła Językoznawczego U. P. – Poznań : Zakł. Graf. F. Pilczek, 1926. – 96 s.

832. Rudnicki M. Grupy *tl, dl* w językach słowiańskich / Mikołaj Rudnicki. – Warszawa : Drukarnia Zakładów Wydawniczych M. Arcta, Sp. Akc, 1926. – Odbitka z “Prac Polonistycznych” ofiarowanych prof. Janowi Łosiowi.
833. Rudnicki M. Wykształcenie językowe w życiu i w szkole / Mikołaj Rudnicki. – Poznań–Warszawa : Nakład Księgarni Św. Wojciecha, 1920. – VIII, 240 s.
834. Rygier L. Główne zasady pisowni polskiej ze słowniczkiem / Leon Rygier. – Warszawa : Nakładem Tow. Wyd. “Książka Polska”, 1919. – 46 s.
835. Rygier L. Główne zasady pisowni polskiej ze słowniczkiem / Leon Rygier. – Warszawa : Nakładem Tow. Wyd. “Książka Polska”, 1920. – 47 s.
836. Rygier L. Główne zasady pisowni polskiej ze słowniczkiem / Leon Rygier. – Wydanie II. – Warszawa : Nakładem Tow. Wyd. “Książka Polska”; Skład Główny w Polskiej Składnicy Pomocy Szkolnych, 1920. – 46 s.
837. Rygier L. Główne zasady pisowni polskiej ze słowniczkiem / Leon Rygier. – Warszawa : Nakładem Sp. Akc.; Polska Składnica Pomocy Szkolnych, 1925. – 44 s.
838. Rygier L. Wskazówki metodyczne do pierwszych zasad gramatyki języka polskiego / Leon Rygier. – Warszawa : Nakładem Tow. Wyd. “Książka Polska”; Skład Główny w Polskiej Składnicy Pomocy Szkolnych, 1919. – 47 s.
839. Rytłowa J. Ku Polsce : podręcznik do nauki języka polskiego dla III klasy szkół powszechnych 1 stopnia. Kurs A / J. Rytłowa, J. Saloni, F. Rytel. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 236 s.
840. Rytłowa J. Ku Polsce : podręcznik do nauki języka polskiego dla III klasy szkół powszechnych 1 stopnia. Kurs B / J. Rytłowa, J. Saloni, F. Rytel. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 192 s.
841. Rytłowa J. Nauka czytania i pisania w I klasie : przewodnik metodyczny do elementarza “U nas” / J. Rytłowa, F. Rytel. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 60 s.
842. Rytłowa J. U nas: elementarz dla wsi. Metoda wyrazowa / J. Rytłowa, F. Rytel, J. Saloni. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 160 s.
843. Rytłowa J. W Lipkach: czytanki polskie z ćwiczeniami dla II klasy szkół powszechnych wiejskich / J. Rytłowa, F. Rytel, J. Saloni. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 184 s.
844. Rytłowa J. Za miedzą graniczną : czytanki na klasę III szkół powszechnych wiejskich 2 i 3 stopnia / J. Rytłowa, J. Saloni, F. Rytel ; ilustrował Stefan Styczński i Wanda Zawadzka. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 212 s.
845. Rzętkowska-Paschalisowa W. Nauka języka ojczystego w szkole powszechnej. Kurs propedeutyczny dla klas III i IV szkół powszechnych / Wanda Rzętkowska-Paschalisowa. – Warszawa : Nakładem Sp. Akc. “Naszej Księgarni”, 1923. – 52 s.
846. Saloni J. Jak uczyć z podręcznika “W Lipkach” : przewodnik metodyczny / J. Saloni. – Wydanie drugie. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 176 s., tablica.

847. Saloni J. Na ziemskim globie : podręcznik do nauki języka polskiego dla klasy VI szkół powszechnych 3 stopnia / Juliusz Saloni i Wanda Stetkiewiczówna. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1938. – 349 s.
848. Saloni J. W Ojczyźnie : czytanki dla V klasy szkół powszechnych 2 i 3 stopnia / Juliusz Saloni, Wanda Stetkiewiczówna. – Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1939. – 334 s.
849. Skulski R. Z dziejów polonistyki szkolnej / Ryszard Skulski. – Lwów : Skład Główny w Księgarni “Książka” A. Mazzucato, 1936. – 64 s. – Osobne odbicie z “Księgi Referatów” Zjazdu Naukowego im. Ignacego Krasickiego.
850. Słowski S. Historia języka polskiego w zarysie / Stanisław Słowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 176 s.
851. Sokolnicka-Izdewska S. Étude expérimentale des consonnes nasales en Polonais (avec 8 planches d’inscriptions hors texte) / Sophie Sokolnicka-Izdewska. – Léopol : Odbito w Drukarni Urzędniczej, 1936. – 120 s. – (“Prace Laboratorium Fonetyki Eksperymentalnej Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie”. Zeszyt 1).
852. Stabryła W. Ognia : podręcznik do nauki języka polskiego dla I kl. szkół zawodowych i dokształcających męskich i żeńskich / W. Stabryła i E. Zamorski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1939. – 312 s.
853. Stein I. Gramatyka języka polskiego dla szkół powszechnych i średnich / opracowali Ignacy Stein i Roman Zawiliński. – Wydanie piąte bez zmiany. – Warszawa : W Księgarni M. Arcta, 1926. – VIII, 248 s.
854. Stera T. Nowa gramatyka polska / Teodor Stera. – Mikołów : Spółka Wydawnicza Karola Miarki, 1920. – 123 s.
855. Sykulski J. Przyczyny i rodzaje błędów i pomyłek językowych / Józef Sykulski. – Warszawa : Skład Główny “Nasza Księgarnia” Sp. Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1934. – 31 s.
856. Szajowski E. Słowniczek polski do ćwiczeń wyrazowych i ortograficznych / Edward Szajowski. – Lwów: Nakładem autora, 1933. – 36 s.
857. Szeffs B. Nowe tory / Ks. Bolesław Szeffs. – Tuchola-Pomorze : Drukarnia i księgarnia Jana Lewandowskiego, 1932. – 147 s.
858. Szeffs B. O czystość i sprawność mowy polskiej / Ks. Bolesław Szeffs. – Pelplin (Pomorze) : Drukarnia i księgarnia T. z o. por., 1926. – 106 s.
859. Szkoła powszechna. Elementarz i czytanki dla oddziału pierwszego / Wydawnictwo Polskiej Macierzy Szkolnej ; ułożyli Jan Kornecki, Józef Stemler, Józef Wierzejski ; rysunki wykonała Wanda Romejkówna. – Warszawa : Nakładem “Księgarni Polskiej” Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej, 1925. – 120 s.
860. Szkoła powszechna. Elementarz i czytanki dla oddziału pierwszego / Wydawnictwo Polskiej Macierzy Szkolnej ; ułożyli Jan Kornecki, Józef Stemler, Józef Wierzejski ; rysunki wykonała Wanda Romejkówna. – Warszawa : Nakładem “Księgarni polskiej” Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej, 1926. – 120 s.
861. Szkołka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki / Wydawnictwo Książek Szkolnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Wydanie nowe przejrzane i uzupełnione. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1920. – 84, 34 s.

862. Szkółka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki / Wydawnictwo Książek Szkolnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Wydanie nowe przejrzane i uzupełnione. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1921. – 85, 34 s.
863. Szkółka dla młodzieży. Część I : elementarz i rachunki dla dzieci pierwszego roku nauki. – Wydanie nowe przejrzane i uzupełnione. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1925. – 85 s.
864. Szkółka dla młodzieży. Część II / Wydawnictwo Książek Szkolnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1920. – 168 s.
865. Szkółka dla młodzieży. Część II. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1927. – 167 s.
866. Szkółka dla młodzieży. Część II. – Wydanie nowe, przejrzane i uzupełnione. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1925. – 167 s.
867. Szkółka dla młodzieży. Część III / Wydawnictwo Książek Szkolnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1920. – 208 s.
868. Szkółka dla młodzieży. Część III / Wydawnictwo Książek Szkolnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Wydanie nowe przejrzane i uzupełnione. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1921. – 208 s.
869. Szkółka dla młodzieży. Część III. – Wydanie nowe, przejrzane i uzupełnione. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1925. – 208 s.
870. Szkółka dla młodzieży. Część IV / Wydawnictwo Książek Szkolnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Wydanie nowe, poprawione. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1920. – 243 s.
871. Szkółka dla młodzieży. Część IV / Wydawnictwo Książek Szkolnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Wydanie nowe, poprawione. – Lwów–Warszawa–Kraków : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1921. – 269 s.
872. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część I : dla drugiej klasy szkoły powszechnej dostosowana do nowych programów i zatwierdzona przez Min. W. R. i O. P. / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie trzecie niezmienione. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1937. – 40 s.
873. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część I : materiały do ćwiczeń dla drugiej klasy szkoły powszechnej / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie czwarte, dostosowane do nowej pisowni. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1937]. – 40 s.
874. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część II : materiały do ćwiczeń dla trzeciej klasy szkoły powszechnej według nowych programów / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1935. – 44 s.

875. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część III : materiały do ćwiczeń dla czwartej klasy szkoły powszechnej według nowych programów dostosowane do nowej pisowni / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie II. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1935]. – 40 s.
876. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część III : materiały do ćwiczeń dla czwartej klasy szkoły powszechnej według nowych programów / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie III. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1938. – 40 s.
877. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część IV : podręcznik dla klasy piątej szkoły powszechnej / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie IV, opracowane przez St. Szobera, zatwierdzone przez Min. W. R. i O. P. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1937. – 52 s.
878. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część IV : podręcznik dla piątej klasy szkoły powszechnej dostosowany do nowych programów i zatwierdzony przez Min. W. R. i O. P. / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie trzecie niezmienione. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1935. – 72 s.
879. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część V : podręcznik dla szóstej klasy szkoły powszechnej dostosowany do nowych programów i zatwierdzony przez Min. W. R. i O. P. / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie drugie niezmienione. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1935. – 64 s.
880. Szober S. Ćwiczenia językowe w szkole powszechnej. Gramatyka, styl i pisownia. I. Drugi rok nauczania : książka ucznia / Stanisław Szober, Walery Nowicki. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1929. – 138 s., il.
881. Szober S. Ćwiczenia językowe w szkole powszechnej. Gramatyka, styl i pisownia. I. Drugi rok nauczania : książka ucznia / Stanisław Szober, Walery Nowicki. – Wydanie drugie, niezmienione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1931. – 138 s., il.
882. Szober S. Ćwiczenia językowe w szkole powszechnej. Gramatyka, styl i pisownia. I. Drugi rok nauczania : uwagi metodyczne dla nauczyciela / Stanisław Szober, Walery Nowicki. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – 112 s., il.
883. Szober S. Nauka pisowni : książka pomocnicza dla trzeciej klasy szkoły powszechnej / S. Szober, T. Szczerba. – Wydanie pierwsze. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1938. – 64 s.
884. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Część IV : podręcznik dla piątej klasy szkoły powszechnej / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie piąte. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1938. – 52 s.
885. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt I. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie dziewiętnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1928. – 65, II s.
886. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt I. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie piętnaste. – Warszawa–Kraków–

Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1926. – 65, II s.

887. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt I. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie trzynaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1925. – 65, II s.
888. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt I. B / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie X. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1924. – S. 66–111, III.
889. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt I. B / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie siedemnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1928. – S. 66–111, III.
890. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt II. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie siedemnaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1928. – 96 s.
891. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt II. A / St. Szober–C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie dziewiąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 87, VIII s.
892. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt II. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie czternaste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1926. – 87, VIII s.
893. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt II. B / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie piąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 60, VIII s.
894. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt II. B / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie szóste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 60, VIII s.
895. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt III. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie czwarte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 64, XII s.
896. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt III. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie dziewiąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1928. – 64, XII s.
897. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt III. B / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie szóste. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1926. – 50 s.

898. Szober St. Nauka pisowni we wzorach i ćwiczeniach. Zeszyt III. B / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie ósme. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1928. – 50 s.
899. Szober St. Nauka pisowni : podręcznik dla drugiej klasy szkoły powszechnej / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie pierwsze. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1938. – 38 s.
900. Szober St. Nauka pisowni. Zeszyt II. A / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie ósme. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [s. a.]. – 87, VIII s.
901. Szober St. Nauka pisowni. Zeszyt III. B / St. Szober, C. Niewiadomska, C. Bogucka. – Wydanie piąte. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1925. – 50 s.
902. Szukiewicz M. W sprawie nauczania języka macierzystego i jego gramatyki / Maciej Szukiewicz. – Kraków : Nakładem Fryderyka Eberta, Księgarnia i Skład Nut, 1933. – 37 s.
903. Szwed J. Ćwiczenia w pisowni polskiej dla gimnazjów kupieckich / Julian Szwed. – Wydanie piąte. – Wilno : Wydawnictwo Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych, 1937. – 127 s.
904. Szwed J. Ćwiczenia w pisowni polskiej dla gimnazjów ogólnokształcących i zawodowych / Julian Szwed. – Wydanie szóste, zmienione i znacznie rozszerzone. – Wilno : Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha, 1937. – 183 s. – Ze słownikiem około 15.000 wyrazów.
905. Szwed J. Ćwiczenia w pisowni polskiej dla gimnazjów ogólnokształcących i zawodowych / Julian Szwed. – Wydanie czternaste. – Wilno : Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha, 1939. – 187 s. – Ze słownikiem około 15.000 wyrazów.
906. Szwed J. Mów poprawnie! Słownik błędów językowych / Julian Szwed. – Wilno : Nakładem i drukiem Towarzystwa Wydawniczego "Pogoń", Druk. "Pax", 1931. – 272 s.
907. Szyperski A. Dialekt kulturalny a gwara : popularno-naukowy wykład o stosunku mowy warstw wykształconych do mowy ludu / Alfons Szyperski. – Poznań : Jan Jachowski, Księgarnia Uniwersytecka, 1930. – 57 s.
908. Tarnacki J. Słownictwo polskie na Polesiu=Vocabulaire polonais a Polesie / Józef Tarnacki. – Warszawa : Drukarnia Stylowa, 1937. – 21 s. – Odbitka ze "Sprawozdań Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego", XXX. I. 1937. Wydział I.
909. Taszycki W. Gwary ludu polskiego / Witold Taszycki. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1934. – 36 s. – (Biblioteka Szkoły Powszechnej. Z cyklu : co wiesz o Polsce. Nr 94).
910. Taszycki W. Językoznawstwo polskie w latach 1915–1930 / Witold Taszycki. – Lwów : Z Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1932. – 59 s. – Odbitka z "Kwartalnika Historycznego".
911. Taszycki W. Nasza mowa ojczysta / Witold Taszycki. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1933. – 36 s. – (Biblioteka Szkoły Powszechnej. Z cyklu : co wiesz o Polsce. Nr 38).

912. Taszycki W. Spory o pochodzenie polskiego języka literackiego / Witold Taszycki. – Lwów : Nakładem “Przeglądu Humanistycznego”, 1930. – S. 323–333. – Odbitka z “Przeglądu Humanistycznego”, Nr 3.
913. Tazbir M. Pamiętnik II Ogólnopolskiego Zjazdu polonistów w Krakowie w dniach 6 i 7 czerwca 1930 roku w 400 rocznicę urodzin Jana Kochanowskiego / Maksymilian Tazbir. – Warszawa–Lwów : “Książnica – Atlas”, 1931. – 172 s.
914. Tenner J. O nauce czytania na głos w szkołach ludowych / Juliusz Tenner. – Lwów, 1913. – 49 s. – Odbitka z “Czasopisma Pedagogicznego”.
915. Tenner J. Technika żywego słowa / Juliusz Tenner. – Wydanie trzecie. – Lwów : Nakładem Księgarni H. Altenberga, 1931. – VIII, 332 s., z 20 rycinami w tekście.
916. Tomaszewski A. Gwara Łopienna i okolicy w Północnej Wielkopolsce / Adam Tomaszewski. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1930. – IV, 223 s. – (“Prace Komisji Językowej”, Nr 16).
917. Tomaszewski A. Mowa ludu Wielkopolskiego: charakterystyka ogólna / Adam Tomaszewski. – Poznań : Na składzie w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1934. – 56 s., z dwoma mapkami. – (Biblioteczka Koła Slavistów im. J. Baudouina de Courtenay Uniwersytetu Poznańskiego, nr 2).
918. Tomaszewski A. Mowa t. zw. Mazurów Wieleńskich / Adam Tomaszewski. – Poznań : Nakładem Instytutu Zachodnio-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Poznańskim, 1936. – 132 s., z mapką.
919. Tync S. Elementarz dla I klasy szkół powszechnych miejskich / S. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 144 s.
920. Tync S. Miasto i wieś : czytanka polska dla III klasy szkół powszechnych miejskich / Stanisław Tync, Józef Gołąbek i Maria Dynowska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 167 s.
921. Tync S. Piękna nasza Polska cała : czytanka polska dla V klasy szkoły powszechnej / Stanisław Tync, Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1933. – 192 s.
922. Tync S. Piękna nasza Polska cała : czytanka polska dla V klasy szkoły powszechnej / S. Tync, J. Gołąbek i Z. Nowakowski. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 237 s.
923. Tync S. Po szerokim świecie : czytanki polskie dla VI kl. szkół powszechnych III stopnia / S. Tync, J. Gołąbek i Z. Nowakowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 287 s.
924. Tync S. U progu Polski : czytanka polska dla IV klasy szkoły powszechnej / Stanisław Tync, Józef Gołąbek i Julia Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 192 s.
925. Tync St. Beskid Zachodni i Podhale (Górale Polscy) : pierwszy zeszyt regionalny czytanek polskich / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1928. – IV, 115 s.
926. Tync St. Czytanki polskie dla II oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; ilustracje wykonała Wanda Wóycicka. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1931. – 143 s.

927. Tync St. Czytanki polskie dla III oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; ilustracje wykonała Wanda Wóycicka. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1932. – 168 s., 60 ilustracji i 2 tablice barwne.
928. Tync St. Czytanki polskie dla IV klasy szkoły powszechnej I stopnia. Kurs B. / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; ilustracje wykonali Konstanty Sopoćko i Ksawery Koźmiński. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 192 s.
929. Tync St. Czytanki polskie dla IV klasy szkoły powszechnej I stopnia. Kurs C. / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; ilustracje wykonali Konstanty Sopoćko i Ksawery Koźmiński. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 223 s.
930. Tync St. Czytanki polskie dla IV oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; rysunki i barwną tablicę wykonał Konstanty Sopoćko. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1928. – VII, 184 s., 57 ilustracji i 2 tablice.
931. Tync St. Czytanki polskie dla IV oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; rysunki i barwną tablicę wykonał Konstanty Sopoćko. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1931. – VII, 184 s., 57 ilustracji i 2 tablice.
932. Tync St. Czytanki polskie dla trzeciej klasy szkoły powszechnej I stopnia. Kurs B. / Stanisław Tync, Józef Gołąbek, Julia Duszyńska; ilustracje Ksawerego Koźmińskiego. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 159 s.
933. Tync St. Czytanki polskie dla trzeciej klasy szkół powszechnych I stopnia. Kurs A. / Stanisław Tync, Józef Gołąbek, Julia Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1936. – 159 s.
934. Tync St. Czytanki polskie dla V oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; rysunki wykonał Konstanty Sopoćko. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – VII, 223 s., 48 ilustracji i 1 tablica barwna.
935. Tync St. Czytanki polskie dla V oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; rysunki wykonał Konstanty Sopoćko. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1931. – VII, 223 s., 48 ilustracji i 1 tablica barwna.
936. Tync St. Czytanki polskie na klasę drugą gimnazjum / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; rysunki wykonał Konstanty Sopoćko. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1928. – VII, 227 s.
937. Tync St. Czytanki polskie na klasę pierwszą gimnazjum / St. Tync i J. Gołąbek; rysunki i barwną tablicę wykonał Konstanty Sopoćko. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1930. – VIII, 198 s., 60 ilustracji i 2 tablice barwne.
938. Tync St. Czytanki polskie na klasę pierwszą gimnazjum / Stanisław Tync i Józef Gołąbek; rysunki i barwną tablicę wykonał Konstanty Sopoćko. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1927. – VIII, 198 s., 60 ilustracji i 2 tablice barwne.
939. Tync St. Czytanki polskie na klasę trzecią gimnazjum / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – VIII, 264 s.
940. Tync St. Czytanki polskie na klasę trzecią gimnazjum / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1931. – VIII, 264 s.

941. Tync St. Elementarz dla I klasy szkół powszechnych wiejskich / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska; ilustracje wykonali Feliks Ciechomski i Zenon Sauk. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 144 s.
942. Tync St. Nasza wieś: czytanka polska dla II kl. szkół powszechnych wiejskich” / S. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 168 s.
943. Tync St. Nasza wieś: czytanka polska na klasę II szkół powsz. wiejskich / Stanisław Tync, Józef Gołąbek i Julia Duszyńska; ilustracje wykonała Wanda Wóycicka. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 184 s.
944. Tync St. Nasze miasto: czytanka polska dla II klasy szkół powszechnych miejskich / Tync S., Józef Gołąbek i Julia Duszyńska – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 159 s.
945. Tync St. Piękna nasza Polska cała: czytanki polskie dla V klasy szkoły powszechnej / Tync St., J. Gołąbek i Z. Nowakowski.; ilustracje wykonał Konstanty Sopoćko. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 223 s.
946. Tync St. Przewodnik metodyczny do “Czytanek polskich dla III kl. szkół powszechnych I stopnia. Kurs A.” / Stanisław Tync, Józef Gołąbek i J. Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1936. – 32 s.
947. Tync St. Przewodnik metodyczny do “Czytanek polskich dla IV klasy szkół powszechnych I stopnia. Kurs C.” / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 39 s.
948. Tync St. Przewodnik metodyczny do “Czytanek polskich dla IV klasy szkół powszechnych I stopnia. Kurs A.” / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1936. – 40 s.
949. Tync St. Przewodnik metodyczny do czytanek polskich dla IV oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1928. – 107 s.
950. Tync St. Przewodnik metodyczny do czytanek polskich dla V oddziału szkoły powszechnej / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – 68 s.
951. Tync St. Przewodnik metodyczny do czytanek polskich na klasę drugą gimnazjum / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1928. – 73 s.
952. Tync St. Przewodnik metodyczny do czytanek polskich na klasę pierwszą gimnazjum / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1927. – 93 s.
953. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Czytanki polskie: dla III kl. szkół powszechnych I stopnia. Kurs B.” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 39 s.
954. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Elementarz: dla I klasy szkół powszechnych miejskich” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska; opracował Rudolf Narloch. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 64 s.
955. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Elementarz: dla I klasy szkół powszechnych wiejskich” / Stanisław Tync, Józef Gołąbek i J. Duszyń-

- ska; opracował Rudolf Narloch. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 56 s.
956. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Miasto i wieś: dla III kl. szkół powsz. miejskich” / St. Tync, J. Gołąbek i M. Dynowska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 64 s.
957. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Nasza wieś: dla II kl. szkół powsz. wiejskich” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 96 s.
958. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Nasza wieś: dla II kl. szkół powsz. wiejskich” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 96 s.
959. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Nasze miasto: dla II kl. szkół powsz. miejskich” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 84 s.
960. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Piękna nasza Polska cała: dla kl. V szkoły powszechnej” / Stanisław Tync, Józef Gołąbek i Z. Nowakowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 64 s.
961. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Piękna nasza Polska cała: dla kl. V szkoły powszechnej” / St. Tync, J. Gołąbek i Z. Nowakowski. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 64 s.
962. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Po szerokim świecie: dla VI klasy szkoły powszechnej” / St. Tync, J. Gołąbek i Z. Nowakowski. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1938. – 63 s.
963. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “U progu Polski: dla IV kl. szkoły powszechnej” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1935. – 72 s.
964. Tync St. Przewodnik metodyczny do podręcznika “Wieś i miasto: dla III kl. szkół powsz. wiejskich” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 78 s.
965. Tync St. Śląsk: drugi zeczyt regionalny czytanek polskich / Stanisław Tync i Józef Gołąbek. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1929. – IV, 130 s.
966. Tync St. Wieś i miasto: czytanka polska dla III klasy szkół powszechnych wiejskich / Stanisław Tync, Józef Gołąbek i Julia Duszyńska; ilustracje wykonała Wanda Wóycicka. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1934. – 160 s.
967. Tync St. Wskazówki metodyczne do podręcznika “Nasze miasto: dla II klasy szkół powszechnych miejskich” / St. Tync, J. Gołąbek i J. Duszyńska. – Wydanie drugie. – Lwów–Warszawa : “Książnica – Atlas”, 1937. – 83 s.
968. Ułaszyn H. Prace lingwistyczne ofirowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868–1921 / Henryk Ułaszyn. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1921. – S. 219–229. – Odbitka – extrait.
969. Uniwersyteckie Studium Polonistyczne. – Warszawa : Nakładem Koła Polonistów S.U.J.P., 1939. – 72 s.
970. Weychert-Szymanowska Wł. Gramatyka obrazkowa / Wł. Weychert-Szymanowska . – Warszawa : Wydawnictwo “Oświata” Tow. Naucz. Szkół Wyż., 1922. – 61 s.

971. Weychert-Szymanowska Wł. Język polski: metodyczne wskazówki dla samouków / Wł. Weychert-Szymanowska . – Wydanie z załącznika Wydziału Oświaty Pozaszkolnej. – Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Oświaty i Kultury im. Staszica, 1923. – 75 s.
972. Weychert-Szymanowska Wł. Nauczanie dorosłych czytania i pisanie : wskazówki metodyczne / Wł. Weychert-Szymanowska. – Wydanie III. – Warszawa : Towarzystwo Wydawnicze "Ignis", 1921. – 68, VII s. – ("Kultura nowej Polski"; serja I, L. 2).
973. Wiącek S. Czytanka i ćwiczenia : podręcznik do nauki języka polskiego dla kl. IV szkół powszechnych I-go stopnia. Kurs A / Stanisław Wiącek ; ćwiczenia opracowali : Stanisław Szober i Teofil Szczerba. – Warszawa : Nakładem "Naszej Księgarni" S. A., 1936. – 238 s.
974. Wiącek S. Czytanka i ćwiczenia : podręcznik do nauki języka polskiego dla kl. III szkół powszechnych I-go stopnia. Kurs A / Stanisław Wiącek ; ilustrował St. Bobiński. – Wydanie II. – Warszawa : Własność Związku Nauczycielstwa Polskiego, nakładem "Naszej Księgarni" S. A., 1936. – 192 s.
975. Wiczorkiewicz B. Zarys nauki żywego słowa : zarys teoretyczny – technika dykcji wygłaszanie utworów / Bronisław Wiczorkiewicz, Henryk Szletyński, Jan Kochanowicz. – Warszawa : Nakładem "Naszej Księgarni", Spółki Akc. Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1936. – 224 s., 14 rysunków.
976. Wojciechowski K. Wypisy polskie dla szkół średnich. Tom V / Konstanty Wojciechowski. – Wydanie III. – Lwów–Warszawa : "Książnica – Atlas", 1924. – 280 s.
977. Wojciechowski K. Wskazówki metodyczne do programu gimnazjum państwowego. Język polski (gimnazjum wyższe) / Konstanty Wojciechowski. – Warszawa : Skład Główny w "Książnicy Polskiej" Tow. Naucz. Szkół Wyż., 1923. – XI, 588 s.
978. Wojciechowski K. Wypisy polskie dla szkół średnich. Tom V (na klasę piątą) / Konstanty Wojciechowski. – Wydanie II. – Lwów–Warszawa : "Książnica Polska", 1923. – 280 s.
979. Wojtkowski A. Z dziejów walki o język w Wielkopolsce / Andrzej Wojtkowski. – Lwów : Z Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1927. – 35 s.
980. Woroniecka J. Mały elementarz ABC / Janina Woroniecka. – Wilno : Nakładem Księgarni Józefa Zawadzkiego, 1924. – 76 s.
981. Woroniecka J. Mały elementarz ABC / Janina Woroniecka. – Wilno : Nakładem Księgarni Józefa Zawadzkiego, 1927. – 76 s.
982. Woroniecka J. Mały elementarz ABC / Janina Woroniecka. – Wilno : Nakładem Spółki Księgarsko-Wydawniczej, 1923. – 76 s.
983. Wóycicki K. Obraz w nauczaniu języka ojczystego i literatury / Kazimierz Wóycicki. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1923]. – 160 s.
984. Wóycicki K. Rozbiór literacki w szkole : podręcznik dla nauczycieli / Kazimierz Wóycicki. – Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań–Kraków : Nakład Gebethnera i Wolffa, [1921]. – 106 s.
985. Wóycicki K. Stylistyka i rytmika polska : podręcznik dla szkoły i samouków / Kazimierz Wóycicki. – Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1925. – VII, 218 s.

986. Zaremba J. Budujmy miłej Ojczyźnie dom : czytanka dla VII klasy szkół powszechnych / Józef Zaremba, Jerzy Ostrowski. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. – 336 s.
987. Zaremba J. Czytanka VI dla szkół powszechnych II stopnia. Kurs A : uwagi dla nauczyciela / Józef Zaremba, Gustaw Morcinek. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1936. – 15 s.
988. Zaremba J. Czytanka VI dla szkół powszechnych II stopnia. Kurs A / Józef Zaremba, Gustaw Morcinek. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1936. – 253 s.
989. Zaremba J. Czytanka VI dla szkół powszechnych II stopnia. Kurs B / Józef Zaremba, Gustaw Morcinek. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. – 251 s.
990. Zaremba J. Pięknie być człowiekiem : czytanka dla szóstej klasy szkół powszechnych III stopnia / Józef Zaremba, Jerzy Ostrowski. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1938. – 264 s.
991. Zaremba J. U nas w Polsce : czytanka dla klasy V szkół powszechnych II i III stopnia / Józef Zaremba, Jerzy Ostrowski. – Lwów : Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. – 264 s.
992. Zarembina E. Czytanka dla II klasy wiejskich szkół powszechnych / Ewa Zarembina ; ilustrował Stanisław Bobiński. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1937. – 151 s.
993. Zarembina E. Czytanka dla III klasy wiejskich szkół powszechnych / Ewa Zarembina ; ilustrowała Wanda Zawadzka i Jan Sokołowski. – Lwów : Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1938. – 196 s.
994. Zasady pisowni polskiej i słowniczek ortograficzny z podziałem na zgłoski. – Wydanie trzecie poprawione i uzupełnione. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1931. – 139 s.
995. Zasady pisowni polskiej / ułożone przez Wydział Filologiczny Akademii Umiejętności w Krakowie. – Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1919. – 12 s.
996. Zawadzka A. Język polski w szkole średniej (zarys bibliograficzny 1930–1937) / Aniela Zawadzka. – Warszawa : Nakładem Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej, 1938. – 47 s.
997. Zawadzki W. M. Nauka pisowni polskiej, gramatyki i stylu : podręcznik dla szkół elementarnych. Zeszyt I / W. M. Zawadzki. – Wydanie szóste, rozszerzone. – Łódź : Nakład i druk Z. Manitusa ; Warszawa: Główny Skład w Księgarni M. Arcta, 1920. – 64 s.
998. Zawiliński R. Nasz język ojczysty : w przeszłości i teraźniejszości / Roman Zawiliński. – Kraków : Księgarnia G. Gebethnera i Spółki, 1919. – 123 s., z mapką.
999. Zawiliński R. O nauce gramatyki polskiej w gimnazjum wyższym / Roman Zawiliński. – Lwów : I. Związkowa Drukarnia, [s. a.]. – 14 s. – Odbitka z "Muzeum". Rocznik II, Zeszyt IV.
1000. Белінський І. Українсько-польські балачки з докладною вимовою та азбукою = Rozmówki ukraińsko-polskie z dokładną wymową i alfabetem / Іван Белінський. – Львів : Друкарня "Львівська", 1939. – 54 s.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК
(авторів, співавторів, укладачів, редакторів,
художників тощо)

A

Abiński M. 348
Andrzejewska H. 349–350
Alexandrowicz Z. 380–381
Arend M. Z. 351
Arnoldowa F. 352–356
Auerbach M. 357
Alvari E. 2–4

B

B. A. 351
Baczyńska S. 358–368
Bakkowa M. 369–370
Bakszewiczowa K. 371
Balicki A. E. 372–373
Balicki J. 374–386
Balzer O. 130
Bandtkie J. S. (Bandtke G. S) 18–20, 43
Baranowski M. 131
Barbasz W. 387
Bartłomiejczyk E. 374–375, 377–379, 383–385
Baudouin de Courtenay J. (Бодуэнъ-де-Куртенэ И.) 132, 265–271, 344, 388, 813–818
Bąk S. 818
Becker J. P. 271
Bellenger 247
Bem A. G. 133
Benni T. 134–135, 273, 389–392, 585
Benoni K. 136–146, 393
Bentkowski F. 88
Bielak F. 394–395
Bielski J. 5
Biliński J. 396
Bobieńska N. 360–361
Bobin R. A. 148–151, 327
Bobirski S. 683–687, 974, 992
Boczyliński I. 152
Bogucka C. 397–417, 872–879, 884–901
Boltz A. 87
Borowski W. 480, 495
Brenstern Pfanhauser S. 817
Bronikowski X. 21, 34

Brückner A. 153–158, 185, 267, 270–271, 418
Brzezińska G. 419–420
Brzezińska R. M. 421–427
Brzeziński W. 159, 428
Brzozowski B. 160
Bulanda J. 429
Bystroń J. 161, 268, 395

C

Cegielski H. 22
Chodak E. 430
Choiński X. 162
Chrzanowski I. 431–435
Chrzyszczewska J. 436–440
Chyczowska S. 358
Ciechowski F. 941
Cywiński S. 441
Czapczyński T. 820–821
Czarnik B. 163
Czechowicz J. 694
Czekanowski J. 442, 815
Czernecki J. 164–166

D

Dańcewiczowa J. 445–457
Dargielowa A. 458–461, 704–706
Dawid W (Dawid J. Wł). 23, 168
Deszkiewicz J. N. 24–28, 169
Dobraniecki S. 462–463, 688–690
Dobrzycki S. 270, 272
Domaradzki A. 464
Dombrowski L. 698
Doroszewski W.J. 465–467, 813, 816–819
Drzewiecki K. 468–473
Duszyńska J. 919, 924, 932–933, 941–944, 946, 953–955, 957–959, 963–964, 966–967
Dworzecki-Bohdanowicz I. P. 29
Dynowska M. 920, 956
Dziadak-Tarnowska H. 586–587
Dzierżanowska M. 170, 474–475

E

Ehrenkreutz-Kurdybachowa E. 629

F

Fallek W. 820
Falski M. 478–517
Fontana J (J.F) 41, 175
Forster K. 87, 247

G

Gaertner H. 518–546, 816, 818
Galle H. 547–581
Gantkowski P. 582
Gawiński A. 573–575, 577
Gągola Eug. 583
Gołębek J. 919–967
Górnicki Ł. 246
Grappin H. 819
Groele E. 590
Groele W. 590
Gronowski T. 358
Groszlikowa B. 826
Grotowska H. 591–596
Grottger A. 724
Gródecka K. 586–589
Grzegorzewski L. 597–600
Gutry M. 591–594, 826

H

Habura F. 136–141
Hanusz J. 177–178
Helczyński J. 601–602
Hertzberżanka M. 770–783
Hora F. A. 179
Horwath E. 603–604
Hubert S. 605

I

Ianuszowski I. 246
Ikert B. 606
Iljinskij G. 607

J

Jachowicz S. 42
Jadzewicz 180
Jakubowicz M. 44–45
Jakubowski J.Z. 821
Janów J. 815
Janusz B. 608
Jaworski S. 609
Jelonek G. 610
Jeske A. 129, 227–228, 262

Jeziński F. 46
Jodłowski St. 613–620, 818
Józefowicz I. 621

K

Kalina A. 182–183, 248, 304
Kamiński Z. 375
Kamocka J. 184
Karłowicz J. 265–269
Kędziński K. 622–627
Kien H. 628
Kijas J. 629–631
Kiken I. 632
Kleczewski S. 9
Klemensiewicz Z. 633–657, 815
Klich E. 815
Klingerowa Z. 591–596
Kłosiński W. 658
Kochanowicz J. 975
Kochanowski J. (Kochaniwski I.) 246
Kokowski Wł. 659–661
Kokurewicz J. 47–48
Kolář J. 186–187
Komarnicki L. 662
Komenský J. 66–67
Konarski F. 188–198, 663
Koncewicz L. 49
Koneczna (Świdrska-Koneczna) H. 664, 817, 819
Kopczyński O. (Kopczyński JX, Kopczyński X.O.) 1, 6–7, 31, 38, 50, 94, 119
Koppens R. 199
Korbut G. 268, 665
Kornecki J. 859–860
Korzeniowska W. 784–796
Kosiński K. 666
Koszutska H. 667
Kotarbiński M. 683–687, 693–694
Kozera E. 668
Koźmiński K. (X.) 928–929, 932
Kraśniński A. S. 51
Krasnowolski A. 200, 669
Krczek F. (Krček F.) 201, 260–261
Król K. 670
Królikowski J. F. 52
Króliński J. 671–672
Króliński K. 202–208
Kryński A. A. 209–216, 265–273, 673–679, 813–819

Kryński M.Z. 273, 673–676
Krzyżanowski J. 680–681
Kubiński R. 682, 699
Kubski B. 456–457, 683–694
Kucharski A.F. 125
Kucharski W. 671–672
Kudasiewicz A. 53
Kukulski Z. 476
Kulpa J. 695
Kupczyński S. 696
Kuraszkiewicz W. 531, 539–540, 815
Kurhanowicz T. 54
Kurytas J. 443–444
Kutsch J. 55

L

Labuda A. 697
Lang F. 698
Lehr-Spławiński T. 639–641, 699–703, 713, 815
Lercel W. (Lercl W.) 217, 303
Londzin J. 218
Löwenfeld R. 246
Lubicz R. 268–269
Łagowski F. 219
Łazowski D. 56–57
Łazowski E. Ł. 58–60
Łempicki S. 524–526
Łempicki Z. 813–819
Łepki B. 339
Łopaciński H. 268
Łoś J. 181, 220–221, 266, 585, 612, 707–709
Łukaszewski X. F. A. E. 61

M

Mackiewicz K. 478, 482–485, 487, 489–491, 498–502, 772–775
Magdówna M. 710–712
Majewiczówna M. 639–641, 713–715
Malanowski B. 716
Malinowski F. X. (Malinowski F. K.) 65, 222–226
Malinowski L. 265–268
Małecki A. 62–64, 229–237, 717
Małecki M. 718
Małkowski K. 238
Martel A. 719
Massalski E. 68–69

Matejko J. 724
Matusiak St. 376–379, 383–385
Matusiak Sz. 239–241
Maykowski S. 374–385, 456–457, 631, 691–692
Mazon A. 719
Mecherzyński K. 70, 95
Meckelein R. 720
Meillet A. 721–722
Meniński F. M. 10
Mękicksi R. 604, 784–795
Mierzejewski J. 424–425
Miklaszewski J. 481, 512–517
Mikulski A. J. 723–725
Milewski T. 726
Monastyrski A. 604
Moneta J. 71–72
Morcinek G. 987–989
Morzycki A. 73
Mrongowiusz K. C. 74
Muczkowski J. 75–80, 111
Mukułowska D. 606
Mycielski M. S. 727

N

Narloch R. 954–955
Niewiadomska C. 170, 397–417, 474, 730–744, 872–879, 884–901
Niewiadomski St. 784–788
Nitsch K. 181, 242–244, 585, 607, 612, 745–751, 818
Noel G. 752
Nowaczyński T. 11
Nowakowska I. 614
Nowakowska J. 753
Nowakowski B. 772, 774
Nowakowski F. 245
Nowakowski Z. 922–923, 945, 960–962
Nowicki W. K. 754–758, 880–882

O

Obrebska A. 759, 816, 818
Oderfeldówna A. 359, 362–368, 458–459
Olpiński F. 249–250
Olszewski R. 760–761
Orda N. 90
Orłowski B. 251–252
Oryszkiewicz J. 253–254
Osiecka L. 762–764

Osterloff W. 168
Ostrowski J. 986, 990–991
Otrębski J. 765, 815
Ożyński B. 255

P

P. B. 268
Pakulski J. 591–593
Passendorfer A. 256–259, 538, 663, 766–768
Patejdl A. 769
Pawłowski A. 393
Perkowska Z. 369–370, 770–783
Pfaúwna Z. 784–796
Piątkowski M. 443–444, 797
Pigłowski K. 898–899
Pigoń S. 800
Pilat R. 260–261
Pilch Z. 801–802
Piotrowski L. 803–804
Piotrowski M. L. 12
Piramowicz G. 13
Pizto T. 807
Pokrzywnicka I. 808
Polkowski I. 263
Popliński A. 91
Popliński J. 92–93
Poprawski J. 809–812
Porazińska J. 419–420, 436–440
Porządkowski E. 362–367
Porzeziński W. 813–816
Pracki W. 270
Procajłowicz A. 784, 786, 789–792
Próchnicki F. 274–286, 324–325, 822–825
Przyborowski J. 96
Przyboś St. 631

R

R. G. 611
Rabbinowicz I.-M. 287
Raczyński E. 43
Radlińska H. 826
Radońska T. 288
Radwanowa H. 460, 549–567
Rambert J. 814
Rendzschmidt F. 97
Rokicki C. 827
Romeykówna W. 430, 859–860
Rospond St. 828
Rossowski St. 784–796

Rowiński M. 268
Rozenbusz A. 667
Rozwadowski J. 181, 289, 584–585, 612, 829
Rudnicki M. 181, 612, 819, 830–833
Rudtke G. 698
Rygier L. 666, 704–706, 834–838
Rykaczewski E. 98
Rytel F. 839–844
Rytłowa J. 839–844
Rzepecki L. 290
Rzętkowska-Paschalisowa W. 845
Rzuchowski L. D. 99

S

Saloni J. 680–681, 723, 839–840, 842–844, 846–848
Sartyni M. 100–101
Sauk Z. 941
Schönke K. A. 336
Semeneńko X. P. 102
Semenovitsch A. 291
Sierociński T. 103
Składzieniówna M. 349–350
Skobel F. K. 292
Skoczylas W. 375, 383
Skulski R. 525–526, 849
Skwarczyńska S. 820–821
Stawiński F. F. 293–294
Stoński S. 814–819, 850
Słowacki E. 104–106
Smith C. W. 107–108
Smolińska B. 295
Soerensen A. 296–297
Sokolnicka-Izdębska S. 851
Sokołowski J. 993
Sopoćki (Sopoćko) K. 478, 489, 928–931, 934–938, 945
Sosnowski P. 298
Spławińska P. 713
St. Sw. 299
Stabryła W. 852
Stachoń L. 300–301
Starkel R. 274–277
Stefanowicz A. 604
Stein I. 302, 853
Stemler J. 859–860
Stera T. 854
Stetkiewiczówna W. 847–848
Stryjeńska Z. 486
Styczyński S. 844

Styla A. 15
Sucheckiego herbu Poraj J. (Sucheckie H.) 81, 109, 303
Sykulisz J. 855
Szablowski J. 165
Szajowski E. 856
Szczepański J. J. 76, 110–112
Szczereba T. 883, 973
Szeffs B. 857–858
Szletyński H. 975
Sober St. 813–819, 872–901, 973
Szostakowski J. 113
Szrajberówna W. 803
Sztoczel A 114
Szukiewicz M. 902
Szumski T. 115–116
Szwed J. 903–906
Szc A. 168
Szcówna A. 323
Szyperski A. 907

T

Tadeusz W. 477
Tarnacki J. 908
Tarnowski S. 149, 324–327
Taszycki W. 617–618, 620, 818, 909–912
Tatuch S. 165
Tazbir M. 913
Tenner J. 328–329, 914–915
Terajewicz T. 117–118
Tomaszewski A. 815, 916–918
Trąbczyński I. 16
Trzaskowski B. 120–121
Tync S. 919–967

U

Ułaszyn H. 331, 585, 968

V

Vater J. S. 122

W

Walicki A 147, 332
Warnkówna J. 170, 402–410, 474
Wernic H. 333–334
Weychert-Szymanowska Wł. 970–972
Wiącek S. 973–974
Wieczorkiewicz B. 714–715, 975
Wierzejski J. 859–860
Willman-Grabowska de H. 721–722

Winkler L. 123
Wisznicki M. 713, 784–796
Witwicka M. 352–356
Wojciechowski K. 335, 431–435, 822–825, 976–978
Wojtkowski A. 979
Woliński J. 336
Wolski F. 124
Woroniecka J. 980–982
Wójcik J. 279–282, 284, 286, 326
Wójcik St. 340, 658, 724–725+
Wóycicka W. 926–927, 943, 966
Wóycicki K. 337, 983–985
Wróblewski (Wróblowski) K. 338, 621

Z

Zaborowski S 125
Zajączkowska J. 710–712
Zaleski St. 340
Zamorski E. 852
Zaremba J. 986–991
Zarembina (Szelburg-Zarembina) E. 683–687, 693, 992–993
Zawadzka A. 996
Zawadzki W. M. 997
Zawidzka W. 844, 993
Zawiliński R. 181, 264, 302, 342, 612, 853, 998–999
Zimmer Sz. 380–381
Zimowski K. 343
Zöckler P. 698

Ż

Żelg St. 729
Żochowski F. 127–128

Б

Белінський І. 1000
Брандт (Брандтъ) P. 345, 347

К

Кошутіћ P. 346

Без вказаного автора:

8, 14, 17, 30, 32–33, 35–37, 39–40, 82–86, 126, 167, 171–174, 176, 305–322, 330, 341, 728, 805–806, 861–871, 969, 994–995

ПОКАЖЧИК МІСЦЬ ВИДАННЯ ТВОРІВ

Bendlikon 41

Berlin 87, 98, 107, 108, 242, 247, 720

Breslau 18–20, 55, 72

Bydgoszcz 698

Calissii 4

Cieszyn 626

Częstochowa 82

Dantisci 10

Gniezno (Gnesen) 61, 93, 263

Halle 122

Hirschberg 55, 72

Jarosław 148, 259

Katowice 764, 772, 774–777, 779, 781, 783

Kielce 582, 801, 802

Kijów 667

Königsberg 74

Kościan 611

Kraków (Cracoviae) 12, 13, 15, 27, 56, 70, 75, 76, 79, 84, 95, 120, 147, 161, 169, 176–178, 181, 199, 201, 216, 218, 221, 223, 239, 243, 244, 246, 248, 252, 255, 264, 289, 292, 295, 302, 303, 330, 331, 340–343, 348, 372–375, 392–394, 397–402, 404–407, 409–417, 468–474, 476, 536, 545, 546, 584, 585, 605, 612, 657, 658, 662, 671, 672, 695, 699, 703, 707, 708, 718, 724, 725, 730–744, 747, 750, 759–761, 767, 768, 805, 806, 828, 829, 863, 865, 866, 869, 871, 885–898, 900–902, 916, 968, 983–985, 998

Leipzig (Лейпцигъ) 291, 296, 297, 344, 720

Leszno (Lissa) 55, 61, 72, 92, 93, 727

Lille 719

London 124

Lublin 23, 252, 295, 348, 392, 397–402, 404–407, 409–417, 468–474, 476, 536, 545, 546, 584, 662, 730–744, 747, 750, 760, 761, 885–898, 900, 901, 983–985

Luxembourg 287

Lwów (Lemberg, Léopol, Львів) 9, 26, 28, 47, 48, 57–60, 62–64, 66, 67, 77, 85, 86, 99–101, 109–112, 130, 131, 136–146, 149–151, 154–159, 163–167, 171–174, 180, 183, 189–198, 202–209, 215, 219, 230–238, 240, 241, 245, 249–254, 256–258, 260, 261, 274–286, 300, 301, 304–322, 324–329, 335, 338, 339, 352–357, 374–385, 387, 389, 391, 393, 395, 419, 420, 428, 431–435, 443, 444, 446–453, 456, 457, 462, 463, 478, 480–489, 493–495, 498–502, 505–507, 510–517, 519–534, 538–544, 583, 590–596, 601–605, 608, 609, 613–621, 629–631, 633–636, 638–649, 651, 653–656, 663, 666–668, 671, 672, 680–694, 696, 699–702, 707, 709, 713, 717, 723–725, 749, 751, 753–758, 766–769, 784–797, 822–825, 839–844, 846–852, 856, 861–871, 909–915, 919–967, 976, 978, 979, 986–993, 999, 1000

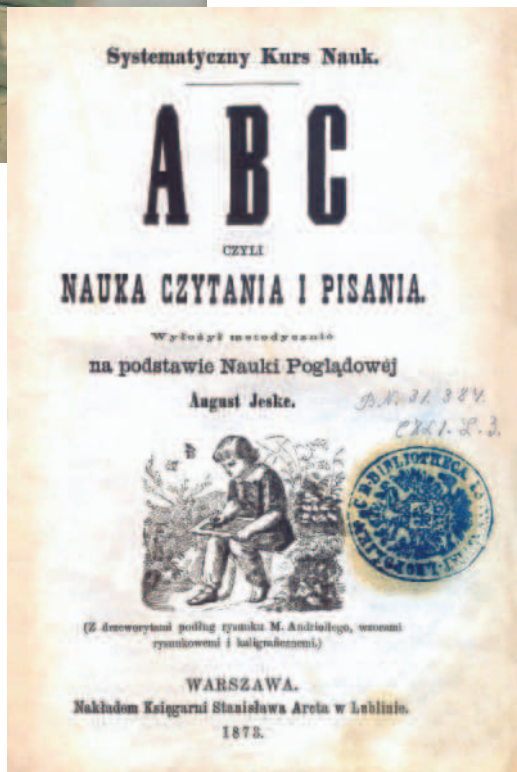
Łódź 252, 295, 348, 367, 392, 397–402, 404–407, 409–417, 467–474, 536, 545, 546, 584, 622–627, 659–662, 718, 730–744, 747, 750, 760, 761, 763, 764, 772–777, 779–783, 798, 799, 820, 821, 885–898, 900, 901, 983–985, 997

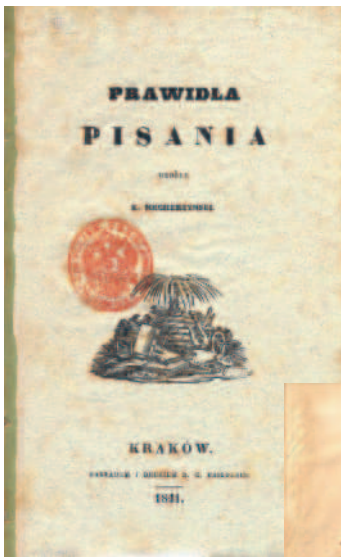
Mikołów 854

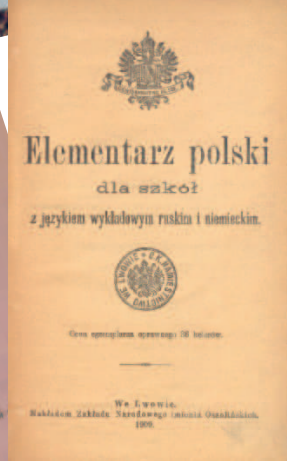
New York 167, 252, 406

Paryż (Paris) 21, 34, 41, 90, 126, 175, 287, 397, 399, 402, 404, 405, 410, 411, 413, 414, 471, 721, 722, 731–741, 885–898, 900, 901, 985

Pelplin 858
Petersburg 80
Piekary Śl. (Piekary Śląskie) 729
Poznań (Posen, Posnaniae, Pösen) 22, 43, 52, 65, 78, 91, 96, 98, 102, 115, 116, 132, 157, 162, 224–227, 246, 252, 288, 290, 295, 336, 348–351, 392, 396, 398–402, 404–407, 409–417, 468–474, 535, 536, 545, 546, 584, 597–600, 606, 626, 628, 662, 671, 672, 718, 725, 726, 730–746, 750, 752, 760, 761, 767, 773, 775, 780, 782, 798, 799, 803, 804, 809–812, 831, 833, 885–898, 900, 901, 907, 917, 918, 983–985
Praga 81, 179, 186, 187, 342
Ropczyce 429
Rzeszów 24, 25, 121
Sandomiriæ 3
Siedlce 775
Strasbourg 122
Suwałki 460
Toruń 697, 773, 775, 830
Trzemeszno 113
Tuchola 857
Wadowice 83
Warszawa (Varsovie) 6, 7, 8, 11, 16, 17, 23, 29–33, 35–40, 42, 46, 49, 50, 53, 54, 68, 69, 73, 77, 88, 89, 94, 103, 114, 123, 125, 127–129, 133–135, 147, 152, 153, 155–158, 160, 167, 168, 170, 176, 184, 185, 188, 200, 203–206, 210–214, 217, 220, 228, 229, 239, 243, 244, 252, 257, 260–262, 265–273, 286, 293–295, 298, 302, 323, 329, 332–334, 337, 341, 342, 348, 358–370, 374, 375, 386, 388–393, 395, 397, 398, 399–418, 421–427, 430–440, 442, 445, 454, 455, 458, 459, 461, 465, 466, 468–475, 477, 478–523, 527–532, 534, 536–581, 584, 586–589, 595, 601, 602, 605, 607, 610, 613–616, 619, 622–627, 632–638, 642–656, 658, 662, 664, 665, 669–679, 699, 702, 704–707, 709–712, 714–718, 724, 725, 728, 730–744, 747, 749, 750, 760, 761, 763, 766–768, 770–783, 798, 799, 803, 804, 808, 813–819, 822–827, 829, 832–838, 845, 850, 852, 853, 855, 859, 860, 863, 865, 866, 869, 871–901, 908, 913, 919–967, 969–978, 983–985, 994–997
Wiedeń 342
Wilno (Vilnae) 2, 29, 40, 44, 45, 51, 104–106, 117–119, 295, 299, 348, 371, 392, 397–399, 402, 404, 405, 407, 409–417, 441, 470–474, 536, 545, 546, 584, 671, 672, 718, 725, 731–744, 765, 800, 803, 804, 807, 885–898, 900, 901, 903–906, 980–983, 985
Wrocław 464
Wrocław 97
Zakopane 295, 348, 392, 397–399, 402, 404, 405, 407, 409–417, 470–474, 536, 545, 546, 584, 718, 731–744, 885–898, 900, 901, 983, 985
Без місця видання: 1, 5, 14, 71, 182, 222, 748, 762
Београд 346
Москва 345, 347

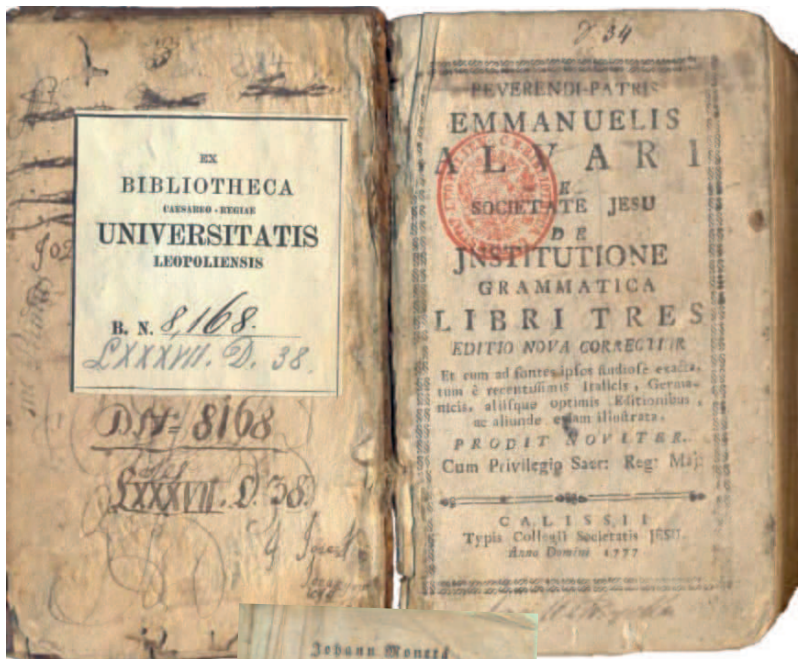

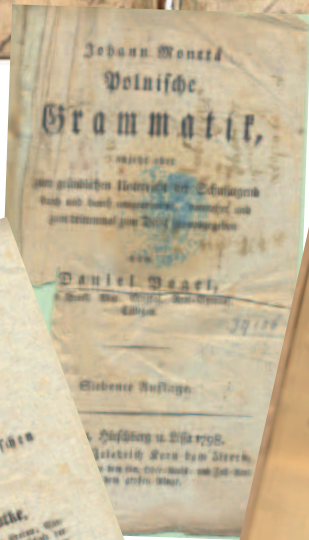

EX
BIBLIOTHECA
CENSURÆ REGIÆ
UNIVERSITATIS
LEOPOLIENSIS
B. N. 8168.
LXXXVII. D. 38.

8168
LXXXVII. D. 38.

234
REVERENDI-PATRIS
EMMANUELIS
ALVARII
SOCIETATE JESU
DE
INSTITUTIONE
GRAMMATICA
LIBRI TRES
EDITIO NOVA CORRECTIOR
Et cum ad fontes ipsos auctore exacte
tum è recentissimis Italici, Germanici,
et aliisque optimis Editionibus
PRODIT NOVITÆ.
Cum Privilegio Sacr. Regi. Maj.
CALISSIE
Typis Collegii Societatis JESU.
Anno Domini 1777.

Johann Konrad
Polnische
Grammatik,

den polnischen Unterricht der Scholaren
nach und nach anzuweylen, sowohl als
zur Unterweisung der Polnen zu dienen.

Daniel Mehl,
K. Hof- u. Univ.-Buchhändler
Leipzig.

Polnische
Grammatik
für Deutsche.

von
Gregor Samuel
Leipzig.

Verfasser der bekannten polnischen Grammatik für
Deutsche in Leipzig, und Director der
Lehranstalt für Polnische Sprache in
Leipzig.

Leipzig, 1824.
in der Waischen Buchhandlung.

GRAMMAIRE
de la
LANGUE POLONOISE

D. MEHL

Leipzig, 1824.

**Полоністика у Львові:
200 років ідеї.
Історія підручників
з польської мови**

Збірник праць
з нагоди 200-річчя цісарського рескрипту
про започаткування польської філології
у Львівському університеті

Наукова редакція: Алла Кравчук, Василь Кметь
Редакція: Ірина Бундза, Марія Зелінська

Підписано до друку 01.11.2018 р. Формат 60×84/16.
Папір офс. Гарнітура Calibri.
Офсет. друк. Ум. друк. арк. 10,4

Видавництво «Фірма «ІНКОС». 04050, м. Київ, Пилипівський пров., 4
Тел./факс: (044) 484-60-94, E-mail: real@inkos.com.ua
WWW.INKOS.COM.UA

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 2006 від 04.11.2004 р.